

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XIII. évfolyam, 4. szám

Volume XIII., Issue 4.

2013. október – december / October – December 2013

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2013, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader, ...	6
Szerzőink / Our authors	7
Szerkesztőség / Editorial Board	11
KRÓNIKA	12
Egyed Péter: Böhm Károly és helye a magyar filozófiai kultúrában	12
EGYED, Péter: Károly Böhm and His Place in the Hungarian Philosophical Culture	14
Farkas Flórián: Eurázsiai Kaleidoszkóp 2013-2014	15
FARKAS, Flórián: Eurasian Kaleidoscope 2013-2014.....	15
Tóth Miklós: A magyar reformátusok egyetemes feladatai a Magyar Szellemi Hazában	16
TÓTH, Miklós: Hungarian Reformed People in the World and their Mission	19
PHILOSOPHIA PERENNIS	20
Kádár Zoltán: Heidegger és a nyersanyagbázissá degradált világ	20
KÁDÁR, Zoltán: Heidegger? Critique of Technology	29
Máté Zsuzsanna: „...a művészet a filozófia egyetlen igazi és örök organonja...” — A jénai kora-romantikus művészetfilozófusok egység-elvéről —	30
MÁTÉ, Zsuzsanna: Art is the only true and eternal organon of philosophy ..." — an essay based on the unit principle of the early Romanticism Jena's philosophers of art	36
NYELVÉSZET	37
Czakó Gábor: Kalandozás névtől nyelvig	37
CZAKÓ, Gábor: Roaming from Name to Language	38
Mellár Mihály: A lüki nyelvről és írásáról	39
MELLÁR, Mihály: Lycian and Its Writing	57
TÖRTÉNELEM	58
Bencze Mihály: A barcasági Csernátfalui ősi Bogyén- és Eger-kultúrái	58
BENCZE, Mihály: Táltos (shaman) Culture in Csernátfalui (Burzenland / Barcaság)	60
ERŐSS, Vilmos: The Theme of Decline in Hungarian Historiography and Historical Thinking in the First Half of the 20th Century	61
ERŐSS Vilmos: A hanyatlás témája a magyar történetírásban a 20. század első felében	67
Farkas László Róbert: Tekinthatunk-e apostolként Mária Magdolnára?	68
FARKAS, László Róbert: Can We Consider Mary Magdalene an Apostle?	74
László Péter Sándor: Hadiút volt –e a „Nagy selyem út” ?	75
LÁSZLÓ, Péter Sándor: Was the Silk Road a Military Road?	80
IRODALOM	81
Kiss Endre: A kommersz maszkjában...	81
KISS, Endre: Under the Mask of Conventionalism	85
Kukucska Ferenc: Sziget	87
KUKUCSKA, Ferenc: Island	99

KIÁLLÍTÁSOK	100
Murakeözy Patrícia Éva: Nagy Péter, az elhivatott cár	100
MURAKEÖZY, Patrícia Éva: Peter the Great, an Inspired Tsar	107
Plájás Ildikó Zonga: Constantijn & Christiaan Huygens	108
PLÁJÁS, Ildikó Zonga: Constantijn & Christiaan Huygens	111
KÖNYVBEMUTATÓ	112
Saáry Katalin Júlia: Kukucska Ferenc — „Nem felejtetek!”	112
SAÁRY, Katalin Júlia: Ferenc Kukucska’s “I don’t forget!”	113
ÍGY ÍRTUNK MI	114
Sulyok Vince: Karácsony a Sarkcsillag alatt	114
Sulyok Vince: 80. norvég képzőművészek őszi tárlata	124
Sulyok Vince: Jakob Weidemann új alkotása	126
Sulyok Vince: Finn Carling: “A rácsok”	128
Sulyok Vince: Nyugati levél	130
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	132

Kedves Olvasó!

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* V. évfolyam (2013.) 3. száma. A tartalom:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
  - ARADI, Éva: About the Territory of Magna Hungaria
  - BÉRCZI, Szaniszló: Pict-Scythian Scottish Art
  - DREISZIGER, Nándor: The Hungarian Conquest of the Carpathian Basin, ca. 895-900: The Controversies Continue
- POLITICS
  - ASSYL TAYEVA, Elnura & TOLEN, Zhengisbek: Kazakhstan as a Model for Regulating Interethnic Relations
  - MISHRA, Manoj Kumar: Changing Role of Russia in Afghanistan after Soviet Disintegration
- ECONOMICS
  - NAMATOVA, Gulmira: Economic Relations between Turkey and Kyrgyzstan
- LITERATURE & ARTS
  - PLÁJÁS, Ildikó Zonga: Above the Technique
- TRAVELOGUE
  - MIRABILE, Paul: Voyage to the Holy City of Timbuktoo over the Western Sahara
- NEW BOOKS
  - FARKAS, Flórián: America's Black Sea Fleet
- CHRONICLE
  - MIRABILE, Paul: Istanbul Gezi Park: A Universal Message
- NEWS BRIEF (compiled and edited by ZOMBORI, Andor)

Melléklet: MIRABILE, Paul: Voyage to the Holy City of Timbuktoo over the Western Sahara

A folyóirat a következő címen érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

Jelen számunkkal egyidőben egy mellékletet is kiadunk:

Mellár Mihály: A lüki írásos emlékek gyűjteménye I-II-III

A Szerkesztőség

Hága, 2013. október 23.

Dear Reader,

The 3rd issue of the fifth volume (2013) of the *Journal of Eurasian Studies* was recently published. The content:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
  - BÉRCZI, Szaniszló: Hun (Xiongnu) Scythian Art
  - OBRUSÁNSZKY, Borbála: Tongwan City and the Motif of Building Sacrifice
- PHILOSOPHY
  - SENGUPTA, Rakesh: Excommunication to Cogito: Exploration of Hegelian Dialectic
  - САРБАССОВА, Гүлдана Актаевна: Уақыт, кеңістік және сан өлшемдерін философиялық тұрғыдан түсіндіру [SARBASSOVA, Guldana Aktaevna: *Treatment of Time, Spatial and Numerical Measurements from the Philosophical Position*] (in Kazakh)
- RELIGION
  - САТЕРШИНОВ, Бақытжан & НАСИМОВА, Гүлнәр & НАЗАРБЕТОВА, Әсел, & БИЖАНОВА, Меруерт & ЖАНДОСОВА, Шолпан: Діни экстремизм идеологиясын талдаудың әдіснамасындағы иджтиһад мәселелері [SATERSHINOV, Bakhytzhan & NASSIMOVA, Gulnar & NAZARBETOVA, Assel & BIZHANOVA, Meruyert & ZHANDOSSOVA, Sholpan: *Islam in the Era of Globalization*] (in Kazakh)
- POLITICS
  - MARÁ CZ, László: Revolt at the Danube: Tensed Relationship between Hungary and the European Union
  - MISHRA, Manoj Kumar: Afghanistan and US Interests in Central Asia
- LITERATURE & ARTS
  - ABDUVALIEVA, Rahima: The Great Kirghiz
  - MURAKEÖZY, Éva Patrícia: Peter the Great, an Inspired Tsar
  - PLÁJÁS, Ildikó Zonga: Constantijn & Christiaan Huygens
- TRAVELOGUE
  - MIRABILE, Paul: Voyage on the Mekong from China to Upper Laos
- NEW BOOKS
- FARKAS, Flórián: Conflict and Peace in Eurasia

Supplement: MIRABILE, Paul: Voyage on the Mekong from China to Upper Laos

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

With this issue we publish a supplement as well:

MELLÁR, Mihály: Repertory of Lycian Writings I-II-III

The Editors

The Hague, October 23, 2013

Szerzőink / Our authors

BENCZE, Mihály

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorkény működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

CZAKÓ, Gábor

Decsen született 1942-ben. Egyetemi tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán fejezte be 1965-ben. Több lap szerkesztőségében dolgozik (Új Tükör, Mozgó Világ, Négy Évszak, Olvasó Nép). 1989 óta az Igen főszerkesztője. 1992-től a Magyar Szemle társszerkesztője. 1966 óta publikál országos lapokban. Somogyi Tóth Sándor, a Kortárs akkori prózaszerkesztője fedezi fel *Postáskisasszony* című novella közzétételével. Fábrián Zoltán az induló Ifjúsági Magazinban jelenteti meg *Csomagok* című novelláját. Írásművészetének legszembetűnőbb vonása a stílusok tudatos változtatása, ami abból az eltökéltségből ered, hogy mondanivalóit a nekik megfelelő formában jelenítse meg. Szellemisége egyértelműen katolikuságából ered. Innen a valamennyi műben kimutatható Krisztus-utalás és Nap-pont, amely a belső szerkezetet megadja azáltal, hogy a hősök feléje szeretnének közeledni, vagy éppen még arra nézni is félnek. A prózai műfajok mindegyikében dolgozik. Számos díj nyertese (Arany János Díj, Babits Mihály Díj, Sajtótisztesség Díj, Kortárs Díj, József Attila Díj, Nagy Gáspár Díj, Stephanus Díj, Árpád pajzs).

Was born in 1942 in Decs, Hungary. Completed his academic studies in 1965 at the University of Pécs, Faculty of Law. Then he was working at several periodicals; since 1989 he is editor-in-chief of the periodical Igen, and since 1992 co-editor of Magyar Szemle. Mr. Czako publishes in newspapers of national circulation since 1966. The most striking aspect of his writing skill is the conscious alteration of styles, which is based on his decision to express the message within the best form. His spirituality is fundamentally shaped by his Catholicism. He is using every genre of prose. Mr. Czako is winner of numerous prizes.

EGYED, Péter

Író, filozófus, tanszékvezető egyetemi tanár. 1954-ben született Kolozsváron, majd szülővárosában, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen filozófia-történelem szakon 1978-ban diplomát szerzett. Diákként az *Echinox* című háromnyelvű diáklap szerkesztőjeként, esszéistaként, költőként tűnt fel. Tanított Temesváron, majd kiadói szerkesztőként működött a nemzetiségek nagynevű kiadójánál, a Kriterionnál. 1990 óta filozófiai szaktárgyakat tanít a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Visiting professorként működött Rómában, Budapesten, Pécsen és Debrecenben. Jelenleg doktori iskolát vezet Kolozsváron. Számos kötet és több mint száz tanulmány szerzője. Jelentős szépírói munkássága van, több verses- és novelláskötetet, valamint egy regényt publikált. Munkásságát sok irodalmi díjjal is honorálták.

Writer, philosopher, university professor. Mr. Egyed was born in Kolozsvár/Cluj-Napoca/Klausenburg in 1954. He received a university degree in philosophy and history from the Babeş-Bolyai University in his native town. As a student he was the editor of the trilingual student magazine *Echinox*, wherein he also published essays and poems. Taught in Temesvár/Timişoara/ Temeswar, then worked as editor at the renowned publishing house of minorities

Kriterion. Since 1990 he teaches specialized philosophy classes. He was visiting professor in Rome, Budapest, Pécs, and Debrecen. Currently he is leading a doctoral school in Kolozsvár/Cluj-Napoca/Klausenburg. Mr. Egyed is the author of numerous volumes and more than 100 papers. He writes literature as well; he already published several volumes of poetry and short stories, and one novel. His literary achievement has been rewarded with several literary prizes.

ERŐSS, Vilmos

A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének habilitált egyetemi docense, ahol egyetemes és magyar historiográfiát, történetelméletet, valamint politikai eszmetörténetet tanít. Jelenleg egy magyar nyelvű historiográfiai összefoglaláson és egy angol nyelvű, a magyar történetírás történetét bemutató szintézisen dolgozik. Korábbi kötetei pl.: A Szekfü-Mályusz vita. "Csokonai Új História Könyvek". Csokonai Kiadó, Debrecen. 2000; Asszimiláció és retorika. (Szabó István: A magyar asszimiláció című tanulmányának rekonstrukciója.) "Csokonai Disputa Könyvek". Csokonai Kiadó, Debrecen. 2005; A harmadik út felé. (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) „Kisebbségkutatás Könyvek.” Lucidus Kiadó, Budapest. 2006; A szellemtörténettől a népiségtörténetig. (Tanulmányok a két világháború közötti magyar történetírásról. 2. kiadás.) Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012; "Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról. (Szerk., Takács Ádámmal közösen.) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2012.

Mr. Eröss is an Associate Professor at the University of Debrecen (Historical Institute), where he teaches Hungarian and European historiography, the Theory of History and the History of Political Ideas. Now he is working on a general historiographical synthesis (in Hungarian) and on a summary about the Hungarian historical writing (in English.) His earlier books include: A Szekfü-Mályusz vita.[The Szekfü-Mályusz Debate] "Csokonai Új História Könyvek". Csokonai Kiadó, Debrecen. 2000; Asszimiláció és retorika. (Szabó István: A magyar asszimiláció című tanulmányának rekonstrukciója.) [Assimilation and Rhetorics. The Reconstruction of Study by István Szabó, "The Hungarian Assimilation".] Csokonai Disputa Könyvek". Csokonai Kiadó, Debrecen. 2005; A harmadik út felé. (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) [Towards the Third Way. The Historian István Szabó in Articles and Documents.] „Kisebbségkutatás Könyvek.” Lucidus Kiadó, Budapest. 2006; A szellemtörténettől a népiségtörténetig. (Tanulmányok a két világháború közötti magyar történetírásról. 2. kiadás.) [From Spiritual History to Ethnohistory. Studies About The Historical Writing in Hungary between the two World Wars.] Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012; "Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról. [Between Ideology and Scholarship. Studies about the Historical Writing in Hungary after 1945.] (Szerk., Takács Ádámmal közösen.) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2012.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

FARKAS, László Róbert

Okleveles egyház-, és művelődéstörténész. 1979-ben született Szegeden. Szülővárosában dolgozik kulturális területen. Fő érdeklődési köre az állam és egyház kapcsolata a XX. században.

Church and art historian. Mr. Farkas was born in 1979 in Szeged, where he presently works in the field of culture. His main area of research is the relationship of state and church in the 20th century.

KÁDÁR, Zoltán

Szegeden született 1974-ben. A Szegedi Egyetemen szerzett diplomát filozófiából és szociológiából. Dolgozott elemző szociológusként, de huzamosabb ideig köztisztviselőként is tevékenykedett. A Szegedi szerzett doktori fokozatot. Fő kutatási területe a XX. századi antiutópiák filozófiai vonatkozásai.

Was born in 1974, Szeged, Hungary. Studied philosophy and sociology at the University of Szeged, Hungary. Worked as sociologist, and for many years as a public servant. Earned a PhD degree at the University of Szeged. His main research area is the connection between 20th century dystopias and philosophies.

KISS, Endre

Az MTA doktora (D.Sc), egyetemi tanár (ELTE – Nyugat-Magyar Egyetem). A hetvenes években az Osztrák-Magyar Monarchia filozófia- és eszmetörténetének, illetve a magyar filozófia- és eszmetörténet problémáival foglalkozott. Filozófiai tevékenységének középpontjában ezt követően *Nietzsche* állt. 1982-ben könyvet írt filozófiájának magyarországi recepciójáról, 1993-ban monográfiát Nietzsche filozófiájáról, 2005-ben kiadta e monográfia kétszeres terjedelműre növelt végleges változatát. 1989 után e témák mellett a kelet-európai és egyben a globális fejlődés komplex problematikájával foglalkozott. Számos filozófiai és tudományos monográfia szerzője. Humboldt-ösztöndíjas.

Holds a doctor degree of the Hungarian Academy of Sciences (D.Sc.), university professor. In the 1970s his research focused on the history of philosophy of the Austro-Hungarian Empire and the history of Hungarian philosophy. After that Nietzsche constituted the focus of his research. He published several books on his oeuvre and its reception in Hungary. After 1989 the issues of Eastern-European and complex global developments became the focus of his work. Author of several books, Humboldt-scholar.

KUKUCSKA, Ferenc

1953-ban született Kiskőrösön. Már korai gyermekkorában megragadta az irodalom. Sokáig csak az íróasztala fiókjának írta újabb és újabb novelláit, hosszabb-rövidebb írásait. Az áttörés néhány éve történt, Krúdy születésének 125. évfordulóján. Azóta vidéki lapokban, művészeti folyóiratban jelentek meg írásai. Kedveli a férfi-nő kapcsolatokat, a velük járó konfliktusokkal, a pergő, dinamikus párbeszédet. Ír krimi, és csattanós történeteket, ezeket rövidebb, gyorsan fogyasztható formátumban. Nemrég fejezte be első regényét. Kedvenc írói: Krúdy Gyula és Munkácsi Miklós.

Born in 1953 in Kiskőrös, Hungary. He was enamored of literature from his youth. His early writings landed in the drawer of his desk, nevertheless, in 2003 a breakthrough happened. Since then Mr. Kukucska publishes in literary journals. He has recently completed his first novel.

LÁSZLÓ, Péter Sándor

Genetikus (Szeged SzB.K.I. / International T. C/UNESCO), fő területe sejtgenetika-citogenetika, de rendelkezik diplomával a dendrológia (fakutatás, erdő-állomány, lignosa-kutatás) területén is, illetve humán téren teológiaiból és pedagógiából.

Mr. László's main degree is in genetics but he has also degrees in the fields of theology and pedagogy. Next to his main profession in cell genetics, he is also very much interested in geography.

MÁTÉ, Zsuzsanna

A Szegedi Tudományegyetemen a Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Művészeti Intézetében oktat esztétikát és művészettudományokat. Törzstagja a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának. Az MTA Doktori Bizottságánál 1996-ban szerzett kandidátusi fokozatot, Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében témában. 2006-ban habilitált a Debreceni Egyetemen Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta könyvével. Fő kutatási területei: a magyar esztétika története és más komparatistikai esztétikai problémakörök. Számos kötet szerzője.

Works as habilitation professor at the University of Szeged (Juhász Gyula Teacher Training Faculty Art Institute), she teaches aesthetics and art sciences. Ms. Máté is full member of the doctoral PhD-system in philosophy of Málnási Bartók György at the University of Szeged. She received a PhD-degree in Philosophy: "The Absolute in the philosophy of art in the first half of our century", at the Hungarian Academy of Sciences (1996); Habilitation: "Sándor Sík – the author, the literary scientist and the aesthetician" at the University of Debrecen (2006). Her main field of research are: Hungarian history of aesthetics and other comparative questions of aesthetics. Author of several books.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

MURAKEÖZY, Éva Patrícia

1971-ben született Budapesten. A Gödöllői Szent István Egyetemen szerzett 1995-ben növényfiziológiából egyetemi képesítést, majd ugyanott 2001-ben Ph.D. fokozatot. 2003-ban a Veszprémi Egyetemen mérnökként végzett növényvédelem szakon. A Magyar Növény és Talajvédelmi Szolgálatnál dolgozik, majd 2004 és 2005 között posztdoktorális tanulmányokat folytat Franciaországban, a Brest-i Technopôle Brest-Iroise intézetben. A halofita növények fiziológiájára és molekuláris biológiájára szakosodott. 2012-ben Hágában a Képzőművészeti Akadémián szerzett újabb diplomát képzőművészeti szakon. Fő érdeklődési területe a szerves növekedési folyamatok művészi megragadása.

Born in 1971, Budapest, Hungary. Received her diploma (M.Sc.) in Agricultural Sciences and her Doctorate (Ph.D.) in Plant Physiology, in 1995 and 2001, respectively, both from the Szent István University of Gödöllő, Hungary. In 2003 she graduated as an engineer in Plant Protection at the University of Veszprém, Hungary and worked for the Hungarian Plant and Soil Protection Service. Between 2004 and 2005 she worked as a postdoctoral student at the Technopôle Brest-Iroise in Brest, France. She is specialized in the physiology and molecular biology of halophyte plants. In 2012 she graduated in fine arts at the Academy of Fine Arts of The Hague, The Netherlands. Her special field of interest is the artistic depiction of organic growth processes.

PLÁJÁS, Ildikó Zonga

Magyar etnológiából, kulturális antropológiából valamint magyar nyelv és irodalomból szerzett B.A. fokozatot a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen 2005-ben. Ugyanott 2006-ban komplex kulturális kutatási szakon szerzett M.A. fokozatot. Fő kutatási területei a romák vizuális megjelenítése, továbbá az erdélyi magyar kisebbség vizuális megjelenítése. Számos konferenciát szervezett és ugyancsak számos tanulmányt publikált.

Received a B.A. degree in Hungarian ethnology and cultural anthropology and Hungarian language and literature at the Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania in 2005. In 2006 she received an M.A. degree in Complex Cultural Research from the same university. Her main areas of research include the visual representation of the Roma people — racist, discriminatory and exclusionary practices in the construction of visual discourses in Eastern European societies (2008-present) and the visual representation of the Hungarian minority in Transylvania (Romania) in documentaries (2005-present). Ms. Plájás organized several conferences and she is the author of numerous articles.

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

Szerkesztőség / Editorial Board

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

KRÓNIKA

Egyed Péter : Böhm Károly és helye a magyar filozófiai kultúrában

(A tavalyi évben volt Böhm Károly halálának a 100 évfordulója. A 2011. augusztusában Kolozsváron szervezett Hungarológiai Kongresszus keretében, az Erdélyi Magyar Filozófiai Társaság egész ülészakot szentelt Böhm Károly munkásságának).

Böhm Károly 1846. szeptember 17-én született Besztercebányán. Apja Böhm Gottlieb német (szász) kovácmester és állatgyógyász, édesanyja a nemesi származású Zsufay Anna volt. (Az igen karakteres evangélikus vallású és magyar tudatú család nyelve a német volt). Böhm Károly összes egykorú pájtásai, játszótársai, később barátai, akik mind magasztalva emlegették Böhm Gottlieb házában uralkodó példás rendet, vonzó békességet, melyek a munkásság, szorgalom, jámborság, egyetértés megingathatatlan szilárd alapjain nyugodtak. Ebben a légkörben fejlődött, nemesedett, acélosodott a hatodik gyereként született kis Böhm Károly Gusztáv, aki azonban édesanyját már három éves korában elvesztette, s ettől kezdődően édesapja második felesége, Meczky Zsuzsanna és nővérei, Cecília, majd Teréz viseltek rá gondot. 1852 és 1854 között a besztercebányai osztatlan evangélikus népiskolában, majd 1854-től a az akkor reáliskolai profilú, igen jó hírnevű besztercebányai evangélikus gimnáziumban tanult 1862-ig. A latint és a görögöt igen szerette, franciát is tanult, anyanyelve ismeretesen a német volt. Ekkor – nem egészen egy év alatt - megtanult magyarul.

1862 és 1865 között a pozsonyi evangélikus Líceum eminens, ösztöndíjas tanulója volt. Ekkoriban német nyelvű költeményeket szerzett Rosenauer Károly hatására, és részt vett az akkoriban igen fergeteges pozsonyi diákéletben, melynek hatására egészsége erőteljesen megromlott. 1863 augusztus 10-én meghalt szeretett édesatyja, Böhm Gottlieb. Líceumi tanárai közül meg kell említenünk az Emericzy Lajos és a Frecska Lajos nevét (előbbi filozófia, utóbbi vallástanára volt), Böhm azonban nemigen volt velük melegegdedve, ezért egyre erőteljesebben fordult magán-stódiiumai felé, lefordította az Odüsszeia VI. énekét, saját Homérosz-, Curtius-, valamint Vergiliusz-kutatásokat folytatott, szerből és kevésbé sikeresen angolul tanult. A magyar irodalom jelei közül leginkább Vörösmarty munkásságában mélyült el, és a legnagyobb hatást rá Lessing drámai művei tették, de igen behatóan foglalkozott Goethe, Shakespeare és Schiller költészetével és esztétikai nézeteivel is. (Itt kell megjegyeznem, hogy ekkor alakultak ki azok a gondolatai, amelyek keresztyén hitét jellemezték, s amely szerint kizárólag a kinyilatkoztatás mélységi elfogadásából és felfogásából származhat Jézus áldozatának a megértése és követése, ez szolgál a hit alapjául és nem fogadható el olyan teológia, amely nem ebből indul ki.) 1864-ben írt, reánk maradt költeményei között találunk két allegóriát: „*Verzweiflung und Rettung*” (Kétségbeesés és menekülés) és „*Sturm und Frieden*” (Vihar és béke) címűeket. A kettő tulajdonképpen egy, mert a második az elsőnek rövidített átdolgozása. Tárnya: egy kétségbeesett ifjú öngyilkosságra szánja el magát, de megjelenik a Szerelem istennője, aki megmenti és az ifjú most már tovább akar élni. Ebben a szerelem hatalmát allegorizálta, mely az egész emberiséget fenntartja. A boldog szerelem jótékony hatással van az emberiségre, mert megnevesíti az emberek érzésvilágát, mert a szerelem az élet legszebb oldalait mutatja meg s olyan új világba vezet, melyben megfogamzik a szép és a jó, az igaz és a nemes dolog. Ezt a költeményt 1865. június 15-én rendezett iskolai ünnepélyen előadta. Maga szavalta. Nagy hatást ért el vele. A közönség hatalmas tapsban fejezte ki elismerését, míg a tanárok sorba kezét fogtak vele és melegen üdvözölték. Másnap még a helyi lapok „*Pressburger Zeitung*” és „*Wanderer*” is megemlékeztek róla, különösen ez utóbbi lap szolt nagy elismeréssel Böhm költői alkotásáról. Ezen költeményén kívül írásai között két eposzra is akadunk. Egyiknek „*Hermann der Cherusker*”, másinak „*Das Opfer*” a címe. Az elsőnek tárgyát Tacitus annaleseiből vette, ahol Hermannak leveretését olvasta. Erről Böhm éppen az ellenképet alkotta meg: Hermannak győzelmét a teutoburgi erdőben. Ez a költemény nem tiszta epikai mű, sok benne a lírai elem. Inkább hősi (heroszi) ódának lehetne elnevezni. Horatiusnak „*Aquila*” című ódája lebegett szeme előtt, amelyben ríkítóan sok az eposzi vonás, mely szinte egészen elnyomja a lírait. (Megjelent az Aurorának 1865. november havi számában.)

Böhm Károly 1865-ben iratkozott be a pozsonyi teológiai fakultásra, és itt fordult erőteljesen a filozófiai felé. Elsősorban Herbart metafizikáját, majd Kant műveit és elsősorban *A tiszta ész kritikáját* tanulmányozta – akkor még nem tudta egész mélységében megérteni -, Schopenhauerrel ismerkedett, de Hegellel és Feuerbachhal is és továbbra is kitarott kedves Lessingje mellett. A teológia önképzőkörének vezető szereplője volt, aki rendkívül kritikusnak bizonyult társai munkáival kapcsolatban. Ekkoriban fogalmazta meg *Naplójában* híres szavait: „... Teljesen a filozófiának szentelem magam. De látom, hogy ez a mező egy végtelen mező, ahol már a leghatalmasabb erők küzdöttek, amelyek előtt az én erőm porba süllyed. És úgy szeretnék én nagyot alkotni. Dolgozni akarok. Legyen Magyarországnak is egy önálló filozófiai rendszere, amelynek eddig még hiányát érzi. Óh, ezek a tervek, amelyek lelkem előtt oly gyakran fel-fel merülnek, oly csábítóak, oly erőszakkal húznak,

hogy nem vagyok képes nekik ellentállni. Nekem kell Magyarországon a filozófiát új irányba terelnem, általam kell új korszakba lépnie. Ezt el kell érnem, kerüljön bármibe, vagy meg kell halnom.” És valóban ennek a programnak szentelte az életét! Böhm Károlynak ezek a szavai az Apáczai Csere Jánoséra rimelnek, aki híres enciklopédiájának előszavában azt a célt tűzte ki maga elé, hogy magyar nyelven akarja közölni a magyarokkal az összes tudományokat és ezen belül a filozófiát, mert ha ezt nem teszi meg és akadémiákat nem állít – ahogyan egy másik híres programmatikus írásában megfogalmazta – ugyanabban a sárban fog fenteregni a magyarság, amelyben Ázsiából való kijövele óta volt. Háromszáz év nem volt elég ahhoz, hogy a magyar nyelvű filozófiai gondolkodás felvirágozhasson és ez a gondolkodó fők felismerése nyomán a magyar művelődés egyik legnagyobb problémájává vált, önismereti és önbecsülési kérdéssé. Ugyanis a német filozófusok egyik legnagyobbika, Georg William Friedrich Hegel a XIX. század elején megfogalmazta azt a gondolatot, amely szerint a filozófia a kultúra kvintesszenciája, lényege. Ugyanakkor az autonóm gondolkodás eszköze és esélye. Amint Böhm Károly majdan, a kolozsvári akkori Ferencz József Királyi Magyar Tudományegyetem székfoglalójában megfogalmazta, 1896. március 8-án – a Magyarországon immár kibontakozott részletes tudományos munkára utalva -: „Kétségbe essünk-e ezen részletes munkával szemben a filozófia egységesítő munkája felett! Bizonyára kishitűség lenne elhinni, hogy ez a filozófia életképtelenségének a jele. Sőt éppen ebből merítem a reményt arra, hogy a filozófia, amelyet mi még nem bírtunk nemzeti alakban megvalósítani, az alapos, részletes tudásból alapos és részletes alakban fog kikerülni. Mert a magyar néplélek természete éppen nem oka annak, hogy a tudományos filozófia soha nem virágozott. Amely népnek oly példabeszédei vannak, mint a magyarnak, annak lényegében rejlik a filozófiai ösztön s előbb utóbb győzelmesen fog megnyilatkozni. Különben is a tudomány általában nem ösztönszerűen és nem tudatosan működő népléleknek, hanem az öntudatos egyéni észnek az alkotása s ha tehát nálunk a filozófia nem volt képes önálló alakot teremteni magának, akkor ne a metafizikai néplélekre, hanem inkább az egyesek gyengeségére vagy tétlenségére hivatkozzunk.” Ma is helytálló útmutatás szépséges megfogalmazása: „...valamint a madár a léghen repül, a hal a vízben uszkal, úgy nélkülözhetetlen közege a szellemnek és egyedüli útja az igazságnak a gondolkodás szabadsága.”

Egy ilyen rövid emlékezésben alig lehet összefoglalni e pályának még csak legjelentősebb állomásait is. Immár azonban érthetővé válik Böhm Károly hatalmas vállalkozásának a hordereje, amellyel életét művének, a magyar nyelvű filozófiai rendszer megalkotásának rendelte alá, amellyel egyedülállóvá vált a magyar nyelvű filozófia és kultúra rendszerében. 1867 és 1869 között immár Göttingenben, majd Tübingenben a német filozófia fellegráiban hallgathatta a kor legjelesebb professzorait. 1870-ben nevezték ki a pozsonyi gimnázium valamint teológia filozófia-, filozófiatörténet- és teológia rendkívüli tanárává. 1872-ben először pályázott, sikertelenül a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem filozófia tanszékére, ahova akkor Szász Bélát nevezték ki. Pályája akkor más irányba ívelt: 1873-ban, a legnagyobb akkori akadémiai tekintélyek tekintélyek (például Hunfalvy Pál ajánlására) kinevezték a budapesti evangélikus gimnázium rendes tanárává. Ekkoriban kezdődött el széleskörű szakmai-tudományos publicisztikai tevékenysége: kritikák, recenziók, tanulmányok tucatjait közölte az *Ellenőr* irodalmi mellékletében illetve a *Magyar Tanügy* című lapokban. 1875 július 4-én szerelmi házasságot kötött Greguss Lujzával, aki azonban 1979 nyarán elhunyt és követte őt a sírba elsőszülött kisfia, Richárd Imre is. Másik szeretett kisfiát, Ottó Károlyt Cecília nővére nevelte tovább. A nyolcvanas évek elején teljes energiájával és hivatalos felkérésre a gimnáziumi reform kidolgozásának szentelte magát, lélektani és logikai tankönyveket írt és a filozófiai középiskolai oktatásának a szisztémájával foglalkozott. A lipcsei Philosophische Monatshefte munkatársaként, valamint a saját alapításában megjelenő Magyar Philosophiai Szemlében filozófiai szakcikkkel százait jegyezte és közben dolgozott fő művén: 1883-ban megjelent *Az ember és világa* I. kötete (*Dialektika és alapphilosophia*), majd pedig 1892-ben ennek második része, *A szellem élete*. Itt természetesen nincs terem e mű tartalmi vonatkozásainak a kifejtésére: röviden csak annyit jegyezhetek meg, hogy Böhm Károly Kant, a pozitív és tudományos szellemet képviselő Auguste Comte, valamint Johann Gottlieb Fichte ismeretelméleti elképzeléseinek a felhasználásával dolgozott ki egy olyan filozófiai rendszert, amelyben a valóságot az öntudat projekciójával létrehozott *öntérként* kell felfognunk, és a tudat minden jelentésem elemét ebből magyaráznunk.) Amikor a kolozsvári egyetem filozófiai tanszékére (az egyetem tanári karának egyértelmű támogatása mellett) kinevezték, már a magyar filozófiai és tudományos élet vezető tekintélye volt, 1900-tól a Magyar Tudományos Akadémiának a levelező tagjává választották. (Közben 1885-ben sikerült úja családát alapítani: feleségül vette Márkus Margitot, akitől öt fia származott. Közülük kettő halt el fiatalon, a másik három viszont szép polgári pályát futott be: Ottó mérnök lett, Dezső tanár az ág. h. ev. főgimnáziumban Budapesten, János pedig orvos. Boldog, békés családi élete volt).

A mi számunkra itt most a legfontosabbak Böhm Károly kolozsvári évei. Erdély konzervatív fővárosában nagyon visszavonult életet élt. (1906 nyarán, nemzeti színű kokárdával azonban ő is az utcára vonult, amikor az akkori idők egyik legnagyobb botránya, a 48-as függetlenségi és szabadságpárt választási győzelmének megsemmisítése ellen kellett tiltakozni. Nem egyszer hangsúlyozta, hogy a francia gondolkodókban a politikai szabadság legjelesebb képviselőit tanulmányozta.) Hallatlanul lelkiismeretes tanárként percnyi pontossággal tartotta óráit, elsősorban a görög filozófia, kantianizmus és spinozizmus (kritika) tárgyköréből, vezette a bölcséleti foglalkozásokat a tanárképzőn. Emellett természetesen folytatta kiterjedt publicisztikai és szervező tevékenységét és éles tudományos vitákba bonyolódott például Apáthy Istvánnal, híres természettudós kollégájával, nem mellesleg a 48-as párt egyik erdélyi vezéralakjával. Kíméletlenül éles kritikus volt ő is,

amellett azonban nagy empátiával egyengette a tudományos élet személyeskedő éleit. Kezdeményezője volt a Magyar Filozófiai Társaság létrehozásának, amelynek egyik első alelnöke is lett (1901-ben). Kolozsváron dolgozott tovább *Az ember és világa* további kötetein, amelynek az egyik legkarakteresebbike az *Axiológia* (értéktan) lett. Voltaképpen az értéktani munkásságához kapcsolódtak aztán tanítványai, az erdélyi teológia és filozófia jelesei, akik közül itt csak a Makkai Sándor református püspök és író, a Tankó Béla, vagy a Málnási Bartók György (a hagyaték ápolója, maga is jeles filozófus) valamint a fiatalabb nemzedékhez tartozó Tavasz Sándor és Varga Béla unitárius püspök nevét említem. Mindannyian, együtt alkotják azt a szellemi alakzatot, amelyet mind a mai napig kolozsvári iskola néven említünk, s amelynek alapján és Böhm Károlynak köszönhetően mindenki ide gondol gondol, ha a modern magyar filozófia térképén kezd keresgélni. És mindezt Böhm Károlynak és halhatatlan művének köszönhetjük, ezt a szellemi címet, amely előtt ma fejet hajtunk.

Böhm Károly nem érte meg az első világháborút, 1911. május 18-án, hosszas betegeskedés után halt meg Kolozsváron, Besztercebányán temették el. Művének kisugárzása ma is megvan, kutatjuk, tovább visszük az öntudattal, értékkel kapcsolatos gondolatait, Kolozsvár pedig hálásan ápolja a nagy magyar filozófus emlékét, aki a magyar rendszerfilozófia megalkotásával méltó helyre emelte a bölcséletet a magyar művelődésben. A Romániai Evangélikus Lutheránus Egyház, annak elöljárói, mint ahogy Erdély és legfőképpen Kolozsvár értő közönsége is nagyra becsülik és a magukénak vallják az evangélikus egyházhoz és annak intézményeihez ezer szállal kötődő Böhm Károly emlékét. Mindannyian köszönettel tartozunk dr. Adorjáni Dezső Püspök Úrnak, aki a kezdet kezdetétől kifejezte és messzemenően támogatta az emléktábla-állítási gondolatát.

Az ünnepi emlékbeszédhez az alábbi forrásmunkákat használtuk fel: Dr. Böhm Károly élete és munkássága. Kajlós (Keller) Imre szerkesztése mellett [...] I. II. III. Mikes International, Hága, Hollandia, 2006; [mek. Niif.hu/04200/04264/pdf/bohm_1.pdf]; *Böhm Károly székfoglaló beszéde a kolozsvári egyetemen (1896.március 8-án)* Szellem és élet IV.évf.4.sz. Kolozsvár, 1941 június 187-191; *Böhm Károly és a "kolozsvári iskola"* A kolozsvári Böhm Károly Nemzetközi Konferencia előadásai. Pro Philosophia, Kolozsvár –Szeged, 2000; Ungvári Zrínyi Imre: *Öntételezés és értéktudat: Böhm Károly filozófiája*, Pro Philosophia, Kolozsvár-Szeged, 2002.)

Elhangzott a kolozsvári főtéri evangélikus-lutheránus templomban 2012. január 21-én, délután. Ezt követte a Böhm Károly emléktábla – Kolozsi Tibor szobrászművész alkotása - leleplezése a Püspökség udvarán.

EGYED, Péter: Károly Böhm and His Place in the Hungarian Philosophical Culture

Festive speech presented on January 21, 2012 in the Lutheran Church at the main square of Kolozsvár in the memory of Károly Böhm, the founder of the Kolozsvár School of Philosophy.

Farkas Flórián : Eurázsiai Kaleidoszkóp 2013-2014

A 2013-2014-es évad során a következő előadások hangzanak el az Eurázsiai Kaleidoszkóp című ismeretterjesztő előadássorozat keretében, Hágában:

1. előadás	A kereszténység elfeledett első ezer éve	2013. szeptember 19.
2. előadás	Chalcedon kulcsszerepe a kereszténység dogmatikai és geopolitikai történetében	2013. október 16.
3. előadás	A kereszténység új súlyponteltolódása a 21. században	2013. november 14.
4. előadás	A kereszténység és Európa a 21. században	2013. december 12.
5. előadás	Az iszlám misztikus (szufi) háttér Elif Shafak regényeiben	2014. január 16.
6. előadás	Geert Kimpen: 'De kabbalist' - a zsidó misztika (kabbala) irodalmi köntösben	2014. február 13.
7. előadás	Mani (216–274) - a fény prófétája	2014. március 13.
8. előadás	Arius (250-336) - az észak-afrikai prezbiter és pap	2014. április 10.
9. előadás	A kereszties hadjáratok az arabok szemével	2014. május 16.
10. előadás	A kathar (albigens) hit és kultúra virágzása és elpusztítása	2014. június 12.

Az évad fő témája a kereszténység geopolitikai súlyponteltolódásai, valamint olyan kevésbé ismert témák, mint Mani élete és tanítása, Arius szerepe a kereszténység első évszázadaiban, a kereszties hadjáratok az arabok szemével, valamint az albigensek története és sorsa. Az évad közepén két művészeti előadásra is sor kerül, amelyekben az iszlám, valamint a zsidó misztika irodalmi köntösben való megjelenése kerül elemzésre.

Ezidáig két előadás hangzott el. Az elsőben azon keresztény egyházak története került terítékre, amelyek a Chalcedoni Zsinat (451) következtében eretnekeknek lettek minősítve és a birodalom határain túlra kényszerültek. Elsősorban a kopt egyház és a nesztoriánus egyház története került bemutatásra, kiemelve azt a hatalmas szerepet, amelyet ezek betöltöttek a Bizánci Birodalomtól keletre, valamint az antik műveltség átmentésében. A második előadás részleteiben tárgyalta azokat a dogmatikai vitákat, amelyek az első évszázadok egyetemes zsinatait uralták. Chalcedon előzményei valamint maga a Chalcedoni Zsinat részletesebben kerültek terítékre, történelmi, hatalmi környezetbe ágyazva.

Az előadások prezentációs anyaga, valamint a hanganyag a következő címen érhető el:

<http://www.federatio.org/ek.html>

FARKAS, Flórián: Eurasian Kaleidoscope 2013-2014

During the 2013-2014 season ten presentations will take place in the framework of the *Eurasian Kaleidoscope* private academy. The program (in Hungarian), the presentations including the audio material can be accessed at the following address:

<http://www.federatio.org/ek.html>

~ ~ ~ ~ ~

Tóth Miklós :

A magyar reformátusok egyetemes feladatai a Magyar Szellemi Hazában

Most, amikor a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat hosszú idő óta újra Magyarországon összejön szokásos évi teológiai tanulmányi napjaira és a nyugat-európai munka áttekintésére, realizáljuk magunknak, hogy az egész magyar reformátusság helyzetét és feladatait kell áttekintenünk. Az egész magyar reformátusság alatt az egész földgömb magyar reformátusait értjük, tehát a Kárpátmedencéét és az egész földgömb magyar reformátusságát *együtt*. Miért? Azért, mert ez a realitás és ez a ma és a holnap realitása. Nekünk pedig kötelességünk a jövőbe tekinteni, mert annak, aki él és dolgozik, az igazi valóság a jövő. Erre a realitásra van alapozva a magyar reformátusság hivatalos átfogó szervezete: a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, amely évi rendes gyűlését e hó 27-én tartja Balatonfenyvesen.

A mi hazánk a Kárpátmedence és a Földgömb együtt. Ezzel a szóval kell kezdenem előadásomat. Tudjuk, hogy ez így van. Ez nem valami időleges fejlemény, hanem a jövő útja. Erre kell berendezkednünk s feltenni magunknak a kérdést, milyen következményekkel jár ez a tényállás, milyen feladatokat szab ez reánk, magyar reformátusokra? Milyen feladatokat oszt ki az Úristen nekünk itt és most ebben a helyzetben, amely számunkra egy egész? Nekünk a jövőbe kell tekintenünk, de a jövőbe vezető stratégiai út a jelenből a multon keresztül vezet. A *multunkon* keresztül vezet. A multunk mint keresztyéneké ezelőtt 2000 évvel kezdődik Jézus Krisztus születésével, igehirdetésével, missziói parancsával, kereszthalálával, feltámadásával és mennybemenetelével s a Szent Lélek kitöltésével. Mi magyarok nem a semmiből jövünk. Mi nem most kezdjük a jövőt. Azt már elkezdtük több mint ezer éve, a honfoglalás előtt, majd folytattuk a keresztyénség nyugati formájának a felvételével, a reformációval, örökös küzdelmünkkel az emberi szabadságért, miközben az országban évszázadokra a Szent Korona Tana szerint egy emberi, keresztyén alkotmányos egyensúlyt teremtettünk meg, és folytatni fogjuk a messiás jövőjében is, ha megértjük helyzetünket és missziói feladatainkat egy ú. n. 'globális', azaz az egész Földgömböt átfogó világban. A mi világunkban. A 21. század új összefüggések, új lehetőségek, új feladatok százada, amelyben valósággá látszik válni Nietzsche szava 'Umwertung aller Werte' azaz 'Minden érték átértékelése'. Átértékelése, de nem elvetése. Mi magyarok történelemben gondolkodunk. A történelem pedig gondolatok egzisztenciális küzdelme Isten vezetése alatt az emberiség életében. Mi e gondolatok hordozói és egyben alkotói vagyunk. Azért egzisztenciális e küzdelem s mert az, egyben etikai. Számunkra, keresztyének számára a történelem a jövőbe mutató krisztusi missziói parancs végbevételének a dinamikus területe, amelyre rámege az életünk. Rá is kell mennie. Márton Áron, Erdély nagyhirű római katolikus püspöke e szóval szentelte fel papjait: 'Mártírrá szenteltek'. 'Mártír' tanút jelent, a mi keresztyén szóhasználatunkban vértanút. Tanuságot Krisztus mellett.

Ma a világon mindenki a gazdasági krízisről beszél. Senki sem beszél arról, hogy ennek az oka a szellemi krízis, amelybe magunkat behajszoltuk azért, mert mint társadalom hátat fordítottunk Istennek, hátat fordítottunk Krisztusnak. Globálisan. Berzsenyi szava minden emberre érvényes: 'Minden ország támasza-talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbed'. 'A tiszta erkölcs', ez az emberi életgyakorlat kulcsszava. 'A tiszta erkölcs a keresztyén erkölcs', mert nincs is más 'emberi' erkölcs. Ettől a szótól viszolyog a mai 'globális' politikai világ. Sajnos ehhez hozzájárult az a keresztyén teológia is, amely e kettőt – azaz a 'keresztyént' és az 'emberit' megróbálta egymástól elválasztani, ami által önmagát kiiktatta a társadalmi valóságból a francia felvilágosulás egyházellenes politikai vallásának hagyván a pástot, amely soha nem tudott többet mondani mint a keresztyén etika. Ahhoz azonban, hogy e kettő egységét meglássuk, a keresztyén teológia magjához, az *Íge, a Logosz teológiájához* kell visszanyúlnunk, amely a görög filozófiából származik – amely egyben hasonló alapfogalmat fejez ki mint az indiai gondolkodás 'Vac'-fogalma -, azaz hogy az *Íge, a Logosz, a teremtő gondolat, a mindenség éltető szellemi lényege*. Avagy a János írása szerinti evangélium első versei szavai szerint: 'Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél és Isten vala az Íge... Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága.... És az Íge testté lett és lakozék miközöttünk s láttuk az ő dicsőségét mint az Atya egyszülöttének dicsőségét, mely teljes vala kegyelemmel és igazsággal.' (Jn. 1:1, 3-4, 14). Avagy ennek a legfontosabb szövegrészei görög eredetiben: 'En arché én ho logosz, kai ho logosz én prosz ton theón, kai theosz én ho logosz. Kai ho logosz sarx egeneto' Ez az *Íge, a Logosz, öltött testet Krisztusban*. Erről tanuskodnak az első nagy zsinatok hitvallásai Nicea óta, amelyek ránk is érvényesek. Csak fül kell ennek az univerzális, azaz egyetemes evangéliumnak a meghallására, amellyel mind az egyetemes emberi gondolkodás mind a keresztyén hit központjában vagyunk. Nekünk ma éppen azt kell felmutatnunk, hogy a keresztyén hit világa az egyetemes emberi etika teljessége, amely bele van írva a biológiai mindenség alapszerkezetébe s amely túsárnyalhatatlan. Mi ma az apológéták korát éljük 2000 év kulturális történelmi tanulságával. Mit teszünk ezzel a felismeréssel?

Jézus Krisztus evangéliuma központi gondolata az egyetemes szeretet. A szeretet pedig az érték teremtője. Ez az alkotásunkra való ösztönös reakció, amelyben önmagunkra ismerünk, azon öröme gerjedünk s alkotásunkat elől szívének szeretete. A szeretetnek ezen értékteremtő - és ezáltal közösségteremtő - szerepét ilyen módon Böhm Károly, a Kolozsvári Filozófiai Iskola alapítója mutatta fel kritikai bölcséleti kutatásai - számára váratlan és megrendítő -eredményeként. Ebből a filozófiai iskolából nőtt ki a Kolozsvári Theológiai Iskola. Ő és tanítványai, akik közül itt csak Málnási Bartók Györgyöt, Ravasz Lászlót, Tankó Bélát, Makkai Sándort, Kibédi Varga Sándort és Tavasz Sándort említem, protestánsok, legnagyobb részben reformátusok, erdélyiek, magyarok. A böhmi értékfilozófia szerint az értékek skálája kezdődik az élvértékekkel, folytatódik a haszonértékekkel, ezek felett az önértékekkel, amely mint logikai, etikai és esztétikai érték, azaz igaz, jó és szép jelenik meg. Mindezt betetőzi és teljessé teszi a vallási érték, a szent. Ez az értékvilág, amely tehát a szeretetből áll elő, felöleli az élet egészét. Később igyekeznek világossá tenni, miért hívom fel erre az értékrendre a figyelmet.

Most nem az a célom, hogy ennek a teológiai konzekvenciáit részletesen feldolgozzam. Fontos azonban tudnunk, hogy ez a gondolat bennünket pontosan a János 1:1-hez visz vissza. Ebből az következik, hogy azoknak a nézete, akik a keresztyénség és az általános , emberi, 'humánus', etika között ellentétet kívánnak szítani, nem állja meg a helyét. Ez a felfogás, amely különösen Nyugat-Európában a 20. században dívott s sokhelyütt még mindig dívik, bennünket egy 'poszt-modern' teológiai világba, egyféle teológiai nihilizmusba, élettelen szellemi sivatagba vezet. Eredmény: a nyugat-európai templombezárások, a keresztyénségnek az emberi élet perifériájára való kirekesztése méghozzá keresztyén teológiai segédlettel. A keresztyén egyházak ebben a folyamatban egyféle eleve-vesztes fatalizmussal vesznek részt s ha valaki ezellen szót emel, az gyakran alig kap támogatást saját egyházai részéről. Aki a nyugat-európai egyházi képet ismeri, tudja, miről beszélnek.

Nos ez a kép ránk így nem illik, bár a kép nálunk sem gondnélküli! Jegyezzük meg magunknak, hogy ránk magyar reformátusokra építő munka vár mind a 'magyar' területen mind az általános emberi területen, így vallási területen is. Ez a mi univerzális missziói feladatunk. Ez a kettő egymás meghosszabbításában áll. Aki nemzetközi helyzetekben tevékenykedett, tudja, hogy a magyarok a született kapcsolatteremtők, összjáték-teremtők, diplomaták, vezetők. Nem is lehet ez másként, mondhatnánk, Európa közepén, olyan anyanyelvvel, amely minden körülötte levő nyelvtől idegen. Nekünk nagy beleélési képességünk van mások gondolkodásába s ezáltal diplomáciai és vezető képességeink folytán ténylegesen befolyásolhatunk nemzetközi fejlődéseket. Képesek vagyunk embereket megszólítani. Zsigmond, a király, a császár, aki mindenütt mint magyar király lépett fel, a Római Szent Birodalmat magyarokkal kormányozta. A magyar alkotmány maga a multikulturális együttélés példaképe. Ez a Szent Korona Eszme alapértelme, amely mint emberi együttélési rendszer nekünk a lelkünkbe van írva. A Szent Korona Eszme egyféle Európai Unió avant la lettre. Anglia készül arra, hogy 2015-ben megünnepelje a Magna Carta 800 éves jubileumát 1215-ből. Nos mi a magyar Magna Carta, az Aranybulla 800 éves jubileumát ünnepeljük hét évvel később, 2022-ben. Szívvel remélem, hogy ünnepeljük. Magyarország az Európai Kontinens első, a világnak pedig második törvényesen alkotmányos – ma így mondjuk: demokratikus – állama. Jó ezt észben tartani.

Ha a magyar képet szemléljük, abban mindúntalan egyféle védekező magatartás tárul szemünk elé. Ez így van a 16. század óta és helyzetünkben érthető. Bennünk azonban mindmáig megvan a sztyeppe, a honfoglalás, a terjeszkedés ösztönös lendülete. Ezt nem tudta belőlünk kiirtani semmiféle keleti és nyugati elnyomás. A mi útunk az előrehaladás útja. Az élet maga az öntranszcendálás, az önmagunkon való túlmutatás, a fejlődés. Nos éppen ebben kell az egyháznak, a magyar református egyháznak vezető és segítő szerepet betöltenie, hogy hívei érezzék: 'A mi egyházunk velünk van, minket segít előre az életben, a mindennapi életben'. Ezért adta ki a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat tavaly gazdasági füzeteit 'Könyvelés Mindenkinék', 'Banküzletek Mindenkinék', 'Biztosítás Mindenkinék', 'Számítógép Mindenkinék' cím alatt, amelyek honlapunkról letölthetők. Amikor ezt tesszük, akkor gondoskodunk arról, hogy a magyar reformátusok jó üzletemberek legyenek. Mert az üzletember teremt az új piacot, az új életlehetőséget. Nem kell mindenkinék üzletembernek lenni, de ha a gazdasági gondolkodást, a gazdasági kapcsolatteremtést bele tudjuk vinni híveink lelkébe, ezzel nekik további kiterjeszkedő életlehetőségeket nyújtunk *a maguk erejéből mindenütt a világon*. Max Weber nem ok nélkül állította, hogy a kapitalizmus a kálvinizmus gyümölcse, ha ez így kissé egyoldalúan is – bár mindazonáltal lényegében helyesen - van megfogalmazva. A protestantizmus általában a polgári takarékos életforma életető talaja, de a kálvinizmus adott ennek aktív strukturális eszmei keretet és motort a Soli Deo Gloria mindent összefogó koncepciójával. Gondoljunk mindig vissza arra, amit az Ígéről, a Logoszról hallottunk, amely egyetemes, rendszeres egészet jelent. Így állt elő a kálvinista nemzetek világhódító kifejlődése, amelynél Angliát és Hollandiát említjük elsősorban. Ezt azért is aláhúzzuk, mert magyar nyelvterületen sokan a gazdasági, az üzleti gondolkodásban valami nem tisztességes elemet sejtnek. A magyar történelem sok törése következtében ez érthető talán, de el nem fogadható és semmiképpen sem általánosan igaz. A szigorú önfegyelem, a gazdasági élet lehetőségeinek maximális felhasználása, az etikai gondolkodás az, ami a világot átformálja és a jövőben is át fogja formálni. Mert ez benne van a szellem belső törvényszerűségében. Ezért említettem az ímént a Kolozsvári Iskola értékrendjét, amelyben a haszonérték mint szükséges alapérték eleve benne van, de amelynek a célja a 'szent' teljessége. Aki mindezt figyelmen kívül hagyja, az fantaszta és az isteni és emberi belső rendet felborítja. Teológiai nyelven szólva: Isten tervében a

világra ez benne van, mégpedig oly értelemben, hogy az igazság és a tisztesség egyetemes isteni erő, amely mindig győzedelmeskedik. Nekünk kötelességünk a gazdasági életben résztvenni, de nem abban beszenyeződni. Milliók járták és járják előttünk ezt az utat példaként. Minderről magam is tanuskodhatok. Mi keresztyének szentek vagyunk annak minden élet-következményével. Ez a keresztyén életművészet a Soli Deo Gloria mindennapjai valóságában.

A magyarságot a török hódoltság és a Habsburg elnyomás idején két könyv tartotta meg, tartotta össze: *a Károli Biblia (1590) és Verbőczy Hármaskönyve (1514)*. Ezeket azonban olvasni kellett tudni. A reformáció legfontosabb fegyvere az iskola volt. A 17. században Magyarország lakosságának 80-85 százaléka protestáns, legnagyobb részét református volt. A reformáció a falvak ifjúságát szellemileg emelte fel, kulturális és társadalmi távlatot nyitott számukra. Megismertette az emberekkel, a hétköznapi emberekkel az írás, olvasás, számolás művészetét. Középiszkoláiban kiművelt emberfőt teremtett s azok mind a mai napig ilyen kiművelt emberfőket nyújtanak az egyháznak, a nemzetnek, a világnak. Ezek az iskolák küldték diákjaikat évszázadokon keresztül a reformáció országaiba további tanulásra, hogy hazatérvén ismeretüket továbbadják. Ezzel ívelte át a reformáció a fojtogató Habsburg katolikus környezetet s belekapcsolta a magyarságot abba a 'nyugati-nyugati' világba, amely a világot vezette. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György többek között ezen diákokból is szelektálta diplomatait. Velük üzött nemzetközi politikát. Ha mi pedig jól megnézzük, látjuk, hogy napjainkban magyar református gyülekezetek állnak elő *mindenütt a világon*.. Így kap formát az a gondolat, amelyet fentebb említettem: a mi hazánk a Kárpátmedence és a Földgömb.

Miért hozom elő itt mindezt? Azért, mert nézetem szerint a magyar reformátusság feladata nem a védekezés, hanem a támadás az egyház missziói és prófétai feladatának aktív teljesítése értelmében a Magyar Keresztyén Szellemi Hazában. A magyar református egyháznak rá kell kapcsolnia a reformáció korából ismert oktatási és szervezési vonalra. Nekünk a saját embereinknek az életben való maximális érvényesülés lehetőségeit kell nyújtanunk, amint már emítettem. A lelkeszeinknek könyvelési kurzusokat kell szervezniük, marketing-kurzusokat. A Kárpátmedencében és az egész világon. Tovább is megyek. Nekünk bele kell furkóznunk minden társadalomba és abban vezető pozíciókat betöltenünk. Tudom, hogy ez olyan országokban, amelyek mélységesen magyar-gyűlölők, mint például Románia, Szlovákia, Szerbia nem egyszerű, de megvalósítható. Sőt több! Megvalósítandó. Megvan az a veszélye is, hogy némelyek elveszítik a maguk magyar református keresztyén identitását. Nekünk magunknak kell gondoskodnunk arról, hogy ez ne történjék meg. Majd másképp lesz az, ha valaki megérti, hogy magyar reformátusnak lenni az ő érdekét szolgálja. Ez is rajtunk fordul, - mert végülis minden rajtunk fordul. Nekünk kell gondoskodnunk arról, hogy a magyar református a magyar reformátust keresse, megtalálja és támogassa a mindennapi életben. Ebből a gondolatból állt elő a Tanácskozó Zsinat tavalyelőtt kiadott kötete '*Magyar Reformátusok a Nagyvilágban*', amely csak a kezdet s amelynek éppen az a célja, hogy szerte a világon, a nagy Diaspórában megtaláljuk egymást, hogy 'egymásnak adhassuk a labdát'. Ha az embereink észreveszik, hogy ez a stratégia működik, akkor az magától értetődően gurul tovább. Már most is sokkal jobban működik ez mint ezelőtt 20-30 évvel s a jövőben még jobban fog működni. Stratégiai tudattal kell rendelkezniük, azt jól a fejünkben tartanunk és helyes taktikával kiépítenünk. A Diaspora és a Kárpátmedence egy egészet alkot és a jövőben mindjobban egy egészet fog alkotni. Mert az emberek bíznak egymásban. S hogyan áll elő ez a bizalom? Azáltal, hogy a telefonvonal mindkét végén *magyar református* áll. Ez a hitbeli közösség összeötvöz. Ez több mint a 'magyar' összetartozás. Aki vállalja, hogy református, vállalja az ezzel járó erkölcsi kötelmet. Tehát a másik bízhat benne. Nekünk nem egymással kell küzdenünk, hanem egymással dolgozni, pénzt keresni és pénzt okosan befektetni, egymásnak jó tanácsokat adni a világ távoli sarkaiban. Ebben van a jövődöng. Ez tudatos stratégia kérdése. Ezért nekünk a jelenlegi magyar kormány által beindított vonalat a Magyar Diaspóra Tanács területén aktívan támogatnunk kell. Jól jegyezzük meg magunknak, hogy az egyháznak minden területen kezdeményező szerepet kell vállalnia az emberek kreatív önkifejlése és boldogulása területén. Mi mindenütt jelen vagyunk és jelen tudunk és akarunk lenni Jézus Krisztus missziói parancsa következtében. A mi akcióterületünk a *minden* területe. Az egyháznak pedig építő, tanító, kapcsolatot teremtő és etéren vezető szerepet kell betöltenie az emberek életében. Ez a tevékeny keresztyén szeretet munkája. Ez a jövődöng útja.

Fel szeretném vetni egy *magyar keresztyén üdvtörténet* tudatos kidolgozásának a gondolatát is. Nekünk az Emese álmától, a Szent István-, a Szent László-legendáinkon, az erdélyi fejedelmekhez fűződő történeteinken, a szabadságharcainkon, költészetünkön keresztül egy óriási szent, bölcs keresztyén történelmünk van, amelynek a 16. század óta az egyik fontos eszmei motorja többek közt a 'Nyugat Védőbástyája' gondolata, amely – bármennyire romantikusan és idealisztikusan is, de nekünk egzisztenciálisan fontos – számunkra realitás volt és ma is az. Magyarország 1526-ban elköltözött a mennyországba, a Szent Magyar Szellemi Hazába, s azóta abban él, azóta csak abból érthető meg. Kik vagyunk mi? Történelmünk mely személyiségeiben ismerjük fel magunkat? Íme egy sorozat: a magyar szentek, IV Béla, a Hunyadiak, Balassi Bálint, Zrinyi Miklós, Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Deák Ferenc, Arany János, Ady Endre. Ehhez sokat hozzá lehet tenni, de belőlük keveset elvenni. Hozzá a magyar történelmet mint keresztyén üdvtörténetet meg kell jelenítenünk. Mert a mi történelmünk keresztyén üdvtörténet, szent, tiszta eszmékért folytatott küzdelem. Mindezt össze kell gyűjtenünk, egy egészbe öntenünk, ki kell adnunk mégpedig annyi nyelven, amelyben magyarok, első, második, harmadik, tizedik generációsok élnek és gondolkodnak. *Mindezt az egyháznak kell kezdeményeznie és levezényelnie*. Ez mind ígéret.

Realizálnunk kell magunknak ezzel kapcsolatban annak a nagy jelentőségét, hogy a keresztyénség napjainkban mindjobban mint egy egész jelenik meg az emberek fejében és szívében, nem pedig egymással küzködve és így széttagozódva mint régen.

A teológiai oktatásunkat is át kell formálnunk olyan értelemben, hogy az lelkészeinket ezekre a gyakorlati feladatokra is előkészítse. Nézetem szerint ez a feladat elkerülhetetlen. Ezt nem másoktól kell tanulnunk, hanem magunkból kell létrehozunk, mert a mi számunkra jelenik az meg személyesen és mint egyház és nemzet számára egzisztenciális kötelező erővel. Nem másoktól kell ezt tanulnunk, hanem másoknak kell ezt tőlünk megtanulniuk.

Mindezt azonban nem kizárólag a magyarság számára illetve annak érdekében gondolom. Meggyőződésem, hogy az egész mai emberiségre különösen is érvényes Pál apostol szava 'A teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak a megjelenését' (Róma 8:9). Ezek mi vagyunk. Ez a mi feladatunk. E szavak hozzánk szólnak, minket serkentenek akcióra. Ma.

Az emberiség mai szellemi krízise, amely nagyobb mint a gazdasági krízis, csak akkor oldható fel s csak akkor válhat az egész emberiség javára, lelki ujjászületésére egy új reformációban, ha visszanyúlunk a keresztyénségnek a János evangéliuma első része első verseiben megadott egyetemes emberi és *egyben* teológiai alapjaihoz, ha megértjük, hogy ily módon meg tudunk szólítani minden embert a földgömbön, ha nem teljesen elvakult és gyűlölettel telt mások iránt. Ha pedig erre nem leszünk képesek, akkor elnyel bennünket a színtelen neutralitás déibábkergetéséből előálló agresszív nihilizmus tömegvallása, amely az iszlám még agresszívebb tömegvallásával Európát aláassa, szétbomlasztja és szellemi kőkorszakba dönti. Az emberiség szellemi jövője pedig Európán fordul meg, amely organikusan kifejlődött társadalmi és kulturális nemzeti egységeknek a természetes összjátéka. Nekünk magyar református keresztyéneknek feladatunk van az egész emberiség felé a magunk szenvedéssel teli sorsa mélységeiben megtisztult, abban összegyűjtött erővel és kötelelességtudattal és azzal a bölcseséggel, amit összegyűjtöttünk azáltal, hogy Európa közepén élve minden népet igyekezzünk megérteni és meg is tudunk érteni, míg megbűnhődünk 'már a multat s jövendőt', nem csak a magunkét, hanem másokét is. Jézus Krisztus missziói parancsa minden emberre érvényes. Ránk, akik az Ő nevét viseljük, mindenek előtt. Ravasz László – aki a mi Lelkigondozó Szolgálatunk jogelődjét útnak indította - egyik utolsó püspöki jelentése szavai szerint: "nekünk magyaroknak Kelet és Nyugat határán egy útunk van: Fölfelé!"

Ez a jövőnk útja, ez az emberiség jövendőjének az útja, amely elkezdődött 2013 évvel ezelőtt – ezért számoljuk éveinket Krisztus születésétől - de amelyet az Atya elkezdett 'kezdetben' és végbevisz a Mennyei Jeruzsálemig. Ebben a mi feladatunk csak az Ő örök Ígéjének, azaz teremtő gondolatának a hirdetése szóval, tettel, szervezői munkával, politikai kiállással az élet minden területén, a mindennapok szürke munkájában, amin azonban a valóságban minden megfordul. Ezt jelenti a Soli Deo Gloria mindent átfogó gondolata. Ez az igazi univerzalitás, amely túlmutat minden 'globalitáson' s betölti a Mindenséget Isten dicsőségére

Erre a munkára hív el bennünket az Úr, az Egyház Ura ma és holnap és holnapután. Mi más lehet erre a válaszuk, mint 'Szólj Uram, hallja a te szolgád'.

Csákvár, 2013. július 20.

TÓTH, Miklós: Hungarian Reformed People in the World and their Mission

This presentation was held in Csákvár (Hungary) at the annual gathering of the Hungarian Reformed Pastoral Service in Western Europe on July 20, 2013.

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kádár Zoltán : Heidegger és a nyersanyagbázissá degradált világ

Noha Martin Heidegger kimondottan technológiakritikai írásai a filozófus kései korszakában születtek, az ember és a technika kapcsolatáról, s az így teremtett modern világról kialakított véleménye korábbi írásaiból is markánsan kitűnik. Heidegger technológiakritikája annak az általános életmódkritikának a része, mely a tudományt, a mindennapokat, illetve a tárgyi világ egészét átgondolatlanul, hibásan alakító embert érinti. A méricskélés, a számítás, a kalkulatív hozzáállás uralja az élet minden területét, és eközben az emberi közösség, illetve a világgal való közösség érzése mintha elpárologna az egymást követő nemzedékekből.

„Ha meg akarjuk ragadni a tudomány lényegét, ezzel a döntő fontosságú kérdéssel kell szembesülnünk: *lesz-e még tudomány számunkra a jövőben, vagy hagynunk kell tovasodródni a végzete felé? Az, hogy a tudománynak léteznie kell, sohasem feltétlenül szükségszerű. De ahhoz, hogy legyen tudomány, és hogy értünk és általunk legyen, valójában milyen körülményeknek kell fennállniuk?*”¹ Heidegger ezt a kérdést *A német egyetem önmegnyilatkozásában* (1933) teszi fel, felhívva a figyelmet arra, hogy a tudomány és a tudományos produktumok használata könnyen vakvágányra vihet, ha az ember a kutatást és a tervezést egy helytelen, öröklötten torz kiindulópontból gyakorolja.

A modern ember Heidegger szerint kitepte magát abból a világból, amelyre rá kellene kérdeznie: öntelten felülemelkedett azon a totalitáson, aminek tanulmányozásával még korántsem végzett. A keresés az ilyen önteltség hatására irányt téveszt, a tudomány elszakad a való élettől, egy szűk csoport játékterévé válik, olyasféle kaszt-tevékenységgé, melynek eredményei visszahullanak a tömegre, kulturális és civilizációs javakkal látva el a társadalmakat, ezzel egyfajta fejlődést, haladást garantálva. Heidegger a nyugati ember eme iránytévésztesének ellenpéldájaként az ókori görögöket hozza fel, akik számára „a tudomány nem ’kulturális jószág’, hanem a legbenső meghatározottsága mindannak, ami az emberi lényt a néphez és az államhoz köti. De a tudomány számunkra nem is pusztá eszköz, ami a nem-tudottat a tudatba viszi, hanem az erő, amely az ittlétet (*Dasein*) a maga teljességében vezeti és körülöleli”.² Az emberi fejlődés két és félezer éves folyamata azonban gyökeresen megváltoztatta e felfogást, úgy a keresztény teológia világinterpretációjában, mint az azt követő matematikai-technológiai gondolkodás modern eszmerendszerében, de a célok megváltozása és a tudományos gondolkodás átértékelése még nem jelenti azt, hogy e hosszú munkálkodás túlszárnyalta a görögség álláspontját és eredményeit. A modern tudomány minden hatalmas eredménye, nemzetközi összefonódottsága dacára nemhogy maga mögött hagyta a görögség által kijelölt helyes irányt, hanem még mindig csak kergeti.³ A jövő ezért akár azt is tartogathatja, hogy az ember rálehet arra, amit évezredekkel ezelőtt elveszített. A nyugati ember szétszakítottsága, civilizációs problémái akkor enyhülhetnének Heidegger szerint, ha ráhangolódna a görögség felől érkező távoli parancsra.

Amíg a modern tudomány a természet titkait követeli, ellentmondást nem tűrve kicsikarja, s ezáltal produkál eredményeket, addig a görögség a maga részéről a tudomány kezdeti lépéseinek megtételekor egy ettől gyökeresen eltérő magatartást vetett fel: tisztelték az őket körülvevő világot. Ez a hozzáállás alakult át az idők folyamán a nyugati kultúra kiteljesedésével egy korlátlan kutatássá minden iránt, ami rejtett és bizonytalan, vagyis ami kérdéses. A kielégíthetetlen tudásvágy létmóddá változott, módszerré, tudományágakra töredezettséggé, miáltal az egység, amit a görögök még elképzelhettek, megszűnésre ítéltetett. E szétesettség gyógyításának előszelét akarta látni Heidegger a fiatal nemzetiszocialista rendszer hozzáállásában és intézkedéseiben, ami egyfajta „új hajnal nagyságát és dicsőségét”⁴ ígérte.

¹ Martin Heidegger: *The Self-Assertion of the German University*. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003, 3.

² Uo. 5.

³ Martin Heidegger: *The Self-Assertion of the German University*. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003, 5.

⁴ Only a God Can Save Us: Der Spiegel's Interview. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003, 26. Heidegger ugyanakkor hangsúlyozza, (pl. a vele készült Spiegel-interjúban) hogy elképzeléseit nem a náccikkal karöltve kívánta megvalósítani, inkább a lehetőséget látta bennük arra, hogy a nyugati gondolkodás és

Heidegger szerint hiányzik a társadalmakból az összetartás, az a közös cél, mely az ember által birtokba vett természet felé helyes viszonyt alakíthatna ki, helyes életmódot teremtené. Heidegger e körülmények között esélyt látott a tudomány spirituális újjáéledésére, méghozzá speciálisan germán módon, miáltal a több évszázados internacionalista munkálkodás után a tudomány talán a németiség sorsának irányítója lehet. Heidegger (akárcsak Hitler)⁵ másként kívánt az értelmiségivé váló német fiatalokra tekinteni. Arra akart rámutatni, hogy a szakmai előmenetel a tudomány világában és az értelmiségi lét egyéb területein ez az egyén karriervágyainak beteljesülését jelentse, hanem a sorsközösségben elfoglalt privilegizált helyet, ami kötelességgel terheli viselőjét. A német egyetemi ifjúság ezen új szellemben történő oktatása és „szakmai gyakorlata” – vélte – platoní mintára megmerítkezést jelenthet a filozófusok, az örök és a dolgozók kötelességeiben egyaránt. „A három kötelék – a nép *által* az állam sorsáért egy spirituális küldetésben egyaránt *elsődleges* a német esszencia eléréséhez. Az ebből fakadó háromféle szolgálat – munkaszolgálat, fegyveres szolgálat és tudományos szolgálat – egyformán nélkülözhetetlen és azonos rangú. Csakis a népről és az állam rendeltetéséről való alapos tudás tesz naprakésszé, csakis ezek teremtik meg a szellemi küldetést, tudatosítva ama tudomány alapvető és teljes lényegét, melynek megvalósítása a feladatunk – feltéve ha engedelmessé válunk annak a távoli parancsnak, amely szellemi-történeti lényünk (*Dasein*) kezdetei felől érkezik”.⁶

Heidegger szerint valódi közösség nem épülhet ott, ahol a tudományos előmenetelt, de általában a társadalmi ranglétrán való emelkedést is az önérdek, azaz a profit irányítja: a sokaság így csakis minőségileg változatlan tömeg maradhat, milliónyi, egyéni érdekeit követő polgárral. Ez társadalmi fejlődést alig jelent, mert a fejlődés mindössze civilizációs, jobbra technológiai jellegű, amint az új eljárások törvényszerűen felváltják a múlt megoldásait az egyéni és az üzleti életben, iparban egyaránt. Azok a fiatal németek tehát, akiknek megadatott a lehetőség, hogy államférfiak, tanárok, orvosok, ügyvédek, vagy mérnökök legyenek, vagyis az elithez tartozhatnak, átfogó képet kell, hogy kapjanak a nép állapotról, a különböző társadalmi osztályok feladatairól, hogy elefántcsonttoronyok, szűk szakmai klikkek és egyéni karrierlehetőségek hajszolása helyett egy közös, leginkább az ókori görögösnél megismert munkálkodás révén segíthessék nemzetüket. Tom Rockmore szerint ez a filozófia aktivista szemléletű felfogása, mely elutasítja az értékmentes távolságtartást, a filozófia pusztai teóriakénti egzisztenciáját. Heidegger eszközül használja a filozófiát, jelen esetben a németiség küldetésének beteljesítéséhez igyekezve hozzájárulni a maga eszközeivel.⁷ A fentiek érvényesek a természettudományokra is: új látásmód, új hozzáállás nélkül a bravúros felfedezések nem aranykort, hanem veszélyt hoznak.

Heidegger tehát már 1933-ban megállapítja, hogy a nyugati tudomány messzire eltért az eredeti koncepciótól, így beállítottasága és produktumai – benne a technológia világával – egy hibás koncepció alapuló világ részei. A görögség útjáról letérő európai gondolkodás nem az élet, hanem a végzet felé hajtja, létében megrontja az évszázadok óta ezen elhibázott elvek szerint élő közösségeket. Heidegger hangsúlyozza, hogy minden kiváltságért kötelességgel kell adózni a közösség felé, mert csak ez ad az egyénnek és a közösségnek önbecsülést.⁸ Főként a kötelességek fontosságát felejtették el a modern nyugati társadalmak, olyan vágyakat hajszolva, melyek kielégítése úgy is (esetenként pedig csak úgy) lehetséges, hogy az ember a múltra és a jövőre nem gondolva egzisztál.

---

politikai gyakorlat zsákutcájából egy – akkor, 1933-ban még beláthatatlan kimenetelű – jelentős váltás talán eredményre vezethet. Megjegyzendő, hogy magyarázkodásával igen sokakat nem sikerült meggyőznie, így pl. Tamás Gáspár Miklóst sem, aki szerint Heidegger „rendes, igazi, mély nemzetiszocialista”, „pudvás” gondolatokkal. Tamás Gáspár Miklós: *Tisztogatás: Freiburg 1933*. In: MaNcs, 1992, december 3, 67.

⁵ Hitler véleménye az európai értelmiségről: „Értelmiségünk, különösen Németországban annyira elkülönült és megcsontosodott, hogy semmilyen élő kapcsolatot nem ápol a néppel. Ezt két szempontból is megszenvedjük: először azt, hogy emiatt hiányzik belőlük minden érzés és megértés a széles néptömegek irányába. E viszonyból oly régóta kiszakadtak, hogy már nincsenek birtokában a nép megértését lehetővé tevő pszichológiai feltételeknek. Elidegenültek a néptől. Másodsorban, ezen intellektuális rétegből hiányzik a szükséges akarat. Ez a bezárkózott intellektuális kaszt e téren mindig gyengébben teljesít, mint a primitív emberek tömegei. Mi, németek, Istenemre mondom, soha nem nélkülöztük a tudományos műveltséget; az akaratot és a határozottságot viszont igen. Minél 'intellektuálisabbak' voltak például politikusaink, annál betegesebb és gyengébb volt a teljesítményük”. Adolf Hitler: *Mein Kampf*. Mariner Books, New York, 2006, 431.

⁶ Martin Heidegger: *The Self-Assertion of the German University*. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003. 9. Heidegger 1966-os Spiegel-interjújában ezt némileg árnyalja: „a tudományos szolgálat, noha a harmadik helyen áll a felsorolásban, jelentőségét tekintve az első. Emlékezzni kell arra, hogy a munka és a hadviselés, mint minden emberi tevékenység a tudásban gyökerezik, és csakis a tudás táplálja őket”. Only a God Can Save Us: *Der Spiegel's Interview*. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003, 28.

⁷ Tom Rockmore: *On Heidegger's Nazism and Philosophy*. Berkeley University Press, 1992, 68-69.

⁸ Martin Heidegger: *Follow the Führer!* In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003, 12.

A létezők a modern korban „áttetsző, a kiszámíthatóság által uralható tárgyakká”⁹ váltak, jegyzi meg Heidegger *A műalkotás eredetében* (1935) egy olyan látásmódra utalva, melynek megváltozásáért csakis együttes, addig nem látott összefogással tehetne az emberiség valamit. Áttetsző és kalkulálhatóság révén uralható létezőkkel teli világban élni nyilvánvalóan baljós, egészségtelen életformát jelent, mely az eleve adottat – legyen az természeti objektum vagy emberi lény – átalakítja, lerombolja és újra felépíti saját rövid távú céljai szerint. Eközben elillan a kutatás által megfogni vélt „igazság” és „lényeg”, mert a fejlett eszközhasználat nem eredményezhet valódi belátást: a szikla nehézségének miértjére nem nyújt magyarázatot, ha hatalmas erővel szétzúzza, esetleg pontos skálával ellátott mérlegre helyezi a modern ember – a technika zsonglóra, – mint ahogy a fényből is kereket old a megfejteni kívánt ragyogás, amint rezgésszámokra alapozottan igyekeznek feltérképezni. „A Föld meghíúsít minden kísérletet, hogy belé hatoljanak. Minden pusztán kalkuláción alapuló behatolást rombolássá változtat. Noha az efféle rombolást kísérheti az ellenőrzöttség és a haladás látszata a természet technológiai-tudományos tárgyiasításának formájában, az ilyen kontroll nem marad más, mint az akarat impotenciája”.¹⁰ Valódi megértés helyett megannyi „járulékos veszteség” kíséri az uralkodó tudományos paradigma előrenyomulását, s bár e paradigma megszámlálhatatlan vívmánnyal gazdagítja az emberiséget, mindez csak arra elég, hogy – nem is olyan sokára – egy pusztulásába rohanó világot hozzon létre.

Heidegger *A világlép korában* (1938) kitűnően bemutatja azokat a hatalmas munkálatokat, melyek egyre nagyobb mennyiségben és iramban kísérik e látásmód kiteljesedését. A tudomány és a gépi technológia kikerülhetetlenül fontos jelenségei a modern kornak, de nem tisztán a modern matematikai és fizikai tudományok alkalmazásai a praxis terén – félrevezető lenne mindössze ekként gondolni rájuk. A gépi technológia inkább a praxis egy autonóm változata, amely a tudomány eredményeit igényli önnön folyamatainak kiegészítéseként.¹¹

A tudomány kifejezés 20. századi értelemben vett használata alapvetően különbözik a középkori doctrina és scientia, mint ahogy a görög episztémé fogalmától is Heidegger szerint. A görög tudomány nem volt egzakt, nem is akart az lenni, és nem is volt szüksége erre, minthogy egy teljesen eltérő létértelmezést, látásmódot és kérdésfeltevést használt a természeti események vizsgálata kapcsán. Az újkor egzaktuság-igénye és a görögség, valamint a középkor eltérő tudományfelfogása nem bír minőségbeli különbséggel: az egyik nem ősi és a másik sem korszerű – csak akkor mutatkozik annak, ha a haladást, a kutatást, a fejlődést és a rendszerességet kérjük számon a tudás megszerzésének e gyökeresen eltérő formáin.¹² A dolgok, események és törvények magyarázata a modern természettudományban a kísérlet segítségével kivitelezhető, a kísérlet azonban csak ott veheti kezdetét, ahol a tudomány matematizálttá válik. Ez a kísérleti jelleg az, ami csakis a modern tudomány sajátja. Az ókor és a középkor tudománya megfigyelésekre és következtetésekre hagyatkozott, a kísérleti elem azonban teljességgel hiányzott belőle.¹³ A kísérletezés egy alaptörvény felállításával kezdődik, a kísérlet megtervezése nem a véletlenül múlik, ez „az a módszertan, amely megtervezettségében és kivitelezésében a lefektetett alaptörvény értelmében, annak támogatásával és irányításával megy végbe, hogy felszínre kerüljenek a tények, melyek vagy igazolják és megerősítik a törvényt, vagy megcáfolják annak hitelességet”.¹⁴

A modern tudomány ezen felül szakadatlan üzem: folyamatos működése alapfeltétel. Legyen bár humán vagy fizikai irányultságú az adott tudományág, intézményesülnie kell, hogy módszertanának követelményei betarthatók lehessenek.¹⁵ Felvéve ezt a ritmust és életmódot, a tudós, mint olyan megszűnik létezni, s helyét átveszi a kutató, aki projekteknél gondolkodik, a hideg számítás, a határidők, a normák világa veszi körül. „A kutatónak már nem kell otthoni könyvtár. Mi több, folyton úton van. Értekezleteken tárgyal, kongresszusokon gyűjt információt. Kiadók által megrendelt munkákra szerződik, s ez dönti el, miről ír könyvet.”¹⁶ A kutató ezért már inkább technológus, mint tudós, körülményei csakis ezt a létformát engedik meg számára, ha hatékony akar maradni.

A modern kor lényege – mutat rá Heidegger – abban áll, hogy az ember megszabadul a középkor kötelékeitől, hogy önmaga lehessen önmaga számára,¹⁷ de minden felszabadultság, szubjektívizmus és individualizmus ellenére ez a kor hozta el az ember számára leginkább a kollektív értelemben vett elszemélytelenedést. Az ember szubjektummá lett, vagyis olyasmivé, ami mindent magára helyez, mindent megelőző talapzatként. Minden az emberen fordul meg ezután, aki mindent irányítani,

⁹ Martin Heidegger: *The Origin of the Work of Art*. In Julian Young, Kenneth Haynes (ed.) *Off the Beaten Track*. Cambridge University Press, 2002, 48.

¹⁰ Uo. 25.

¹¹ Martin Heidegger: *The Age of the World Picture*. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1974, 116.

¹² Uo. 118.

¹³ Uo. 121.

¹⁴ Uo. 122.

¹⁵ Uo. 124.

¹⁶ Uo. 125.

¹⁷ Uo. 127.

vezérelni akar, a maga modern – előző koroktól gyökeresen eltérő – világképe szerint.¹⁸ E világkép a világ teljességére vonatkozik, a maga fizikai-történelmi valójában: értelmezi a múltat, a jelent, s közben tervei vannak a jövővel is. Ugyanakkor e világkép a benne gomolygó tervek és magyarázatok dacára a létről nem ad lényegi tudást az embernek, ezért „lényegénél fogva nem a világ képét jelenti, hanem a világ képként való elképzelését és megragadását”.¹⁹

Csakhogy világkép, legalábbis a „modern kor világképe” viszonylatában sem az ókorban, sem a középkorban nem létezett. Gondolkodás és létezés ugyanaz – állítja Parmenidész, ami Heidegger szerint annyit tesz: bármi, ami elgondolható, a léthez tartozik, mert a lét az, ami meghatározza és megnyilatkozásra bírja. A görög embert a létezők vezérlik, csalogatják maguk felé, hogy képességeinek korlátai között, de beléjük lásson. Ezért „hogyan lényegét beteljesíthesse, a görög embernek össze kell gyűjtenie (*legein*), és meg kell mentenie (*sozein*), felszednie és megőriznie azt, ami önnön nyitottságában feltárja magát, nyitottnak (*alétheuein*) kell maradnia mindegyik részre tördelt zűrzavarra. A görög ember úgy létezik, mint aki felfogja [*der Vernehner*] ami van, és ezért nem volt lehetséges a görögök idejében az, hogy a világ képpé legyen”.²⁰

A modern ember világfelfogása a jelenre, a láthatóra, a felhalmozhatóra, a birtokolhatóra koncentrál, s önmagát helyezi a kép középpontjába. Az embert körülvevő nyersanyagbázis (vagyis minden, ami nem ő) ettől kezdve csupán az élet üzemanyaga. A tudományos hozzáállás ettől óhatatlanul megváltozik: az ember által elfogyasztható dolgokról szóló tanná válik, az emberről szóló doktrínává, azaz antropológiává, mely alapján az ember „mindent, ami létezik megmagyaráz és kiértékel, teljes mértékben az ember kiindulópontjából és az emberre vonatkoztatva”.²¹ A modern ember minden létező útját igyekszik saját céljai szerint egyengetni, mindent látni, mindenről tudni akar, s az összes szellemi és technológiai kapacitásával azon ügyködik, hogy kikalkulálja, megtervezze, és egységes formába gyúrja a világ egészét. Gigantikus vállalkozásai mindenütt nyomot hagynak, a változtatás, melyet véghezvisz, az összes előző történelmi korszak tetteinél látványosabb, de ugyanekkora energiát öl annak megismerésébe és munkára fogásába is, ami láthatatlan, ami molekuláris, ami sejtszintű. A tudomány bravúrt bravúrra halmoz, egyfajta „vak mánia”, avagy „amerikanizmus” által hajszolva, melynek kimenetele a totális kiszámíthatatlanság. „Ez a kiszámíthatatlanná válás szüli azt a láthatatlan árnyékot, mely mindenhol mindenre rávetül, amióta az ember *subjectum*má, a világ pedig képpé vált”.²²

Heidegger Nietzschén keresztül még közelebb kerül a technicizált, minden létezőt birtokba venni szándékozó, mindent kihívásként kezelő modern mentalitáshoz, avagy világképhez. *Nietzsche szava: Isten halott* (1943) című tanulmányában a nihilizmus jelentésének nyomába ered, és fontos következtetésekre jut a technológia kérdésének tekintetében is. Mint írja, Nietzsche a Nyugat történetét a nihilizmus előnyomulásaként fogta fel, mely megállapítását érdemes komolyabban szemügyre venni.²³

„Megöltük Istent” mondja az örült a *Vidám tudományban* a röhögő tömegnek, s hozzáteszi azt is, hogy „mindannyian gyilkosok vagyunk”. Amint azt Nietzsche észrevételezi, a 19-20. századra a világ a metafizika tekintetében árvaságra jut, csak az anyagság, az örökké formálható, lényeg nélküli képmás-birodalom, a fizikai világ marad meg az embernek, aki ezzel irányzékát veszített lényévé válik. A természetfeletti kötelezettségek hatóereje megszűnik, s beköszönt a nihilizmus korszaka, „minden vendég közül a legborzasztóbb’ áll az ajtó előtt”.²⁴

A nihilizmus Heidegger szerint nem egyszerűen egy irányzat, melyet a történelem egyszer csak kitermel és életre kelt, mint a kereszténységet, a humanizmust vagy a felvilágosodást – hanem a nyugati történelem legmélyebb lényege. „A nihilizmus a Föld népeinek világtörténelmi mozgalmá, azoké, akiket magához vont a modern kor erőtere”.²⁵ A nihilizmus korszakában Isten helyét frissen, erőből duzzadva veszi át az értelem, a természet feletti rend világot felváltja a történelmi haladás világa, az örök

¹⁸ Uo. 128.

¹⁹ Uo. 129.

²⁰ Uo. 131.

²¹ Uo. 133.

²² Uo. 135. A mértéktelenség, a gigantizmus mint amerikanizmus megjelölése nem véletlen Heidegger fogalomválasztásában. A bolsevizmus és az amerikanizmus a mértéktelenség-központúságban hasonlóak (a bolsevizmus csak származéka e tekintetben az amerikai mértéktelenségnek, hiszen a taylori-fordii termelési elveket „örökbe fogadva” igyekezett megteremteni a maga ipari mértéktelenségét), de az amerikanizmus a veszélyesebb, mert feltűnésmentesen pusztít, míg a bolsevizmus nyíltan mézarszékké változtatja azt az országot, amit megkaparint. Az amerikanizmus ugyanakkor nem egy nyíltan pusztító erő, mert keveredik benne a vallás, a protestáns etika, a jólét, a szabadság érzete. 1942-ben tartott, Hölderlinről szóló előadásán Heidegger megjegyzi, hogy „a mennyiség előtérbe kerülése önmagában egy minőség, lényegileg, természetét tekintve a mértéktelenség; a bolsevizmus csak származéka az amerikanizmusnak. Az utóbbi a mértéktelenség igazán veszélyes alakzata, mert a demokratikus polgárság képében jelenik meg és keveredik a kereszténységgel, s mindezt az elszánt történeti telenség atmoszférája lengi körül”. Martin Heidegger: *Hölderlin's Hymn „The Ister”*. Indiana University Press, 1996, 70.

²³ Martin Heidegger: *The Word of Nietzsche: 'God is Dead'*. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977, 55.

²⁴ Uo. 62.

²⁵ Uo. 63.

mennyei boldogság vágyából pedig a tömegek földi boldogságának igénye lesz. A civilizáció eltérébélyesedik, s benne a világot egységülként vezérlő kreatív Isten helyét a dúsan burjánzó üzleti vállalkozások veszik át.

Csakhogy metafizika e megtagadása céljait tekintve szintén metafizikus, de a történelem végtelenjében jól megférnek a legkülönbözőbb metafizikák: az ideák és a morális törvény, az értelem, a haladás, vagy éppen a tömegek boldogsága, a kultúra vagy a civilizáció. Ezek mindannyian hitvilágok, melyeket egyaránt elnyű a nihilizmus mindennél kitartóbb ereje. Nietzsche szerint a nihilizmusban a legmagasabb értékek önelértéktelenítése munkál,²⁶ – mutat rá Heidegger – ami a hosszú ideig követett célok megszűnését eredményezi, s ekkor a transzcendens kívánalmak eltűnése után maradó űrt az anyagságba temetkező ember alacsonyabb rendű célok köré csoportosuló világa tölti ki.

Az érték Nietzsche szerint – fejti ki Heidegger – egyfajta nézőpont, számítás, kiszámíthatóság, skálázhatóság, de egyúttal az élet feltételeinek megóvása-továbbfejlesztése is.²⁷ Az értékek az élet alaptendenciáinak megőrzésére és továbbfejlesztésére koncentrálnak, mert minden élet növekedni, fejlődni akar: az élet törekvés. Az értékek tehát az élet megfelelő menetét stabilizálják, garantálják a fejlődést.²⁸ A fejlődésen, a valamivé váláson belül az élet olyan központi alakzatokat ölt, melyek mind a hatalom akarásának formációi: művészet, állam, vallás, tudomány, társadalom. Nincs akarás értékelés nélkül, „a hatalom akarása lényegében értékörögző akarás”.²⁹

A hatalom akarásának e formációi Isten halála után új értékek szerint folytatják működésüket, a fejlődés új útja pedig létrehozza a felsőbbrendű embert, mint a nihilizmus meghaladját.³⁰ „A célok és normák érzékfeletti világa immár nem serkenti és támogatja az életet. Az a világ élet nélkülivé, halottá változtatta magát”.³¹ Az így keletkezett interregnumot az ember „a rendelkezésére álló élettelen, élő és szellemi állomány önmagának való állandó biztosításával, totális mozgósítással tölti ki – mindezt pedig a létezők fölötti uralom, a létező létének, a hatalomra törő akaratnak való megfelelés kedvéért” – írja Fehér M. István.³² Nietzsche azonban nem tilteti az embert a halott Isten trónjára – figyelmeztet Heidegger – Isten helye üres marad. Az ember forradalmi eltárgyasításba kezd, minden felett rendelkezni akar, ostrom alá veszi a világot: a természet a technológia objektumává válik.³³

Az előző korok érzékfeletti birodalmában hívő, transzcendens iránymutatások szerint cselekvő emberétől gyökeresen eltérnek a technicizált világot megalkotó, (utolsó) ember képességei. A modern ember, noha hipermaterialista alapról rugaszkodik el, még a vallásos képzeteknél is metafizikusabb vágyakat dédelget, melyekre kitűnően rimelnek a vidám tudomány örültjének következő szavai is: „Hogy voltunk képesek kiinni a tengert? Kitől kaptuk a spongyát, mely az egész látóhatár eltörlésére hivatott? Mit tettünk, midőn eloldoztuk e Földet a Naptól?”³⁴ E kérdésekre választ ad Heidegger szerint Európa történetének elmúlt három és fél évszázada. Az ember ugyanis „lekapcsolta” azt a transzcendens fényt, azt a Napot, amelynek sugarainál évezredekig világosan láthatta céljait, s ezzel valóban elmaszatozta azt a horizontot, ami a múltban határt szabott neki, amelyhez képest mindent viszonyítani tudott. Ezzel párhuzamosan az a „tenger” is kiszáradt, mely a Nap alatt mindent magában foglalt, s melyre tekintve szépen kirajzolódott az ismerős horizont.³⁵

„Térben és időben minden távolság összezsugorodik. Az ember repülőgéppel máról-holnapra olyan helyekre juthat, melyeket korábban csak hetek vagy hónapok alatt érhetett el. Azonnal informálódhat a rádión keresztül olyan eseményekről,

²⁶ Uo. 66.

²⁷ Uo. 71.

²⁸ Uo. 73.

²⁹ Uo. 81.

³⁰ A felsőbbrendű emberhez, illetve Nietzsche-hez Heidegger sokszor visszatér későbbi írásaiban is. A *Mi a gondolkodás*ban alaposan körüljárja e fogalmat, eloszlatni igyekezve a hozzá tapadt félreértéseket. A felsőbbrendű ember Heidegger értelmezésében „szuperdimenziális”, „nem egy olyan átlagember, aki a beidegződött ösztönöket és törekvéseket minden mértéken és határon felül hordozza. A felsőbbrendű ember minőségileg és nem mennyiségileg különbözik a létező embertől. Ami az emberfeletti emberből hiányzik, éppen a ránk jellemző, határtalan, tisztán kvantitatív, végnélküli haladás. Az emberfeletti ember szegényebb, egyszerűbb, óvatosabb és kitartóbb, csendesebb, önfeláldozóbb, megfontoltabb, és kevesebbet beszél”. A technicizált, a világot meghódító, feldolgozó, átalakító, kizsigelendő, s eközben demokráciát, egyenlőséget és egyéb modern tündérmeséket kergető utolsó ember csakis a felsőbbrendű emberben bízhat, aki – mutat rá Heidegger egy, a *Zarathustrához* írott Nietzsche jegyzetből idézve – ’megváltoztatja a létezést: Caesar, Krisztus *lelkével*’. A felsőbbrendű embert leginkább megközelítő Zarathustra alakja hivatott arra, hogy – miután önmagában feltárta az ember természetének ezidáig meghatározatlan lényegét – ezt a tudást átadja az utolsó embernek. Martin Heidegger: *What is Called Thinking?* Harper & Row Publishers, New York, 1968. 58-59.

³¹ Uo 98.

³² Fehér M. István: Martin Heidegger. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 153.

³³ Martin Heidegger: The Word of Nietzsche: 'God is Dead'. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Translated by William Lovitt. Garland Publishing INC, New York & London, 1977, 100.

³⁴ Uo. 106.

³⁵ Uo. 107.

melyek korábban évek alatt sem jutottak el hozzá – már ha tudomást szerzett róluk egyáltalán. Filmtrükkök hatására növények egész – korábban évszakokon át rejtőzködő – életciklusát látja leperegni egyetlen perc alatt. A legrégebbi kultúrák távoli helyszínei a filmen úgy mutatkoznak meg, mint a jelenben az utca forgataga. [...] Minden távolság esseveszett eltörlése mégsem hozza el a közelséget; a közelség ugyanis nem a távolság megkurításában van”,³⁶ írja Heidegger *A dologban* (1950). Évezrednyi távlatban történetek mutatkozhatnak rendkívül bensőségesnek számunkra, míg az, amit a technika az orrunk elé vetít vagy a fülünkbe bömböl, távolinak és üresnek mutatkozhat, akár mennyire is igyekeznek tudósok, mérnökök és propagandisták megteremteni a tökéletes szimulációt. A kudarc, ami a tudományos-technológiai világlátás szemében az atombomba tapasztalatában nyilvánul meg, és visszahőkölésre készítheti a haladás apostolait, nem az atomvillanással válik nyilvánvalóvá: sok évtizeddel azelőtt bekövetkezett már, hogy a bomba tervezésébe belefogtak. „A tudomány tapasztalata, mely önmön szféráján, az objektumok szféráján belül kényszerítő erővel bír, a dolgokat, mint dolgokat hosszú idővel az atombomba robbanása előtt megsemmisítette”.³⁷

A tudomány elméletalkotása, megoldáskeresése technológiai produktumokban ölt testet, és csakis a technológia bázisáról juthat tovább. A géppark lehetőségei gyakran eleve meghatározzák a kutatás további irányát. Az atomkutatás például az atomok izolálására, szétválasztására, de az elméletalkotásra sem volna képes, ha nem a meglévő technológiákat használná ugródeszkeként.³⁸ A fejlődésben nem cirkulál már a platóni értelemben vett „munkaszolgálat”, az igények igazodnak a tudomány újabb és újabb eredményeihez, elsorvadásra ítélve a múlt azon mozzanatait, melyekből kihallható lenne a „távoli parancs, amely szellemi-történeti lényünk (*Dasein*) kezdetei felől érkezik.”

Az átlagember – tudománytalan – látásmódja „félíg költői”,³⁹ míg a tudomány, hatékonysága, kitűzött céljai érdekében szándékos csöklátással bír, és csak azt hajlandó valóságként kezelni, amit mint verifikáltat, előzőleg már elismert.⁴⁰ Még a nyelvezete sem ugyanaz a tudományos és a mindennapi életnek, a tudomány szemében a dologiság egyszerűen fel sem merülhet, minthogy csak az anyagiságra érzékeny. „Az 'idea' szó a görög εἶδω-ból ered, mely látást, arcot, találkozást, szemtől-szemben létet jelent. Mi kívül állunk a tudományon”⁴¹ – írja Heidegger a *Mi a gondolkodásban* (1954). Eszerint tudomány otthonosnak tűnő világán kívül is létezik olyan szilárd talaj, melyen büszkén élhet és halhat az ember, felvértezve a megismerés tudományostól eltérő voltával. Ennek érzékeltetésére Heidegger gondolatban sétára hív egy virágzó fához, melyet „tudománytalanul” megismerhetünk, vagy tudományosan megvizsgálhatunk. A fával való találkozás, a látvány, a szagok, a tapintás, vagyis az ismerkedés folyamata mérhető pszichológiai, fiziológiai és egyéb tulajdonságokkal, papírra vetett görbék és számok formájában: mindennel mérhető, amivel a modern ember technikai arzenálja rendelkezik. „De – maradjunk a példánknál – amikor a tudomány rögzíti az aghullámokat, mi lesz a virágzó fával? Mi lesz a réttel? Mi lesz az emberrel – nem az aggyal, hanem az emberrel, aki holnap talán a kezeink között hal meg, hogy elveszzen számunkra, és akit egykoron megismertünk? Mi lesz a szemtől szembeniséggel, a találkozással, a megértéssel, ama gondolat megformálásával, melyben a fa feltárja magát, és az ember szemtől-szembe kerül a fával?”⁴² A megismerni vélt fa a tudomány szemében nem más, mint tér, melyben itt-ott nagy sebességgel részecskék rezegnek, és csupán valami naív, tudomány előtti elgondolás szerint egy virágzó fa. „Mostanában inkább hajlunk arra, hogy előnyben részesítsünk egy magasabb rendű fizikai és pszichológiai tudást, lemondva a virágzó fáról.”⁴³

Ám az ember szó szerint mindenről lemondhat, ha hagyja, hogy ez a látásmód átjárja, eluralkodjon rajta. Az atombomba csak a legnyilvánvalóbbat, a legszembeütőbbet jelképezi, de a hadi felhasználás következményein való sajnálkozás mögött az atomkor boldog jövőt, prosperitást, hatalmas ipari és tudományos terveket dédelget, melyeket Nobel-díjasok reklámoznak – írja Heidegger az *Értekezés a gondolkodásról*-ban (1955). A Lindauban, a Bodeni Tónál 1955-ben tartott konferencia, melyen tizenhét Nobel-díjas népszerűsítette az atomkor vívmányait, esetelvé a nagyszerű jövőt, azt hirdette, hogy a tudomány út a boldogabb jövő felé. Ez a hozzáállás azonban felszínességet, meg nem értést tükröz Heidegger szerint. A tudomány kirakatba helyezett hőroszai és a mögöttük álló hatalmas apparátus egyszerűen megragadják az új energiaforrásokat és a következmények figyelembe vétele nélkül engedik szabadjárá őket, tökéletesen igazodva az elmúlt évszázadok azon forradalmi vezéreszméihez, melyek révén az ember egy megváltozott világba került. Ez a világ a kalkulatív gondolkodás céltáblája, mely szerint minden legyőzhető. „A természet egy hatalmas üzemenyag tárolóvá válik, energiaforrássá a modern technológia és az ipar számára.”⁴⁴

³⁶ Martin Heidegger: *The Thing*. In Martin Heidegger: *Poetry, Language, Thought*. Perennial Classics, New York, 163.

³⁷ Uo. 168.

³⁸ David R. Cerbone: *Heidegger: A Guide for the Perplexed*. Continuum International Publishing Group, London-New York, 2010. 138.

³⁹ Martin Heidegger: *The Thing*. In Martin Heidegger: *Poetry, Language, Thought*. Perennial Classics, New York. 167.

⁴⁰ Uo. 168.

⁴¹ Martin Heidegger: *What is Called Thinking?* Harper & Row Publishers, New York, 1968. 41.

⁴² Uo. 42.

⁴³ Uo. 44.

⁴⁴ Martin Heidegger: *Discourse on Thinking*. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003. 91.

A technológiában rejlő hatalom átjárja az embert, meghatározza viszonyát minden létezőhöz, uralja a Földet, és a világuerre is kiterjed Heidegger szerint. A tudomány nem nyugodhat, évtizedeken belül produkálja azt az energiaforrást, amely a dolgok átalakításának, bekebelezésének sebességét állandóvá teszi a világ minden szegletén. „A tudomány és a technológia döntő kérdése mára nem az, hogy hol találunk elegendő üzemanyagot. A döntő kérdés most az, hogy miként fékezzük meg, és miként irányítsuk ezt az elképzelhetetlenül hatalmas mennyiségű atomenergiát, és miként védjük meg az emberiséget, ha ezek a gigászi erők – katonai beavatkozás nélkül is – kiszabadulnak ’megvadulnak’ valahol, mindent elpusztítva.”⁴⁵

Mindaz, amit látunk a média, a szállítmányozás, az orvostudomány és a táplálkozástudomány technológiája kapcsán gyerekcipőben jár ahhoz képest, ami majd következik. A világ – és ebben Heidegger egészen bizonyos – az egyre gyorsabban bekövetkező technológiai fejlődés hullámverését nyögi majd – a végtelenségig, holott a technológiai fejlődés eme áradatára az ember még nem készült fel. Az ember képzelőtehetsége a negatív forgatókönyvek kidolgozása terén képtelen lépést tartani a fejlődési lehetőségek okán érzett eufóriával, pedig „sem az egyes ember, sem valamely csoport, sem rangos államférfiak, tudósok és szakértők, sem kereskedelmi és ipari vezetők eszmecseréje nem képes megtörni vagy irányítani a történelem menetét az atomkorban. Pusztán emberi szerveződés képtelen uralni e folyamatokat”.⁴⁶ Ezért – véli – ha a kalkulatív gondolkodás uralma töretlenül válik, ha a meditatív gondolkodás nem ébred fel időben, hogy gátat vessen neki, e negatív vízió megvalósulása biztosra vehető.

A Heidegger által említett meditatív gondolkodás azt kívánja az embertől, hogy első látásra talán nem is szembeűnő dolgok között lásson meg összefüggést. A technológiát például a fentebb vázolt apokaliptikus, de egyáltalán nem valószínűtlen fejtegetések kapcsán elutasítani, az ördög művének tekinteni badarság. Azt kell meglátni, hogy a technológia miként ejti rabul az embert, s ha ez sikerül, kiviláglik az is, hogy miként kerülhető el ez a foglyul esés. A technológia segítségével hívása sok esetben elkerülhetetlen, de meg kell tanulni megérezni, hogy mikor elég ebből a segítségből, látni kell, hogy a technológia használata mikor billen át káros, pusztító cselekménnyé. Egy pillanatra sem szabad megfeleledkezni arról, hogy a technológia mindig valami többre hivatott alárendeltje. Észre kell venni, hogy a technológia mindenhová beszivárog, átjárva cselekedeteinket, de afőlött is befolyása van, amit nem teszünk meg: lényege, hogy elrejtje magát – egyfajta misztérium, melyre nyitottnak kell lennünk. A technológiára való nyitottság mentesít a technológia bűvkörétől, elsajátításával az emberi cselekvés ismét őshonossá válhat a világban.⁴⁷

E beállítódás kialakítását segítheti a veszélyérzet, például a harmadik világháborútól vagy egyéb valószínű borzalomtól, mely az atomkorban vézscengőként ébren tarthatja az egészséges félelmet. Paradox módon a nyugalom korszakának beköszönte, a háború, a katasztrófák esélyének minimalizálása az igazán kivédhetetlen veszély, mert ekkor a „technológiai forradalomnak az atomkorban fokozódó áradata olyan hódító, elbűvölő, káprázatos és szédítő lehet az ember számára, hogy a kalkulatív gondolkodás egyszerre annyira elfogadottá és megszokottá válik, hogy ez lesz az egyetlen gondolkodásmód”.⁴⁸ Ha ez bekövetkezik, az ember elhajtja és megtagadja önnön speciális természetét, meditatív-lény mivoltát, ami egyben a vezetévé is válik.

Heidegger *A technológiára vonatkozó kérdésben* (1955) megfogalmazza, hogy a technológia és a technológia tapasztalatából leszűrt magyarázat nem ugyanaz. A „technológia nem azonos a technológia lényegével”, mint ahogy – korábbi példájával élve – egy fa lényege sem határozható meg az által, ha egy fát vizsgálunk a sok közül.⁴⁹ Gépezeteket elképzelni, létrehozni, működtetni, esetleg a gépesített környezetet elutasítani, ellenségként kezelni – s e mozzanatokban a technológia lényegét keresni tévút. Ennél már csak az ad nagyobb félresiklásra okot, ha a technológiát, mint semleges, magától értetődő dolgot szemléljük.⁵⁰

A technológia részint eszköz célok elérése érdekében, másrészt emberi ténykedés: így célkitűzés, létrehozás, alkalmazás, egyfajta szerkezet, instrumentum.⁵¹ Az ember tehát vágyik valamire, s hogy a vágy tárgyához eljusson, tervez, épít, majd munkára fogja művét. Mindez a modern embert összehasonlíthatatlanul hatékonyabban teszi antik elődjénél. E hatékonyság, a vágy, hogy uralja a technológiát okozza azt a veszélyt, hogy a technológia kicsúszhat az ellenőrzése alól.

A technikai segédlettel felszerelkező ember mozgásba lendít valamit, s okok láncolatán keresztül valósítja meg a tételezett célt. Heidegger ezt egy áldozati ezüstserlegen keresztül mutatja be. Az ókori mester ismeri környezetét, ez alapján jut hozzá az érchez, melyet a konkrét célnak megfelelően formáz meg: anyag, forma és használati cél, valamint a szakember, mint

⁴⁵ Uo. 92.

⁴⁶ Uo. 93.

⁴⁷ Uo. 95.

⁴⁸ Uo. 95.

⁴⁹ Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology*. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977, 4.

⁵⁰ Uo. 4.

⁵¹ Uo. 5.

együttműködő, egymásnak lekötelezett felek produkálják tehát a serleget.⁵² A serleg még egy olyan korban készült, ahol az ember és a természet úgymond számíthattak egymásra, egyfajta morális egységet képezve, békés együttlétben. Ez a hozzáállás azonban az iparosodott társadalomban már szinte bűn, hiba, vagy – ritkán – egy „hagyományörző” eljárás mód, de semmiképpen sem általános gyakorlat. A praxis radikális, ontológiai változáson megy át a modern ember felügyelete alatt. A termék már nem a rejtekező előhívása az anyagból: a modern munkás már csak felügyel a technológiára, egymásnak eresztí az anyagokat, hogy lecsiszolja, kiolvassza, kilúgozza, vagy egyéb módon, lehetőleg villámgyorsan produkálni tudja azt, amit a tömegtermelés megkíván: nem feltár, inkább leküzdí az anyagok ellenállását.⁵³

A modern ember erőgépeivel már követel, diktál, parancsol, a környezete pedig elszenvedi e ténykedést.⁵⁴ Alapvető különbség, hogy míg a hagyományos technológiát alkalmazó ember örül annak, amit a természet ad – például szélmalma működtetéséhez – addig a modern gépi technológia a felhalmozást célozza, a szüntelen üzemelést, nem akar lekötelezettje lenni senkinek, nem vár adományt a természettől, hanem elorozza azt, amit megkíván. A földfelszín, a földalatti régiók, a víz és a levegő egyaránt üzemanyagot jelent, a csak nyersanyagot látó gépi nagyipar, élelmiszeripar és vegyipar az antik hozzáállásból már semmit sem ért. Mindez a technológia alkalmazásának egyre kreatívabb példáit szüli, de ebben a világban maga az ember is erőforrássá, állománnyá, a természet kiaknázható részévé lesz. „Azt a kényszerítő igényt, mely az embert arra készíti, hogy az önfeltárót, mint állományt vegye lajstromba, úgy nevezzük: 'Ge-stell' [keret]”.⁵⁵ E keret meghatározza, hogy az ember miként tekintsen a dolgokra, ez biztosítja, hogy mindenre a számítás, a kiaknázhatóság, a felhalmozhatóság, a raktárkészlet-szerűségként való értelmezés pillantása essen. Az ily módon felfogott világ látásmódja munkál a modern technológiában, ám e látásmód maga messze nem technológiai. Heidegger szerint a modern ember számára a technológia annyira megszokott, mint a lélegzés, szinte észre sem veszi, így a technológia lényegének feltárását is csak rendkívüli nehézségek árán viheti véghez. A rá kényszerített gondolkodási keret arra ösztönzi az embert, hogy a feltárásnak csak egy bizonyos módját alkalmazza,⁵⁶ és e beállítódás egyben végzetévé is válhat. Sikereket érhet el a feltárás terén, helyes összefüggésekre lelhet tudományos-technikai beállítódása révén, „de éppen e sikereken keresztül maradhat fenn a veszély, hogy mindabból, ami helyes, eltűnik az, ami igaz”.⁵⁷

A technológia önmagában nem veszélyes, nincs benne semmi démoni, lényege azonban rejtélyes, és „a technológia lényege a feltárás végzeteként a veszély”. [...] Az embert fenyegető veszély elsősorban nem a potenciálisan halált hozó gépek vagy szerkezetek felől fenyeget, a tényleges fenyegetettség már eleve hat az ember lényegére. A keret uralma azzal a lehetőséggel fenyegeti az embert, hogy megtagadható tőle a visszatérés egy eredetibb feltárásba, egy eredetibb igazság kihívásának megtapasztalása”.⁵⁸ A keret nem a technológiában van, inkább a technicizált világ váltja ki az emberből a keret szerinti hozzáállást, azt, ahogyan a világgal ilyen körülmények között bánni szokás.

Heidegger ebben az írásában hitet tesz amellett, hogy a technológia lényege kétértelmű: bár önnön örjítő rendjébe kényszeríti az embert, nem teszi teljesen lehetetlenné azt sem, hogy az ember saját hasznosságára is ráébredjen, meglátva a helyesen túl az igazat is.⁵⁹ Az igazság feltárása ugyanis eredendően az ember lelkében lakik, vagy ahogy Hölderlin mondja „[...] Teli érdemmel, de költőien lakozik az ember ezen a földön”.⁶⁰ Ez nem a mai értelemben vett kultúr-ténykedést jelenti Heidegger szerint, hanem az ember olyan sajátossága, melyet, ha hagynak, akaratlanul is kibontakozik, művészetet produkál – még a gépkorszak sivárságában is.

*Csak egy isten menthet meg bennünket*⁶¹ (1966) című, a Spiegel újságíróival készült híres interjújában azonban az optimizmus egyre inkább elenyészik a technológia és az ember sikeres, a jelenlegi tendenciák közötti együttélését illetően. Heidegger kifejti, hogy egyáltalán nem biztos abban, hogy a demokrácia az a politikai rendszer, amely képes alkalmazkodni a legmodernebb technológiához, mely irányíthatatlan, kisiklik az ember kezei közül. A technológia immár nem eszköz, melyet

⁵² Uo. 8.

⁵³ Mark Sinclair: Coming to Terms with Nihilism: Heidegger on the Freedom in Technology. In Laurence Paul Hemming, Bogdan Costea and Kostas Amiridis (ed): *The Movement of Nihilism Heidegger's Thinking After Nietzsche*. Continuum, London, 161.

⁵⁴ Martin Heidegger: The Question Concerning Technology. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977, 13.

⁵⁵ Uo. 19.

⁵⁶ Martin Heidegger: The Question Concerning Technology. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977, 24.

⁵⁷ Uo. 26.

⁵⁸ Uo. 28.

⁵⁹ Uo. 33.

⁶⁰ Uo. 34.

⁶¹ Heidegger e kijelentése nem a Spiegel-interjú során hangzott el elsőként: egy hamburgi vitakörben már hangoztatta ebbéli nézetét korábban is, számol be róla Friedrich von Weizsacker. Friedrich von Weizsacker: Heidegger and Natural Science. In Werner Marx (ed.): *Heidegger Memorial Lectures*. Duquesne University Press, Pittsburgh, 1982. 81.

az ember szándéka szerint hol használ, hol pedig pihentet.⁶² „Minden működik. Pontosan ez az, ami olyan szörnyű, hogy minden működik, és hogy e működés még több működésbe hajt minket, és hogy a technológia kitepi az embereket a földből, gyökértelenné téve őket. [...] Az ember gyökértelenné tétele már végbement. Már csak technológiai viszonyaink maradtak”.⁶³

Irodalom:

- ✚ David R. Cerbone: *Heidegger: A Guide for the Perplexed*. Continuum International Publishing Group, London-New York, 2010.
- ✚ Martin Heidegger: The Self-Assertion of the German University. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003.
- ✚ Martin Heidegger: Only a God Can Save Us: Der Spiegel's Interview. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003.
- ✚ Martin Heidegger: Follow the Führer! In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003.
- ✚ Martin Heidegger: The Origin of the Work of Art. In Julian Young, Kenneth Haynes (ed.) *Off the Beaten Track*. Cambridge University Press, 2002.
- ✚ Martin Heidegger: The Age of the World Picture. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1974.
- ✚ Martin Heidegger: *Hölderlin's Hymn „The Ister”*. Indiana University Press, 1996.
- ✚ Martin Heidegger: The Word of Nietzsche: 'God is Dead'. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977.
- ✚ Martin Heidegger: *What is Called Thinking?* Harper & Row Publishers, New York, 1968.
- ✚ Martin Heidegger: The Thing. In Martin Heidegger: *Poetry, Language, Thought*. Perennial Classics, New York, 2001.
- ✚ Martin Heidegger: Discourse on Thinking. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003.
- ✚ Martin Heidegger: The Question Concerning Technology. In Martin Heidegger: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Garland Publishing INC, New York & London, 1977.
- ✚ Fehér M. István: Martin Heidegger. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- ✚ Adolf Hitler: *Mein Kampf*. Mariner Books, New York, 2006.
- ✚ Tom Rockmore: *On Heidegger's Nazism and Philosophy*. Berkeley University Press, 1992.
- ✚ Mark Sinclair: Coming to Terms with Nihilism: Heidegger on the Freedom in Technology. In Laurence Paul Hemming, Bogdan Costea and Kostas Amiridis (ed): *The Movement of Nihilism: Heidegger's Thinking After Nietzsche*. Continuum, London, 2011.
- ✚ Tamás Gáspár Miklós: Tisztogató: Freiburg 1933. In: *MaNcs*, 1992, december 3, 65-69.
- ✚ Friedrich von Weizsacker: Heidegger and Natural Science. In Werner Marx (ed.): *Heidegger Memorial Lectures*. Duquesne University Press, Pittsburgh, 1982.

⁶² Only a God Can Save Us: Der Spiegel's Interview. In Manfred Stassen (ed): *Martin Heidegger: Philosophical and Political Writings*. Continuum Publishing Group, New York-London, 2003. 36.

⁶³ Uo. 37.

KÁDÁR, Zoltán: Heidegger' Critique of Technology

Although Martin Heidegger's specific writings of technology critic belong to the philosopher's later period, his opinion of the human-technology relations, and of the modern world created by this cooperation is strikingly apparent in his early works. Heidegger's critique of technology is the part of his general criticism of the mode of life that maintains science, the everyday life and the whole material world in a missed, reckless way. The calculative ethos rules all segments of life, while the feeling of human community and of communion with the world seem to vanish in the successive generations.

Máté Zsuzsanna :

„...a művészet a filozófia egyetlen igazi és örök organonja...”
 — A jénai kora-romantikus művészetfilozófusok egység-elvéről —

A művészetfilozófia történetében filozófia és művészet (irodalom, költészet) szerteágazó viszonyrendszerének kettős vonulatát különíthetjük el, mégpedig a filozófiát a művészettel szembeállító tendenciát, melyet e folyóirat megelőző számában mutattam be, *A művészet filozófiai 'kiszemmisítéséről'* című tanulmányomban, valamint az együtt- és egymásbanlevőséget állító vonulatát, mely jelen írásom témája. Ez utóbbin belül a legteljesebb összeolvadást művészet és filozófia között a korai német, jénai romantikus művészetfilozófusok programatizálták. Tanulmányom címe éppen ezt tömöríti, August Wilhelm Schlegeltől vett idézetként, aki Schelling művészetfilozófiáját méltatja e szavakkal, miszerint annak lényege, hogy rendszerében „a művészet a filozófia egyetlen igazi és örök organonja, egyszersmind dokumentuma.”¹

A filozófiát a művészettel szembeállító (platóni valamint e hagyományozottság körét bemutató) dantói olvasat nem csak Kant gondolatait értelmezve kérdőjelezhető meg, hanem Danto azon kijelentése nyomán is, miszerint a 'filozófusok szerint a művészet semmin sem változtat'.² Mivel éppen Platón tanítványától, Arisztotelész katarzisz-felfogásától kezdve jónéhány olyan filozófust sorolhatunk fel, akiknek művészetfilozófiai gondolatrendszerében kiemelt helyet foglal el a művészet hatásának elismerése, a művészet (valamilyen) értékhordozó szerepének, ember- és közösségjobbító erejének hangsúlyozása. Ezt elsősorban abban a mozgásban látják, hogy a műalkotás a valamilyen szempontból értéktelen, valamely hiánnyal bíró életvilágból, a mindennapokból, a köznapiságból, a diszharmóniából, a Van világából a befogadót egy valamilyen szempontból értékesebb, magasabb szférába lendíti át. Az egyes felfogások abban térnek el, hogy ezt a 'honnan-hová?' mozgásteret – a két-világot, ahonnan elvezet és ahová átlendít a műalkotás a hatását tekintve – miképpen írják le, valamint abban, hogy a 'hová?' pólusnak milyen megvalósíthatóságot tulajdonítanak.³

Arisztotelész több művében – a *Politikában*, a *Rétorikában* és a *Nikomakhoszi etikájában* – is olvashatunk töredékes utalásokat a művészet katartikus hatásáról, a klasszikus forrás mégis a *Poétika*, „melyben a tragédia esztétikai tapasztalatát meghatározó összetevők magukban foglalják az erkölcsi hatást is.”⁴ Arisztotelész a művészi mimézisnek a jellemet és a lelket is befolyásoló hatását azzal magyarázta, hogy a művészet az ember éthoszát ragadja meg, hatásában megtisztulást és gyógyulást keltve, melynek legsűrítettebb formája a tragédia katartikus hatásmechanizmusa. A katartikus hatás megtisztít és

¹ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 578-579. (Idézet: 579.)

² Lásd bővebben MÁTÉ 20013. 27-32.

³ A művészetfilozófiai hatásfelfogások komparatív és hermeneutikai megközelítése során a következő 'értelemirányok' körvonalazódtak olvasatomban (Plótinosz, Szent Ágoston, Lessing, Kant, Schiller, a német jénai romantikusok, Nietzsche, a fiatal és az idős Lukács György, Karl Jaspers, Sartre, Sík Sándor felfogásának összehasonlítása nyomán): egyrészt etikai, a metafizikai és a pszichológiai mozgásterű hatásfelfogások különíthetőek el a 'honnan? – hová?' kérdéspár mozgásteré alapján. Másrészt, ha történeti és összehasonlító szempontból közelítünk e felfogások felé, akkor, mint folyamatot értelmezhetem. Az esztétika történetén belül e folyamat tendenciájában elkülöníthetővé váltak az ősforrások, a klasszikus töretlen ív, a kérdőjelek (Nietzsche és a fiatal Lukács révén) valamint a 20. századra jellemző kettősség, ahogy azt az objektívizáló 'nagy elbeszélések' és a szubjektumra figyelő pszichologizáló tendencia mutatja. Úgy vélem, hogy ez a tendenciózusság az esztétikatörténeti hatástudat dialogikus, folytató vagy cáfoló, interaktív jellegén alapul. A művészet hatáshatalmát valamennyi elemzett felfogás abban látja, hogy a műalkotás a valamilyen szempontból értéktelen és hiánnyal bíró életvilágból ('honnan?') a befogadót egy valamilyen szempontból értékes (legtöbbször szuplementer természetű) szférába lendíti át ('hová?'). Megjegyzem, hogy a művészetet „az élet nagy stimulánsa”-ként értelmező ifjú Nietzsche (*A tragédia eredete* című művében) és a fiatal Lukács György heidelbergi esztétikájának „luciferi elve” lényegében e 'honnan-hová?' konstrukción belül maradnak, annak ellenére, hogy megkérdőjelezzik a művészet valóságos hatását. Az egyes teóriák abban térnek el, hogy ezt a 'honnan-hová?' mozgásteret – a két világot, ahonnan elvezet a művészet, és ahová mutat vagy visz a műalkotás a befogadás hatásaként – miképpen írják le, másrészt abban, hogy a 'hová?' pólusnak milyen megvalósíthatóságot tulajdonítanak. Itt azt a kérdést tehetjük fel, hogy milyen fokú és minőségű a hatás utánja, a hatás konkrét és realizált eredményessége a való életben. Valamennyi hatásfelfogás közös jellemzője a két-világ „magasságkülönbségének” tételezése: egy valamilyen szempontból hiányos és értéktelen valósággal szemben egy olyan vágyott szféra láttatása, amely a műalkotás hatása révén (is) elérhető. Sőt egyes teóriák szerint meg is valósítható, azaz a művészetnek van tényleges valóság-átalakító hatáshatalma. E mozgástereteket és felfogásokat részletező és összehasonlító elemzésem, I. MÁTÉ 2007. 25-62.

⁴ SIMON 2010. 37.

egyben felemel, mégpedig úgy, hogy bemutatja e káros szenvedélyek pusztító hatását, így a befogadó az átélés során megszabadul az irigységtől, a gonoszságtól, a hatalomvágytól, a tisztátalan gyönyöröktől és egyéb lélekpusztító szenvedélyektől és érzelmektől. A katarzis tehát a lélek gyógyítója is. Ugyanakkor emellett a negatív erkölcsi szintről, a lélek és test, egyén és közösség megbomlott harmóniájából a pozitív erkölcsi megtisztulás és egyben az egyensúly állapotába emeli a befogadót, annak éthoszáát is megragadva.⁵ Egyben ezzel formálva-változtatva, „nevelve” a befogadót, melyet „nem valamilyen erkölcsi tétel elsajátításaként, hanem az erkölcsi gondolkodás megkülönböztető képességét élesítő gyakorlatként, a méltányos ítélet képességének finomításaként foghatjuk föl.”⁶

Ily módon a 'honnan-hová' mozgástér az arisztotelészi felfogásban egyrészt pszichológiai, másrészt etikai fókuszú és ez utóbbi, a hatás etikai 'mozgástere' folytatódik a modernitás filozófiai diszkurzusának korai szakaszában (is), ahogy azt a Kant felfogásában is láthatjuk, valamint a 'költő-esztéták', Lessing, Schiller, illetve a korai német jénai romantikusok művészetbölcseletében. Lessing *Hamburgi dramaturgiájának* hosszasan kifejtett megállapítását – miszerint a tragédia katartikus hatásával hozzájárul az ember erényes lényé történő átalakulásához – folytatja Schiller a *Levelek az ember esztétikai neveléséről* művészetbölcseleti munkájában, amelyben a művészetnek hasonlóan egy közvetítő szerepet szán az erkölcsiség világa felé. A művészet hatásának etikai jellege abban nyilvánul meg, hogy a művészet a befogadót az újkori ember szétdaraboltságából, töredékjellegéből, „mechanikus élet”-éből⁷ és egyúttal „anyagöszönéből” a harmonikus, a szabad emberi lét megvalósítására ösztönzi: az embert „Egészé az esztétikai emberség útján a művészet teheti, mely így a természeti lényből észlényt alakít”. Szabad és harmonikus emberré csak akkor lehetünk, ha az „anyagöszön”-t és a „formaöszön”-t egyesítjük a „játéköszön” révén. A három alapöszönhöz három emberi „állapotot” párosít, egy fejlődési folyamatban is tételezzen: a természeti ember állapotát az „anyagöszön” uralja, de „az ember nem áll meg annál, amit a természet csinált belőle”, hanem az ember szellemi lény, „észlény”, akit a „formaöszön” ural, aki majd a „fizikai szükségyszerűséget morális szükségyszerűséggé emeli”.⁸ A természeti és az ész-ember közé, a fizikai és a morális állapot közé Schiller egy közvetítő állapotként az „esztétikai állapotot” jelöli meg, alapöszönét, a „játéköszönt” a szépségeszménnyel párosítja. Majd a *Levelek* folytonosságában ezt a „játéköszönt” az ember alaptermészetének ismeri fel, illetve ezen állapotokat az emberiség fejlődési fokozataiként: „Sohasem tévedünk, ha egy ember szépségeszményét ugyanazon az úton keressük, amelyen játéköszönét elégti ki. Ha a görög törzsek az olimpiai harcjátékokban az erő, a gyorsaság, az ügyesség vértelen versenyeiben és a tehetségek nemesebb harcában gyönyörködnek, s ha a római nép egy halálra sebzett gladiátornak vagy libiai ellenfelének haláltusáját élvezzi, ebből az egyetlen vonásból megértjük, miért kell egy Venus, egy Juno, egy Apollo eszményi alakját nem Rómában, hanem Görögországban felkeresnünk. Ámde az ész azt mondja: a szép ne legyen pusztá élet és ne legyen pusztá alak, hanem élő alak, azaz: szépség, mert hiszen az abszolút formalitás és az abszolút realitás kettős törvényét diktálja az embernek. Ennél fogva mondja azt is: az ember csak játsszék a szépséggel és csak a szépséggel játsszék. Mert, hogy végül egyszerre kimondjam: az ember csak akkor játszik, amikor a szó teljes értelmében ember, és csak akkor egészen ember, amikor játszik. Ez a tétel, [...] nagy és mély jelentést kap, ha majd odajutottunk, hogy a kötelesség és a sors kettős komolyságára alkalmazzuk; hordozza majd [...] az esztétikai művészet és a még nehezebb életművészet egész épületét.”⁹ E „játéköszön” legnemesebb formája tehát a művészeti tevékenység, ily módon a művészet segítségével, az „esztétikai állapot”-ban levéssel, e játéköszönt a szépség eszményében, az ember eljuthat az igazság megértéséig, önmaga harmonikus és szabad megvalósításáig.¹⁰

A kortársak, a német korai jénai romantikus esztéták azok, akik a legerőteljesebb hatásokkal és hatásformákkal illetik a művészetet és a legteljesebb együttlevőségét fogalmazzák meg a filozófiának és a művészetnek.¹¹ Valamennyien hangsúlyozzák a művészet etikai, ismeretelméleti, ontológiai és metafizikai értékességét. A művészetfilozófia történetében így a platóni, a filozófiát a művészetrel szembeállító tendencia ellenében, annak a művészetet ellényegtelenítő, kismizmiző jellegével a leginkább ellentétes pólusba szembeállíthatóan. Mindemellett metafizikai irányultságuk révén – Manfred Frank értelmezésében – e kora-romantikus gondolkodók, így Schelling is; ellentétben a német idealizmus képviselőivel, lemondanak arról a törekvésről, hogy az abszolútumot a reflexió útján fogalmilag ragadják meg, s mivel a reflexió tudat nem képes önmaga létét önmagából érthetővé tenni, szükségük van a művészet (a diszkurzív megközelítés számára kimeríthetetlen)

⁵ ARISZTOTELÉSZ 1997. 7-63.

⁶ SIMON 2010. 37.

⁷ SCHILLER 1960. 184-185.

⁸ Uo., 173.

⁹ Uo., 221.

¹⁰ Uo., 186.

¹¹ A korai német jénai romantikusok, a pályakezdésük elején álló Schlegel-testvérek és Schelling valamint (a fiatalon meghalt) Novalis Kanttal szemben inkább Schiller gondolataiból merítenek, (akinek hívására egyébként Jénába megy August Wilhelm Schlegel) és azt Fichte radikalizmusával egészítik ki. L. ZOLTAI 1980. 12.

eszközére, amely az értelmén túllévő transzcendenciát valamilyen módon (szimbolikusan vagy allegorikusan) megjeleníteni képes.¹²

A 18. század legvégén, az eredetiségükkel nagy hatással bíró, korai német, jénai romantikus esztéták „együttfilozofálásának” metafizikus alproblémája, hogy miképpen oldható fel az ember és a világ végletesnek látott diszharmóniája. A diszharmónia leltárában egy „romantikus antikapitalizmus” körvonalazódik. Romantikus, mivel a kritika a múlt oldaláról irányul a kispolgáriság, az atomizáltság, az iparosodás nyomán kialakuló új életformák, a különböző értékvesztések ellenében – Zoltai Dénes történeti elemzése szerint¹³ – „az intellektuális és a morális műveltség” divergenciáját is megfogalmazva.¹⁴ Folyóiratuk, az „Athenäum különösen sokat érzékeltet a kibontakozott kortendencia kettős – gazdagító és elszegényítő – hatásából. A válságtudat orgánuma”. Benne a polgári hétköznapi élet gazdasági és politikai gyakorlata, a kereskedelem, az amorális bírálataival, kik (a levelezésükből idézve) „egyebet sem ismernek, mint a szükségletet”, hol az „erény is adásvétel tárgya”.¹⁵

Valamennyien axiómaként állítják, hogy a legkülönbözőbb diszharmóniákat csak és kizárólagosan a művészet, illetve a költészet képes feloldani, így a személyiség harmonikus fejlődését védelmezni és biztosítani egyben. A művészet humanizáló, prófétikus és a gyarló életet átpoétizáló küldetését hangsúlyozzák. Van és Legyen kettészakadt metafizikus világlátásában így kerül szembe: a közönséges valóság, az elrúgt mindennapi élet – a művészet által hordozott értékkel; a megtapasztalt diszharmónia – a romantikus műalkotások többségében szemléltethetővé tett diszharmónia feloldó kiegyenlítésével; a valóság – a képzelet mámoros birodalmával; a kispolgári lét – az átpoétizált életművészettel. Kizárólagosan a művészet lesz a közönséges valóságon való túlemelkedés tökéletes – a szépet, a morálist, a szellemit és a transzcendens lényegét egyaránt hordozó és addig soha nem tapasztalt módon kitágított – eszköze és egyben mindenfajta diszharmónia feloldó kiegyenlítésének egyetlen módja. Innen, a vágyott harmónia nézőpontjából bírálja a 18. század végén a jelen poézisének kuszaságát, törvénynélküliségét és szkepticizmusát Friedrich Schlegel, a harmonikusnak látott múlt illetve a múlttal folytatott dialógus oldaláról teszi azt kritika tárgyává. *A görög költészet tanulmányozásáról* című, 1795-ben írt tanulmánya a korai romantikus művészet – ezen belül a „modern poézis” – kívánatos jellegzetességeit is összegzi, így „a teljes kielégülés utáni szükséglet”-et, „a művészet abszolút maximumára törekvés”-t, az érdekességet, az új hatásának erőteljességét, az individualitást, az eredetiséget, a szenvedélyek energikus gazdagságát, a szeretet és gyűlölet átmeneti káoszát. Programadó jelleggel fűzi tovább a gondolatmenetet, így a „modern poézis” maradandó művészetté válásának irányát az individuális, az erényes és a szabad ember kiművelésében, az ember isteni és állati disszonanciájának feloldásában, igazi képességeinek érvényesülésében látja.¹⁶ Az esztétikai művelődés célját – mivel „a szépre vetett remény nem az ész üres vágyálma” – egy nagy, „morális forradalom”-ban határozza meg (a schilleri *Levelekkel* párhuzamosságot mutatva,¹⁷ radikális hangjában pedig, a jénai egyetem fiatal professzorát, Fichtét követve¹⁸), „amely által a szabadság a sorssal vívott harcában (a műveltség terén) végre döntő fölnyerbe kerül a természettel szemben”.¹⁹ Az új esztétikai művelődésben, az alkotásban és a befogadásban egyaránt, az ‘emberi kedély’ újra megtalálhatja a (szintén schilleri rokonságot mutató) „szabad játék állapotát”; a „valódi esztétikai életerőket”,²⁰ az érzelmek finomságát és erejét, a szenvedélyt és az ingert; a képzelőerő szabad világát, mint „elválaszthatatlan társát”, a tiszta bensőséget, egyszóval emberi valójának szabad és teljes kibontakoztatását. Az esztétikai műveltség egyrészt „valamely képesség progresszív fejlődése”, mint szellemi és lelki képességé, másrészt e műveltség metafizikus módon „abszolút törvényhozásnak” is minősül, hiszen felszámolja a vizsalyt, a káoszt és megköveteli az összehangolást, „mégpedig az Egésznek szüksége szerint”.²¹ Az éppen kibontakozó romantikus költészetnek és világszemléletnek ez a programatikus feladat- és célmeghatározása folytatódik a Schlegel-testvérek 1798-ban megjelent, 451 fragmentumot tartalmazó *Athenäum töredékek* című gyűjteményében is. A 238. töredékben a romantikus költészet: „alfája és omegája az eszményi és reális viszonya, és amelyet így a filozófiai műnyelv analógiájára transzcendentális költészetnek nevezhetünk.”²² Majd a 388. töredékben ez

¹² FRANK 1998. 99-100.

¹³ ZOLTAI 1987. 249.

¹⁴ ZOLTAI 1980. 17.

¹⁵ Uo., 18.

¹⁶ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 126-136.

¹⁷ Schiller a *Levelek az ember esztétikai neveléséről* művészetbölcseleti levélsorozatát 1795-ben a Horen folyamatosan publikálta, hatása alól Friedrich Schlegel sem tudta magát kivonni. L. ZOLTAI 1980. 42.

¹⁸ Fichtét, aki 1794 és 1799 között Jénában van, a „ma élő legnagyobb metafizikus gondolkodó”-nak véli Friedrich Schlegel. L. ZOLTAI 1980. 11.

A fiatal Schelling ugyanebben az időszakban szintén Jénában van, ez a jénai korszak, ahogy a fichte filozófia is, meghatározónak bizonyul életművében, alaptételei irányt adnak gondolkodásának. L. GYENGE 2005. 19.

¹⁹ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 161.

²⁰ Uo., 166-167.

²¹ Uo., 168-169.

²² Uo., 309.

olvasható: „Transzcendentális az, ami a magasban van, ott kell lennie és ott lehet: [...]”²³ A „transzcendentális költészet”-nek a filozófiával és a vallással való összekapcsolódása révén lesz a romantikus művész „költő-filozófus”, „filozófus költő: próféta”,²⁴ egy magasabb, harmonikusabb világra törekvő. „Harmóniáig az egyetemesség csak a költészet és a filozófia összekapcsolódása révén jut: a végső szintézis az elkülönített költészet és filozófia leegyetemesebb és legteltesebb műveiből is hiányzik; közvetlenül a harmónia célja előtt tökéletlenül megállnak.”²⁵ Két év múlva, Schelling (jénai egyetemi előadásait 1800-ban összefoglaló) *A transzcendentális idealizmus rendszere* című könyvének záró következtetése – már kellőképpen rendszer-filozófiai megalapozottsággal bírón – hasonló: „A filozófia eljut ugyan a legmagasabb rendűhöz, de az embernek úgyszólván csak egy töredékét jutattja el odáig. A művészet az egész embert juttatja el odáig, nevezetesen a legmagasabb rendűnek a megismeréséig; ezen alapul kettőjük örök különbsége és a művészet csodája.”²⁶ August Wilhelm Schlegel 1801 és 1802 között írt *Kant: Az esztétikai ítélőerő kritikája című művéről* kritikájában a kanti esztétikai rendszer és a „művészet rendeltetéséről” nyújtott szegényes elképzeléseinek bírálatát azzal fejezi be, hogy Kant „a transzcendentális idealizmus útját nem járta végig, megállt félúton.” Vele szemben Schelling (megjelent művére reflektálva) egy „filozófiai művészetten alapelveit” kapcsolta össze a transzcendentális idealizmus elvével, melynek következményeképpen „Schelling igazi helyére, a csúcra helyezi a művészetet, ahol feloldódik az emberekben levő végtelen nagy ellentmondás, és végső instanciájukat tekintve újra egyesülnek az emberi szellem kétfelé vált törekvései. Mivel ezeknek a törekvéseknek eredeti egységét a filozófia tételezi, és ebből is indul ki, hogy létezésünk egész jelenségét felfoghatóvá tegye, ezért Schelling szerint a művészet a filozófia egyetlen igazi és örök organonja, egyszersmind dokumentuma.”²⁷ Schelling felfogásában a filozófia és művészet viszonyát tekintve ugyan mindkettő a „produktív képességen” alapul, a kettő különbözősége ennek irányultságából fakad: „a közönséges valóságból, a mindennapi életből csak két kivezető út van: a *poézis*, mely egy ideális világba helyez bennünket, és a *filozófia*, amely »egészen eltünteti előlünk ezt a valóságot«.”²⁸ A jénai évek alatt Schelling (és a Schlegel-testvérek is) – Gyenge Zoltán, Schelling monográfusa szavaival összefoglalva – „meg van győződve arról, hogy a poézis és a filozófia alkothatja azt a szintézist, amely az összes emberi tudás, az összes emberi cselekedet és alkotás csúcspontja lesz. A tudománytól el lehet jutni tehát a poézisig, és köztük közvetítőként már megjelenik egy olyan terület, amellyel Schelling csak később fog részletesen foglalkozni, s ez a *mitológia*. A filozófia és az összes tudomány mint sok-sok apró patak, majd folyó, végül is egy torkollatba fut össze, egy hatalmas és kimeríthetetlen óceánál, amelyet poézisnek nevezünk. A filozófia végső ponton poézissá válik, s ekkor teljesíti be a legmagasabb rendű feladatát. Létrejöhet mindez azért is, mert a filozófia és művészet között rendkívül kicsiny az a rész, amely a kettőt elválasztja, hiszen azt mondja, hogy ha tárgyiaságot kap a filozófia, akkor művészetté válik, ha megfosztják tárgyiaságától a művészetet, akkor filozófia lesz belőle.”²⁹

A jénai körhöz tartozó Novalisnál szintén a művészet az egyetlen eszköz, mely képes a diszharmonikus valóság ‘minőségi hatványozására’, mivel meglelve eredeti értelmét, ‘romantizálja’ azt. Idézve híressé vált sorait a többmint 700 töredéket tartalmazó, 1795-96-ban írt *Fichte-Studien*-ből: „Romantizálni annyi, mint minőségileg meghatványozni. Ebben a műveletben az alacsonyabb én egy jobb énnel azonosul. Mint ahogy mi magunk is ilyen hatványsor vagyunk. E művelet még teljesen ismeretlen. Ha a közönségeset magas értelemmel, a megszokottat titokzatossággal, az ismerőst az ismeretlen méltóságával, a végest a végtelen ragyogással ruházom föl: romantizálom őket.”³⁰ E homogenizálásban a romantikus „valódi költő mindentudó”, a művész az élet értelmének kitalálója, a költészet pedig „az igazán abszolút való”.³¹ „Minél költőibb valami,

²³ Uo., 337-338. (388. töredék)

²⁴ Uo., 312. (249. töredék)

²⁵ Uo., 356. (451. töredék)

²⁶ SCHELLING 2008. 313.

²⁷ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 578-579. (Idézet: 579.)

²⁸ GYENGE 2005. 72. (Kiemelés az eredetiben.)

²⁹ Uo., 85-86.

Schelling *A transzcendentális idealizmus rendszere* könyvének hatodik főszakaszában tárgyalja az esztétikai szemlélet, a művészeti alkotás és az alkotótevékenység jellemző tulajdonságait. SCHELLING 2008. 296-307.

Gyenge Zoltán értelmezésében összefoglalva, l. GYENGE 2005. 82-84.

³⁰ NOVALIS 1965. 145-146.

Novalis töredékeit Manfred Frank néhány megállapítása alapján elemzi B. Gaál Márta a *Heinrich von Ofterdingen* című regénye mellett. L. B. GAÁL 2002. 360-361., 366-367.

Manfred Frank *A koraromantika filozófiai alapjairól* tanulmányának fordítója, Mesterházy Balázs ad alapos filozófiai elemzést Novalis *Fichte-Studien*-ről, Frank megállapításai alapján és Fichte filozófiájához való viszonyról. L. MESTERHÁZY 2001. 95-116.

Manfred Frank alapvető törekvéséről (a kora-romantika és a német idealizmus közötti eltérések elemzéséről) eltérően, ám Frank megállapításaira több esetben is támaszkodva Valastyán Tamás Kant és Novalis között keresi a párhuzamokat, vö. VALASTYÁN 2004. 205-220.

³¹ NOVALIS 1965. 144-145.

annál igazabb.”³² Felszámolódik az élet és a művészet közötti határ, sőt, eltűnik az alkotóművész és a befogadó közötti különbség is, ahogy Friedrich Schlegel fogalmaz az *Eszmék* 20. aforizmájában: „Művész mindenki, akinek a létezés célja és középpontja ez: érzését-értelmét kiművelni.”³³ Az életintegrativitás és a homogenizálás szándékából természetes módon következik az élet intenzív, a teljességre irányuló „életművészetként” megélésének igénye is, ahogy azt már a schilleri 1795-ös *Levelek* is felvetik. *Túlfokozás* a magasabb szféra felé irányultságban, túlfokozás az ellentételezéssel és túlfokozás az érzellem jegyében: az 1795 és 1800 közötti évek, a jénai művészetbölcselek „együttlírozofálása” a már kiteljesedett „Sturm und Drang” évei, egyúttal a kora-romantikáé, a kibontakozó romantikus művészeté is.³⁴ Friedrich Schlegel *Eszmék* (1800) fragmentumaiban szintén hangsúlyozott a homogenizáció: széthasadt világunkban a költészet képes arra, hogy művészetet, filozófiát, tudományt (például a fizikát), művelődést, morált és vallást: *egyesítsen*.³⁵ Mindezt rész-homogenizációk kísérik majd a kialakuló romantikus művészetben belül, a formakánonok és sémák elleni fellépéssel, a műfaj, a műnem és a művészeti ágak közötti határok átlépésével, így azt mondhatjuk, hogy a romantikus művészetfelfogás már e korai szakaszában a ‘határátlépés’ és a ‘határsértés’ általános elvére épül.³⁶

A művészetfilozófia történetében e korai német (jénai) romantikus esztéták azok, akik a legátfogóbban hisznek a művészetnek mindenfajta diszharmonia feloldó feladatában. A formát illetően a „minőségi hatványozást”, a túlfokozást, az ehhez párosuló ellentételezettséget és az egység-elvet jelölik meg. Itt nem a valamilyen kettősség, hanem az általában vett és a mindenfajta ellentétet magába foglaló diszharmonia kiegyenlítési folyamatáról van szó, a minden mindennel összefügg organikus összhangja révén.³⁷ August Wilhelm Schlegel, akinek személyében Shakespeare fáradhatatlan és zseniális fordítóját is tiszteli a német művelődéstörténet,³⁸ (az 1809-ben, majd 1811-ben megjelent, hazánkban is ható³⁹) *A drámai művészetéről és irodalomról* tanulmányában így ír erről: a romantikus művész örömet leli abban, hogy „minden ellentétet dolgoz a lehető legnagyobb mértékben összeolvassz: természetet és művészetet, költészetet és prózát, komolyságot és vidámságot, emlékeztést és sejtést, szellemet és érzékiséget, földit és istenit, életet és halált.”⁴⁰ Az ellentétek e káosza csak látszólagos szerinte, ahogy azt már korábban fejtegeti a *Kant: Az esztétikai ítélesterő kritikája című művéről* tanulmányában, hiszen éppen ez a költészet lényege (melyet sokan nem ismernek fel), hogy „az egymástól legtávolibb dolgokat is összekapcsolhatja és összeolvasszthatja, mivel ezt diktálja a költészet alapvető jellegzetessége.”⁴¹ „A költészet stílusának eme korlátlan átviteleiben rejlik tehát annak megsejtése és igénye, az a nagy igazság, hogy az egy minden és minden egy. Ám köztünk és a költészet között húzódik meg a valóság, mely minduntalan eltávolít minket ettől az igazságtól; a fantázia viszont félresöpri ezt a zavaró közeget és belemerít minket az univerzumba, megmozgatva bennünk a világegyetemet mint az örök változások csodás birodalmát, ahol semmi sem létezik izoláltan, hanem minden mindentől a legcsodálatosabb módon teremődik.”⁴²

August Wilhelm Schlegel egység-elve, a széttartó, illetve ellentétes erők egységesülése az egészben, valamint ennek világméretűségének gondolata többféle vonatkozásban is megjelenik az „együttlírozofálónál”. A gondolati forrás egyfelől lehet az ellentétes erőkre figyelően a „minden egy” héraikleitoszi eszméje.⁴³ Másfelől, véleményem szerint e gondolat eredete a hagyományban a hermetikus filozófia⁴⁴ Hermész Triszmegisztosz-i töredéke,⁴⁵ mégpedig az „egy minden és minden egy” elve

Schein Gábor *A „transzcendentális költészet” metaforaelmélete Novalis jegyzeteiben* című tanulmányában azt bizonyítja, hogy az író, a költő és az abszolút szellem közötti rész-egész metaforikus viszonya révén tulajdonít Novalis a költészetnek abszolutisztikus vonásokat, melynek révén a költészetben születik meg véges és végtelen egysége. Vö. SCHEIN 1999. 66-67.

³² NOVALIS 1965. 144.

³³ A.W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 493.

³⁴ Szegedy-Maszácz Mihály arra hívja fel a figyelmet, hogy nincs megegyezés a 18-19. század fordulóján bekövetkezett változásokra, a romantika előtti korszak egységes megnevezésére tekintve, melyet a különböző nyelvterületeken illetve korokban hol preromantikának, szentimentalizmusnak, érzékenység korának, klasszicizmusnak, neoklasszicizmusnak, a Sturm und Drang és a jénai romantika éveinek, weimari klasszicizmusnak neveztek. SZEGEDY-MASZÁCZ 2001. 12. Hasonlóan problematikusnak látja a magyar romantika korszak-meghatározását és annak újraolvasását szorgalmazta. Vö. SZEGEDY-MASZÁCZ 1995. 120.

³⁵ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 491-513. (a 4., 16., 22., 34., 46., 62., 65., 111. aforizma)

³⁶ WEIS 2005. 15.

³⁷ A romantikus természetfelfogás kritikus bemutatását nyújtja: FÖLDÉNYI F. 2001. 26.

³⁸ ZOLTAI 1980. 23.

³⁹ Zoltai Dénes szerint (a fordításokat követve) e schlegeli dramaturgia szinte „világhatás”-sal bírt. Magyar fordításról nem tudunk, de a hatás észlelhető néhány kritikában és értekezésben (pl. Teleki József *A régi és az új költés különbségéről*, illetve Bárány Boldizsár *Rosta* című kritikája a Bánk bánról.) Uo., 698.

⁴⁰ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 626.

⁴¹ Uo., 582.

⁴² Uo., 583.

⁴³ GYENGE 2005. 27.

⁴⁴ A hermetikus filozófiáról összefoglalóan írtam korábbi Madách-tanulmánykötetemben, vö. MÁTÉ 2004. 70-73.

⁴⁵ A hagyomány Hermész Triszmegisztosznak tulajdonítja az ‘egy minden - minden egy’ elvének valamint a mikro- és makrokozmosz összhangjának megfogalmazását. Az egyiptomi bölcsességisten, Thot megfelelője Hermész Triszmegisztosz, az elképzelt ősi pap, az ő neve

mellett a micro-macrokozmosz összhangjának hangsúlyozása.⁴⁶ Harmadrészt ezen egység-elv kapcsán a kora-romantikusok többször hivatkoznak Spinoza univerzális filozófiájára.⁴⁷ Friedrich Schlegel az 1798-as *Beszélgetés a költészetéről. A mitológiáról* című dialógusában⁴⁸ ez az egység-elv lesz a műalkotásnak és (a dialógusban nem eldöntötte) az alkotásnak (például egy tanulmányának is) a meghatározása és egyben a mű, mint önálló létező alapelve: „minden műre ez a feladat várna: legyen a természet új kinyilatkoztatása. Művé csak azzal válhat a mű, ha egymagában Egy- és -Minden.” Itt szerepel először hangsúlyosan a minden átfogó ’új mitológia’ programjának meghirdetése, Dantét állítva példának: „az egyetlen, aki némely kedvező és töménytelen gátló tényező között, saját óriás-erejével, teljességgel egymaga kitalált és megformált egyfajta mitológiát, olyat, ami akkoriban lehetséges volt.”⁴⁹ Az „új mitológia” – annak fogalmát és közegét kitágítva, így „közvetett mitológiának” gondolva a romantikus költészetet is – „Szövedékében valódi alakban megformálva ott a legmagasabb rendű; minden: vonatkozás, minden: átalakulás, minden megformáltatik és átformáltatik, és ez a megformálás és átformálás épp közegének legsajátabb eljárás módja, benső élete, ha szabad így mondanom, módszere. Nagy hasonlóságot találok itt a romantikus költészet hatalmas ingénumával, az elmésséggel, amely nem merül ki esetleges egyediségekben; hanem az Egésznek konstrukciójában jelentkezik, és amelyet barátunk [a beszélgetés egyik szereplőjére való utalás⁵⁰] már oly sokszor kimutatott Cervantes és Shakespeare műveiben. Mi több, én úgy érzem, hogy a művészileg-műveleg rendezett zűrzavar, az ellentmondások e vonzó szimmetriája, a lelkesedés és az irónia e csudálatos örök váltakozása, mely az Egésznek még a legkisebb részeiben is ott él – minden közvetett mitológia.”⁵¹

Az „együttfilozofálás” révén ezen egység-elv hangsúlyozottan ott van Novalis töredékeiben is, a már idézett „A valódi költő mindentudó; kicsinyben egész világ.” fragmentumában vagy a költészet „egy és minden” gondolatában,⁵² ahogy a Schlegel-testvérek fentebb említett tanulmányainak is axiomatikus pontja. E korai romantikus organikus szemléletben az ’egy minden – minden egy’, ’a micro- és macrokozmosz összhangjának’ egység-elve érvényesül, mely egyben az „egész”-ségben való teremtődés gondolatával kapcsolódik össze, hiszen „semmi sem létezik izoláltan, hanem minden mindenből a legcsodálatosabb módon teremtődik.”⁵³ A korai romantikusok jénai éveik alatt olyan művészetbölcseleti alapelveket fogalmaztak meg programadó jelleggel, egyfajta tervezetként, melyek a teória és a művészet praxisa párhuzamosságában, a „Sturm und Drang”-tól, a kora-romantikán átívelően, a kiteljesedő romantikus művészet meghatározó organikus minőségeinek mutatkoztak a 19. század első harmadában.

alatt, traktátusaira hivatkozva és azt értelmezve jött létre a hellenizmus korában egy olyan filozófiai irányzat, amely az intuitív, misztikus és mágiikus megismerést vallotta; asztrológiával, okkult bölcselettel, a növények és a kövek titkos erejével, mágiával foglakozott; s a filozófiai gondolkodást ezoterikus és teológiai elemekkel illetve mítoszmagyarázatokkal keverte. A Hermész Triszmegisztoznak tulajdonított hermetikus szöveggyűjtemény, a töredékek magyarázata és értelmezése, a *Corpus Hermeticum* ennek a későhellén irodalomnak egy reprezentatív filozófiai válogatása, feltehetően több, ismeretlen görög szerző tollából született. L. PÁL 1995. 560-561.

⁴⁶ *Pseudo-Apuleius* fordításában latinul maradt fenn *Hermész Triszmegisztoz Corpus Hermeticumjában* a második, az *Aszklépiosz* című dialógus. Ebben olvasható az ’Egy Minden és Minden Egy’, a mikro- és makrokozmosz összhangjának gondolköre. Összefoglalva e dialógust: az ’égi’ és a ’földi’ közvetlen kapcsolatban, egységben van Isten teremtettsége révén, hiszen Isten két képmást alkotott a maga hasonlatosságára, a világot és az embert. Tehát, ahogy Isten képe a világ, ugyanúgy a világ képe az ember is, amellett, hogy az ember Isten képmása is. A világ, a makrokozmosz egy ésszerűen működő, el nem pusztuló élő organizáció, ahogy az ember is ésszel bíró lény, és csak látszatra elpusztuló, csak látszatra halandó, hiszen ’halálakor’ csak a test és a lélek válik el egymástól, és a lelke tovább él. Így Isten lényegi képmása az emberi lélek, amely mindarra képes, amire Isten: végtelen és szabad; ahogy Isten a szellemével irányítja a világot, ugyanúgy az emberi lélek is a szellemével teremt; ahogy Isten az egész világot az akaratával képes mozgatni, irányítani, ugyanúgy az emberi lélek is az akaratával irányítja saját testét. Az ember egy köztes lény Ég és Föld között, s mivel mindent megtehet, bármivé válhat, ezért nevezhető *“kis-világnak”*, és ebből következik az, hogy minden, ami megvan a *“nagy-világban”* valamint Istenben, az lehetőségében és képmásában fellelhető benne, a *“kicsi”*-ben is. Ahogy az Isten mindent tud, így az ember is képes megragadni és megismerni a világmindenség egységét, mivel azonos vele. Bárki, aki önmagát megismeri, saját magában mindent megismerhet: megismeri Istent, akinek képére lett alkotva és megismeri a világot is, amelynek kicsinyített képmását magában viseli. Bár lehetőségében minden ember képes erre a lényegi megismerésre, de megvalósultságában csak azok, akik lelkük *“felső”* részével, a megvilágosult értelem és szellem segítségével kapcsolatba kerülnek és egyesülnek Istennel. Vö. PÁL 1995. 71-96.

⁴⁷ Friedrich Schlegel a *Beszélgetés a költészetéről. A mitológiáról* című dialógusában Ludovico himnikus hangon dicsőíti Spinoza filozófiáját. L. A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 361-364.

⁴⁸ Schlegel 1799 és 1801 között publikálja e tanulmányt az *Athenäumban*, mint második, ekkori jénai tartózkodásának legfontosabb szellemi termékét, összegezve „vele az egész jénai romantikus iskola saját doktrínáját, egyben szabad utat nyit egy eddig lappangó tendenciának: a szubjektívizmus mitologizáló értelmezésének, az allegorizáló művészet- és életfilozófiának”. ZOLTAI 1980. 677.

⁴⁹ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 369.

⁵⁰ Uo., 678-680. (vö. a 8. jegyzetét a fordítónak)

⁵¹ Uo., 362-363.

⁵² NOVALIS 1965. 144-146.

⁵³ A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. 583.

IRODALOM

- ✚ ARISZTOTELÉSZ 1982. – ARISZTOTELÉSZ, *Rétorika*, Bp., Gondolat, 1982.
- ✚ ARISZTOTELÉSZ 1997. – ARISZTOTELÉSZ, *Poétika, Kategóriák, Hermeneutika*, ford. Sarkady János, Bp., Kossuth, 1997.
- ✚ B. GAÁL 2002. – B. GAÁL Márta, *A „levésben lét” poétikája = „Mit jelent suttogásod?” Romantika: Eszmék, világkép, poétika*, szerk. NAGY Imre, MERÉNYI Annamária, Pécs, Pannónia Könyvek, 2002, 360-368.
- ✚ FRANK 1998. – Manfred FRANK, *A koraromantika filozófiai alapjairól*, ford. Mesterházy Balázs, Gond, 17/1998.
- ✚ FÖLDÉNYI F. 2001. – FÖLDÉNYI F. László, *A kettéhasadt természet = Romantika: Világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDÚ Péter, Bp., Osiris, 2001, 21-30.
- ✚ GYENGE 2005. – GYENGE Zoltán, *Schelling élete és filozófiája*, Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2005.
- ✚ MÁTÉ 2007. – MÁTÉ Zsuzsanna, *Megérthető műalkotás? Szeged, Lazi, 2007.*
- ✚ MÁTÉ 2013. – MÁTÉ Zsuzsanna, *A művészet filozófiai 'kiszemmiséről'*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 13(2013), 3, 27-32.
- ✚ MESTERHÁZY 2001. – MESTERHÁZY Balázs, *Reprezentáció, identitás, temporalitás = Romantika: Világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDÚ Péter, Bp., Osiris, 2001, 82-116.
- ✚ NOVALIS 1965. – NOVALIS, *Töredékek = A romantika*, bev. HORVÁTH Károly, Bp., Gondolat, 1965.
- ✚ PÁL 1995. – *Hermetika, mágia. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés*, szerk. Pál József, Szöveggyűjtemény. Szeged, 1995.
- ✚ SCHEIN 1999. – SCHEIN Gábor, *A „transzcendentális költészet” metaforaelmélete Novalis jegyzeteiben*, Literatura, 1999/1. 61-80.
- ✚ SCHELLING 1991. – F. SCHELLING, *A művészet filozófiája (A kéziratok hagyatékából)*, előszó: ZOLTAI Dénes, ford. RÉVAI Gábor, Bp., Akadémiai, 1991.
- ✚ SCHELLING 2008. – F. SCHELLING, *A transzcendentális idealizmus rendszere*, ford. ENDREFFY Zoltán, Szeged, Lectum, 2008.
- ✚ SCHILLER 1960. – *Schiller válogatott esztétikai írásai*, vál., bev. VAJDA György Mihály, Bp., Magyar Helikon, 1960.
- ✚ W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL 1980. – A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL, *Válogatott esztétikai írások*, szerk. ZOLTAI Dénes, Bp., Gondolat, 1980.
- ✚ SIMON 2010. – SIMON Attila, *Az erkölcsi megértés szerepe Arisztotelész Poétikájának hatásméleteiben = A hermeneutika vonzásában. Kulcsár Szabó Ernő 60. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor, EISEMANN György, LŐRINCZ Csongor, SZIRÁK Péter, Bp., Ráció, 2010. 19-37.
- ✚ SZEGEDY-MASZÁK 1995. – SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A magyar irodalmi romantika sajátosságai = SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Minta a szőnyegen”. A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995.
- ✚ SZEGEDY-MASZÁK 2001. – SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Romantika: Világkép, művészet, irodalom = Romantika: Világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDÚ Péter, Bp., Osiris, 2001, 7-20.
- ✚ VALASTYÁN 2004. – VALASTYÁN Tamás, *A fogalom mágiája. Kant és Novalis – A filozófia prózája és költészete*, Kellék, 2004. 24. szám 205-220.
- ✚ WEISS 2005. 15. – WEISS János, *A poézis magyarázatai és a művészetkritika lehetősége*, Pro Philosophia Füzetek, (44)2005,
- ✚ ZOLTAI 1980. – ZOLTAI Dénes, *Romantikus kamaszévek = A. W. SCHLEGEL - F. SCHLEGEL, Válogatott esztétikai írások*, Bp., Gondolat, 1980. 9-69.
- ✚ ZOLTAI 1987. – ZOLTAI Dénes, *Az esztétika rövid története*, Bp., Kossuth, 1987.

MÁTÉ, Zsuzsanna: Art is the only true and eternal organon of philosophy ..." — an essay based on the unit principle of the early Romanticism Jena's philosophers of art

In my study, I offer answers for the following questions: What kind of relationship is between the art (literature, poetry) and philosophy in the history of philosophy of art? I emphasize early Romanticism Jena's philosophers of art (August Wilhelm Schlegel and Friedrich Schlegel, Schelling, Novalis), who emphasized the most complete merger between philosophy and art....

NYELVÉSZET

Czakó Gábor : Kalandozás névtől nyelvig

Akadémiai nagyszótárunk, a Czuczor-Fogarasi (1862-1874, CzF.) szerint *név* szavunk „gyöke a hívást, idézést jelentő indulatszó ne! melyből ü képzővel lett ne-ü, nev, s megnyújtva név, t. i. a neü úgy tekintendő, mint más ó, ő v. u, ü képzőjü melléknevek, melyek főnevekké lettek, pl. nyelvő nyelvü nyelv, ölü ölü ölv, homu homv stb. Sőt a régieknél csak tisztán ne v. né törzs igen gyakran található, pl. „Egy özvegyasszony, kinek csak két fillére vala, azt es isten nébe (= nevébe) adá.“ (Góry-codex). „Seneca neü (= nevü) mester.“ (Ugyanott). „Dacianus neü fejedelm.“ (U. o.). „Cassiodorus neü doctor.“ (U. o.). Egyébiránt más nyelvekben számos rokonságai vannak, ha szinte más származatúak lehetnek, ú. m. a német Name, dán navn, angol name, (olvasd: ném), görög onoma, szanszkrit náman, latin nomen, persa-török nam, finn nimi, mongol nere stb.

A Góry-codex 1483-ban íródott becses nyelvemlékünk. Guary Miklós nevű tulajdonosáról kapta nevét. Az ember azt gondolná, hogy a történeti-összehasonlító nyelvészet kapva kap egy ilyen *létező* adatsoron, s reá építi következtetéseit.

Nézzük – a változatosság kedvéért – a legújabb termékét e nyelvészeti irányzatnak. A Zaicz Gábor főszerkesztette Etimológiai Szótár – Etsz. – 2006-ban jelent meg a Tinta Kiadónál és roppant, nagy tisztelettel viseltetik a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESz.) iránt.

Nos, azt írja szavunkról, hogy első említése 1211-ből maradt fenn, tehát sokkal korábban adatolt az összes többi finnugor nyelv hasonló szavánál. Elemzése mégis ezekből indul ki, ás ide is tér vissza: „ösi uráli kori szó, vö. vogul *näm*, osztják *nem*, zürjén *nim*, cseremis *ləm*, fonn *nomi*, szelkup *nim*, ’név’, melyek előzménye az ösi **nime* lehetett. Az ösi szóbeljeji **m>v* hangváltozásra lásd: *nyelv*.” A „szabályt” jól ismerjük: a mai finnugorokat vetik össze úgy, hogy a kikövetkeztetett **összó* nagyjából megfelelően valamelyik mai finnugornak, természetesen a kötelező szóvégi finn önhangzóval. A magyar a műveletben nem játszik.

A **gal* jelzett szavak és hangok nem léteznek, következtetés eredményei.

A CzF. középkori forrásra támaszkodó, tehát valóban történeti-összehasonlító elemzése az Etsz. készítői számára szóra sem érdemes.

Ha már az Etsz. belecsapott a lecsóba, nézzünk utána igazán történeti módon, lezajlott-e a *nyelv* szavunkban *mö>vö* változás, vagy csak ráfogják?

Az Etsz. három példát hoz: „osztják *näləm* ’szerv és beszélt nyelv’, cseremis *jəlmə*, ’ugyanaz’, lapp *njal’bme* ’száj’. Ezek előzménye a ’nyelv’ <szerv> jelentésű **nälmä* lehetett. A szó a magyarban eredetileg magánhangzóra végződött, ami szabályosan fejlődött a szóvégi **m* hangból az ősmagyar *β* réshangon keresztül.”

Gyönyörű példája a körkörös okoskodásnak: az egyik nemlétezővel bizonyítja egy másik nemlétező létét.

Lám, lám, a *vö*¹ ott sem volt.

Mi volt ott és mikor?

Volt bizony az Etsz. mindhárom példaszavában *lő*, éppen azon a helyen, ahol a magyar *nyel* szóban!

Nyelvtudományunk mai képviselői az ősmagyar kort a magyar nyelv külön életének kezdetétől a honfoglalásig számítják. Utána következett az ómagyar kor a mohácsi vészig. *Nyelv* szavunk első írott adata ebből az időszakból maradt ránk, 1367-ből, ill. 1372-ből.

Történelmi szakszóval a középkorból való – sokadmagával! – a Bécsi kódex, a Nádor-kódex és a már említett Góry-kódex. Forrásaik természetesen jóval régebbiek, és használatuk során ajánlatos szem előtt tartani az egyes másolók tájszólását, egyéni nyelvhasználatát, valamint hősi küzdelmét a mi hangkészletünkhöz képest szegény latin ábécével. Ennek során természetesen egymással, sőt, olykor önmagukkal is ellentétes megoldásokra jutottak számos esetben.

A CzF. idézi: „Menden nép, nemzet és *nyelő* (azaz nyelv) valamely káromlatot beszélend. (Bécsi codex. Daniel profétában). És ő szájkban álnok *nyelő* nem lelettetik. (Sophonias profétában). Sőt néhutt csak *nyel*. „Szólásnak vagy *nyelnek*

¹ Mássalhangzóink természete, pl. zöngéssége-zöngétlensége jobban föltárul, ha nem német, hanem magyar módi szerint ejtjük őket. Tehát vé helyett *vö*-nek, *pö*-nek stb, tehát mindet ugyanazzal a pici, nyögő ö-vel.

ő büne.“ (Nádor-codex). „Ez átkozott harmad *nyelnek* gonoszsága.“ (Góry-codex). Rokonok a vogul nelma, nilm, osztyák nälím, nälem.” Nicsak, a CzF. a hunfalvysta rágalma ellenére sosem tagadta a finnugor rokonságot. Nem volt ideológia rabja. A talált adatok hatalmas és szerteágazó tömege arra készítette, hogy elfogulatlanul szemlélje a magyar és más nyelvek esetleges kölcsönhatásait.

Szerinte és a magyar nyelvérzék szerint egyszerű és világos a helyzet. A *nyel* gyökige nálunk hajdan előfordult főnévi szerepben is, tehát igenévnek tekinthetjük, miként legősibb gyökszavaink zömét. Idővel önállósult melléknévi igeneve, a *nyelő*. Ennek ő-je *m vagy „az ősmagyar β réshang” koptatása nélkül közvetlenül alakult az őmagyar korban *vö*-vé, a föntebb említett *nedű*>*ned*, *kedű*>*kedv* stb. mintájára.

Előttünk áll tehát *nyelv* szavunk kialakulása *nyel* igenevünkből középkori, kortárs írott adatok alapján. Ez a tényekkel igazolt fejlődés menet bizony nem találkozik az Etsz. és a TESz. elméleti alapon kiokoskodott elképzeléseivel. Talán azért nem, mert ötleteik igazánál jóval nagyobb a valószínűsége annak, hogy a magyar nyelv-ből lett a „vogul nelma, nilm, osztyák nälím, nälem” és nem fordítva.

Visszatérhetünk *név* szavunkhoz. A körkörös okoskodás egyik bilincse szét pattant: ha a magyar *nyelv* *vö*-je nem a finnugor *mö*-ből származott, akkor nem lehetett a *név*-nek sem „előzménye az ősi *nime.”

CZAKÓ, Gábor: Roaming from Name to Language

Present paper deals with fundamental issue regarding the origins of the Hungarian language.

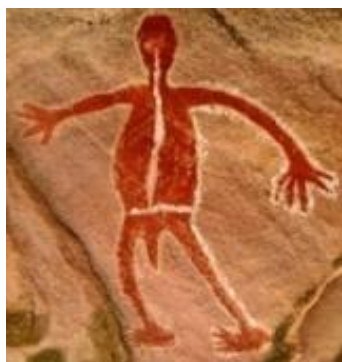

Mellár Mihály : A lüki nyelvről és írásáról

Írás az Írásról

A közvetlen, szemtől-szemben beszélgetéseket mindinkább kiszorítja az okos távbeszélők (és távtartók!) képernyőin megjelenő meztelen SMS, rideg e-mail. Írás üzen felénk minden formában és minden felületről, mégis alig tudunk valamit az írás elméleti oldaláról. Amit tudni vélünk az tévhitke tömege. Az első és legközismertebb tévhit, hogy az írás az emberiség legnagyobb, legjelentősebb, legmeghatározóbb korszakformáló találmánya. A jelzőket megtartva, a találmány fogalmát el kell vetnünk, mivel az írás nem “feltalálás”, mégcsak nem is “előrelépés”, csupán egy képességünk gyakorlati alkalmazása. Az ember képes felismerni a tárgyakat síkra levetített, lefestett, lerajzolt *képmásokról*. Ezt a *képességet* nem kell tanítani, ez velünk született készség. Az emlékezet erősítő szándékkal megrajzolt képsor olyan természetes mint a mutogatás, az integetés, vagy akár maga a beszéd, de időben tovább tart, az idő folyása befagy a számára, ugyanaz a képi közlés ismételt felhasználható.

Itt van egy képi közlés ezen a kezdetleges ausztráliai benszülött barlang-rajzon, a Cape York félszigeti

Cooktown környékéről. Willie Gordon a következőképpen magyarázza a barlangrajz részleteit: “A Guurbi ember olyan mint egy kasznár, egy meghatározott területre felügyel, és azon emberek jólétére akik a területre lépnek. Nagy a felelősége és ezért tiszteletet érdemel. Az ember testében(!) látható jelek mutatják, hogy mit kell használnia, hogy feladatát legjobb képessége szerint végezze. Használnia kell az esztét jó érveléshez, a szívét jó ítélethez, és a zsigereit jó ösztönökhöz. Egy másik jel is van, a dereka körüli, mely azt jelenti, hogy minden jó gondolatmenet nemi befolyásolás nélkül születik.”

A leírás alapján világos, hogy ez a “Röntgen” kép (*x-ray painting*) egy grafikai üzenet. Ez nem egy “művészi termék”, nem egy ember “művészi megjelenítése” esztétikai kéjelgés céljából, sem “jelképes megnyilvánulás” – nincsenek jelképek, csak vonalak jelzik a kérdéses belső szervek helyét, nem bonctani okokból, hanem azért, hogy tudtukra adják a kasznár *eszes, szívélyes, zsigeres* és *nem szexmániák* – ez egy rejtjelezett üzenet egy ember képességeiről, képi elemekkel, képjelekkel kifejezve. Az írásnak nagyon mélyek a gyökerei, és gyakorlatilag mindenütt ugyanaz: *egy szóbeli üzenet az ábrázolt tárgyak neveivel lejegyezve*. A képi elemek hangos kimondásával kerül továbbításra a szóveges üzenet, mely különbözik a kép vizuális benyomásától. Ez az amit írásnak nevezünk, vagy nem?

Még ha engedek is finnyásabb olvasóimnak akik ezt a képet még nem neveznék írásnak, akkor sem vonható kétségbe a kép összetett (komplex) üzenete. Ilyen mennyiségű és mélységű üzenetet egyetlen betűvel nem lehetne leírni, csak egy teljes abc-vel.

Az emberiség az írást nem feltalálta hanem felfedezte, belebotlott. Rájött, hogy a rajzot – melynek alapja a hasonló alakúság – ha összehozza a hasonló hangzással, akkor a beszéd befagyasztható egy képiratba és bármikor újra és az üzenetközlő távollétében is kiolvasható, akarom mondani kiolvasható!

“Az írásrendszerek emlékeztető szándékkal lettek kifejlesztve, de mivel “olvassák” őket ezért a nyelv és gondolkodás modelljeként szolgálnak.” – mondja David R. **Olson** (Emeritus Professor) *How writing represents speech*¹ című dolgozatában és ezzel egy mégelterjedtebb tévhitről rántotta le a leplet. “Köztudott tény”, hogy az írásbeliség elvont, fonetikus írásjelekből, azaz betűkből áll

¹ <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.125.7937&rep=rep1&type=pdf>

ábécé megszerkesztésével vette kezdetét ... és a kőlapokra vésett friss újságokat a kőkorszaki szakik robogókon hordták szét Európa nagyvárosaiba. Az előző állítás mindkét részének az igazságértéke kb. egyenlő. Mielőtt biciklit gyártanánk fel kell fedoznünk a kereket. Ahhoz, hogy abc-t szerkesszünk, ismerni kell a beszéd elemeit, a szót és a szó hangjait, de ezekre csak íráskor van szükség és a beszédnek ez a felbontása nem is természetes, hiszen mássalhangzók önmagukban ki sem mondhatók, önmagukban tehát nem is léteznek. A mássalhangzókat az abc-s íráshoz különítettük el, *vonatkoztattuk* el hangzóiktól és határoztuk meg írásjelüket, a betűket. Másképp fogalmazva, az abc a fonetikus írás terméke és nem fordítva, vagyis nem az abc megalkotásával született az írás, hanem az írás szülte az abc-t, az írás vezetett a hangok felismeréséhez, melyekhez aztán betűket rendeltek. És az abc legyártásának folyamatát nem lehet apró lépésekből álló fejlesztések sorára lebontani, azonnal kell a teljes készlet, a teljes abc.

Gondoljunk csak bele mire mentünk volna egyetlen betűvel. És melyik lett volna az az egy? És melyik a következő? De ne játszunk az eszünket feleslegesen, nézzük a következő tévhitet.

Az emlékezet erősítő írást nagy butaság, vagy inkább esztelenség lett volna elvont jelképekkel megjeleníteni. A józan paraszti ész azt sugallja, hogy őseink az üzenet lejegyzésére felhasznált jeleket is úgy választották meg, hogy a napi rendszerességgel nem olvasó embert is a jel emlékeztesse a megjeleníteni szánt hang értékére. Vajon a B vagy X jelek tükrözik-e bármilyen módon hangértéküket? Nem tükrözik, a beszéd egyes hangjainak nincs lerajzolható képe, de ... könnyen érthető és még könnyebben megjegyezhető, hogy az M hang a **M**acska feje: , vagy a **M**arha feje: ; a K hang a **K**utya feje: , vagyis ezek a képjelek azokat a hangokat jelölik amelyekkel neveik kezdődnek. Stílusosan: a *fejeket* ábrázoló képecskék az állatok neveinek szó-*fejeit* jelenítik meg! Ezt hívjuk idegen szóhasználattal akrofónikus elvnek. Akro~/acro~ valaminek csúcsa, itt: a szó első hangja, vagyis *szófeje*.

Az írásbeliség sem Öreg-Európában (lásd Gimbutas és társait), sem másutt a világban, nem jelképekkel (elvont betűkkel) kezdődik hanem képjelekkel, képecskékkel (hieroglifákkal), melyek lehetnek nagyon egyszerű, de mégis jól felismerhető dolgok rajzai. Ilyen például a Láb részletekbe menő rajza (balra), vagy egyszerű vonalas rajza: **L**. A „latin” nagy L nem igazán hasonlít görög megfelelőjére, a Λ-ra, de magyarul a láb egyik igéje a LéP (B>P) és a Λ bizony egy *lépegető láb* vonalas rajza, a kis λ-n még a lépegető feje is látható.

(Az egyiptológiába járatosak itt bekiabálhatnak, hogy a D58-as jel a *láb* rajza, hangértéke mégis **B**, csak hogy ennek a jelnek az angol meghatározása: *foot – lower leg*, vagyis **B**oka! Ellenben a D56 rajzán és hieratikus megfelelőjén jól kivehető a teljes láb combtövigg. Ennek R_D hangértéke kérdéses, sokkal valószínűbb az L_B hangérték. Miért kínlódna bárki a láb részletekbe menő megrajzolásával – lábfej-lábszár-térd-comb – amikor annak semmi köze a B hanghoz? A kép/hieroglifa képi értékével, az ábrázolt tárgy hangosan kimondott nevével jeleníti meg a hangot vagy hangcsoportot/szót, különben a rajznak semmi értelme!)

Nézzük meg mit ábrázol az abc többi betűje. Az **M** a női **M**ellek rajza a tulajdonos szemszögéből nézve. Az iNgó mozgást végző pontszerű test nyomvonalát ábrázoló egyiptomi hieroglifa rövidült le az **N** (cyrill nagy *i*) illetve az **N** betűk cikcakkjaiban. (A két eltérő hangérték onnan, hogy Cyrill az akrofónia elve alapján az *Ingó* szó első hangját, míg a latinok az iNgó szó első mássalhangzóját tették meg hangértéknek.) **B**: az ember vagy a ló *bokájára* helyezett **Bék**(*ly*)ók vonalas rajza.

Az **R** alfabetás változata, **P** egy áRR-nak a rajza (fogantyúja saját anyagából visszafordítva), melyett a latinok megtoldottak egy oRRal! **P**: Pirkáló, az említett ártnak vagy irdalónak a másik neve. A görög **Π** pedig a **Pad** könnyen felismerhető ábrázolása.

T: **TeT**ő egy vonal *tetején*; míg **Z** a vonal mindkét végét **Zárja**. (Eredeti formájában, a lükiknél még így nézett ki: **⌚**, csak a gyorsabb vonalvezetés miatt ferdült el a vonal, így ugyanis három vonalka helyett egyetlen zigzaggal írható le.)

A **K** betű fába/falba (I) ékelődő **éK** (<) vonalas rajza; míg a **H** két vonal/folyópart között áthidaló **Híd** rajza.

A **D** egy **Dagadó** vonal, de ha ragaszkodunk ahhoz, hogy a latin abc a görög alfabéta módosulata, akkor **D** a **Δ** lekerekedése. Ez a delta pedig a folyamok hordaléka által feltöltött háromszög alakú terület, a tengertől elhódított földrész, mely meg-TeLT homokkal. Ennek a *telt* szónak az első T-je zengésült D-nek, így lett DeLTa.

Az **S**, amit mások SZ-nek ejtenek, a függőleges I vonal megtörése, **SZeg**-ülése, ami a **Σ** szig-mán jobban látszik. (Sigma = szeg(ült) M a '!') Ebből a megszegült Σ-ból kerekedett ki a kis ç és az S. A **C** egy **CSarnok** vonalas rajza, ami régi értelmében: *körszin* (amphitheatrum). Az **F** betű valószínűleg a mozgásban levő **Fenőkő** (fenke, kaszakő) rajza (a két vízszintes vonalka lenne a **Fenés** vagy **Vonás** nyoma). Ebben az esetben **Φ** ugyanaz a fenőkő lenne a tokmányban ábrázolva. A **V** egy **Vályú**. A **Γ** (gamma) egyértelműen a **Gamósbót** rajza, és itt egy kicsit nehéz elképzelni, hogy hogyan lesz ebből G, de ha megnézzük valamelyik folyóírási formát (GGGGGG) akkor ez sem kérdéses.

Az **A** annak az **Ászokfának** a vázlatos rajza melyet a hordó alá helyeznek, hogy ne guruljon el. Ez az ászokfa tehát a hordó alá helyezett alyfa vagy *alfa*! Az **E** egy kisatírozott oldallap **Éle** (☐ a satírozást a középső kis vonalka jelképezi). Az **I** az uJJal mutatott **Ig** (egy, régiesen); míg az **O** a kiejtésére jellemző szájsücsörítés rajza.

Az abc-ről (és alfabétáról) fennt kifejtettek lehet lekicsinylően marhaságnak titulálni, de annak aki megakarná cáfolni, bizony fel kellene gyűrni a gatyaszárát, mivel a betűk egy ésszerű rendszert alkotnak: a többségük egy függőleges vonalra épül, annak a változatai és a csatlakozó leíró szavak, az akrofónia elve alapján, határozzák meg a jelek hangértékét. Ezt kellene megismételni valamilyen indo-európai vagy szemita nyelven. Ha menne, ha lenne ilyen, már megtették volna, de mivel ez lehetetlen ezért inkább nem is foglalkoznak az írástudás kezdeteinek a kutatásával. Minek is foglalkoznának vele, amikor minden mai „kultúr nemzet” adoptált és adaptált írásrendszert használ.

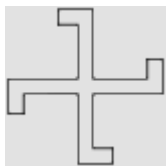
Eddig a latin abc-ről (és mellékesen, a görög alfabétáról) beszéltünk úgy, mintha az magyar lenne, vagy legalábbis magyar gyökerekkel rendelkezne, igaz? Ezzel szemben a magyaroknak „közismerten” más volt az írásuk, ők az úgynevezett székelymagyar rovást használták, a betűvetésnek egy módját. És már megint egy tévhitbe ütköztünk. Az írásfelülethez (fa, pontosabban lécke, innen a lecke) és az írószerhez (bicska) alkalmazkodó betűtípust és az „írás” módját vagyis a betűk *rovással* történő rögzítését tévesztjük össze az írásbeliséggel. Ehhez a tévedéshez képest összetéveszteni Gizikét a gőzekével szóra sem érdemes mellékesemény. *Írásbeliség egy nép azon képessége, hogy beszéddel kifejezhető gondolatait képes grafikailag rögzíteni.* Egy nép szert tehet írásbeliségre szervesen építkezve arra a veleszületett képességére, hogy rajzokról felismeri a tárgyakat hasonlóságuk alapján, vagy pedig átvesz és saját nyelvéhez alakít egy mások által használt írást.

Mivel a rovás fonetikus írás, ezért jogoson merül fel a kérdés: kitől vettük át vagy ha nem átvétel, akkor hol vannak képirásos előzményei? Nem szeretném megsérteni azt a sok jóhiszemű magyar embert akik a magyar írásbeliséget a rováshoz kötik, de ez egyfajta *kováclacis merjünk kicsik lenni* hozzáállás. A magyarság ugyanis ismerte az írás kezdeteit is, ott volt a születésénél, együtt nevelkedtek. *Az írás szerves része a magyar nyelv rendszerének, nyelvünket a képirás formálta.* A képirás elemei még ma is megtalálhatók népművészetünkben, a háromszéki *Vén Sütő Béla* bácsi szavaival: „*Minden vonalnak, levélnek van mondanivalója, s e mondanivaló folyamatosan beszél szépen magyarul, képi nyelvén ma is hozzánk.*” (Festett bútorok a Székelyföldön, Népművelődési Propaganda Iroda.) Nem az elvont, szimbólikus belemagyarázásokat kellene hallgatnunk, hanem a képek *folyamatos beszédét*, ahogyan az ősmagyar hangzósítás (rébusz elv) segítségével szólnak hozzánk ma is *szépen magyarul!* Nem

szimbólikusan, nem ezoterikusan, nem a beavatottak tolmácsolásában hanem közvetlenül és egyenesen a képek/képjelek nyelvén.

Feltételezve egy átlagos képességű rajzoló, az egyszerű közhasználati és közismert tárgyak, élőlények, jelenségek képét, rajzát a szemlélők felismerik és közmegegyezés-szerűen ugyanazzal a névvel illetik. Egy kört a legtöbb szemlélő körnek fog látni és körnek fog nevezni. Az, hogy egy kép mit szimbolizál teljesen szubjektív, csupán a szemlélőtől függ. Ott van pl. a rettegett Ségner-kerék rajza. A folyóvíz erejét a vízi malmok kerekeire felszerelt vályú segítségével hasznosították már az ókorban.

Fordítva, az emberi vagy állati erő bevetésével ellenkező irányba forgatva ugyanezt a kereket, öntözéshez

víz emeltek a magasabban lévő csatornába. A vízkerék változataival szél- és vízturbinák hasznosítják ma is a szél illetve a víz erejét és fordítva mozgatnak vele gépkocsit, hajót, repülő. A horogkereszt tehát egy nagyon értékes találmány vázlatos rajza, ezért az emberek már az ókorban előszeretettel használták fel rajzát cégérükön és később, meg is feledkezve róla, hogy eredetileg mit ábrázolt, új gondolatok, új (ordas)

eszmék jelképe lett. No, de ezért nem a rajz a hibás. Talán még sem kellene riadóztatni a terrorszótól ha egy ilyen rajzolatú Ségner-kereket látunk nyilvánosan, a park pázsitját locsolni.

A kép szimbólikus jelentése annyira szubjektív, egyéni, önkényes, sőt, mint látjuk politikától sem mentes, hogy abból mindenkihez egyformán szóló írás sohasem fejlődött volna ki. *Az írás alapja a lerajzolt dolog/esemény felismerése és egyértelmű megnevezése, közismert nevének hangos kimondása.*

Az első képecske egy szem, a második egy üveg, a kettő összeolvasva szemüveg, ami nincs a képen, ami sem nem szem, sem nem (csupán) üveg, de a két képecske/hieroglifa együtt grafikailag megjeleníti a szemüveg szót. Nem a tárgyat magát, csupán a nevét. Ezt nevezzük írásnak.

Az első képecske ismét a szem, a második egy kocka éle, összeolvasva a kettőt: szemel. Pl. a galambok szemelik a búzáját. A két tárgy összelvasva cselekvést jelenít meg, melynek semmi köze nincs a két tárgyhoz. A szó nem tulajdonsága a tárgynak, sem a tárgy képjelének, hanem önálló tárgy, vagyis fogalom: hangokból álló szó, a beszéd eleme.

Az írás nem a szavak lejegyzésére született, hanem éppen fordítva a képsor olvasása tette lehetővé, hogy a nyelvet mint szavakból összeálló rendszert szemléljük. **A képirás a mondatmodellje, mivel a rébuszsal válik a kép emblémából, jelképből a tárgyat képező jelből a szó lejegyzésére szolgáló képjelle.** A székelymagyar rovás betűiről, eredetéről sok felesleges vita folyik, mi inkább megnézzük, hogy mit ábrázolnak az egyes jelek, vagyis hogy mi motiválta a jelek kiválasztását. **A jelek kiválasztásának rendszerősége megdönthetetlen bizonyíték egy jelrendszer eredetére.** De kezdjük itt is EGY(!) tévhitel, a GY körüli legendával. Cser Ferenc a Gyökerekben (102. oldal) a következőket írja róla:

“Figyelemreméltó a GY jele, (𐌆, olvasata egy), ami a sumér jelkészletben is előfordul⁹². Megtalálható a ciprusi szótagírásban is, ugyancsak pa olvasattal⁹³, de a kínai jelkészletben is megvan, mint életfa⁹⁴. Az egyiptomi jelképrendszerben kiegészül két szembefordított piramissá⁹⁵ (az égi és a földi alapozottságú hatalom jelképe, azaz a zsidó hitvilágban a Dávid csillaga (másutt Dávid pajzsa), amit állítólag David al-Roy⁹⁶, a kazár származású zsidó hős használt először a zászlóján, amikor az ősi föld visszaszerzésére szervezett hadjáratot és Amadiáig jutott. A hatágú csillag azután 1527-ben a prágai gettóban jelenik csak meg, mint zsidó jelkép⁹⁷). A kettős kereszt megtalálható a tatárlakai táblán is⁹⁸ (JE 7500-7000)⁹⁹, és a Kárpát-medence újkőkori jelképei között is, mint a méh istenség (szülő nő) szimbóluma¹⁰⁰, ill. a Bükki kultúra kerámiján (Borsod-Derékegyháza)¹⁰¹. Megtalálható az u.n. rovásnaptáron¹⁰². A rovásnaptár botja ugyan a XVI. századból eredhetett, de mindenképpen egy sokkal korábbiak a másolata. A névnapok (szentek) alapján a XII-XIII. századinál nem lehet fiatalabb az eredetije és a X. századnál sem lehetett öregebb. Ezen a György GY-vel szerepel! C, CS, ZS, NY és LY is szerepelnek rajta¹⁰³. És ha a rovásírással azt olvasom, hogy: EGY AZ ISTEN (𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇, hagyományosan jobbról-balra írva), akkor nem arra

gondolok, hogy *egy* darab van belőle, mint ahogy az *EGYHÁZ* sem azt jelenti, hogy egy darab ház, hanem azt, hogy (az) *Egy-háza*, azaz az *EGY*-nek tekintett, esetleg nevezett *bizonyosan*¹⁰⁴ létező szellemi lény, esetleg istenség háza.”

⁹² Olvasata *pa* és jelentése *jogar* Forrai (1994) p.: 104. Piktografikus formában is megtalálható mint a “világhegy” tetején álló fa és ekkor az uralkodót jelölte, Lásd Varga (1993), p.: 23. Varga (1993a) p.: 107 szerint ellenben a jelentése az égi eredetű földi hatalom.

⁹³ Gimbutas, (1991), p.: 321.

⁹⁴ Szekeres (1993), p. 77.

⁹⁵ Knight (1997), p.: 313., azaz földi és égi piramis, mint az égi eredetű hatalom jelképe.

⁹⁶ Eredetileg az apja Salamon ben Duzsi Élijah indította és fia, Manahen lett volna a várva várt Messiás. Fia később vette föl a Dávid nevet. A mozgalomról Baron (1957). pp.: 202-204-ben ad ismertetést. Idézi: Koestler (1990). p.: 105. A kazárokról az *Atlas of Jewish World* (Nicholas de Lange, Times, 1991) mint mellékes tényezőről tesz csak említést (p. 43), így mintegy elhatárolódva tőle és jelentőségét a nullára redukálva. Koestler által idézett adatok az ellenkezőjét igazolják.

⁹⁷ Koestler (1990). p.: 106.

⁹⁸ Forrai (1994), p.: 23. A táblákat bemutatom a 4.1 ábrán a 112. oldalon.

⁹⁹ Egy másik tatárlakái táblán képi jelek vannak és ott az életfa látható. A két jel azonos jelentése ezért nem zárható ki.

¹⁰⁰ Gimbutas (1982), p.: 184.

¹⁰¹ Kalicz (1970), 19. sz. kép.

¹⁰² Forrai (1994), p.: 177.

¹⁰³ Forrai (1994), p.: 158-248.

¹⁰⁴ Kiss (1999), pp.: 132. Elemzi az *egy* szó jelentéstartalmát és az *Egy az Istennél* megjegyzi, hogy ennek jelentése *bizonyosság* is lehet.

Ennél tudományosabban már nem is lehet írni egy betűről. De lehet és kell is ésszerűbben!

Kezdjük egy megjegyzéssel: A 𐤀 rovásjel nem az ‘egy’ szám(jegy) jele, csupán kiejtve hangozhat egynek: $\text{𐤀} = \text{GY/eGY}$. (Az ‘egy’ szám(jegy) jele a rovásban ‘I’: $I = 1$.) A 𐤀 jel valójában egy egyberovás, ligatúra: DI/DJ/ID. Az összevonásban szereplő jelek olvasásának sorrendje lehet kötetlen, amikor semmi sem indokolja, hogy milyen sorrendben bontjuk elemeire. {D+I}, és {I+D} is, összevonva 𐤀 , ezért felbontva is két különböző olvasata van: {D+I} = $\underline{\text{DI}} = \text{GY}$ ($\underline{\text{di}}$ amond – gyémánt, $\underline{\text{di}}$ ák – gyakorló, horvátul: $\underline{\text{dj}}$ ak (ejtsd: gyák)) és {I+D} = ID . Ez utóbbi olvasatról a szakértők szeretnek megfélekezni. Maradjunk mi is az eGY hangértéknél. Ez a hangérték azonos az abc GY betűjének a hangértékével és ugyanúgy egy kettős betű (D+I: $\text{𐤀} + \text{𐤀} = \text{𐤀}$ vagy D+J: $\text{𐤀} + \text{𐤁} = \text{𐤀}$) mint az abc G+Y = GY betűje. Nincs ebben semmi szimbólka, semmilyen szülő nő, semmilyen Szentháromság egy Isten, csupán két betű egyberovása. Ha az összerovás igazolására képi bemutatása nem elegendő, kérem, monDJa ki hangossan, győzőDJön meg saját fülével, hogy a D+J = GY, vegye figyelembe, hogy a tájnyelvben monDJa = monDI. Az egészen más kérdés, hogy a duplakereszt, – ami véletlenül hasonlít a rovás eGY betűjére/képjelére, – mit jelképez. Nyomós érv a fentiek mellett, hogy a rovás NY betűje szintén az N+J összerovása, míg a TY a T+J, az Ű és/vagy Y a J+J (két kemény I) összerovása (ligatúrája). Érdeemes talán megemlíteni még, hogy Fehérné, Walter Anna: *Az ékírástól a rovásírásig* című könyvében (2. kötet, 182. oldal), Fischer K. Antaltól idézett ‘A „hun-magyar” abc rovássora’ táblázatában, a 𐤀 jel alá a következőt írta: $\text{gy} = \text{dj}$, egyértelműen ligatúrára utalva.

Na, és mi van a hasonló alakú sumér és ciprusi jelekkel? Az amit Cser is kimondott, de nem fejtett ki, hogy jelentése *jogar* = király/fejedelmi PÁ’ca (ma már csak képzett formában (*pál-ca* és *pal-ánk*) van meg, de az angolban meg van eredeti formájában: *pale*), illetve Ciprus esetében PA, pontosabban FA, P/F hangértékkel, és történetesen éppen a *ciprus-FÁt* ábrázolja, így: 𐤀 ! Ahogyan a hasonló jel a kínai jelkészletben is egy FA *képjele* és az életFÁt *jelképezi*. Ezek tehát ellenpéldák Cser saját állítására, azt bizonyítják amit tagadniuk kellene: nem elvont *jelképek*, ellenkezőleg, nagyon is jól felismerhető *képjelek*, a fa vonalas rajzai és ez a lehető legtermészetesebb módon: nevük hangos kiejtésével, hangértékükben is egyértelműen megnyílvánul!

(Az *egyház* szavunkról szóló fejtegetést illetően íme egy nagyon érdekes minőszi képírási felirat (#126) szövege:

Nótás ígatás közös ügy, házban sátán teszi.

Sátán házban közös ügy, egyházban intés.

Isten házában közösség, egyházban intéző.

Különösen tanulságos a ház (vagyis a családi otthon), *Isten háza* és az *egyház* fogalmak több mint 3500 évvel ezelőtti árnyalása.)

Most fussunk át a rovás többi betűjén is, csoportosítva őket alakjuk szerint. A {} ligatúrát jelöl, két másik betűből összerótt harmadikat:

→ **Egyes** : | (eSZ) a **SZál/SZár** vagy **SZám** (egyes SZám); | (eJ) **Jel** (zászlócska); ↑ (eC) **Cél(zó)** (az etimologizálók kedvét elrontandó: a német *Ziel* mellett rokon e szóval a görög *τελος*, szláv *cil/cyl*, a szanszkrit *till* pedig am. száll, felszáll stb. A magyarban rokon vele a *csel/csal*: ravaszul célt érni, *zálog*: cél-jog, a jog csak a felek által kitűzött cél elérése/tévesztése után valósul meg így vagy úgy, *zsilip*: a folyóvizet célirányosan vezeti.); ↘ (aK) **Kampó**; ↖ (A) **Ászok**; ↗ (eM) **Mellek**; ↘ (eP) **Part**; | (I) az *egy/IGY/IG szám* nevének az első fele (az IG szó félbevágva!) ; † (eD) **Dúc**; ‡ (eGY) {D+I}; † (eT) **Tám/Tárul**; ✕ (eTY) {T+J}; † (Ü) {J+J} (az egyik J fejjel lefelé, valójában I+I) † (eV) {J+J} (összefordítva); † (U) {V+V} (összefordítva); † (eZS) **ZSarátnok** (fáklya) {T+T} (tüzes); ✕ (eB) **Bakk** (favágáshoz használják {SZ+SZ}).

→ **Kettes** : † (eR) **Rovat**; † (eCS) **CSő** (hosszmetszetben ábrázolva); † (eZ) **Zár** (a ferde vonalkázás a *hézagot* jelöli a két függőleges vonal között: a rovat két széle, a cső anyaga, illetve két él/fal között).

→ **Sátras**: † (eS) **Sátor/Süveg** (Sög); † (eG) **Gébér** (a háztetőnek deszkából alkotott tűzfala, elvágott vége.); † (eL) **Lug/Lugas**, a minőszi képírásban még jobban felismerhető formában: † ; † (eK) rendhagyó módon: **Kajsza Kocka/Kuckó** (talán nem is rendhagyó ha kemény K-t jelöl. És ligatúra is: {S+S} az alsó S fejjel lefelé). Az ✕-et ide is besorohtnánk szintén {S+S} ligatúraként (itt a felső S van fejjel lefelé), mint a sátorhoz nélkülözhetetlen, de **Bakként** is használható sudárfák rajzát.

→ **Nádras** : † (eN) **Nádra** (anyaméh, másképp mádra, olasz madre, latin mater, de magyarban a NaD/NáD/NeD/oD gyökre épülő szócsalád kapcsolatos a méhhez) /(Nadrág-szár/-ülep – hasítékkal); † (eNY) {N+J}; † (E) **Ell(ik)**, szétszaggatja az anyaméhet; † (eF) **Fekély** (anyaméh-szerű üreg egy lyukkal); † (eH) **Hajk**, a levágásra kijelölt fák megrovásakor kivágott forgács, vagyis fakéregnek, fahajnak helye; † (eLY) **LYuk**; † (O) **Odú/Odor/Orny/Orszak**.

Mielőtt határozottan elvetnénk a fentiek bármelyikét, érdemes megnézni a jelek különböző írásos előfordulásait és elgondolkodni az egyes csoportokon belüli összefüggéseken, *rendszerúségen*. Ez a rendszerűség egyértelmű választ ad a rovás eredetére, minden más találgatás.

De a jelek összehasonlításához ragaszkodók figyelmébe ajánlanám mind formai, mind módszertani (csoportos összehasonlítás), mind kormeghatározás szempontjából a mellékelt bevágást dr. Aczél József: *Szittyá-görög eredetünk* című művéből (42. oldal): „Egy tekintet a mellékelt ábrára és tisztában vagyunk azzal, hogy az őszittyá és ó-hellén sz jegyek

Székely-szittyá betűk:

sz	s	z	sz	c	cs
I	Λ	g	Y	↑	h
I	Λ	g	Y	↑	h
ó	h	sz	sz	sz	sz

Ó-hellén betűk: . . .

tökéletesen egyeznek egymással, itt-ott van csak némi lényegtelen változtatás. Az *s* jegye olyan mint az etruszk *sz*, de az ó-hellén alak ennek a kettőzése, mert meg kellett különböztetni az ugyanily alaku gammától és lambdától. A *cz* nálunk talán csak későbbi alkotás, noha az *sz*-hez hasonlatos. A *z* és *cs* eredetileg a főnyciai *h* jegye, de láttuk, hogy az *sz* és *h* cseréje milyen gyakori úgy a hellénben, mint a szittyában. E jegyek később a hellénben körös alakban jelennek meg (ξ , ζ).” (Az ó-hellén jelek alatt a következők olvashatók: etruszk; ^ksz (ξ); ^psz (ψ); ^dz (ζ)).

Ugyanott bővebben az összehasonlítás módszeréről: „Természetes, hogyha összevetjük a székely írást az ó-hellénnel, nem szabad külön-külön a hangok jegyeit összehasonlítani, pl. a magyar *sz-t* a hellén *sz-el*, hanem az egész *sz* csoportot kell összehasonlítani. Végeredményben a szittyának az *sz* hangokra van hat jele, a hellénnek is ugyanennyi; de ahol a szittyá *cs-t* ejtett ki, ott a hellén valamely más, de ehhez hasonló hangot, legtöbbször az összeírt *sz*t hangot hallatta. Hogyan ejtette ki, azt nem tudhatjuk, de a szittyá rokonságnál fogva feltehetjük, hogy az összeírt *sz*t nagyon hasonlított a *cs* hanghoz: csepű, cseppű *szüppi* u. a. De sok esetben eredetileg a szittyában is *sz*t-nek hangzott, így a csíra (meddő) szó a hellénben *szteira*, a székelyben *ester*, a Hegyalján meg “stira” és a tótba is ily alakban jutott be. A Stefan név is (*stefan-osz* koszorú) megmaradt mindkét változatban: Csepanfalva és Stepanfalva.”

Az írásnak, a legtöbb íráskutató szerint, emlékezet megőrző/megerősítő szerepe van. Betöltheti-e ezt a szerepét szimbólumokkal? Aligha. Láthattuk, hogy a † mi mindent szimbólizálhat Derékegyházától Kínáig és Ciprustól Lappföldig, de csak eGY(!) jelentése van. A képírás képecskéi/hieroglifái sem szimbólikus jelentéseikkel segítik az emlékezetet, hanem pontosan az általuk ábrázolt tárgy/jelenség nevével: a ☉ a SZeM szó hangjaival. Ez csak annyiban különbözik az abc betűitől, hogy egy képjel egy egész hangcsoportot képviselhet, ebben az esetben kettőt, az SZ-t és M-et, ebben a sorrendben, míg a közbezárt *e* harmonizálhat a szó/mondat többi magánhangzójával.

„A Közép-kelet európai, újkőkori, ill. réz- és bronzkori írásainak a jellegzetessége erősen rokon a vonal-kerámiák jeleivel. Ezek pedig a későbbi krétai u.n. lineáris A írásjelekkel harmonizálnak.” – mondja Cser a *Gyökerek* 113. oldalán. Bármit is jelent itt a harmonizálás, egy biztos: a krétai u. n. lineáris A írás a krétai hieroglifás írás egyszerűsített, vonalas (lineáris) formája és a kettő sokszor együtt, ugyanazon a táblácskán/rudacska szerepel és minden szimbólikától mentes. Leválasztani a lineáris A írást a minószi képírásról, vagy úgy tenni mintha ez utóbbi nem is létezne, egy tudományos munkában megengedhetetlen mulasztás, vagy inkább bűn. Ezzel az időbeni „későbbire” való utalás is értéktelen, hiszen a lineáris A előzménye nem a vonal-kerámia, hanem a minószi képírás.

Éppen egy minószi gyűrűvel, az u. n. Isopata gyűrűvel kapcsolatban mutatta ki C. D. Cain “*Dancing in the Dark*” című dolgozatában, hogy szimbólikus jelentéseket olvasva bele a képjelekbe milyen következményekkel járhat. „Tudományos hógolyó” görgetéssel a kutatók, a szó szoros értelmében, *megalkották* a minósziak vallását, 3500 évvel a minószi kultúra kihalása után. Még tán szerencse is, hogy kihaltak, mert a tudósok által utólag megkonstruált, kitalált vallásra nem lettek volna büszkék.

Az egyiptomi hieroglifákkal kapcsolatban Kákosi László a következőket írja: „A megfejtés legnagyobb akadálya az a téves elképzelés volt, hogy az egyiptomiak képírást használtak, s így minden egyes jel egy szót, egy gondolatot fejezett ki. Ezt a tévedést táplálták egyes antik szerzők is, mint Plutarkosz és Hórapollion. A valóság ezzel szemben az, hogy a hieroglifás írás képszerű jeleket alkalmazó mássalhangzós írás” Kákosi megállapításának a lényegével, mely valójában az egyiptológusok egyöntetű véleménye, természetesen egyezem, de kissé másképpen fogalmaznám meg. A hieroglifás írás magyar neve, szerintem, *képírás* és nem képszerű jeleket alkalmaz hanem *képeket/képecskéket*. Innen, mai világunkból visszatekintve, nevezhetjük csak mássalhangzós írásnak, de az egyiptomiaknak nem kellett szükségszerűen ismerni a mássalhangzó fogalmát. Képírni/olvasni lehet e fogalom ismerete nélkül is. A képírásban/hieroglifás írásban a *hasonlóság* alapján *felismerjük* a képecske/hieroglifa ábrázolta tárgyat,

nevén nevezzük és ha a mondandó úgy kívánja keresünk egy *hasonlóan hangzó* szót/szótagot. **Vagyis a képirás lényege: a hasonló alakúság társítása a hasonló hangzással.** A hasonló hangzást egyszerűen *rímelésnek* hívjuk. A RÍM lényege, hogy ugyanazt a gyök- vagy mássalhangzó-vázatot, azaz RÁMÁ-t újra hangzósítjuk, pl. a SZeM helyett a vele rímelő, de lerajzolhatatlan SZÁM szót illesztjük a mondatba, a lerajzolhatatlan RÍM szó helyett (kép)RÁMÁt rajzolunk, stb. Ezt az újrahangzósítást nevezte Sir Alen Gardiner *rébusznak*, *szórejtvénynek*, mi pedig nevezzük Borbola János után *ősmagyar hangzósításnak*. Pontosításként megjegyzem, hogy az adott képecske nevével rímelő szó kiválasztása nem önkényes, a magyarra jellemző magánhangzó harmonizálás alapján történik. A szövegkörnyezet legtöbbször egyértelműen eldönti, hogy az alany SZeMeL vagy SZÁMoL, de ha mégsem, akkor a két képjel közé egyetlen E vagy O betoldásával teljesen egyértelművé tehető az olvasat.

A képirás, vagy inkább képrajzolás, vésés, rovás nagyon lassú, időigényes művelet, ezért vele párhuzamosan használtak egyszerűsített változatokat is: Mezopotámiában az ékírást, Egyiptomban a hieratikus írást, Krétán a lineáris A írást. Ezek a változatok nemcsak a képek rajzolatát egyszerűsítették le, hanem egyben számszerűleg is behatárolták a jelek számát. Ezért nagyon megtévesztő az egyiptomi hieroglifák számáról beszélni, mivel az egyiptológusok a hieratikus jeleket először átírják hieroglifákká és utána ezekkel úgy dolgoznak, mint egy eredeti hieroglifás szöveggel. A krétai lineáris A írással még nagyobb baj, *a priori* szótag írást feltételeznek és ahhoz korlátozzák a jelek számát száz alá, – nem a krétaiak, hanem a mai kutatók! – és ugyancsak visszavetítve a vonalas írást az eredeti képirásra, a képjelek jó részét önkényesen díszítésnek degradálva erőszakkal korlátozzák a képecskék/hieroglifák számát. Ez kb. olyan lenne mintha ebbe az írásba díszítésként minden harmadik-negyedik betű után betűznék találomra egy-két extra betűt. Ki mondaná meg, hogy melyik betű része, melyik csupán díszítése a szövegnek?

Miután megállapítottuk, hogy melyik betű minnek a vonalas rajza, most tegyük fel az oly népszerű kérdést: ki kitől mit vett át? Konkrétan: ki kitől vette át a Láb (L) vagy Lép (Λ/λ) rajzát? A rajz szükségszerűen majmolás, vagy másoktól függetlenül is le tudunk rajzolni egy tárgyat? A kérdést így feltenni hülyeség, de ha valaki az L hang jelét akarja megrajzolni az akrofónia szabályai szerint, akkor találnia kell egy olyan dolgot melynek a neve L hanggal kezdődik. Na, itt már lehet fasisztázni, nácizni mert kevés nyelven kezdődnek a *láb* és *igéje*, a *lép* megfelelői L hanggal. És ez így van az abc és az alfabéta illetve a rovás többi betűjével is.

Az írásbeliség kezdete Krétán a krétai vagy minőszi képirás és annak vonalas változata, az u. n. lineáris A írás magyar. (Lásd A képirások rejtjelkulcsa című dolgozatomat és a többi minőszi vonatkozású anyagot az Ősmagyar nyelvek honlapon.)

Az írásbeliség kezdete Anatóliában a luvi (Luwian) képirás és annak ékírási változata még megfejtetlen, de az u. n. luvi utódnyelvek a kár, a lüki, a lüid (és ide kapcsolódva az etruszk!), a lemnoszi és a trák minden kétséget kizárólag magyar. (Lásd írásos emlékeik magyar olvasatait a Mikes Internationálban megjelentetve sorozatban.)

Az írásbeliség kezdete Egyiptomban az egyiptomi hieroglifás írás és vonalas változatai a hieratikus és demonikus írás magyar. (Lásd Borbola János munkáit.)

Ha a rovás magyar írás, akkor annak is van képirásos előzménye, csak nem látjuk, pedig majd ki szúrja a szemünket. Ott van a régi cserépedényeken, tulipános ládákön, falvédőkön, szötteken, varrottasokon, stb. A kalotaszegi *írásos* varrottas a nevével kiált, néprajzosaink mégis szimbólumokat keresnek mintái között, ha éppen nem idegenből származtatják, mint minden más magyar értéket.

Az említett minőszi, anatóliai, egyiptomi, de folytathatnánk a sort: trák, lemnoszi, etruszk, stb. írások egységesen az ősmagyar hangzósítást (rébusz elv) illetve annak betűírási változatát, a kihagyásos módszert alkalmazzák. *Az ősmagyar hangzósítás szerves része a képirásnak, nélküle nincs képirás, nincs*

írásbeliség. A székelymagyar rovás ugratásos/kihagyásos módszere ennek a szórejti módszernek a betűírási fejleménye, melyet a mindig szűkös írásfelület is megkövetelt. A kihagyásos módszer lényege, Cser Ferenc szerint (*Gyökerek*, 114. oldal), hogy „A mássalhangzókat alapértelemben egy *e*- hanggal megelőzve ejtjük ki, azaz *eb, ec, ecs, ... egy ... stb.* Ez az írás egyszerűsödését teszi lehetővé, merthogy nem kell kiírni alapértelemben a magánhangzót. Így nagyon gyakran később sem kell, mert a magas hangzású első szótag magas hangzású magánhangzót vonz a továbbiakban is. Ezzel a fölteleléssel az írás egy mássalhangzós írássá is alakul. Erre föltehetően az ad lehetőséget, hogy a magyarban meglehetősen sok a magas hangzójú szó, ezért egy esetleges szótagírást is a magas hangzójú jelek uralták. Néhány egyszerű jellel azonban az alapértelmezés megváltoztatható és ezért az eredetileg esetleg szótagírás a nyelvet beszélő számára még egy leszűkített írásjel szám mellett is egyértelmű marad.” Cser ugyan nem fejt ki, hogy mi az a „néhány egyszerű jel” amivel a kihagyásos módszerrel írt szó alapértelmezése megváltoztatható, de mi másra gondolhatunk mint önhangzókra. A kihagyásos módszer sem nem mássalhangzós, sem nem szótagírás, mondjuk ki: *jellegetesen magyar írásmódszer.* Noha a rovás abc mássalhangzói *e*- hanggal kezdődnek (eB, eC, stb.) mégsem szótagjelek és az olvasat egyértelműségét nem befolyásoló bármely magánhangzó elhagyható. EZKNK A SZVKNK AZ OLVST EGYRTLM.

Cser idézi Gimbutastól a ciprusi szótagírás összehasonlítását Öreg-Európa írásával, ami csúnya megvezetés, mivel eddig a ciprusi írások egyikéről sem (három is van) bizonyították be, hogy szótagírás, egyiket sem fejtették meg (lásd Thomas Palaima, a téma legeminensebb szakértője: *The Triple Invention of Writing in Cyprus...*, 2005, dolgozatát, melyben pl. az ICS § 196 kétnyelvű szövegnél ezt írja: „In the eteo-Cypriot portion, the only recognizable words are the name of Ariston and his father...” (40. oldal) A szakma legkiválóbbja még egy kétnyelvű szöveg Cypriot feliratát sem tudja megfejteni, nemhogy a többi. Palaima nagysága, hogy ezt be is ismeri!) Gimbutas táblázatában az eteo-Cypriot írásról van szó, melyről Thierry Petit (*Eteocypriot Myth and Amathusian Reality*, *Journal of Mediteranian Archaeology* 12.1 (1999), 108-120) állítja, hogy egy agglutináló (ragozó) nyelv írása. Ha Gimbutas összehasonlítása és Petit állítása igaz lenne, akkor Öreg-Európa írása is egy ragozó nyelvhez tartozna. Na, erre az ésszerű következtetésre egyikük sem számított!

A Cser-idézetben állítottakat bizonyítja és egyben az összerovás (ligatúra) előnyeire is rámutat a következő bevágás Fehérné, Walter Anna: *Az ékírástól a rovásírásig* című könyvéből, melyet ő vitéz Szakonyi István Vajk kéziratos ismertetőjéből vágott ki:

RÉGIESEN – A BETŰK
EGYBE ÍRÁSÁVAL ÉS
KIHAGYÁSÁVAL:

Y#B : 4 : A : A :)Y ←
MAGYART A M(E)G ÁLD(D) IST(E)N

YH4#4B:4:A#B:†A#A:~YAT←

UGYANEZ, AZ UJABB ÍRÁSMÓD SZERINT,
MINDEN BETŰ KÜLÖN LEÍRVA.

Az „újabb írásmód” vagyis a rovás mai, a latinbetűs írásra átfogalmazott szabályai és a rovásbetűs *írásra* (nem rovásra) erőltetett jobbról balra szabály a rovást éppen ösiségétől fosztja meg. Az eredeti rovás lehetne útmutató a még régebbi írások felé, de így „latinosítva” szabályában és „szemitásítva” irányultságában csak az üres magyarkodást szolgálja.

Mivel a rovással kapcsolatos lényegi kérdések mindeddig megválaszolatlanok maradtak, még a tudományos módszerekkel és alaposággal kutatók is olyan

A campagnai tabletok rajza

hibába eshetnek, hogy például elfogadják tényként az egymagában álló *campagnai* bronz balta magyar olvasatát, de nem „hisznek” a 200 feliratból álló teljes kár írásos emlék magyar olvasatában, pedig az írás módszere mindkét esetben ugyanaz. De amíg a balta minden írásjelének alaki és hangértéke kétségbe vonható, addig pl. a xanthoszi sztélére utólag felrótt graffiti (a sztéle tönkretétele után más kézírással rótt szövegrész) 1500 betűje közül csupán 14 olvasata bizonytalan. Mai helyesírásra átírt, 430 szóból (kb. 2200 betű) álló, összefüggő, értelmes olvasata tökéletesen illik történelmi és szövegekörnyezetébe: a legendás lüki szabadságszeretnek és az éppen folyó szabadságharcnak a magyarra oly jellemző ballada szerű leírása. Ezek bizony lényeges különbségek a két olvasat hitelességének eldöntéséhez. Sőt, tovább fokozva a dolgot, az utóbbi a százon felüli épségben maradt lüki felírat mindegyikénél újra és újra bizonyítja a módszer helyességét a gyakorlatban is, mindezek tetejében olvasatom betűről betűre követhető és ellenőrizhető. Mind ez hiába – a hit erősebb az észnél, igaz-e tudóskáim? Félreértés ne essék, nem általában a tudomány és művelői ellen agítálok, csupán azok a „tudományok” ellen, amelyek naponta nem ellenőrzik alaptéziseiket az újabb és újabb kihívásokra válaszul, hanem hatalmi pozícióból görgetik tovább ósdi dogmáikat a tények ellenében is.

A tudományos világ egy jó része (Gimbutas, Rudgley, Winn, és mások) tényként kezeli, hogy a Kárpát-medencében és környékén (Tatárlaka, Tordos, Vincsa, Karanovo, Cucuteny) található vonalas rajzolatú jelek egy írásrendszer betűi. E jelek korát tekintetbe véve (ötezer évnél is régebbiek), Öreg-Európa írásbelisége (*the pre-indoeuropean writing*) akár évezredekkel is megelőzheti a mezopotámiai és egyiptomi képirásokat. Ezzel a megállapítással az a probléma, hogy a képirást megelőzi a betűírás: az Öreg-Európa nem egy képirással kerül ázsiai és afrikai vetélytársai elé, hanem kész fonetikus, abc-szerű írásrendszerrel. Ez kb. olyan mintha három marathoni távfutó közül az egyik a célban azzal várná a másik kettőt, hogy – „bolondok vagytok, hát miért nem pattantatok ti is robogóra?”

A tényekkel semmi baj: a kormeghatározásokat nem vonhatom kétségbe, sőt azt sem, hogy ezek a jelek rendszert, abc-t alkotnak, noha ennek a bizonyítása nem igazán meggyőző, de ésszerűtlennek tartom képirásos előzmény nélkül egy fonetikus betűírás kialakulását. Szilárd meggyőződésem, hogy ennek a betűírásnak a képirásos előzménye még talán ma is megtalálható a magyar népművészetben. A tudósok itt is úgy jártak mint a garabonciás diákkal. A paraszt bácsi elmondta a nagy tudású uraságnak, hogy látott kör alakú abroncsokon száguldozó diákokat. A száguldó biciklikerek küllőit nem láthatta, csak a kör alakú gumiabroncsot, a bicikli vázát pedig részben vagy teljesen takarta a diák köpenye. A bácsi tehát pontosan leírta a lényegét annak a járgánynak amit csak elszáguldani látott. Ezzel szemben a tudós félrehallva vagy esetleg tudatosan ferdítve a KÖR-ABRONCSoS diákból GaRABONCIÁS-t csinál és hozzá kitalál egy „népmesét” szerencsekerékről, ördögről meg sárkányon lovagló diákokról.

A parasztek és falusi népművészek hiába mondogatják, hogy az általuk festett, faragott, kivarrt képek *beszélnek*, a nagy tudású néprajzos és más tudósok nyomják a maguk elképzelését a képek *szimbólikus üzenetéről*. A *madár nyelvén a szál virág* mindenki számára mást szimbólizál, de csak egyetlen egy szóbeli üzenete van: MaDáR NYeLVéN eGY SZÁL ViRÁG... = MaDáR/MaGYaR NYeLVeN íGY SZóL (a) ViRÁG ... Hogy mit szól, azt a furcsa „virág” nevének nevezett egységei mondanak el, ha valaki odafigyelve tovább haladna a virág szálán: „*Minden vonalnak, levélnek van mondanivalója, s e mondanivaló folyamatosan beszél szépen magyarul, képi nyelvén ma is hozzánk.*”

A bennünket Európa utolsó barbárának feltüntető hivatalos értemiségek a magyar írásbeliséget a latin abc bevezetésétől számolják, számukra rovásos emlékek nem is léteznek, míg délibábosék éppen a rováshoz

kötik egyéni ízléstől függően ötszáz, ezer, vagy több ezer, sőt több tízezer évre visszanyúló időskálán. Jellemző módon senkinek eszébe sem jut írásbeliségünket az etruszk íráshoz kötni, pedig Mario Alinei bebizonyította, hogy az „etrusco: una forma arcaica di ungherese”, akkor pedig az etruszk írásos emlékek is a magyar egy ősi formáját őrzik. Mivel Herodotosztól kezdve sokan, legutóbb R. S. P. Beekes (*The origin of the Etruscans*) bizonyítja, hogy az etruszkok Lydiából kerülnek a Trójai háború után Etruriába (Alinei szerint is részben innen, részben a Kárpát-medencéből), a lüd írásos emlékeket is magyarnak kell tekinteni (lásd bizonyítékát a Mikes International 2/2013. számában).

Öreg-Európa írásával kapcsolatban is felmerül még egy lényeges kérdés. A szervesen kialakult képirások és a hozzájuk tartozó vonalas (lineáris) írások kialakulása után, a térségükben megjelenő új népek: Egyiptom táján a föníciaiak, Kréta és Kis-Ázsia területén a görögök és ugyancsak Anatóliára épülve, etruszk közvetítéssel a latinok egyszerűen adoptálták és adaptálták a már kiforrott írásokat.

A fonetikus görög alfabéta, a latin abc, vagy a mássalhangzós föníciai írás nem valami új “kiagyalása”, nem “fejlődés”, csupán átdolgozás következménye: egy új nyelv, a görög/latin/pun szükségleteihez idomították a régi, szervesen kialakult, tehát a minósi/luvi/egyiptomi (magyar) nyelvet tökéletesen szolgáló írást. Olson ezt így fogalmazta meg: “**az írás evolúciós fejlődése, beleértve az alfabétát, egyszerű következménye annak, hogy egy grafikus rendszert, melyet ésszerűen alkalmassá tettek az olvasásra egy adott nyelvben, megkísérelnek üzenetek közvetítésére használni, “olvasni” egy másik nyelvben, melyre nem igen alkalmas.**”

Ha Öreg-Európa néhány évezreddel megelőzte a szomszédos krétaiakat és az anatóliai luvikat, akkor azok miért nem vették át a kész európai mintát, ugyanúgy mint ahogy tették azt a görögök, latinok, föníciaiak, miért kezdték előről az írás felfedezését? Ha már ismertek azok a nyelvi szerkezetek melyek egy fonetikus abc megszerkesztését lehetővé teszik, akkor miért kezdték a gyökereknél, időhátrányban miért nyúltak volna még hátrább? A régészeti leletek azt bizonyítják, hogy a Réz- és Bronzkorban a Duna-Kárpát-medence és az Égei-tenger környéke között kiterjedt és sokoldalú kereskedelem folyt mindkét irányba. Éppen az írásbeliség maradt volna ki ezekből kapcsolatból? Nem valószínű! Ezt az öreg-európai írásbeliséget újra és alaposan át kell gondolni.

Érdemes lenne a következő forgatókönyv szerint újraosztani a szerepeket: kb. öt-hatezer évvel ezelőtt a Duna vízgyűjtő medencéjétől a Tigrisen és Eufráteszen le a perzsa öböl, sőt azon is túl és a Nílus forrásaitól az Ural forrásáig egy azonos vagy hasonló nyelveket beszélő népesség felfedezte a képirást. Ez egy óriási terület, de mégis átjárható, egymásba kapcsolódó tájegységekkel, éppen ezért évezredek fejlődésbeli lemaradások az egyes vidékek lakói között nem valószínűsíthetők akkor, amikor államhatárok még nem gördítettek akadályokat a szabad mozgás elé. (Akit pedig zavarna az állítás, hogy azonos vagy rokon nyelveket beszéltek (sőt magyarul) egy ilyen óriási területen, annak ajánlom gondolja végig az indo-európai nyelveket beszélők, és külön az angol nyelvűek hódítását térben és időben.)

A képirás egyszerűsödése, a vonalas illetve ékírások kialakulása, közel azonos időben kezdődhetett és ment végbe úgy négy-ötezer évvel ezelőtt. Az ékírások zsákutcának bizonyultak, mivel csak stílussal és csak agyagtáblákra írhatók. A képirások és vonalas változataik tökéletesen megfelelték a ragozó és egyenes magyar beszédnek, melyben a mondandó szóról szóra-képzőre-ragra épül fel, szembe az indo-európai nyelvek mozaik építkezésével, melyben külön-külön felépülnek az alanyi, állítmányi, jelzői frázisok (phrases), majd ezek mozaikjából áll össze a mondandó (ebben Chomskyra hivatkozom).

Aztán háromezer évvel ezelőtt, az i. e. XII.-XI. században, emberi és természeti katasztrófák sorozatában ez az ősi és termékeny műveltség megtört és a helyébe lépő szemita és indo-európai népek átvették a kész jelkészletet és hozzáalakították saját nyelvükhöz. Így alakultak ki azonos mintára a föníciai, görög és latin betűkészletek, a fonetikus betűírás. Ez az átvétel és a mind erősebb szemita és indo-európai térhódítás visszahatásaként a luvi utódnépek a károk, lükik és lüdök is áttértek a betűírásra, de a képirástól sem szakadtak el teljesen, betűírásaikhoz hozzáidomították az ősmagyar hangzósítást. Az így kialakult

kihagyásos módszert vitték az etruszkok Toszkánába, míg a trójaik másik része a Duna mentén menekült a földrész belseje felé és szállt meg Zalában (régibbi nevén Szala/Salla) párszáz évre (majd a IV. században a ma holland Salaland vidékén szálltak meg). Ezek a szikamberek, szeg-emberek (szeghajú emberek) lehetnek a rovásra is jellemző kihagyásos írásmódszer kárpát-medencei meghonosítói.

Mégegyszer kihangsúlyoznám, hogy az írás lényege a módszerben rejlik, az írón és az írásfelület csak a külmét (küllemet) határozza meg.

Az öreg európai (*pre-indoeuropean*) írásbeliség jelei csak a magyar népművészettel illeszthető bele ebbe a képbe. Öreg-Európa írásjelei a magyar népművészeti elemek vonalas rajzai lehetnek és csak a népművészetből értelmezhetők. A probléma az, hogy a magyar népművészet alapanyaga túlnyomó részt romlandó (fa, bőr, szövet), ami pedig nem, pl. a cserép, azon a képet csupán díszítésként vagy jelképként kezelik a kutatók, nem hiroglifiként. Ha a tudósok mélyebben belenéznek a leletek ma is élő környezetébe, ha az írásbeliség lényegi kérdéseit is feltennék, akkor belátnák, hogy a látszat ellenére Öreg-Európa írásbelisége sem korban, sem időbeni kiterjedésében, sem módszerében, sem formájában, sem nyelvében nem különbözik a többi óvilági írástól.

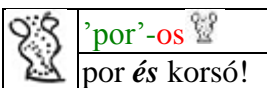
Összefoglaló

Az írásbeliséget az emberiség nagyjából egy időben, egyszerre fedezte fel az óvilág azon területein ahol a növénytermesztés és állattenyésztés a helyben lakást és gyakori emberi kapcsolatokat lehetővé tette, elsődlegesen a folyók és folyamok, mint a közlekedés és a javak cseréjének fő útvonala mentén.

A történelmi fejlődés folyami szakaszában (Padányi) a folyók nem elválasztottak, hanem összekötöttek. Így a Duna-medence, a Fekete-, Márvány- és Égei-tenger (és talán a Káspi-tenger) környéke, valamint az Anatóliában eredő folyók és a Nílus mentén egy egységes, vagy legalábbis nagyon hasonló nyelvet beszélő népesség alakult ki. Amíg e nyelvek belsőleg építkeztek, (de ugyan kitől vehettek volna át kultúrzsavakat?) a különbségek közöttük nem lehetek túl nagyok. A törzsek közötti kapcsolatok oda vezettek, hogy a gyökrendszereken alapuló nyelvek közeledtek egymáshoz, és a műveltségteremtő nép nyelvéhez (konvergáltak). Összefelé tartottak mint a gyökerek a fa törzse felé. (A bizonyítást lásd *A magyar nyelv gyökrendszere* című dolgozatomban.)

A nyelvek közötti szétágazás (divergencia) Babilonnal (bábeli zűrzavar) kezdődött, ugyanis ott települt rá egy alacsonyabb műveltségű, de erőszakos, uralkodni vágyó nép egy magasabb anyagi és szellemi kultúrára és **vette át tömegében a leigázottak kultúrzsavait**. Ez történt az ókori Görögországban is: a „semmitől” kipattant hellén műveltség Krétán és Anatóliában virágzott ki, jól kiművelt kertekben. Rómában is az etruszk alapok jól látszanak, noha mindent megtettek eltüntetésükre. Együtt fejlődve az új ismeretek még a gyökök szintjén kicserélődnek. A nyelvek egymástól való eltávolodása a kész kultúrzsavak átvételével kezdődött. *Az átvett szavak a nyelvek távolodásának mutatói és nem a rokonságé.*

Mivel az írásbeliség az emberiség veleszületett képességeinek a kibővítése, ezért csak szerves kölcsönhatásban képzelhető el: a beszéd minél pontosabb lejegyzésének követelménye formálta a képirást, a képirás pedig formálta a nyelvet. Az igaz magyar nyelvtan játékosan könnyed lenne, olyan mint egy képes mesekönyv, hiszen nyelvünk a képirással kölcsönhatásban alakult ki. Ebben a nyelvtankönyvben, például így nézne ki egy ábra, mely az ~_s/~_sz képző és az s/és/is kötőszó

azonosságát mutatná be. Szégyen, hogy ez a nyelvtan még nincs megírva és így a magyar gyerekek még ma is azt tanulják, hogy nyelvünk mennyire alkalmazkodik a német nyelv tanáshoz.

A magyar nyelv szerkezete, népművészeink képirása, a rovás kihagyásos módszere és „latinbetűs” írásunk a mai napig őrzik az írásbeliség teljes eszköztárát, felfedezésének és fejlődésének lényeges állomásait, mégis éppen mi vagyunk képtelenek saját nyelvtant alkotni. Vajon miért? Akadémikusaink képtelenek

lennének nyelvünk szerkezetének megfelelő nyelvtan megírására? Nem, a helyzet ennél sokkal rosszabb. Egy igazi magyar nyelvtan és írástörténet elkerülhetetlenül Európa utolsó barbárából az Óvilág kultúrateremtő népévé tenné a magyart. Számukra ennek még a gondolata is elképesztő!

Na, és ha változna a mantra, ha a „magyar értelmiség” *magyar és értelmiségi* lenne, ha elismernék, ha kutatni kezdenék eddig elhanyagolt nemzeti értékeinket is, közöttük a legfontosabbat: anyanyelvünket és benne rejlő igaz törtélemi emlékezetünket, akkor felsőbbrendű emberekké válnánk? Nem, akkor is be kellene látnunk, hogy más korokban mások voltak ügyesebbek, okosabbak és hogy minden korban meg kell küzdeni helyünkért a Nap alatt, **de** másokéval egyenlő eséllyel, nem Glatz, Honti, Esterházi és a hasonszörűek bandája sulykolta alja népség szintjéről.

Anyanyelvünk letagadott gyökrendszere világosan utal arra, hogy nyelvünk együtt formálódott a képírással, hogy „Nyelvünk emlékszik még a kezdetekre, amikor a TaNú ZeNei kísérettel, DaNolva, TáNcolva TaNította hallgatóságának a vadászaton TaNultakat, testre, talajra, szerszámra festett SZiNekkel megelevenítve a SZiNt ahol a vad felTűNt! Persze a TiNta nem a valóság, hamar elTűNik, de a TéNY, a TaNítás és a TaNúság marad, és ha sikeres volt a vadászat akkor jöhet a DíNom-DáNom is, isTeN bizony!” Amit nyelvünk elfelejtett e rokonértelmű szavak családjából, mint a TóNus (igaz, hogy ott van tükrözve a NótÁban), a SZóNikus (ami SZóL, N>L, a NeSZben tükröződik) és a hasonlók, azokat megőrizték a görögök és a latinok. Ezeket a fogalmakat, melyeknek egymásra utaltságát az ausztrál benszülöttek, *corroboree*-nek nevezett, eredményes vadászatot lezáró ünneplésében vettem észre először, a modern agykutatás egybecsatolja. A mozgás és értelem közötti összefüggés kutatása ugyanis arra ösztökéli a tudósokat, hogy a tükör-idegszálak rendszerében (*mirror-neuron system*) keressék a nyelv élettani alapjait. A nyelv nem egy kezdemény nélküli elváltozás következtében fakadt ki az ős-Éva agyából, hanem fokozatosan fejlődött a jelbeszédből, a hangjeleken, gyökökön át az egyszerű, majd összetettebb szavakig és kifejezéseikig. Amit őseink ésszerűen, a nyelv kialakulásának folyamatában, egy alapgyökre építkezve létrehozta, azt a modern tudomány vért izzadva újra felfedezte (lásd Giacomo Rizzolatti, Michael A. Arbib, V.S. Ramachandran, A. M. Liberman és mások munkáit).

A gyökrendszer tagadása nemcsak a magyarokat, az egész emberiséget károsítja!

Irodalom:

Ez egy rendhagyó írás, melyhez rendhagyó módon én kérek ajánlott irodalmat. Kérem, ajánljanak olyan műveket, melyek az írásbeliség valódi gyökereit feszegetik.

Rendkívül érdekelne, hogy van-e a magyar népművészeti elemeknek régi, népies, a néprajzosok belemagyarázásától mentes, vagy legalább semleges tolmácsolása. Címem: mmellar@bushcrafts.com.au

A magyarbetűs világhálós címek nem minden számítógépen dolgoznak. Ilyenkor egy keresőprogram segíthet az írás felkutatásában.

- ✚ Willie Gordon [The Guurrbi blog](http://guurrbitours.blogspot.com/) (<http://guurrbitours.blogspot.com/>)
- ✚ David R. Olson [How writing represents speech](http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.125.7937&rep=rep1&type=pdf)
(<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.125.7937&rep=rep1&type=pdf>)
  - (D. R. Olson is Emeritus Professor of cognitive science Ontario Institute for Studies in Education.)
- ✚ Cser Ferenc *Gyökerek*, Melbourne 2000, Szerzői kiadás
- ✚ Walter Anna: [Az ékírástól a rovásírásig](http://magyarmegmaradasert.hu/files/k_aktatar/fa_er_1.pdf)
(http://magyarmegmaradasert.hu/files/k_aktatar/fa_er_1.pdf)
- ✚ dr. Aczél József: *Szittyá-görög eredetünk*

- ✚ C. D. Cain: “Dancing in the Dark.” *American Journal of Archaeology* 105, no. 1 (Jan 2001), p. 27-49 (<http://www.ajaonline.org/archive/105.1/pdfs/AJA1051.pdf#cain>)
- ✚ Thomas Palaima *The Triple Invention of Writing in Cyprus and Written Sources for Cypriote History*, 2005 (<http://www.utexas.edu/research/pasp/publications/articles/articlesa.html>)
- ✚ Thierry Petit *Eteocypriot Myth and Amathusian Reality*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 12.1 (1999), 108-120 (<http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/00/14/52/PDF/TPMyth.pdf>)
- ✚ R. S. P. Beekes *The origin of the Etruscans* (<http://www.scribd.com/doc/98460688/Beekes-THE-ORIGINS-OF-THE-ETRUSCANS>)
- ✚ Giacomo Rizzolatti and Michael. A. Arbib *Language within our grasp* (http://www.cogsci.ucsd.edu/~nunez/COGS160/Rizzolatti_Arbib_PS.pdf)
- ✚ V.S. Ramachandran *MIRROR NEURONS* (<http://arti.vub.ac.be/~steels/neurons.pdf>) and imitation learning as the driving force behind “the great leap forward” in human evolution
- ✚ Borbola János *Az egyiptomi ősmagyar nyelv*, 2012, Saját kiadás

A lüki nyelvről és írásáról

Az előző számban lüki nyelvelméink leghosszabb szövegeit, a Xanthoszi és Létőoni kőoszlopok felirataival ismertettük meg olvasóinkat. A mellékletben most közreadjuk a lüki feliratgyűjtemény többi részét. Ezzel, a nagyon töredékes feliratok kivételével, a teljes lüki feliratgyűjtemény olvasóink rendelkezésére áll. Érdemes csemegézni belőle, ha másért nem, csodálatos nyelvezetért.

Lykiai írásjelek és hangértékei
Melchert és Mellár szerint

𐌲	a	A/Á A'=A/Az
𐌰	e	E/É E'=E/Ez
𐌲 𐌳	b (/β/)	B/V
𐌶	β (/k ^v /), K	V
𐌸	g (/γ/)	G
𐌺	d (/δ/)	D
𐌼	i	I/Í/Ü/Ű/ U/Ú
𐌽	w	V
𐌾	z (/t ^s /)	Z/C/CS
𐌿	θ	Th/T
𐍂	y	Í/J/LY
𐌿	k (/k</)	K
𐌿	q (/k/)	K
𐌿	l	L
𐌿	m	M
𐌿	n	N
𐌿	ñ (/m ¹ /)	L/LY/J

⚡	ñ (/n ¹ /)	NY/ NG/NGY
○	u	O/Ó/Ö/Ő
⌒	p	P/B/F
◇	ϕ (≈/k/?)	K
Ⓟ	r	R
Ⓢ	s	S/SZ/Z
Ⓣ	t	T
Ⓣ	τ (/c/)	TY/CS
Ⓜ	ã	Á
Ⓜ	ẽ	É
+	h	H/K
Ⓧ	x (/k>/)	GY
Ⓜ		{L+V}

A lüki nyelvről a [Lycian Turkey² - Discover the Beauty of Ancient Lycia](#) című honlap a következőket írja: “H. Craig Melchert a University of North Carolina, Chapel Hill nyelvész professzora dolgozott legtöbbet a lyciai nyelven és megírta az első és egyetlen átfogó angol nyelvű szótárt: [Dictionary of the Lycian Language³](#). (Nem volt alkalmam olvasni – jegyzi meg az idézet írója). Ez a könyv megírása előtt, a lyciai nyelvről nagyon kevés anyag volt hozzáférhető, nyelvtana, szókincse és ismerete szegényes volt. Noha, köztudott volt, hogy a lyciai legvalószínűbben a luwianak egy kései változata – annak amelyet a hittiták odaérkezése előtt beszéltek Nyugat-Kisázsia szerte. Ez a tény, úgy tűnik, felülírja azt a görög hiedelmet, hogy lyciaiak eredetileg krétai bevándoroltak voltak. Nyelvük, az indo-európai rokonszók bizonyítéka alapján, melyek mintegy 20%-ot tesznek ki minden anatóliai nyelvben, indo-európai eredetű volt.” Megjegyzem, a 20% enyhe túlzás, a megfejtések csupán sejtések, amit az őszintébb kutatók, pl. Adiego be is ismernek. A kár nyelv doktorának elhihetjük, hogy eddig *talán*, ez saját szóhasználata, négy szó jelentését

sikerült a kutatóknak megállapítani. (De 100%-ban tévedett!) Mennyi négy bizonytalan jelentésű szónak a 20%-a?

Annyiban mégis a görögöknek volt igazuk, lévén időben és térben közelebb ehhez a kis-ázsiai kultúrmilióhoz, amibe végtére is beleszóppentek, hogy a lükik, károk, lüdök és a többiek a krétaikkal azonos nyelven beszéltek.

Különben is, a maradék 80% hottentotta vagy akármi rokonszó esetleg szóazonosság mitsem számít? Mire föl az erőszakos, megelőlegezett indo-európaiasítás? Azért, mert e nélkül nincs „dicső” szemita és indo-európai múlt. Azok a tudósok és őket ész nélkül majmolva, szinte a teljes magyar értelmiségi réteg, akik valós történelmünket délibabosítják, önként és dalolva festik a legátlátszóbb hazugságból font délibabot a nyugati „kultúra-teremtő” civilizáció horizontjára. A *föníciaiak, a görögök és a latinok az írást legszélesebb értelmében, az írott anyaggal, a bennük felhalmozott évezredek tudásával együtt vették át a helybeli magyari népektől*. Ebben nincsen semmi kivetni való, a bűnük csupán az adoptálás és adaptálás eltitkolása, letagadása. Persze, a barbár fogalmát is át kell értékelni, vagy másokra kell kiosztani, de ez ne nekünk fájjon.

A jelek hangértékeivel kapcsolatban, még mielőtt valaki megvádolná a lükiket, hogy túl liberálisan használták az *i* (E) jelét, gondoljon az angol *bit*, *bite* és *bird* szavakra. Azonban ennél tudományosabb magyarázattal is szolgálhatok: a lükiek a félhangzókat (*I, Í, U, Ú, Ū, Ű*), melyek könnyen átváltozhatnak *J* és *V* félmássalhangzokká egyetlen jellel jelölték. De az *U/Ú, Ū/Ű, O/Ó, Ö/Ő* hangok cseréje sem szokatlan a magyarban: gyúr-gyűr, kő-kú, bőr-bűr, csöbör-csupor. Ennek ellenére az *O*-k, de az *A*-k és *E*-k sem keverednek a lükiben a félhangzóknak számító *I-U-Ū*-kkal. Noha az *Á* és *É* hangoknak van önálló jelük *ã* (Ⓜ) és *ẽ* (Ⓜ), legtöbbször mégis az *a* (Ⓟ) és *e* (Ⓢ) betűkkel jelölték ezeket a hangokat. Meglepő a *p* és a *b*, valamint a *β* jelek hangértékei. Az utóbbit Melchert egy erőltetett megfeleltetés kedvéért átírt *K*-nak, az olvasatok azonban egyértelműen bizonyítják, hogy a *Ⓜ* jel hangértéke *V*. A *B b* jel(ek) váltakozó *B* illetve *V* hangértékére nyelvünk több példával is szolgál: *vakcsó-bakcsó*, *yacsora-bacsora*, *Valent-Bálint*, *olyv́a-olyb́a* stb. A *Ⓟ* jel *P* illetve *B* váltakozó hangértékei még hagyján, de előfordul *F* hangértékkel is, ebben valószínűleg a görög *ph* hangnak lehet kanala. Majd a nyelvészek

² <http://lycianturkey.com/>

³ <http://www.oxbowbooks.com/bookinfo.cfm/ID/59302>

kisütik a látszólagos zűrzavar okait. A **F** (w) alakilag is az **I** (y/j) és az **E** (i) jelekkel van egy csoportban mint félmással- illetve félmagánhangzókkal.

Ami a sziszegő hangok (**SZ**, **S**, **Z**, **ZS**, **C**, **CS**) elkülönítése és lejegyzése körüli bizonytalanságot, keveredést és mindössze két jelre (**I** és **J**) korlátozódását illeti, arra az lehet a magyarázat, hogy a görögben is csupán két tiszta, egy töről (**I**) fakadó jele van ezeknek a hangoknak: **Z** és **Σ**. Azt sem nehéz észrevenni, hogy az alapjelet, az **I**-t mindkét végén vízszintes vonalkák **Zárják** (**I**), innen a hangértéke, majd ez a forma **SZ**egül, **Sir**ül (válik a gyors írás áldozatává!), **CS**úszik meg, **ZS**inórosul az **J**-ben és veszi fel a többi sziszegő hangértéket is.

Lycia neve a lykók nyelvén állítólag *tr̃mile*, ez a kiejthetetlen szó majdnem telitalálat, éppen csak el kell olvasni a lüki írás belső szabályai szerint: *TuR áLLaM* az első négy jel olvasata. A folytatás itt *ile*, és az olvasat együtt: *TuR áLLaM ILL E'* vagy magashangon *TüReLeM ILL E'* a szöveggörnyezettől függően. De a sírfeliratokon gyakran (lásd text 57, 83, 88, 149) fordul elő *tr̃mili* formában, melynek az olvasata *TuR áLLaMI öLÜ*, ahol *ö* az *ölyv* régi neve.

Ha a *tur állami ölü*-ből kihagyjuk az államit, marad a *tur-ölyü* > *tur-olu* > *turulu* > *turul*, vagyis a magyar *turul madár* azonos a lükik nemzeti jelképével, a *tur ölyv*-vel. A text 40d nevezi meg Lyciát, egy 23 városállamból álló szövetséget, összefonódást, ligát (Lycian League), a turok nyelvén: *tr̃milise* – *TuR áLLaMI LÍSZE*, *lísze* vagy *lésza* alapjelentése ugyanis növények ágaiból vagy száraiból összefonódás vagy fonadék.

A *TuR/TüR/Tör áLLaM*, az a terület ahol a *TuRok* (a *~k* népnév és többesszám képző a magyarban), *TüRök* (görögül *tyrsenoi*, úgyszintén többes) éltek. Erről a területről kapták a jóval későbbi betelepülő *Törökök* (kétszeres többes!) a nevüket és nem fordítva. *Törökország* nevének a gyöke ott van az ország közepén kőbe vésve, és várva a másfél ezer évvel később betelepülő mai törökökre. Hihetetlen! *Bíborbanszületett Konsztantin* azért nevezi kitartóan *turk*-nak az *Árpád* segedelmével államot alapító magyar népet, mert birodalmának ellentétes oldalán, a kihalóban lévő lykók/turok ugyanazt a nyelvet beszélték mint a kárpát-medencei magyarok. *Bíborbanszületett* még akár beszélhette is az országában élő turok/török nyelvét.

Érdekes itt közelebbről megnézni a *tr̃m*-nak ezt a *̃* mássalhangzóját, az *X*-re hasonlító **X** betű transzliterációs jelét. A kutatók szerint ez egy orrhangú *m*. Ebben annyi az igazság, hogy *̃*-et szinte mindig követi *m*, de valójában egy különlegesen viselkedő *l* hangot jelöl. Olyan szavakban használják mint *türelem*, *sólyom*, *álm*, melyekben a középük ékelődött magánhangzó a szó birtokba vételekor legtöbbször kiesik: *türelme*, *solyma*, *álma*. Mondhatnánk, hogy ez a hang egy magyarosan viselkedő *l* – ezért *̃* a jele! – és alfabetás jele is ezért két **^** ligatúrája: egyik a másikon háttal lefelé. Az *l* hangnak van egy másik jellegzetesen magyar viselkedése is: mássalhangzó előtt és szó végén, beleolvad az előtte lévő magánhangzóba, megnyújtva azt. Eredetiben a lükik amit nem ejtettek, nem is írták ki, azonban az átírásnál, közelítve mai helyesírásunkhoz, a megnyújtott magánhangzó után egy ' hiányjellel jelölöm az elmaradt *l*-t. Az *l* hang harmadik magyaros viselkedését, amit ma *ly*-vel írunk, a lykik nem jelölték.

Az átírási hibáknál a törlést a # jellel végeztem, míg az általam végzett átjavításokat zöld {} kapcsos zárójelbe zártam. Ezek az átírási hibák rendszerűek, pl: az *r*-t sokszor *p*-nek írták át a kutatók, az *s*-t *j*-nek, de a többi átírási hibában is a hasonló alakú betűk keverednek.

Az olvasatban pirossal írt részek a levert vagy elmosódott betűk ésszerű bepotlásai. A tisztázott szöveg sötétsárga () kerek zárójeles részei csupán magyarázatok, nincsenek benne az eredeti szövegben.

Megfejtés vagy olvasat – ez itt a kérdés!

Mi az amit a magas tudomány ezekkel az olvasataimmal szembeállít(hat)?

Mivel az évszázadok során – a közhiedelem szerint – minden élő kapcsolat megszűnt ezekkel az írásokkal, így megfejtésüket a semmiről kell kezdeni. A kutatók, a felirat szövegkörnyezetéből kiindulva, feltételeznek valamilyen, szerintük odailió ésszerű tartalmat, természetesen saját kultúrájuk talaján, és feltevéseiket próbálgatással, összehasonlításokkal megerősítve, továbbgörgetve, kiépítenek egy nyelvtant és szótárat. A módszerben semmi kivetni való addig, amíg az alapfeltételezéseket képesek és hajlandóak más módszerekkel is folyamatosan ellenőrizni. Akiknek katedrára temettséget ezekkel a szövegekkel a megfejtésével kell bizonyítaniuk nem könnyű a dolga. Az egyszer már leírt, publikált állításaikat megváltoztatni a későbbi tények fényében nagyon nehéz. Itt van például Melchert professzor, akinek sokat köszönhetünk a betűk hangértékeinek megfejtése terén, ezzel az ésszerűnek látszó formulával:

TL 53: *ebēññē : prñnawu : m=ēne | prñnawatē hanadaza*

‘The building belonging to this (monument), Hanadaza built it’

TL 37: *ebēññē : xupā : m=ēne prñnawatē : me|de*

‘The tomb belonging to this (monument), Mede built it’

TL 11: *ebēññē prñnawā : m=ē=ti prñnawatē : ddapssm̃ma*

‘The building belonging to this (monument), Ddapssm̃ma built it’

A formulát tovább lehet görgetni, mint egy hólabdát. A TL 37-nél bejött a *prñnawu* helyett egy új szó, a *xupā*. Ha az előbbi *building* ‘épület’ volt, akkor ez legyen *tomb* ‘sírbolt’, hiszen síremlékekről van szó. És megy tovább a görgetés. Másoknak, esetleg a professzor egyik tanítványának is kell valamit publikálni. Nem mondhatja, hogy ennek az egésznek semmi alapja, mert akkor a publikációt csak a fiók látja és a jó állásnak is fuccs. Marad tehát a már megalkotott hógolyó, de egy hosszabb tudományos munkában a kollega, itt: Alwin Kloekhorst kifejti, mondjuk, hogy a *m=ēne* meg a *m=ē=ti* mégsem lehet ugyanaz az *it* ‘öt/azt’. Fejtegeti hosszasan, hogy “it is *a priori* quite awkward to assume that the acc.sg.c. form of the enclitic pronoun shows two different forms (=ē and =ēne) that have the same function and” so on. A fordítással kár kínlódní, a lényeg nem változik, az épület (*prñnawu*) továbbra is a PeRNYÉN nyugszik, pedig a hamvasztás nem ismeretlen a kutatók előtt és szótárak is állnak a rendelkezésükre, melyek tartalmazzák a hamvasztás szakkifejezéseit, a *pernyét* is. De az sem elképzelhetetlen, hogy a halállal kapcsolatban felmerüljön a másvilági tisztító tűz, a PíRoNGás, PíRoGaTás, a PuRGaTórium. A kutatók számával együtt nő a hógolyó, már hógörgetegként dübörög lefelé a hegyoldalra. Nem tudják olvasni a kimondhatatlan *prñnawu* szót és társait, nem veszik észre, hogy a sírbolt neve éppen a másik betűcsoportnál, az *ebēññē* (E BÉNYÉNE’) rejlik, nem beszélük a lüki (magyar) nyelvet, de fordítanak, tolmácsolnak, vallást, történelmet írnak és mi szájátva csodáljuk magasröptű tudományos kinyilatkoztatásaikat.

És itt még óriási mázlija is van a kutatóknak, hogy egyáltalán szerepel a sírfeliratok nyitó mondatában az építmény neve. Épeszű emberek számára ugyanis felesleges kiírni, hogy az adott kő-oszlop vagy épület mire szolgál, ránézésre is tudják. A magyar temetőben általában csak annyi áll a sírkő alján, hogy *Emelte(tte) ...* Igaz, a lükik is a *bénye*-t, a sziklába bevájt, *bényülő* sírbolt nevét toldalékolva, helyhatározó szóként használták. Valójában a Melchert által javasolt formula teljesen értelmetlen: *ehhez (a monumentumhoz) tartozó épület*, vagyis egy épülethez tartozó épület!?

Különleges viszony áll fenn a szövegek általam megadott *olvasatai* és a kutatók által javasolt *megfejtések/tolmácsolások* között: A képírások rébusz (szórejtvő) elvén alapuló mássalhangzós vagy a kihagyásos módszerrel írt szövegek megfejtésére alkalmazott *megfejtetés módszerével* soha sem lehet elérni az így írott szövegek folyamatos olvasását. A megfejtők nem képesek eredeti formájára visszaállítani a beszélt nyelvet, magyarán: nem *beszélük* a „megfejtett” nyelvet. Például, az egyiptomi

írásokat két évszázad megfeszített kutatómunkája után sem tudja senki (folyékonyan) olvasni, és így beszélni sem.

Fordítva, az általam megadott olvasatokat a kutatók alávethetik megfeleltetési módszerüknek. Az olvasatok kifogják állni a próbát. Annyira naiv mégsem vagyok, hogy el is várjak egy ilyen próbát, de azért had kérdezzem meg a nagy tudású urakat, valóban hiszik, hogy a halállal kapcsolatos legfőbb gondolat a *ki kinek miért mekkora* emléket állít kérdése? Arra nem gondoltak, hogy más kultúrákban esetleg a halott lelki üdvösségével, méltatásával kapcsolatos gondolatok kerülnek első helyre? Mit szólnának, mondjuk, ehhez a kevésbé anyagi formulához:

ebēñnēprñawā: mētiprñawatē:

These two „words” can be broken into *real words* and *affixes* this way:

e bēñ=nē prñ=n awā: mēt i prñ=n a=wa tē:

E BÉNYÉ~NÉ' PeRNYÉ~N A'VÁ' : MÉ'T Ű PIRoNGó~N A'~VA' ÍTÉ' :

The text is carved with *defective notation of vowels* method, so the lower case letters are the *defect* ones, which were left out by the scribe. The words are written as they're spoken: ta'k for talk, wa'k for walk.

The text reads and translates as follows:

E bényénél pernyén alván, mélt (méltat) Ű, pírongón avval itél.

At this tomb sleeping on ash, one is praised by Him/Her, on enquiry S/He judges one with that.

Ez a formula ki fog állni minden megfeleltetést, amellel leellenőrizhető egy magyar szótárral és folyékonyan olvasható is. (Magyaroknak és magyarul beszélőknek sokkal nehezebb, mivel a kishitűség és a nemzetgyűlölet egy szótár kézbevételeivel, sajnos, nem orvosolható.)

Van-e valamilyen külső jel amiről felismerhető a szövegek magyar volta? Van: az ugratásos módszer. A magyar nyelvre jellemző magánhangzó harmonizálás feleslegessé teszi az egymást követő azonos (magasságú) önhangzók kiírását. Ezért ha egy szövegben aránytalanul torlódnak a mássalhangzók, akkor valószínűleg a vésnök átugrott néhány (azonos magasságú) magánhangzót, vagyis a kihagyásos módszert alkalmazta. Sajnos, a magyar nyelvészek, a sötét Bach korszakban megfogalmazott politikai agenda miatt, a mai napig szabotálják ezt a módszert az írástudomány eszköztárába beiktatni. Mások pedig nem tehetik, mivel ez magyar különlegesség, de nélküle az ókori feliratok nagy hányada közvetlenül nem olvasható. A magánhangzó harmonizálás feleslegessé teszi a szabályszerűen sorakozó azonos magasságú magánhangzó kiírását, de nem tiltja azt meg. A vésés/rovás nehézsége és az írásfelület szűkössege az ami ki is kényszeríti az üzenet megértése szempontjából felesleges betűk kihagyását. És itt az esélyek a nyelvektől többé-kevésbé függetlenek: a korlátozott nagyságú írásfelület/kijelző-felület és a nehézkes begépelés egyforma kényszerítő hatással volt az SMS használói számára a világ minden nyelvén. Fel is fedezte mindenki az ugratásos módszert. Tudtommal sehol sem iskolai tantárgy, de kényszerből mindenki gyorsan elsajátítja ennek az ókori írásmódnak mai SMS változatát. Épp ezért nincs mentség kihagyni eszköztárukból a magyarul nem beszélő íráskutatóknak sem. **I. Adiego** ezt meg is tette, a *The Carian Language* című könyvében leírja a kihagyásos írásmódszert, *defective notation of vowels* és háromszorosan alá is támasztja.

Alfabetás betűkkel, de kihagyásos módszerrel íródtak a trák, a lemnoszi, a lüki, a lüd, az etruszk, stb. nyelvi emlékek. Ezek az írások nem előzmény nélküliek, ellenkezőleg szerves fejlődés termékei, megelőzték őket a krétai, a ciprusi, stb. vonalas írások, ezeket pedig a kép- vagy hieroglifás írások: a krétai, ciprusi, luwi, egyiptomi, stb. Felbecsülhetetlen értékű magyar szellemi örökség! egyelőre a kishitűség leplével borítva.

MELLÁR, Mihály: Lycian and Its Writing

Lycian is the third of the Anatolian languages of the Luwian branch deciphered in this series. In the previous issue one could read the lengthiest texts left behind by the Lycians: the undamaged text of the Lètőon trilingual and all four sides of the Xanthos bilingual stele of which the second part of side *c* is also an undamaged graffiti of some 1500 signs. Now, in the supplement one can read the rest of the Lycian corpus. And yes, these are straight forward *readings* of texts written in defective vowel notation mode, not interpretations based on uncertain and not provable assumptions, where by reading I meant to recognize and understand every word and comprehend fully the written message they convey.

~ ~ ~ ~ ~ ~

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : A barcasági Csernátfalú ősi Bogyén- és Eger-kultúrái

Gyermekkoromban, minden ház előtt télen-nyáron ott állt egy épített nagy pad. Utcánkban ekkor már nem volt faragott csángókapú. A mi házunk előtt is, egy még a dédnagyapám által faragott pad helyett apám inaséveiben készítette cement pad dacolt az idővel. A hosszú nyári estéken Erdélyi Anna nagymamám, Buna Anna, Szörnyi János, Köpe András szomszédok mellett nagyon sokan kiültek erre a padra, és a régi csángók történetétől az aznapi eseményekig elbeszéltek-megvitattak mindent. Sokszor éjfélig is tartott a történelem lecke, a nyitott ablakon a házban még foszlányokban hallottam a régi táltosokról az emlékezéseket. Azt mondták, hogy a táltosok mindig a faluk szélén vagy a hegyeken a barlangok közelében éltek. A mezőre menők, vagy az erdőre menők mindig vittek élelmet a táltosoknak, akik megáldották az ételt ősi szertartás szerint. A hegyi barlangokba ételt raktároztak el, mert ha szólt a vésztkürt, kongott a harang, vagy a hegyen csángáltak, akkor az erdőre kellett menekülni. A habsburg elnyomás elől a táltosok földművesek, kertészek és juhászok közé telepedtek, együtt éltek a közösséggel, tanították őket, de soha nem mondták, hogy ők táltosok. Ezt mindenki tudta, és óvta is őket. A táltosoknak ha volt jövedelme, akkor ebből betegeket, sebesülteket gyógyították. Elűzték a gonosz szellemeket, távol tartották az ártó erőket. Szépen és választékosan beszélték az Istentől kapott ősi nyelvünket. Múltunkat ők örökítették át, és tanították a mindenkori ifjúságnak. Ősi regölések mentették meg az igaz történelmünket. A regölésből származik a regény szavunk is. Minden falunak megvoltak a saját táltosai.

A táltosok mindig a hármas hegyeket, vagy hármas dombokat választották. A középső hegyen, vagy dombon lakott a táltos, az itt található barlangokban rejtették el az élelmiszert a falusiak. A második hegyen, vagy dombon voltak a sebesültek és a gyógyítható betegek és állatok, a harmadik hegyen, vagy dombon a gyógyíthatatlan betegek és állatok. Az ősi tudás szimbolumrendszere benne van a magyar címer hármashalmában is. Nem véletlen, hogy táltosaink mindezt tudták. A magyar garabonciás nem más, mint a kis táltos, tudományát akaratan kívül, sőt akarata ellenére, előre való kiválasztás és kényszer útján kapja a természetfölötti hatalmaktól.

A Bogyén a barcasági Csernátfalú Hermány utcája és környéke. Több szempontból szent hely. Itt folyik a Dirba-patakba a Csernát-patak és a Rajna-patak. A szent hármas találkozásnál gátak segítségével a víz kiárasztható, és védelmi rendszernek is használható. Ősi nádasok terültek el ezen a helyen, még most is megvan egy töredéke. Itt található a három szenthalom, közepén a Nagy-halom, vagy Kuti-halma, Türkös fele a Peltán-halom, és Alszeg fele a Fás-halom. Ami nagyon fontos, mindhárom halom a több ezer éves ősi pallag-kultúrához tartozik. A Nagy-halom volt a szertartásokat végző táltosok dombja, a Fás-halom a tárház, ide tartozott a kertészkedés, a gyümölcsös stb. Gyerekkoromban itt megvolt a régi forrás maradványa. A két világháború közt próbáltak kútakat fúrni, de csak sziklás réteget találtak. A Peltán-halom a betegeket gondozók helye volt, beleértve a beteg állatokat is. 1900-ban a Nagy-halmon bányát nyitottak, és ugyanabban az évben a Csernát-patak temető felőli részén is. Ősi mezőgazdasági szerszámokat is találtak, meg régi pénzeket, persze minden hamar eltűnt. Az innen robbantott törmelékből postaszert szerint minden gazdának kötelező volt egy évben 5-10 szekérrel elhordani az utcájába, a háza elé, rendbe téve így az utakat. A Nagy-halom bányájából a Hermány utcát, a Hátsó utcát, és a Zsák utcát tartották karban. 1948-ig a Nagy-halom a csernátfalusi egyház tulajdona volt, ebben az évben az állam eltulajdonította, felparcelázta és egy néhány család, így a Forsner, Lőrincz Zángor, Czimbora, Jónás megvásárolhatta. A megnövekedett brassói vasúti forgalomnak sok vízre volt szüksége a gőzmozdonyok üzemeltetésére. A vonatparkhoz a németek által épített két vashíd vezetett át. Sajnos mindkét hidat az 1980-as években lebontották. A Tatráng vizét hatalmas vízcsoveken vezették a mezőn át, de a víz nyomása nem bírta Brassóig. Ezért 1948-ban a Nagy-halmon a vasút egy hatalmas víztárolót építtettek, hogy így a víz az állomáshoz és a mozdonyparkhoz juthasson. Két hatalmas 2000 köbméteres vízmedence épült. Az építő mesterek Köteles János (Hátsó utca), Köteles István (Hermány utca), és jó néhány kőműves, köztük Bencze Mihály édesapám is. Gyerekeket is alkalmaztak, szeget húzni a szaluzatra felhasznált deszkákból, és egyéb apró munkára. Gyerekként dolgozott itt Szőke Károly (Hátsó utca) is. A halom tetején folytatott munkálatok közben egy ősi nagy temetőt találtak, a rengeteg csontot egy köbméter nagyságú foszni deszkából készült ládába helyezték és visszaásták az alapzathoz. Lehet, hogy betont is öntöttek rá. Rengeteg régi magyar pénz találtak, likasgarastól ősi pénzermekig mindent. A hatalom mindeniket elvitte. Ki tudja, hogy még mit találtak itt. Ezzel kapcsolatosan teljes titoktartást rendeltek el. Az 1400-as években egy óriás lakott a Bogyénben, 2,5 méter magas volt és 180-200 kilós, és imádkozni járt a Nagy-halomra. Csernátfalú húsz legerősebb férfit pillanatok alatt földre teperte, húsz embernek való üstnyi pityókatokányt pillanatok alatt megevett. Vele ijesztették a gyermekeket, de mindenki félt tőle. Nagyszüleim korában is voltak hatalmas emberek. Például Buna András (Iréne néni nagyapja, Csernátfalú, Hátsó utca, most Ady Endre út 58 szám), aki mindkét kifeszített karjára két-két zsák cementet rakott, és így ment fel pillanatok alatt a harmadik emeletre. Nagy Buna András, a volt kollektív elnök Bálint András anyai nagyapja volt még ilyen hatalmas ember. Az erdőn fakitermelés

közben, egy hatalmas tönköt, amit tíz ember se tudott megemelni, egyedül úgy feldobta a szekérre, hogy minden össze törött alatta. Vagy gyerekkoromban Péter András (Csernátfalva, Vásárcsúcs), aki a sárba ragadt szekeret, amit most csak egy traktor tudna kihúzni, csak úgy kiemelt a sárból. Ideje volna egy tisztességes régészcsapattal ásásokat végezni a Nagy-halmon, de a másik kettő is. A víztároló felelőse 1952. április 13-tól egészen 1975. november 23-ig Kuti Kálmán (1922. december 28. – 2008. december 30.) volt, neje Jakab Ilona (sz. 1926. január 17.) a Precizia gyárban dolgozott. A Nagy-halom bánya melletti szolgálati lakásban éltek. Két gyerekük született Kálmán (1948. november 11. – 1977. május 11.) és Klára (1952. március 1. – 1981. március 24.). Utánuk egy Filip nevezetű család költözött ide. A Fás-halom és környéke a kertészkedés és gyümölcsös világa volt. Nem véletlen, hogy Hétfaluban, ide építették a híres gazdasági iskolát, ahol pont a Fás-halom említett területein folyt a színvonalas kertészkedés, és itt volt az ősi gyümölcsfajta Erdély szerte elismert fajskölője. Egy gyönyörű akác sétány is volt, amit még a gazdasági iskola igazgatója Götz Béla és felesége Bekes Borbála ültettek, meg egy hely a majálisok, és más ünnepek számára. A Peltán-halom nyúlványában még gyerekkoromban is működött a dögkert. A néptanács által alkalmazott magyar cigányok laktak itt, és a Hétfaluból összeszedett beteg állatokat itt égették el egy krematoriumban, de csontjaikat kétszáz méterre lennebb temették el. A második világháborúban a fűrészgyárat bombázták, de a két bomba tévedésből a csonttemető mellé esett. Pünköszt, akinek a Soós utca végében volt a malma, ezekbe a gödrökbe csaptatta a Dirba vizét és halakat tenyésztett. Bálint Mihály (Hátsó utca) és a környék gyerekcsapata, pedig strandolásra is használta. A táltosok korában az itt kezelt beteg emberek közül akik meghaltak, ide temették, vagy itt égették el. A járványos betegeket külön helyen kezelték, mészgödörbe temették. A döglött állatokból a táltosok jósoltak, hisz az állat teste fele múlt és fele jövő. Vékony lép gyenge telet jelentett, vastag szőr pedig nehéz telet. Gyerekkoromban még különös kövek voltak a halmokon, de a mezőn is. Később tudtam meg, hogy ősi mitológiánk szerint ezek védőkövek. Szerepük az volt, hogy megvédjék a családot, a mezőt, a házat, a templomot, a kaszálót mindenféle rossztól. A három patak összefolyása, valamint a három halom által közrezárt terület -több helyen életveszélyes mocsarakkal- kedvezett az ide betelepült besenyők életvitelének és harcmodorjának.

Csernátfalut két részre választja a Szent Mihály templom. Tőle az erdőig terjedő, és a Csernát-patak, valamint a Rajna-patak (amit Tóvölgyi-patak is neveztek a falu részén) által közrezárt területet Egernek nevezték. Táltosaink másik részének ez képezte a világát. A Hét-forrás hegyeinek a hármastaglalása biztosította a táltos tevékenységek már említett rendszerét. Barlangok is voltak az élelem tárolására, vagy rejtőzésre vész esetén. Innen volt kijárás a Bolnoki várhoz, innen vezetett a Tyúktetőn keresztül az átjáró a Garcsin völgyébe, ami utolsó menedékhely is volt a ránk támadó népek idején. A Hét-forrástól a Hegyes-hegyig (Bivaly-legelő) a juhászok, állattartás, legeltetés szakraális világa tartozott az egyik táltoshoz. Mindent tudott az állatokról, gyógyította, szaporította, betanította. Sajnos ezen nagy tudású juhász-táltosaink idővel kihaltak, és egyre több idegen juhászt alkalmaztak, akik ezt az ősi tudást már nem ismerték. Gyerekkoromban még egy Vili nevezetű kecskepásztor tudott mesélni e régi szép időről. A főtáltos vidéke volt a Hét-forrás. Már a neve is szent, szertartások, népnépszokások, zarándoklás helyszíne volt. Gyerekkoromra már csak a kirándulás népmozgalma öröközte meg a régi hagyományt. Ide tartozott a Poján-kő oltára, őrhelye, kilátása. Ősi beavató szertartások, révülések színhelye volt. Hegyi táltosaink totem állata a farkas volt. Az öregek is rengeteg olyan hagyományt meséltek, amely a farkasok misztikus világához tartozik. Táltosainknak lélekőrző feladata is volt: vigyázni kellett arra, hogy az ártalmas szellemek ragadozó állatok képében meg ne jelenjenek és el ne rabolják az emberek lelkét. A hegyen voltak a különlegesen gyógyító források. A bányával szemben az alsó Büdös-víz, a Hétforrás alján pedig a felső Büdös-víz. A vulkanikus eredetű Hegyes-hegy (Füstölő-hegy) alján borvízforrás, a Pancsó felső részénél pedig egy gyógyító is volt, nem beszélve a rengeteg forrásról. Táltosaink mindenről tudták, hogy milyen betegség kezelhető vele, vagy előzhető meg. Szárazság idején itt tartották az esőt hozó szertartást. A vörös agyag és a szürke agyag (vagy huma) betegségek kezelésére kiváló minőségben még most is jelen van. Táltosaink ezeket is kúrák formájában használták. Agyagedények és egyéb készítésére is kiváló hely, itt működtek égető kemencék is. A gyógyító táltosok rendelkeztek az erdő alatti temetővel. Az ősök tisztelete nagy hagyomány volt. Különböző kövekkel őrizték örök álmukat. A Csernát-patak menti bánya megnyitásánál régi csontok és pénzdarabok is előkerültek, de sajnos el is tűntek. Köteles nevezetű férfi kikötötte magát a bánya fölé, és így véste, darabolta a sziklát törmelékké, amit majd megvásároltak tőle. Később robbantással termelték a törmeléket. A bánya alatti betongát 1925-ben épült, és építő mestere Kiss János volt. 1900 és 1912 között a csernátfalusi iskolások ültették a temető fölötti lucfenyő erdőt, ami addig kopár domb volt. Nemhiába Csernátfalunak Tharnátfalva, Tar-hát falva volt az ősi neve. Minden hegynek, dombnak megvolt a saját története, hiedelme, meséje.

Táltosaink akik székita-hun népviseletben jártak, hosszú haját viseltek, egymás között tűzzel, füsttel, csángálással kommunikáltak. Ha valamit jelben nem tudtak továbbadni, akkor elutaztak egymáshoz. Bizonyos időkben a hegyen találkozottak és átadták a tudást azoknak, akik a völgyben voltak. Csillagászati pontossággal több szertartásuk volt egy évben. Fontos volt a Kerecseny sólyom röptetése (most Karácsony), ahol a közénk hozott lelket eldobták, tovább adták, és hejgetéssel elüldözték a sötétséget és a rossz szellemeket. A tűzszertartást ostorcsattogtatással fejezték be. Hasonlóan fontos volt a június 21-ike. A női táltosok voltak a bábasszonyok. Mária Terézia azért tiltotta be az otthon szülést, hogy az ő orvosai felügyelete alatt rögtön észrevegyék a születendő táltosgyerekeket, és ezeket el is tüntessék, megfosztva a nagyságot az ősi tudás átadásától. A táltosgyerekek ismertető jelei voltak a hat újj, vagy a két sor fog stb. A gyerekeknek egyedül nem volt szabad felmenni a

hegyre. Tündérek, törpék, manók világán át csak a táltosok kalauzolták a gyerekeket, megtanítva a természet tiszteletét, szeretetét. Egy régi monda szerint a Lovak-havasán a két Bab királyfi verekedett a koronáért, ezért nevezték Kis-Babnak, illetve Nagy-Babnak a két csúcsot. A különleges ösvényeket, különleges kövek jelezték. A forrásokat tisztelték, mindig kövekkel kirakták és tisztán tartották, a szertartások keretében megáldották a forrást, és annak vizét ívóját. A források mellé nyírfát is ültettek, valamint szoborszerű köveket helyeztek el, amik megvédték a forrást a kiszáradástól. A Hegyes-hegy alatti gyógyvizek mellett így alakult ki a Nyíres.

Jött a szocialista iparosításnak nevezett gyarmatosítás újabb szakasza. A behozott új munkaerő egy része a közbiztonság romlásához vezetett. A házak előtt lévő mesepadokat ezért a csángóság lebontotta, felszámolta. Télen még a sutóban, a katlan körül, vagy a kemence melegénél meséltek az öregek, de őket sajnos a táltoslovak elvitték Csaba királyunk csillag ösvényén. Nemsokára a kemencéket is lebontották. Ki fogja tovább mesélni utódainknak őseink táltosvilágát?

BENCZE, Mihály: Táltos (shaman) Culture in Csernátfalú (Burzenland / Barcaság)

In this paper the author tells the local history of the táltos in the small Transylvanian village of Csernátfalú.

ERŐSS, Vilmos :

The Theme of Decline in Hungarian Historiography and Historical Thinking in the First Half of the 20th Century¹

Abstract

Decline was the fundamental issue in Hungarian historiography and historical thinking between the two world wars. This paper primarily analyzes the views of historian Gyula Szekfű, writer and poet Mihály Babits, literary historian and writer Antal Szerb, writer and essayist László Németh (and Dezső Szabó), and those of philosophers Béla Hamvas, Lajos Prohászka, Lajos Fülep and György Lukács.

In this period the so-called spiritual history (*Geistesgeschichte*) prevailed in Hungarian intellectual circles, in which the theme of decline and even fall was fundamental. From the most important representatives of "*Geistesgeschichte*" Spengler, Ortega, Huizinga, Croce and Maritain had significant influence on the authors mentioned above. Historians were ready to refuse the ideas of these thinkers regarding the criticism of culture and rather followed the power and state centered streams of "*Geistesgeschichte*", conceived by Ranke, Troeltsch and Meinecke. It is also true, on the other hand, that the decline and generation theory, developed by the historian Gyula Szekfű (e.g. in his book *Three Generations*) is one of the most original interpretations of modern Hungarian history. It was shared by many Hungarian intellectuals of the period. Paradoxically, the theme of decline also appeared in the views of the so-called "*Századok*" (Centuries) circle, mainly in the writings of historian István Hajnal. He rather followed the social-history-oriented French *Annales* School, even attempting to offer a solution to the problem of the so-called "third way" alternative.

Almost all of the above-mentioned conceptions were tied in the later political discourse to the so-called right-wing tradition of Hungarian political-historical thinking, but the author also touches briefly upon the decline conception of the leftist (Marxist) tradition of György Lukács, whose ideas had an impact on the beginnings of the Frankfurt School.

The subject of the following study is "The Theme of Decline in Hungarian Historiography and Historical Thinking in the First Half of the 20-th Century". In this context one can confirm that to speak about/discuss decline was paramount - as it turns out from the relevant literature - in the main intellectual/cultural trends of this period, from the spiritual history ("*Geistesgeschichte*"), through f.e. the different streams of Catholic thinking, until the so called "populists", even to the Marxists the steady mentioning of the decline/crisis theme was fundamental. It is enough to mention in this respect such well known and respected names in Hungary as the philosopher Lajos Prohászka and Lajos Fülep, the poet and writer Mihály Babits, Antal Szerb, Gábor Halász, or another philosopher Béla Hamvas, the historian Gyula Szekfű, the populist writer and thinker László Németh and Dezső Szabó, the ancient historian Károly Kerényi, the art historian Károly Tolnay and many others. [This list could be of course completed with several other names, such as. f.i. János Kodolányi, Miklós Bánffy, Tibor Joó, Gyula Kornis, but the theme appears in the circle of the political publicists, enough to recall in this respect the book, rather a collection of articles by István Milotay, with the title "Ethnic crisis - Ethnic Hungary", written in the 30-s.]

In the followings I would like to point out from this voluminous literature three emblematic figures, the historian Gyula Szekfű, the writer László Németh and (maybe a little bit surprisingly) the philosopher Georg/György Lukács, completing them briefly with some other representatives from the above list, the most outstanding works of whom can be surely linked with the decline theme. The interpretation/analyses, the juxtaposing of their works and even the comparison in this context can be revealing for the understanding of our problem/of the crisis theme in the Hungarian contexts of the indicated period.

In the Hungarian historical thinking and writing between the two World Wars the name and oeuvre of Gyula Szekfű is the most striking in evoking the theme of decline. Particularly, one of his major books (according to many the most outstanding),

¹Based on a lecture, hold on the conference: DECLINES AND FALLS - Perspectives in European History and Historiography (Twenty Years of the *European Review of History / Revue européenne d'histoire*: An Anniversary Conference). Central European University, Budapest 15-17 May 2013.

entitled "Three Generations"², written immediately after the end of the First World War, respectively of the dissolution of the Habsburg Monarchy, of so called "historical" Hungary, the subtitle of which ("The History of a Declining Age") suggests clearly the fact that the narrating ("emplotment") technique of Szekfű relating to 19th-20th century Hungarian history was conceived in terms of topic decline and decadence.

It should be noted at the same time that the decadence theme emerged with Szekfű not after the war, as he had chosen in one of his other famous/ill-reputed works, in the "Rákóczi in Exile" which stirred a tremendous scandal, the emigrated or rather expelled Rákóczi as his main hero. That means (cf. the critique by Sándor Domanovszky) not the Transylvanian prince at the peak/climax of his power, but the - in Szekfű's portrayal - almost pitiful "daydreamer", who was ready to ally himself with every vicious and suspect/dubious force (Turks, pirates, Russians) in order to accomplish his main goal, the regaining of his principal throne in Transylvania.

But the motif of decline is one of the main ingredients of Szekfű's synthesis about Hungarian history (which can be regarded really as his main work, Bálint Hóman being his co-author), of between 1928-34 published "Hungarian History" too³, where he, in many respects, extends his theory developed in his "Three Generations" to the whole of Hungarian history. According to his concept the positive messages of the Hungarian history were epitomized by the Catholic, Europe and Habsburg oriented, Transdanubien "great Hungarians" - represented by the line of Tamás Nádasdy, Péter Pázmány, Miklós Eszterházy, Sándor Károlyi, Ferenc Kazinczy, István Széchenyi, Ferenc Deák, Gyula Andrássy, etc. who allied themselves/cooperated with the Habsburgs (see the Compromise in 1867, but the Peace Treaty of Szatmár in 1711 also) and instead of the empty slogans of non-realistic independence, revolutionary wars/uprisings, concentrated on the peaceful, slow, conservative but creative work.

This line is opposed - following Szekfű - by the line of the so called "little Hungarians" (Protestants, Cisdanubians, Turkish/Eastern oriented, nationalists, later racists) - epitomized by János Szapolyai, István Bocskay, Gábor Bethlen, Ferenc Rákóczi, Lajos Kossuth, Kálmán Thaly, etc., - who, with their nationalistic phraseology, with their daydreaming of unrealistic national independence, neglect acute social reforms (land reform or the questions of democracy and franchise, problems of national minorities) and finally they prepared, with their cited behaviour, the decadence and dissolution of historical Hungary.

It should be pointed out that the theme of decline is paramount, even overwhelming in the later works of Szekfű too, although not always and not exclusively, as he harshly defied/repudiated in the 30-es the views of Spengler and Lajos Prohászka f.i. A clear proof for it is his book, entitled "After the Revolution"(1947)⁴ [the first chapter of which appeared as a series of articles with the title "Somewhere We Have Lost Our Way" - in the newspaper "Magyar Nemzet"[Hungarian Nation] in 1943-44, . Here Szekfű explores the causes, that led to the catastrophe of 15th October, 1944, which means the terrific rule of the "Arrow Crosses", the outrageous atrocities, the cruel and extreme antisemitism, the terror and dictatorship of Ferenc Szálasi. He found them in a deviation from the centralist ideas of JózsefEötvös-László Szalay- Móricz Lukács, etc. , which means a lack of or at least the shortcomings of the development of the civil society, the omnipotence of the state and totalitarianism (which were the tragic consequences of the policy of "little Hungarians" as described).

Paramount is the decline theme in one of the main spiritual-political streams in Hungary between the two world wars, in the thinking of the so called populist writers. The basic tune was given - the fact is well known in the Hungarian scholarship - by the novel entitled "The eroded village"[Az elsodort falu, 1920]⁵ by Dezső Szabó. According to the here developed and later (in the 30-es) also represented and even "deepened" view of Dezső Szabó, first and foremost the originally foreign (mainly German, but also Jewish and Czech) middle/intellectual class was responsible for the dissolution of the historical Hungary, for Trianon and - consequently - for the revolutions in 1918/19 (in a strict contrast to the interpretation of Szekfű), making for example the Compromise with the Habsburgs in 1867 happen. This stood strictly in contrast with the interest of the Hungarians (instead of Széchenyi and Deák he preferred Kossuth), the tragic consequence of which was the fact, that the Hungarians during the First World War had to waste their best forces in Galicia (that was totally indifferent to the Hungarian interests), while they didn't have enough power to defend the vital Hungarian interests in Transylvania, against the Romanian penetration. In the fundamentalist program of Dezső Szabó, instead of the guilty/sinner "city"(mainly Budapest, which is the lifespace of the above mentioned foreign middle/intellectual class) rather the Hungarian peasant, the village and f.e. the protestant religion epitomize/preserve the Hungarian traditions and values. That's why the radical land-reform, the peasant-democracy and the

² Cf. Szekfű Gyula, *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. [Three Generations. The history of a declining Age.]Budapest. 1920.

³ Hóman Bálint – Szekfű Gyula (szerk.): 1935–1936. *Magyar történet*. [Hungarian History] I–V. Második, bővített, teljes kiadás. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

⁴ Cf. Szekfű Gyula, *Forradalom után*. [After revolution.] Budapest: Cserépfalvi. 1947.

⁵ Cf. Szabó Dezső: Az elsodort falu [The eroded village] (regény, [Budapest, 1919](#))

cooperation with the neighboring East European nations, the making familiar each other's culture (instead of the stupid "cultural superiority" program of count Klebelsberg) signify the actual political-social-cultural agenda - according to Szabó.

László Németh, another writer (originally a physician) conceived the ideas of the populists at the highest level. Németh possessed an immense European erudition and culture and according to his interpretation the Hungarian problems can be analyzed and solved only by comparison with the whole European context itself. It should be noted that Németh was a busy lecturer of the European decline literature and f.e. the classical figures of spiritual history/"Geistesgeschichte" (read more scarcely by Szekfü) - Dilthey, Spengler, Ortega, Huxley, Pirandello, later Toynbee - were not only read diligently by Németh but he reviewed and commented them regularly in his one-person journal/periodical, "Witness." (Tanú, 1932-36.) Partly adapting this spiritual history rhetorics he conceived his famous, at the same time ill reputed, in many ways misinterpreted notions about the opposite souls of "superficial/diluted"(non real) and "deep/eternal"(real) Hungarians, mainly in his well known essay (stirring also a tremendous whirl) "In Minority"(1939)⁶.

In this essay the Hungarian writer/thinker outlines a sketch about the whole development (rather decadence, deformation, dérapage) of the Hungarian literature from the 18-th century. According to this the real values/the real achievements were accomplished by the true, "deep" Hungarians (Csokonai, Berzsenyi, Kemény, Vajda, Ady, Móricz, Dezső Szabó), who represented and conveyed in their political-intellectual program the true/real interests of the Hungarians (peasantry, democracy, populists culture, protestantism, radical social reforms, Eastern Europe), but ended in a tragic/ill fate, with unsuccess, unpopularity, collapse, failure and wreck. In opposition to them the other line of the Hungarian soul/development, the superficially assimilated, "diluted"/surface Hungarians (Kazinczy, Jókai, Hatvany, Ignóty, Babits, Szekfü) who were in the ruling/conducting positions in the literal/spiritual (and political) world, but were mostly unproductive, only impressarios and organizers with their indifference towards the real Hungarian questions/fate, with their superficial optimism, the snob emulation for the West-European values, (they translated only this Western literature) they lacked the genuine creative abilities. Finally they caused/prepared the dissolution/the decadence/the decline of the Hungarian society/culture/state, forcing "in Minority" the "deep" Hungarians, ruling them out from the leading position of the Hungarian cultural and political life, which was specifically dangerous in the shadow of the approaching catastrophe/world war.

In another essay of Németh, written also in the 30-s (cf. "The Hungarians/Hungary and Europe", 1936)⁷ this decadence/decline lasting from the Enlightenment is not a unique/specific feature of the Hungarian history itself, but it characterizes - and here follows the theory of spiritual history, the application of the thoughts of Spengler, Ortega, Huizinga, Huxley - the Western European development as a whole. As the latest (he distinguished four big cultural boom/flourishing periods in its development/history, recalling somewhat the theory of St. Simon about the altering changes of the "organic" and "critical" periods in history), in the 19-th but mainly in the 20-th century (the world wars and the revolutions clearly prove it) lost its creative cultural forces, its earlier productive resources has been emptied, became slowly a flat and dry, unproductive civilization stimulated/functioned by materialism, harsh self-interests, capitalism self-reproducing/repeating technique. For Németh - it goes without saying - the Hungarians shouldn't follow the East-European (Soviet) pattern either (although he highly appreciated the Russian literature even translated them in the 50-es), which embodies in many respects the opposite sides of the Western values, such as collectivity, community, religion, socialism, tradition, irrationality, etc. which in its actual form epitomizes much more the state totalitarianism, the disappearing of the creative individual forces, disarray, unproductibility, lack of freedom and frozenness.

With all of these the Hungarians and the nations/peoples of Eastern/East-Central Europe, face a historical moment and task when they are able to show a new pattern to the whole Europe itself, an example, an alternative for the solving/mastering of the European crisis by the synthesis of the two basic, opposite, sketched cultures, the Western and Eastern values, the so called "third way"/"third road" theory. This synthesis is conceived by the (for the Hungarian audience well known) notions/terms of Németh's ideas such as: new nobility, cooperatives (instead of farms and state farms), quality socialism, the synthesis of physical and intellectual work, etc.⁸

⁶ Cf. Németh László. Kisebbségben. [In Minority.] In Németh László: *Sorskérdések*. 408-482. Budapest, 1989.

⁷ Németh László, A magyarság és Európa. [Hungary and Europe.] In Németh László: *Sorskérdések*. 252-336. Budapest, 1989.

⁸ It should be noted here, that László Németh (via István Bibó) practiced a considerable impact on the professional historiography too, particularly the work of Jenő Szűcs, entitled "Sketch about the three regions of Europe" is usually pointed out, from a much later period of course.

It has been less known (or stressed) that László Németh (and the populist theory of history) affected deeply from the historians between the World Wars István Hajnal, several studies of whom although appeared after the War in the periodical of the populist writers, in "Válasz"(Response).

It can not be particularly surprising that the decline/crisis motif is an important/organic tenet of the Marxist historical thinking, which was anyway in quite a marginal position between the two World Wars in Hungary. The Marxism/historical materialism appeared in Hungary at the end of the 19-th century, in Ervin Szabó's theoretical-historical works, later in those of Jenő Varga, (and of some bourgeois radicals' such as Pál Szende, etc.) Elek Bolgár, Jenő Czóbel, József Révai and Erik Molnár. Although they continuously complained about the decline and crisis of capitalism - basically following the formation theory they regarded capitalism as a necessary stage in the general /and abstract scheme of a linear/theological development, the final goal of which was the advent of communism/socialism. Georg Lukács's view, being the best-known and most outstanding Hungarian Marxist theorist, essentially differs from the above said. In his youth, Lukács oriented himself much more towards the somewhat conservative spiritual history/"Geistesgeschichte", in the rhetoric of which the decline question is fundamental and this (despite all the modifications and changes further on) persists in Lukács's whole oeuvre. His most relevant views in terms of our theme (decline, crisis) were developed in his also famous/and at the same time much criticized book, "*History and class consciousness*"⁹. His book – similar to the partly above mentioned works of Szekfű, Dezső Szabó and Mihály Babits – also draws the theoretical consequences of the revolutions in 1918/19 (not exclusively) in Hungary, of course, from different points of view and with differing conclusions than the above mentioned ones. In this book (rather being his most important volume of essays, since it's a collection of studies) Lukács gives an analyses of the development of modern capitalism, being brilliant in many respects and exerting a huge impact on the not much later established "Frankfurt School" (1923), even though in the end he adapted only the Marxian models and properly remained within the framework of the notion-system of the "Capital". According to Lukács - and to the Marxist theory of course - the main contradiction (this is of course a simplified account) of capitalism (and the modern world) is the dichotomy of production value and exchange value of the goods (generated, first of all, by the market). This means that the productions are released not because of their "real" values, but the value determined by the law of supply and demand, (being the main principle of the market.) This is a properly antihuman declaration form (rather main cause) of the process of the so called "alienation"/"rationalization", which is the proper characteristic feature of capitalism (and the modern world). Even the main representatives of the „bourgeois” philosophers starting from Vico and Kant, Schiller and Kleist through Hegel until Nietzsche, Spengler and Max Weber have realized this fact. The main shortcomings of the "bourgeois" philosophy were the followings: its analyses were not scientific enough, i.e. the opposition of "culture" and "civilization" - in the work of Nietzsche, Spengler having a long tradition in the German historical/philosophical thinking (going back at least to Schiller, Kleist, Herder and Kant). According to this opposition after a certain time a "breakdown" occurs in every culture when the culture loses its creative forces, and the superficial optimism, the mere and mechanistic/materialistic rationalism, the Nietzschean analytical/philological scholarship come to the fore. According to Lukács this interpretation of the opposition of culture and civilization is a myth in many respects leading itself to the mystification that the breakdowns are an unchangeable, eternal law of historical development (and finally contributing to the alienation portrayed). According to Lukács - he follows here naturally besides Marx, Hegel and Vico - all this (I mean the "alienation") should be depicted as a result of creative process of the mankind (using the notion of becoming instead of being) in its concrete historical reality. The Marxist theory has the same line of thinking regarding this process as not an eternal necessity but - applying the "scientific" categories of economics - linking it to a historical social/sociological formation (capitalism) produced by human beings. This concrete analysis offers the possibility to overcome these basic contradictions, to extinguish the "alienation", to celebrate the liberty of the humanity/mankind. Namely, the historical-social subject should be in

---

In the historical conception of István Hajnal the motif of decline, respectively the critic of the modern European "development" were paramount/essential as well. His views were basically influenced by the German sociology (besides Comte and positivism), mainly the conceptions of Tönnies, Vierkandt, Wundt, Ipsen and H. Freyer can be detected in his works (besides the fundamental Max Weber).

István Hajnal analyses/explores the modern development in applying the well known notion of "Gesellschaft"(society) in contrast to the model of "Gemeinschaft"(community) which prevailed mostly in the Middle Ages. During the modern era (in the era of "Gesellschaft") - according to this conception – dominate much more the business, the self interest, the "rationality", the quantity and "causality" contrasted harshly with the traditionalism of the Middle Ages, when - f.e. in the crafts (in opposition to the manufactures/fabrics – the quality, the creative human being, the pleasure felt within the creative work (which didn't concentrate primarily on the end product of this work) played the most important role, and when the interests of the individual were in a peaceful harmony with the "community". (Another big contradiction of the modern development is in the views of Hajnal the twist between the physical and intellectual work.)

We should underline at the same time that Hajnal in turning down/rejecting the West-European development conceives the harsh critic of the Eastern/East-European way as well, from which is lacking the personal motif, the individual freedom, the creative initiative that is promoter of the further development.

His views were culminated also in a so called "third path" theory (that is a synthesis of the individual and collective principals, respectively the physical and intellectual works f.e.) which can be epitomized/accomplished by the so called small European/East European nations (He urges not by chance the close cooperation of the historical writing of the small/periferic European nations.)

⁹ Cf. Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1978. [Georg Lukacs *History & Class Consciousness 1920* [In English: Translator: Rodney Livingstone; Merlin Press, 1967]

the focus of any search, whose "interest" is to extinguish the contradiction (referring to the opposition between the production and exchange values) depicted above. This subject - according to the Marxist theory - is the working class, the social class not possessing anything, being in no use to maintain the manipulation of the market and constituting – on top of all that – in its tendency the majority of a society, therefore being the harbinger of real democracy.

As it turns out from the literature dealing with Lukács, with all this the Hungarian philosopher only recalls the main theses of Marx in many respects – however his main concern is that how the social/socialist revolution is possible to happen in Eastern Europe, since Marx conceived his theory analyzing the West European developments (predicting the revolution, the advent of a new social form there). Lukács's answer is that – from here follows the notion of "*class consciousness*" - the concrete social/economical circumstances should not have been developed such an extent as Marx predicted. It's enough if such an (ideological-political, spiritual-intellectual) body exists realizing that this is the main, universal, general, necessary way ("law)/requirement of social development (irrespective of national and geographical differences, or cultural diversity) as well as that the Party actually - it goes without saying – is the communist one. The social revolution can be also part of the agenda everywhere where the Party exists (even, and first of all, in Eastern Europe, of course).

[I don't have space and time to do a more profound analysis of Lukács's views, enough is to mention that he already puts a bourgeois revolution before the socialist-communist revolution in the first half of the 20s – cf. his "Blum-theses". This act denotes a more democratic alternative, declaring the cooperation with the bourgeoisie in order to remove the feudal remnants in this society (this is a forerunner of the later "People's Front idea with all its implications). Finally we should note that the decline theme is fundamental in his main work, the "*Destruction of Reason*"¹⁰ written in the 50s, being in a persistent relation with his earlier theories. Although he does not speak about the decline of Western Europe and capitalism/Bourgeois democracy in his book, but about the decay/about the "Sonderweg", the decline of Germany and about the disarray of the German development from the "rational", Western, bourgeois road embodied by the gradual spreading over of irrationalism. I note that here he also uses the notions/rhetorics of the "Geistesgeschichte" in many respects as Lukács portrays a decline in the field of ideology and philosophy, evoking and heavily attacking the ideas of Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Spengler, Max Weber and Rosenberg.]

It is legitimate to ask what the common features are in these different decline-interpretations and in the last analyses/finally how the views, briefly sketched above, can be interpreted?

Before trying to answer these questions I would like to confirm that this period for the Hungarian culture, especially in terms of the historical writing and thinking - mainly if we compare it with the developments of "Gleichschaltung" after 1945, respectively 1948 - can be evaluated as a kind of Golden Age, including a certain paradox, as we speak about decline, crisis, decay, disintegration literature in this respect (this constitutes here the paramount sujet/subject) at the same time the spiritual/intellectual life, the literature and historical scholarship flourished (was at its peak and in many respects of European level/keeps pace with the European standards, even somehow the adaptation/application of the decline literature constitutes the pillars of this keeping pace with the European trends. It is enough to mention in this regard such (already evoked/cited) names as Dilthey, Ortega, Spengler, Madariaga, Keyserling, Meinecke, M. Scheler, B. Croce, M. Weber, Huizinga, J. Maritain. I. Ziegler, Frobenius, Papini, Tönnies/Vierkandt, etc. who epitomized the avantgarde of the European intellectual life¹¹, - they were all well known in Hungary in that period. This list, at the same time, indicates my basic idea: the so called spiritual-history, in German "Geistesgeschichte" had the main effect on the Hungarian decline-literature, and to my mind the thoughts/figures mentioned/depicted/portrayed earlier in this lecture can be interpreted and evaluated within this framework. There are and were of course heavy discussions about the term and theory of this spiritual/intellectual history and "Geistesgeschichte" (in Hungary too) in the relating literature (unfortunately the term of this fundamental school - because of the dominance of the social history and social historical theories – is lacking in many synthesis in historiography published even recently) - but it seems quite arguable, that the main ideas of the spiritual history can be discovered/detected in the Hungarian decline-literature, such as: the opposing of the social/cultural sciences/scholarship with the natural sciences, the ruling/reigning of the interpretative and hermeneutic approach ("Verstehen" instead of laws and "Erklärung"), the theory about the ontological priority of the ideas ("Weltanschauungen" with the Diltheyan terms), the opposition between the notions of "culture" and "civilization" (respectively the harsh critique of the "modern"), the skeptical view about the mass phenomena of modern civilization, but also the dominance of the so called "cultural history", contrasted to the traditional political and event history, but also to the positivist social history (in the vein of the "Annales", etc), but even a certain - sometimes even striking - political

¹⁰ Cf. Lukács György: Az ész trónfosztása. Magvető Kiadó, Budapest, 1978. (5.kiadás)[In English: „The Destruction of Reason”, London 1980, Atlantic Highlands 1981.

¹¹ Even if - it goes without saying - their works are discussed/sometimes harshly disputed up to this day and if sometimes can join them such dubious/suspect names as the Italian Julius Evola or the French Guénon

conservatism, elitist and estheticist/somewhat aristocratic world view - all these can be revealed in the rhetorics of the Hungarian crisis-discourse.

I would like to point out especially in all of this the decisive role of history, that means partly the importance/significance of the historical/historicist arguments, the dominance of the genetic point of view/aspect - almost all of the authors place their view in a historical framework/context/narratives/perspective which may include an overexpectation, an - paradoxically - optimistic (nowadays scarcely shared) illusion about the possibility of the big/grand historical narrative/"masternarratives"(even if its decline theme form.)

It holds true however that the concrete/empirical/("proper" for using the notion of Alun Munslow) and ruling historical scholarship - in Hungary too - was quite/very cautious/skeptical towards this generalizations [even in the case of Szekfű this is the least appreciated phenomena in his "Three Generations"] and its figures were not rarely marginalized, refuted/repudiated as dilettants, non "scientific". But this is also a general feature of the European or East European spiritual history - cf. the Romanian case with E. Cioran and M. Eliade.)

All this means, at the same time, that the Hungarian decadence/dissolution/decay literature cannot be interpreted exclusively by the cathacisms /catastrophes of the Hungarian history, namely the defeat in the First World War, the dissolution of the Monarchy, and Treaty of Trianon, (notwithstanding - of course - their major impacts), as its not underestimable part appeared before the first world war (partly during it, when its consequences were not to be foreseen). F.i. Szekfű's "Rákóczi in Exile" that is even with its psychologism a par excellence spiritual history /"Geistesgeschichte" work was written in 1913 and portrays the declining/decaying Rákóczi (=Hungary) who is already over the climax of his power. On the other hand this motif appears in the newly created "winner" nations in Europe/East Central Europe as well (Cf. the triad of Cioran-M. Eliade-Noica in the Romanian intellectual life, but several other representatives of the Romanian historical thinking can be mentioned in this respect - from L. Blaga to the great N. Iorga.

[All this remarks can be related respectively to the German case too, it is often argued, that the spiritual history/"Geistesgeschichte" [even its hardly translatable name indicates the fact] is a German invention and spread all over in the world war also looser Germany between the two world war. This holds but partly true, because the English Toynbee, the French Maritain, the Dutch Huizinga, the Russian Berdiaev, the Spanish Ortega etc. can also be regarded as representatives of spiritual history. On the other hand: how its much wider European impact can be explained if it would limit itself [I mean spiritual history] one-sidedly to Eastern Europe; the much wider impact referring to f.e the postmodern [which is a genuine Western European and non German - rather Anglo-Saxon and French- phenomenon] reaching back in many respects to the rhetorics of spiritual history and raising again its paramount subjects, f.e. about decline, disintegration and decay.]

Finally I would like to make a remark being in the closest connection with the orientation of spiritual history/"Geistesgeschichte": from this - to my mind - mainly by the dispositif (Foucault) of "Geistesgeschichte" generated tableau's , interpretations of decline are basically lacking the racist-biological approach, which can be exclusively explained by the way of the interpretation of "Geistesgeschichte" (as most of their representatives saw even the appearance of the racist-biological views as one of the most striking signs of the general decay.) That means that they understood the decline not (not even László Németh) by the mixing, by the dilution of the superiour and inferiour races (in the vein of Gobineau, Chamberlain and Evola), although this can be found in the Hungarian - non "Geistesgeschichte"!!! - historical/ideological literature abundantly, from István Milotay, to Ödön Málnási and Lajos Méhely.

But the lasts were never honoured by the "Geistesgeschichte"/intellectual history etiquette they even considered the "Geistesgeschichte", respectively its outstanding figures as one of their main enemies - or simply traitors and deceivers - f.e because of their - allegedly - too elitist, too abstract, too conservative and not rarely aestheticist ideas. With it receives the "Geistesgeschichte"/spiritual history a basically positive/humanistic feature and message this can be but the subject of another lecture in this conference, which elaborates the racist decline theory of the extreme rights in Hungary of the relevant period.

Bibliography:

- ✚ Borbándi Gyula., *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék. [In German: Der ungarische Populismus (1976)]* Budapest: Püski. 1989
- ✚ Geschichte zwischen Kultur und Gesellschaft.(Beitraege zur Theoriendebatte.) Herausgegeben von Thomas Mergel und Thomas Welskopp. Verlag C.H. Beck, München, 1997.
- ✚ Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. (A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében.)[The Forgotten Renaissance. Hungarian Philosophical Thinking in the first half of the 20-th century.] Göncöl Kiadó, 1993.
- ✚ Hermann István: Lukács György élete. [The Life of György Lukács.] Corvina Kiadó, Budapest, 1985.
- ✚ Kelemen János: *Az ész képe és tette. A történeti megismerés idealista elméletei.* [The deed and portray of reason. The Idealist Theories of hHistorical Knowledge.] Atlantisz, Budapest. 2000.
- ✚ Arpad von Klimo: *Nation, Konfession, Geschichte: Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europÖaischen Kontext (1860-1948).* Munich: R. Oldenbourg Verlag, 2003.
- ✚ Arpad von Klimo : Transnationale Perspektiven in der ungarischen Geschichtsschreibung des 20. Jahrhunderts: Vom 'Hóman-Szekfű' bis 'Ránki-Berend', in: Duchhardt, Heinz (Hg.), "Nationale Geschichtskulturen in Europa", (erscheint 2006).
- ✚ Kosáry Domokos, *A magyar történetírás a két világháború között.*[The Hungarian Historical Writing Between the Two World Wars.]In Kosáry Domokos : *A történelem veszedelmei.* [The Dangers of History.]321-355. Budapest. 1987
- ✚ Lackó Miklós, *Népiek tegnap és ma.* [The populists today and yesterday.] In Lackó Miklós: *Sziget és külvilág.* [The isle and the outside world.] *Válogatott tanulmányok.* 165-190. Budapest: MTA Történettudományi Intézete. 1996.
- ✚ Raab Epstein, Irene. *Gyula Szekfű. A Study in the Political Basis of Hungarian Historiography.* New York: Garland Publishing, 1987.
- ✚ ROMSICS Ignác: *Clio bővületében.*[In Clio's enhancement.] (Magyar történetírás a 19-20.században - nemzetközi kitekintéssel.)[Hungarian Historical Writing in the 19-20-th Century with a European Outlook.] Osiris, Budapest. 2011.
- ✚ Sutyák Tibor: *Michel Foucault gondolkodása.*[The thinking of Michel Foucault.] Máriabesnyő–Gödöllő. 2007
- ✚ Sziklai László: *Proletárforradalom után. Lukács György marxista fejlődése 1930-1945.* [After Proletarian revolution. The Marxist development of György Lukács 1930-1945.] Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1986.
- ✚ Sziklai László: *Lukács és a faszizmus kora.* [Lukács and the Age of fascism.] Magvető Kiadó, Budapest. 1981.
- ✚ Trencsényi Balázs: *A nép lelke. (Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában.)*[The Soul of the Nation. Debates about the national character In Eastern Europe.] Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Budapest. 2011.
- ✚ Vardy, Steven Béla, *Modern Hungarian Historiography.* New York: Columbia University Press, 1976.

Eröss Vilmos: A hanyatlás témája a magyar történetírásban a 20. század első felében

A fenti tanulmány a két világháború közötti magyar válság-elméleteket elemzi. Megemlíti ezek közül például Babits Mihály, Szerb Antal, Hamvas Béla, Prohászka Lajos ezzel kapcsolatos műveit, de főként a történész Szekfű Gyula, a népi író Németh László (és Szabó Dezső), valamint a filozófus Lukács György műveit állítja az elemzés középpontjába. A szerző megállapítása szerint, bár alapvető különbség van a szóban forgó gondolkodók elméleti-teoretikus megközelítéseiben, a korábban említettekkel közös jellemvonásuk az ún. “szellemtörténet” (Geistesgeschichte) gondolati mezőjében való értelmezés. Ez a Trianoni döntés következtében kialakult felbomlással együtt gyakorolt alapvető hatást szellemi-politikai helyzetértékeléseikre.

Farkas László Róbert : Tekintheünk-e apostolként Mária Magdolnára?

Összefoglaló bevezető:

A következő oldalakon kísérletet teszünk arra, hogy bizonyítást nyerjen a feltételezés: Mária Magdolna Jézus tanítványa volt, rendelkezett az apostoli megbízatással, jogosítvánnyal. Jézus közeli növendékeinek egyikeként szenvedte el a Megváltó keresztre feszítését, aki különleges jelentőséggel bírt a kereszténység kialakulása és fejlődése szempontjából. Alapul véve létezését, amelyet a rendelkezésünkre álló irodalmi források alátámasztanak. A tanulmány szerzője jó olvasást kíván azoknak, akik Mária Magdolna személyét illetően érdeklődéssel fordulnak a kanonizált iratok mellett az apokrif irodalom felé.

Bevezető

Az irodalom-, és teológiatörténeti kutatások jelen állása szerint az újszövetségi, kanonizált biblikus hagyomány¹ keveset árul el Mária Magdolna személyéről. Megállapíthatjuk, hogy a rendelkezésre álló források csak tudományos feltételezésekre adnak lehetőséget, amelyek megnyugtató, egyértelműen kidolgozott karakterológiát nem állítanak fel személyéről és a keresztény hagyományban betöltött szerepéről. Igaz ez akkor, ha csak az egyházi kánon által hitelesnek tartott újszövetségi iratokat vesszük alapul. A következő oldalakon kísérletet teszünk arra, hogy bizonyítást nyerjen a feltételezés: Mária Magdolna Jézus tanítványa volt, rendelkezett az apostoli megbízatással, jogosítvánnyal. Jézus közeli növendékeinek egyikeként szenvedte el a Megváltó keresztre feszítését, aki különleges jelentőséggel bírt a kereszténység kialakulása és fejlődése szempontjából. Alapul véve létezését, amelyet a rendelkezésünkre álló irodalmi források alátámasztanak.

A kutatási szegmens megjelölésénél előre kívánom bocsájtani, hogy a következőkben Mária Magdolna apostoli hatóságának bizonyítására koncentrálnunk, s annak teológiatörténeti jelentőségére. A manapság oly népszerű témára², a Jézussal való személyes kapcsolatára nem térünk ki. Még akkor sem, ha az apokrif Fülöp evangéliumában, konkrétan olvashatunk Jézussal való hitvesi kapcsolatáról³.

Jelen dolgozat írója bízik abban, hogy a rendelkezésünkre álló dokumentumokból az apostoli hatóság egyértelműen megállapítható és bizonyítást nyer, ugyanis a tézis bizonyításában nincs könnyű dolgunk. Mária Magdolna személye és apostoli illetékessége a keresztény hagyományban igen kérdéses. Egyfajta következtető és feltételező módszerrel juthatunk felismerésekhez, amelyekkel ismereteink gazdagodhatnak. De hozzá kell tennünk, nyomozásunk eredményei nagyobb részben olyan források útján jutnak napvilágra, amelyeket mellőzött az egyházi kanonizáció vagyis az egyház nem tartotta azokat hitelesnek. Mégis ezek az anyagok fellelhetőek a mindennapokban, olvashatók, s általuk a tanulmány összefoglalásában leírt kutatási eredmények ellenőrizhetőek.

A tézis bizonyítási folyamatában, dolgozatunkban elsőként az apostoli hatóságot (I.) definiáljuk. A vizsgálati módszerünket segítő főbb részleteket a Tamás evangéliumból (II.) és a gnosztikus irodalomból (III.) ismerhetjük meg, majd Mária Magdolna személyének irodalomtörténeti fejlődését tekintjük át a korai hagyomány időszakában (IV.).

Dolgozatunkban a kánon Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát hívjuk segítségül, az ószövetségi Bírák Könyvét valamint az apokrif iratok⁴ közül a Tamás hagyományból legkorábban született⁵ Tamás evangéliumát, majd Mária evangéliumát és a Pistis Sophiát. Az Egyetemes Lexikon cikkelyei és a Lectorium Rosicrucianum, Az arany rózsakereszt szellemi iskolája című kiadványban „Belső és külső kereszténység” című tanulmány ugyancsak segíteni fogja munkánkat. Tárgyaljuk még a hagyomány irodalomtörténeti fejlődésének társadalmi, teológiai, történelmi hátterét, amelyhez útmutatóként szolgál Judith Hartenstein: Mary Magdalene the Apostle - A Re-interpretation of Literary Traditions? című publikációja, valamint Vanyó László: Az ókeresztény egyház irodalma I; Benyik György: Az újszövetségi szentírás keletkezés-, és kutatástörténete, Jan Van Rijckenborgh: A Pistis Sophia gnosztikus misztériumai irodalmi források segítenek majd bennünket eljutni a bizonyító erejű következtetésekig.

¹ A kanonizált szinoptikus evangéliumok (Máté, Márk, Lukács), és a kanonizált János evangéliuma.

² A bulvársajtó előszeretettel foglalkozott a Jézus és Mária Magdolna közötti kapcsolatáról az utóbbi időben. Jelen tanulmány szerzője a viszony tárgyalásától eltekint.

³ „Hárman voltak (akik) folyton az Úrral mentek: az édesanyja, Mária, anyja nővére, és Magdaléna, akit hitvesének hívtak. A nővére (az Úré), az anyja és a hitvese neve ugyancsak Mária volt.” - Fülöp evangéliuma 32. vers.

⁴ Ismeretlen eredetű, az újszövetségi kánonból kizárt vallásos könyveket jelentenek az apokrif iratok. – Vanyó László alapján. (Vanyó László: Az ókeresztény egyház irodalma I. Jel Kiadó. Budapest, 2000. 142. o – Továbbiakban: Vanyó.)

⁵ Az időrendiséget Judith Hartenstein: Mary Magdalene the Apostle - A Re-interpretation of Literary Traditions? tanulmánya állapítja meg. (www.lectio.unibe.ch; Letöltés dátuma: 2013. április 2.)

I. Mária Magdolna, mint apostol?

A Megváltó tanítványai apostoli hatósággal rendelkeztek. Az „apostol” egy különleges kifejezés, amelyet a hagyomány különbözőképpen értelmez, de alapul vehetjük azt a széles körben elfogadott megállapítást, miszerint egy apostolnak megbízása van a tanításra, és igehirdetésre. Erre az apostolok Istentől kaptak megbízást Jézuson keresztül. Tehát tanítás, megbízás, megjelenítés és igehirdetés, így lehet definiálni az apostoli illetékességet.⁶

A katolikus egyház által kanonizált iratokból csak férfi nemű apostolokat ismerhetünk, amelyek Jézus közvetlen környezetében voltak. Még Benyik György teológus professzor nagy gondossággal készült, hiánypótló munkájából is - amely az újszövetségi szentírás keletkezés-, és kutatástörténetét vizsgálja – csak tizenkét férfi tanítványt ismerhetünk meg.⁷ Benyik az újszövetségi forrás alapján a következő tanítványokat mutatja be, akikkel az egyház által hitelesnek tartott iratokban találkozhatunk: Péter, András, Jakab, Zebedus fia – János, Fülöp, Bertalan, Tamás, Máté a vámos, Jakab – Alteus fia, Tádé, Simon a zélóta⁸, Iskarióti Judás.⁹ A felsorolásban egyetlen női névvel sem találkozhatunk, tehát Mária Magdolnát eszerint nem jegyzi a római katolikus teológia – eddig - Jézus tanítványaként. Az Újszövetségben, és az apokrifekben találkozhatunk a nevével¹⁰, tehát létezése valószínűsíthető, de a tárgyalt kontextusban, az apostoli intézmény vonatkozásában az egyház Mária Magdolnát nem sorolja József fiának tanítványai közé. Idézett könyvében az újszövetség - kutató még hozzáteszi, akadtak olyanok is, akik bár elfogadták Jézus tanításait, nem mindenki tartott vele. Voltak tanítványai Jeruzsálem környékén is, de nem voltak vele napi kapcsolatban.¹¹ Tehát még ebből a bővített halmazból, a tanítványok tágabb köréből sem lelhetünk olyan említést, vagy utalást, amely alapján bizonyítékot találunk arra, hogy Mária Magdolna apostoli hatósággal rendelkezett, aki ugyanúgy megbízást kapott az igehirdetésre és tanításra, mint az előbbieken nevesített Krisztus környezetében élő férfi tanítványok.

II. Tamás evangéliuma

Tézisünk bizonyításában eddig összefoglalhatjuk, hogy a fentiek alapján Mária Magdolna létezett, hiszen említi az Újszövetség, ám nem volt apostol, mivel a kánon alapján erre bizonyítékot nem találunk. A cél érdekében ne elégedjünk meg ezzel az eredménnyel. Továbblepve, az apokrif irodalomban azonnal egy érdekességre bukkanhatunk.

A Krisztus után 50 körül íródott Tamás evangéliumában¹², az utolsó versben találkozhatunk Máriával:

„Simon Péter mondta nekik: Bárcsak távozna Mária közülünk, mert az asszonyok nem méltóak az életre! Jézus mondta: Íme, én biztatni fogom őt, hogy férfivá teszem; hogy ő is élő szellemmé legyen, amely hozzátok, férfiakhoz hasonlít. Mert minden asszony, aki férfivá lesz, be fog menni a mennyek királyságába.”¹³

Ezek a sorok támaszt tudnak adni kutatásunkhoz. Olvasatomban a verset a következőképpen értelmezhetjük. Tamás evangéliuma egy csoporton belüli viszályt ír le, amelyet Jézus lecsendesít. A tanítványi csoport egyik tagja, Péter - a hagyomány szerint a későbbiekben a keresztény egyházat, a pápaságot megalapító apostol, a köszikla¹⁴, s aki előbb halász volt¹⁵, majd Jézus közeli tanítványainak egyike lett – a csoportnak nemtetszését fejt ki, hogy Mária közöttük van, s áhítja annak távozását. Elsőként meg kell állnunk, hogy tisztázni tudjuk kiről is van szó, ki lehet ez a Mária, akiről Péter beszél.

Több olyan nőt is ismerhetünk, akiket Mária névvel illet a hagyomány. A legelső Szűz Mária, Jézus anyja. Megismerhetjük Mária Magdolnát, aki a szinoptikusoknál¹⁶ és Jánosnál, Jézus sírjánál jelenik meg¹⁷ és kerül említésre. Lukács ír még Jézus női

⁶ Judith Hartenstein: *Mary Magdalene the Apostle - A Re-interpretation of Literary Traditions?* (www.lectio.unibe.ch; Letöltés dátuma: 2013. április 2.)

⁷ Benyik György: *Az újszövetségi szentírás keletkezés-, és kutatástörténete* (JATEPress Kiadó, Szeged. 2004.) – Továbbiakban: Benyik.

⁸ Krisztus idején s az utána következő évtizedekben a zsidóságon belül, egy fanatikus, radikális irányzatot képviseltek Palesztinában, legfőképpen a zsidó fölkelés idején, Kr. u. 67-70 – ben. (Egyetemes Lexikon. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 998. o.)

⁹ A felsorolt tanítványok – Benyik. 209. o.

¹⁰ Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma az Újszövetségben, valamint az apokrif irodalomban találkozhatunk még vele Tamás és Mária evangéliumában, valamint Jézus Krisztus Szófiájában.

¹¹ Benyik György már idézett művéből - Brown, R. E.: *The Community of the Beloved Disciple*. New York 1979. alapján.

¹² Az időpontot a „Belső és külső kereszténység” című tanulmány határozza meg. (Lectorium Rosicrucianum –Az arany rózsakereszt szellemi iskolája. 2010/4 kiadvány.)

¹³ Tamás evangéliuma 114. vers – Továbbiakban: Tamás.

¹⁴ Máté evangéliuma (Továbbiakban: Máté.) 16: 18 – 19. - Jézus kijelenti, hogy Péter a köszikla, amelyen felépíti anyaszentegyházát.

¹⁵ Márk evangéliuma (Továbbiakban: Márk.) 1: 16.

¹⁶ Szinoptikus (a szinoptikus görög szó és jelentése: együttlátó) evangéliumok az Újszövetség közös forrásokra visszavezethető és azonos szemléletmódot mutató első három evangéliumát (Máté, Márk, Lukács) jelentik. (Egyetemes Lexikon. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 881. o.)

követkőiről, közöttük Mária Magdolnáról, akiből Jézus hét ördögöt űzött ki¹⁸. Mária néven ismerhetjük még Jakab anyját¹⁹, Márknál és Lukácsnál. Máté említ még egy nőt, akit ugyancsak Máriaként neveznek²⁰, de itt további részlet nincs a szereplő kilétét illetően. Márk még egy nőt mutat be nekünk, Máriát, Józse anyját²¹, aki Mária Magdolnával együtt érkezik meg Jézus sírjához.

A legkorábban íródott forrásunkhoz visszatérve, Tamás evangéliumában – véleményem szerint - Mária Magdolnával találkozhatunk. Ez a meglátásom, hiszen ha Péter Jézus anyjáról beszélne, Máriát biztosan jelzővel ékesítette volna a szerző. Másrészt így biztosan nem beszélhetett Jézus az édesanyjáról: „*Íme, én bízni fogom őt, hogy férfivá tesz; hogy ő is élő szellemmé legyen, amely hozzátok, férfiakhoz hasonlít. Mert minden asszony, aki férfivá lesz, be fog menni a mennyek királyságába.*”²² Hozzáteszem, Szűz Mária istenszülő mivoltát és ebből eredő rangját itt nem devalválta volna ilyen kontextusban Tamás²³, de akár más művek esetében sem találunk erre példát, ahogyan az egyébként az ókori zsidóságnál a nők státuszával kapcsolatban megszokott és általános volt. Így találunk magyarázatot Péter idézett kijelentésében a szereplő személyre. Tehát megtaláltuk Mária Magdolnát.

Ez után kérdés még az is, mi lehet annak hátterében, hogy Péter Mária távozását kéri a csoportból.

Indoklasként figyelembe kell vennünk, hogy az ókori zsidó társadalomban a nők igen nagy kiszolgáltatottságban éltek. A férfiak használati tulajdonuknak tekintették feleségeiket. Az asszony úgy szólította urát, mint a rabszolga a gazdáját, vagy, ahogy szolgál a királyt. Az asszony kötelessége az izraeli családban a házimunka, a nyáj őrzése, a szántóföldi munka, a kenyérsütés és ruhaszövés volt.²⁴ Közéleti szerepet nem tölthettek be, bár erre voltak kivételek, például Debora próféta esetében, aki bírót Izraelben, s elébe járultak a zsidók törvénykezésre.²⁵ Így megnyugodhatunk a felől, hogy Mária Magdolna is lehetett egy tanítvány, egy apostol ellenére, hogy a társadalmi szokásokkal ez ellentétes volt, s ez adhat igazán magyarázatot Péter viselkedésére. Az attitűd hátterében a görög szellem hatása nyugodhat, amely alól a zsidó társadalom sem tudta kivonni magát teljesen, még akkor sem ha leginkább ellenállt neki.²⁶ Az izraeli nők helyzete köszönhető volt a fokozatosan elterjedő, és teret nyerő hellén kulturális áramlatnak, amely befolyásolta a társadalmi berendezkedést is²⁷, s talán a jelenség alfáját a judaista társadalomban az ószövetségi bűnbeeséssel is magyarázhatjuk²⁸, amely teológiai nézet az erősen vallási alapú zsidó társadalomba beágyazódott.

Fejtegetésem szinonimájaként –, hogy Mária Magdolna egy kivételes helyzetben volt - olvashatjuk Benyik György idézett művéből azon jellemzést, miszerint Jézus magatartása és személyisége teljesen ellentétes volt a korabeli rabbinikus magatartással. Oktatási módszere a filozófusokéhoz volt hasonlatos. Különlegesen bánt a nőekkel is, akik állandóan megtalálhatóak voltak a követői között, ami a rabbi, a zsidó papok esetében elképzelhetetlen lett volna.²⁹

Amennyiben az eddigi apró mozaikokból kell összeraknunk Mária apostoli pozícióját – tehát, hogy Jézus tanítványai között kereshetjük -, akkor a következő összegzésre jutunk. Mária, Jézus tanítványai között foglal helyet, bár ez szemben állt a zsidó szokásokkal. Péter így fogalmaz: „*az asszonyok nem méltóak az életre*”³⁰. Péter radikális kijelentését tompíthatja, hogy ha metaforaként értelmezzük artikulációját. Tehát a „Köszikla” Máriát, s rajta keresztül általánosan a nőket nem tartotta arra méltónak, hogy Jézus tanításain keresztül megismerjék az üdvösséghez vezető utat. Abban az időben a zsidó társadalmi normáknak ez megfelelő, természetes gondolkodás volt. Péter szélsőségesnek tűnő viselkedésére még magyarázatul szolgálhat, hogy Jézussal erős bizalmi viszonyban volt Mária, egy kivételes, kitüntetett pozícióban a tanítványok között, s ez Péter apostol zavarhatta. Ám, ahogyan azt a bevezetőben megállapítottuk, evvel az iránnyal, a személyes kapcsolattal jelen tanulmányban nem foglalkozunk.

Az eddig megvizsgált részek alapján, összefoglalásunk még mindig kevésnek hathat ahhoz, hogy valóban megbizonyosodjunk arról, Mária Magdolna apostol volt.

¹⁷ Máté. 27:61; 28:1; Márk. 15:47; 16:1; János evangéliuma 20:1; 20: 13 – 17.

¹⁸ Lukács evangéliuma 8:2.

¹⁹ Márk. 16:1; Lukács. 24:10.

²⁰ Máté. 27:61.

²¹ Márk evangéliuma 15:47.

²² A már idézett Tamás evangéliuma 114. vers.

²³ Tamás = Tamás evangéliuma

²⁴ Benyik .60. o.

²⁵ Ószövetség - Bírák Könyve 4 – 5.

²⁶ Vanyó. 21. o.

²⁷ A nők például közéleti feladatokat nem láthattak el, nem volt szavazati joguk, alacsonyabb rendűek voltak a férfiaknál.

²⁸ Éva kíváncsiságának köszönhető a Paradicsomból való kiűzetés.

²⁹ Benyik. 208. o.

³⁰ Tamás.

III. A gnosztikus irodalom

A gnóziással³¹ ismerkedve már közelebb juthatunk a megoldáshoz. Egy ugyancsak kánonon kívüli szövegből, a II. században keletkezett Pistis Sophia – ből³² már konkrét választ kaphatunk a tanulmányunk címében szereplő kérdéseinkre. Részlet a Pistis Sophia - ből:

„A Megváltó szavait hallva Mária egy órán át a levegőbe meredt, majd így szólt: Uram, parancsold meg, hogy nyíltan beszéljek! - Jézus, az irgalmas pedig így válaszolt Máriának: Mária, te áldott, akit én tökélyre viszek a magasságok minden misztériumában, te, akinek szíve testvéreidnél is jobban a mennyek birodalmára irányul, szólj hát nyíltan!”³³

Tehát a fenti idézet alapján Mária a Megváltó tanítását hallgató apostolok között foglal helyet, Jézus tanítványaként. A csoporton belüli kivételes helyzetét egy további részlet bizonyítja:

„Amikor Mária elhallgatott, Jézus így szólt: Jól mondad, Mária! Áldott vagy te az asszonyok között a Földön, mert te leszel a legnagyobb bőség és legmagasztosabb beteljesülés.”³⁴

A Pistis Sophia-t olvasva megállapíthatjuk, hogy minden tanítvány közül dolgozatunk főszereplője lehetett az a személy, aki a legbeavatottabb volt Krisztus misztériumaiban.

Érdekes egy másik gnosztikus iratot is megismernünk, Mária evangéliumát³⁵, amelyben ugyancsak bizonyítást találunk Mária Magdolna apostoli minőségére. Az evangélium kopt – szahidi nyelvű kéziratban maradt ránk,³⁶ amelyből az első hat oldal elveszett, az evangélium így a közepén kezdődik. A műnek két része van, az elsőben Jézus tanítványával beszélget, közöttük Mária Magdolnával is. A másodikban Jézus tanításait Mária adja át szavakban Péter apostolnak, aki nem hiszi bizonyítottnak Mária állításait, de később könnyei meggyőzik a férfi tanítványt.³⁷ A későbbi, Péter és Mária között történő dialógusból kiderül, hogy főszereplőnek kitüntetett szerepe volt a tanítványok között:

„Péter mondta Máriának, Nővér, tudjuk, hogy a Megváltó a nők közül téged szeretett a legjobban.”³⁸

Így alapul vehetjük, hogy a Mesternek Máriával volt a legbensőségesebb kapcsolata.

A gnóziából kiemelt forrásokat összefoglalva: tisztán mutatják számunkra Mária Magdolna apostoli minőségét. Az iratok alapján a tanítványok közé sorolhatjuk Őt, akinek női minősége ellenére³⁹ is helye van az apostolok között, sőt a Mária evangéliumából idézett sorok alapján feltételezhetjük, hogy Jézusnak több női tanítványa is volt, akik közül Mária Magdolna kiemelt helyet kapott.

IV. Mária személye a korai hagyományban

A dolgozatot nem véletlenül kezdtük a Krisztus után 50 évvel íródott Tamás evangéliumával, amelyet az ősegyház egyik dokumentumának tekinthetünk. A Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia kiadványában, amely az újszövetségi alapismereteken belül az ősegyház életét tárgyalja, Tarjányi Béla a kiadvány írója azzal kezdi bevezetőjét, hogy az ismert, újszövetségi kanonizált evangéliumok⁴⁰ az újszövetségi gyűjteménynek nem az első írásba foglalt keresztény iratai.⁴¹ Tehát az ismeretes újszövetségi írások valamely más irodalmi források alapján születhettek.

³¹ Krisztus születése idején elterjedt vallási – filozófiai irányzat, a megváltást a misztikus, mélyebb tudástól várta, a kereszténységbe is behatolva eretnokségek sorozataként jelentkezett. Felfogásának lényege az, hogy a világnak két, örök ősi oka van, amely a jó (fény) és a rossz (sötétség) harca. (Egyetemes Lexikon. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 329. o.)

³² A gnosztikus iratot, a Pistis Sophiát, amelyet a Krisztus utáni II. században élt, alexandriai születésű ismert gnosztikusnak, Valentinusnak tulajdonítanak, A. Askew londoni orvos fedezte fel a XVIII. századmásodik felében. Askew halála után az iratot 1785-ben megvásárolta a londoni British Museum, ahol azóta is fekszik Codex Askewia-nus címen. – Jan Van Rijckenborgh: A Pitis Sophia gnosztikus misztériumai című könyve alapján. (Első magyar kiadás. Rosekruis Pers – Haarlem – Hollandia. 2005. 7. o.)

³³ Jan Van Rijckenborgh: A Pitis Sophia gnosztikus misztériumai (Első magyar kiadás. Rosekruis Pers – Haarlem – Hollandia. 2005. 32. o.)

³⁴ Jan Van Rijckenborgh: A Pitis Sophia gnosztikus misztériumai (Első magyar kiadás. Rosekruis Pers – Haarlem – Hollandia. 2005. 33. o.)

³⁵ Mária evangéliuma a kopt nyelven íródott Berlini kódexben található, amely már a 20. század előtt is ismert volt.

³⁶ Benyik. 115. o.

³⁷ Benyik. 116. o.

³⁸ Részlet az angol nyelven napvilágot látott Mária evangéliumából (www.maryofmagdala.com). A kopt nyelvű kézirat jelenleg csak angol, német és orosz nyelven olvasható.

³⁹ Utalás Péter kijelentésére a Tamás evangéliumában.

⁴⁰ Márk, Máté, Lukács és János evangéliuma.

⁴¹ Benyik. 229. o.

Órigenész és Euszebiosz tanúságtételére alapozva, a kanonizált evangéliumok keletkezését Benyik György idézett könyvében Máté, Márk, Lukács és a végén János evangéliumát szerepelteti sorrendben. De hozzáteszi, hogy más sorrendiség is ismert és elfogadható. Munkájában kihangsúlyozza, hogy tekintélyes kódexek támasztják alá az ismert sorrendiségtől való eltérést. Így ismert azon állítás is, miszerint Máté és Lukács szövege egymásból eredeztethető, valamint ismert olyan tanulmány is, amely szerint János evangéliuma született előbb, majd ez alapján egy Máté, Márk és Lukács sorrend állítható fel.⁴² A tekintélyes teológusnak igaza van abban, hogy az időrendiség megállapítása nehézkes, hiszen Ő maga is könyvének későbbi oldalain Márk evangéliumát datálja elsőnek, amikor leírja, hogy a forrás a Palesztinán kívüli zsidó keresztények számára készült Krisztus után 65 – 70 körül,⁴³ majd 70 – 75 közé teszi Máté evangéliumát⁴⁴ és Lukács evangéliumának születését 70 – 90 közötti időszakhoz köti.⁴⁵

Ha ezt a sorrendiséget vesszük alapul – amelyet más, Tamás evangéliumát kutató források is alátámasztanak - akkor Mária Magdolna személyének ábrázolását az irodalom-, és teológiatörténeti fejlődést valamint a változásokat figyelembe véve kell vizsgálnunk. Tamás evangéliuma alapozza meg Márk evangéliumát, majd ebből születik Máté és Lukács evangéliuma, akiknél erős átfedéseket ismerhetünk, tehát a két evangélium egymást táplálta. Ezután a sorban János evangéliuma következik, amely Krisztus után 90 és 120 között született, s ott vannak még a gnózisban helyet foglaló Pistis Sophia és Mária evangéliuma, amelyek ugyancsak a II. század végén születtek.

Mária Magdolna karaktere a következőképpen alakult a korai hagyományban. „Simon Péter mondta nekik: Bárcsak távozna Mária közülünk, mert az asszonyok nem méltóak az életre!”⁴⁶ A Tamás evangéliumában Mária Magdolna apostolként, a tanítványok között foglalt helyet. Ebből következik Márk evangéliuma, ahol már csak a Megváltó keresztre feszítésénél van jelen más asszonyok között, majd a sírhelyen Neki mutatkozik meg először a feltámadt Krisztus.⁴⁷ De Márk szűkszavú. Nem tesz arról említést, hogy Mária Jézus tanítványai között lenne. Máté sem bőbeszédű, ám egy értékes momentummal ajándékoz meg bennünket. Mária ugyancsak Jézus temetésénél jelenik meg egy nőkből álló csoportban, majd egy asszonnal együtt találkozik Isten fiával, amikor Krisztus felkéri Őt hírvivőnek. Megbízta, hogy vigyen üzenetet tanítványainak feltámadásáról, mert találkozni kíván velük Galileában, majd átadja az apostoli felkérést a férfiaknak. Ezt a momentumot ki kell emelnünk, mert dolgozatunk témáját tekintve nagy jelentőséggel bír: az apostolok Mária Magdolna által nyerik el hivatásukat azzal, hogy az Ő elhívására találkoznak Jézussal Galileában.⁴⁸ „A tizenegy tanítvány pedig elméne Galileába, a hegyre, a hová Jézus rendelte vala őket.”⁴⁹ Máté szerint Galileában már csak tizenegy tanítvány találkozik Jézussal. Ki lehet az utolsó tag, aki nincs ott Galileában? Lehetséges, hogy Mária Magdolna hiányzik a csoportból? Feltételezhető, hiszen Ő előbb megkapja az apostoli felkérést Jézustól, amikor megbízást kap a tanítványok értesítésére.

Az időrendi fejlődésben továbblépve, Lukács említést tesz Mária Magdolnáról, akiből hét ördögöt űzött ki a Megváltó.⁵⁰ Nála csak más asszonyokkal együtt jelenik meg a történet végén, Jézus sírjánál.⁵¹

János az evangéliumában csak a végén, a keresztre feszítésnél mutatja be nekünk a dolgozat főszereplőjét. Jézus anyjával, és más asszonyokkal együtt szerepelteti az evangélista, majd a sírnál tűnik fel újra. Az itt olvasható Jézus és Mária közötti párbeszéd jelzéssel bír, amelyből ugyancsak következtethetünk a tanítványi mivoltára.⁵² Ha ezt az árulkodó epizódot megfigyeljük, megállapítható, hogy János evangéliuma eltér a szinoptikus evangéliumoktól,⁵³ ugyanis a többi kánoni újszövetségi irattal ellentétben nála már található utalást Mária Magdolna apostoli szerepére. Nem véletlenül, hiszen ez az evangélium is a II. században született, a kánonon kívüli két említett szöveggel a Pistis Sophiával és a Mária evangéliumával együtt, ahol Mária Magdolna már apostolként tűnik fel újra.

⁴² Benyik. 231. o.

⁴³ Benyik. 261. o.

⁴⁴ Benyik. 280. o.

⁴⁵ Benyik. 280. o.

⁴⁶ Tamás.

⁴⁷ Márk. 15:40; 15:47; 16:1; 16:9.

⁴⁸ Máté. 27:56; 28:1; 28:9; 28:10; 28:16 – 20.

⁴⁹ Máté. 28:16.

⁵⁰ Lukács. 8:2.

⁵¹ Lukács. 24:10.

⁵² Mária Magdolna „Rabbóni” – nak, vagyis mesternek nevezi Jézust a találkozás alkalmával. A megszólításból mester és tanítvány közötti kapcsolatra gondolhatunk. (János evangéliuma 20:16.)

⁵³ János evangéliuma 20:1; 20:13; 20: 16-18.

Összefoglalás

Arra a kérdésre, hogy tekinthetünk-e apostolként Mária Magdolnára, az ősegyházban született Tamás evangéliuma, valamint a II. század végi Pistis Sophia és Mária evangéliuma ad konkrét segítséget. Mária Magdolna ezekben apostolként jelenik meg. A szinoptikusok konkrétumok nélkül bízzák képzeletünkre Mária tanítványi szerepét. Az újszövetségben egyedül János története közelít az említett apokrif iratokhoz, miszerint Mária Magdolna apostol lehetett. Érzékelhető az egymásra való hatás, hiszen a Pistis Sophia, a Mária evangéliuma, és János evangéliuma is a II. században születtek.

A korai hagyományban így egészen pontosan három korszakot, és három látásmódot különböztethetünk meg. Az első az ősegyház látásmódja, amely közvetlenül Krisztus után még őrzi azon hagyományt, miszerint Mária Magdolna Jézus közeli tanítványa volt, amely apostoli mivoltára enged következtetni. A második a kanonizált látásmód, amelyen belül mind a szinoptikusoknál mind Jánosnál egy mellékes szereplőként bukkanhatunk Máriára, s talán Jánosnál – amely már egy későbbi irat a többi háromhoz képest - érzékelhetjük halványan a közeli, tanítványi kapcsolatot. S a harmadik, a II. századi látásmód, ahol már ugyancsak apostolként találkozhatunk Mária Magdolnával, amely visszanyúl az ősegyházhoz, a korai Krisztus utáni folklórt folytatva.

Jelen dolgozat arra tett kísérletet, hogy bizonyítást nyerjen Mária Magdolna apostoli illetékessége, s választ találjunk arra, milyen jelentőséggel bírt a korai, keresztény hagyományban. Megállapíthatjuk, hogy amennyiben hitelesnek tekintjük az apokrif iratokat, akkor a kanonizált evangéliumokkal együtt, mint irodalomtörténeti források arra engednek következtetni, hogy a korai hagyomány egy kivételes szerepet szánt Mária Magdolnának.

Jézus tanítványaként ismerhetjük meg Őt, aki kísérője volt a Megváltónak földi misztériumában. Nagy feladattal bírt, hiszen neki szánja a biblikus hagyomány az örömhír közvetítését. A Megváltó felkérte, hogy továbbítsa a feltámadás, az örömhír üzenetét. Az apostolok Mária Magdolna közvetítésével nyertek lehetőséget az igehirdetésre és tanításra, hiszen Jézushoz Ő irányítja a tanítványokat Galileába. Mária Magdolna személye és jelentősége mára méltatlanul feledésbe merült, alakja – a dolgozatunkban szereplő irodalmi források alapján - legalább olyan fontos, mint az egyházalapító Péteré. Mária Magdolna apostol volt, az apostolok apostola, a korai hagyomány szerint Ő találkozott először a feltámadás után Jézussal.

Felhasznált irodalom

- ✚ Benyik György: Az újszövetségi szentírás keletkezés-, és kutatástörténete (JATEPress Kiadó, Szeged. 2004.)
- ✚ Egyetemes Lexikon (Magyar Könyvklub. Budapest, 2001.)
- ✚ Fülöp evangéliuma
- ✚ Jan Van Rijckenborgh: A Pitis Sophia gnosztikus misztériumai (Első magyar kiadás. Rosekruis Pers – Haarlem – Hollandia. 2005)
- ✚ János evangéliuma
- ✚ Judith Hartenstein: Mary Magdalene the Apostle - A Re-interpretation of Literary Traditions? (www.lectio.unibe.ch)
- ✚ Lectorium Rosicrucianum (2010/4 kiadvány.)
- ✚ Lukács evangéliuma
- ✚ Márk evangéliuma
- ✚ Máté evangéliuma
- ✚ Mária evangéliuma (www.maryofmagdala.com)
- ✚ Ószövetség – Bírák Könyve 4 – 5.
- ✚ Pistis Sophia
- ✚ Tamás evangéliuma
- ✚ Vanyó László: Az ókeresztény egyház irodalma I. (Jel Kiadó. Budapest, 2000.)

FARKAS, László Róbert: Can We Consider Mary Magdalene an Apostle?

We attempt to confirm on the next pages that Mary Magdalene was a pupil of Jesus and she had an apostolic commission, and rights. She suffered like one of a close pupil of Jesus when he was crucified. Mary Magdalene had special significance in terms of the emergence and development of the Christianity, based on her existence which was described in the available literary sources. The author of the study wishes good reading, for those who are interested in Mary Magdalene, and not just the canonized documents but the apocryphal literature as well.

László Péter Sándor : Hadiút volt – a „Nagy selyem út” ?

A Bevezető elé... Mindenek előtt járjuk kissé körbe hogyan lehetett itt az Ezredfordulón, Millennium (építések, vasút, hidak, világkiállítás), és a Horthy korszakban (dieselelesítés, kikötőépítés, iskolák, országúthálózat, kutatóhelyek, ipari fejlesztőintézetek) kétszer is szinte-hogy valósággal „kirobbanó” fejlődés szemtanúi lehetünk... Voltak – e ennek az innovációs készségnek szerves történelmi, kulturális antropológiai előzményei?

Miféle kérdés feltételezés, felvetés is ez? S téve – ekkora történelmi ugrással? mármint, hogy voltak e ténylegesen történelmi, sőt őstörténelmi előzmények? Történetileg vajon indokolt-e, „jogosan” állítható-e egyáltalán - főleg indítékként - mindez?

Tudjuk: még a Pannoniában szóba-kerülő térrészben, így e terület „szívéhez” közeli¹ Göcsej és az Őrség, Hetés, Vendség(?) (irodalom: 3,8) volt a hunság egyik fő pannon megtelepedési szállásterülete (gyepük), belőlük nőttek ki talán a székely szállások (Göcsej?), de Sztrabón szkitákat is említ Délvidékről, Geographica c. csodálatos művében, és maga Anonymus is szklavinok- elnevezéssel- néven szólítja meg az)itteni) szkíta maradékot.

Commodus császár környezetében szereplő iratok szarmata - egyféle sajátos Jazig-Föderációról emlékeznek erre felé. Történelmi tény hogy ő kibékült a „barbár” szarmatákkal.

*A másik közelítés az ipari innováció benne - a vasgyártás Kievtől a Sajó völgyéig igencsak jelentős volt ca. 700-1100-ig. Tudjuk **Andronovótól**- Kiejvig a vasipar már megelőzőleg működött, ércet bányászott, gyepvasércet gyűjtött, sőt metallurgiai műhelyeket telepített egész Keletig kihatólva a Bajkálig, sőt tovább Kínáig.*

Egész más „vasművek” voltak ezek, mint a maiak. (Sajó térségében hetet ástak ki a régészek, mára már ismeretes az eredeti kialakításuk, felszereltségük). Egyre inkább kiderül hogy itt –a Nagy Selyem út ezen Nyugati végén hozták létre azon műhelyeket amelyekkel a magyar-szablya készült. Akkor ez „csúcstechnika” volt. (De nem csak akkor, valószínű a damaszkuszi technológiára is hatással lehetett).

A hadtörténelem megállapítja, ez a dicsőséges technológiai-kor s talán mentalitásában - a huszár kor végéig tartott. Egyik kitűzött célunk- ne legyen „reflexből” komolytalan az, aki vallja a szkíta-hun- magyar rokonságot. És ennek kapcsolatát a „szkíta sávval” azaz a Nagy Selyemúttal. Ezt az utat akkori idők „innovációs folyosójának” tekinthetjük. Ebben a sávban- talán megfelelő név a „szkíta sáv” - nemcsak a – fűszereken, ékszereken túl - metallurgiai ismeretek, de a kocsiszervezet, fegyverzetek, termények is itt terjedtek (Irodalom: 9,11,12). Ezt nyilván a román és a szláv-szerb-szlovák történészek –egyike, másik fájjalja, de valljuk be ütemesen újralesztett lobbija kelti maga körül... feszült kutatási légkör a dáko-román súlyú elméletekkel, egyetlen vággyal, a szlovákok szkíta-szarmaták elmélete, tetejében most jöjjön a lefoglalt „szkíta-szlovák” rokonítás „fennkölt” eszméje.²

Mindegyik nép (Szkíta, hun, székely, de (a pártus is a méd is és a szasszanida- iráni is) alapvetően „területfejlesztésileg” gyepükkel dolgozott.(Irodalom: 10)

De nézzük az egzakt öröklést! Nos, ebben felmerül: Lehet –e összekötni a belső-ázsiai géncentrumokat a Szarmata-síkkal és a Tisza-folyó felső vidékével. És lehet e ugyanezt tenni az Andronovóval, illetve Yamnaja-horizonttal, illetve a kurgánosok népével (Kurgan horizont) ?

A gének áramlása – kísérletesen, vagy megtapasztalt minták révén - nehezen érhető tetten. Az áramlás (drift- a „szkíta-gén-R1a1a –ami tulajdonképpen nem egy gén, hanem marker csoport) néha szűk hegyi patak völgyeken (pl. Balkár) halad tova: Itt gén-diverzifikálás nehezen térképezhető. Am lényegesen más, s egyértelműbb statisztikailag a helyzet a géncentrumokkal... A géncentrum haplotípussal – annak százalékos előfordulásával - leábrázolható. R1a emberi y-kromoszóma egyes definiálható szerelvénycsoportjában lévő (lokalizált) haplocsoport esetében pl. ez egy „piskóta-szerű”-en Eurázsia-térképre felrajzolható alakzat. Ennek egyik „kiszélesedése” e tájékon- azaz Ny-on van. Ez fel a Lagoda-tóig le a Szarmata síkság, mifelénk a Tisza és Prut –felső hegyes, havasi eredése; elvékonyodása pedig a Kaukázus É-Ny-i keskeny völgyeiben (kb. svan, balkár vidék), a Kelet-i kiszélesedésében pedig Hunza, Gilgit: ÉK-Pakisztán, Turfán Tuva vidékén. Az folyamat időtartományt tekintve 7000 év alatt, azaz úgy Kr. e 17 000- 10 000-ben jöhetett létre (mármint az R1a diverzifikálódása biodiverzítás-jelleggel), s képződött az M17-hez köthető ún. R1a1 haplotípus-„verticillum” Kr. e 17 000? –ben, ez Kr e 10 000-re újabb verticillálódáson

¹ A Poetovo- Savaria- Morva kapu (Dévény) haladt az Aquielában „gyökerező” Borostyánkőút. Savariatól É-a minden bizonnyal (Sé-i lelet) kapcsolatban lehetett a Szkíta sávval, ehhez természetesen a Tabula Peutingeriana részletesebb tanulmányozására lenne szükség.

² Feledvén: hogy Kelet-Szlovákiában bújva túlvészelő hun falvak voltak, sőt Anonymus Délen még szkitákról is ír itt. Inkább higgyünk a mesternek, Anonymusnak, mint a szláv dákoromanistáknak.

(biodiverzitási lépés mutációval). Itt jelent meg az R1a1a1 a keleti (*szkíta, daka, szaka, tochar*) végen s a R1a1a7 haplocsoport a szarmát Ny-i „végen”. Starbo forrásai (már a historikumból feljegyezvén: Herodotosz, Ptoleimaios) szerint a két népesség még egy azonos – azaz minimális dialektusbéli eltéréssel – közös /!/ nyelvet beszélt. (Mai kutatók közül Bakay Kornél véleménye is ez.)

A „Szkíta-sáv” nem volt eddig szóhasználatban. Kérdésként már közleedtünk hozzá, mégpedig a gyepű-probléma történeti-földrajzi fejtegetése okán. Melyik volt is a világ legkiterjedtebb gyepűje? s, nos, a – pontosan a dolgozat-címben megidézett – ún. „szkíta sávban” erre a kérdésre - az Északi és Déli Nagy gyepük rendszerében ez a világos válasz majd megtalálható. (Északon Bajkáltól északabbra (ilyen családfők vannak a tuvai nyelvben mint: Szeret), délen Tangut királyságtól délebbre, délkeletre Kína felé- maga a Mongol Gobi...

Van-e a gyepük melletti településeknek, településszerkezeteknek, háztípusoknak, védelmi-rendszer típusoknak valamiféle egyezése? Pl. ház-alaprajzok, házhomlokzatok. Háztoldalékok és alkotórészletek, ornamensek tekintetében? Ezt az un. Tárgyi néprajz- kutatás eléggé hűen kikutathatja mind egyes eltéréseiben, mind hasonlóságaiiban, ill. akár egyezéseiben.

1. Bevezető a „ Nagy Selyemút” néhány lehetséges magyarázatához.

A bevezetőben mindjárt praktikusán fölmerülhet a kérdés

- Kereskedelmi-network rész
- Kultúra-gondolkodás-mentalitás-zene (Pl. Hunza- völgyi dutár, Balkár -völgyek hegedű, főleg furulya, Utóbbi Juhász Z.). A hangszerek valószínűleg nem voltak kereskedelmi eszközök, inkább liturgikusak
- Innováció (főleg metallurgiai, fegyverkészítési) meghatározó folyosója nevezetesen a kelet, centrális Ázsia és a Kínai Birodalom számára?
- Hadi út (ez volt-e –csupán - a Nagy Selyemút?)
- vagy egyéb számosféle nagy lehetőség adódik (gén-áramlási/*drift* „szkítagen” folyosó, vándorlási ökológiai zöld folyosó³, népességrobbanások folyosója, stb...

Ha az ad. B. és ad. D. feltétel adott, akkor visszamehetünk a „vonaldíszes cserépedény” , de sőt méginkább időben a Yannaja horizont „elé”, tehát éppenséggel az Andronovó-kor mögé a prehistorikumba. (Yannaja azaz Kr. e. 4500- mögé). Ámde ha nem, akkor maradjunk meg csak Julianus és Marco Polo idejében a XII- XIII századokban kezdődő időszakban.

A.Kereskedelem és Antropológia. Az *Andronovói kultúra (kazah sztyeppektől Altáj térségig) – amely a Centrális Ázsia kapujának tekinthető úgy embertanilag, nyelvileg (irod:17, 18, 19), mint földrajzilag (geomorfológia, hydrogeográfia, Irodalom: 18, 19)* igen jelentős hatással volt ránk (Felső Tisza vidék, tán’ Nagykunok, és Besenyők) e táj *brachicephal* jellegű koponyaarendezése: Szöllösi Kálmán szerint). Centrumban: Közép-kazah sztyeppe, Altáj, Pamír közötti hegyes-magashegyi térség. Ma ui. nem Oroszország/Szovjetunió hanem annak utódállamaihoz sorolandó immár. A ma leginkább reflektorfénybe kerülő alkalmazott antropológiai tudomány a humán- genetika. Jelenleg anatómiai részletekhez (testmagasság, koponyaforma, hajszín) még nem mindig rendelhető, de vannak mára feltérképezett (géntérkép!) úgynevezett „marker” tulajdonságok (liszt- és tejérzékenység, vérszegénységre való hajlam, allergia, stb).Mégpedig pontos mutáns-helyekhez kötve.

1. Humán-genetika. A folyosó meglétét - úgy tűnik - alátámasztja az emberi genetika.

A *Kaukázus nemcsak történetileg de genetikailag, néperedetileg is fontos tér-rész.* Nemcsak hogy, mint kiemelkedő hegylánc elválaszt, de népeket, összeköt. Átjáróin, folyosóin régóta folyt történelmi különösen pedig régészeti kutatás (Irodalom: 1), ma a havasi átjárókon, történelmi folyosókon történő génáramlást (R1a *haplotípust* és alakzatait) annak „ún driftjét” elemzik, térképezik. Tovább keletre haladva eljutunk az Altáj térségben lévő **Andronovóhoz.**

Andronovo (a szkíta R1a1a „ gén” terjedése egyöntetű sávban Kazah szteppéktől az Altájig, szaggatottan a Kaukázusban és onnan Ny-a), mindez ’egyöntetű sáv’ ahhoz az ún. R1a1a1-hez (subclade) sorolható, amely magában foglalja a szkíta síkság egy – nem is kicsiny - részletét (Don vízgyűjtőjének K-i és D-i részét, valamint

³ Díszbogarak előfordulása erdő-ssztyeppe domináns fajokon pl. úrmökön, püszitűfélék előfordulása u.itt Festuca, Molinia(?), Stipa pázsitfű genuszok, sásfélék (lappangó sás) Caex humilis). Szegfűk előfordulása (Királykői szegfű) de virágmotívum is, Liliomfélékből hagymások előfordulása (Turkmenisztáni hagyma), Tulipánok (Tulipa silvestris?, Tulipa hungarica), de e virágmotívum /!/ is, végül virágtalanoknál nem gyakori migrációs marker egyes páfrányfélék előfordulása (Polypodium baronii/Syn.Drynaria sinica, Syn: Dryopteris magna, Syn.Ctenitis magna- szkíta páfrány, esetleg a Cetterach- pikkely páfrány rokonsági köre Himalájától az Atlanticumig).

Volga vízgyűjtőjének ugyancsak K-i és Di részét. Érdekes módon azok a **Balkárok**, akik a hegyjáró, világutazó, Kaukázus-kutató Déchy Mór szerint rokonaink, szaggatottan, azaz völgyenként –de szintén ide sorolnak Kaukázus É-i részének egyes helyein. Még egy adat: ők konkrét kontaktusban álltak (harcoltak) a Svan-néppel, melyik országában is elszörtan igaz, de magyar nevek lehettek fel (Kunmadzsar⁴, H'Ingri- (H)ungri folyó- erről később).

A nyugatabbi R1a1a7 –ez is az R1a európai ősgén (régii nevezéktanban Eu19-es haplocsoport) diverzifikációja (genetikai diverzitás), leginkább a lengyel - Szarmát sík területén van⁵ fókuszálva. Fel egész a finnségi Lagodáig. Tehát nem annyira a fentebb vázlatosan taglalt – „szkíta síkon”, noha ezt tagadják a szlovákok, lengyelek, sőt a szerbek is. (az utóbbiak 2008-tól.)

A Kaukázusban annak is az É-i lejtős részén (Kubán-vidék) az R1a1a1 ugyan előfordul, valószínűleg vegyítve az R1a1a7-el, de még inkább völgyenként különbözve, de főleg a Krímre⁶ koncentrálna. Völgyenkénti végzett mérésekkel tehát lehet és kell is ellenőrizni e feltételezést. Annál is inkább, mert az R1a1 őshaplotípus-alapcsoport gyakorisága váratlanul megnő a Kaukázusban.

Áttekintve a Kubántól- Volga folyótól K-re a minket érintő R1a1a1 (**Andronovó**, de Tochar, Ujgur) jelentős, attól Ny-ra a szarmát síkra pedig jellemző R1a1a7 ez adja a domináns, - kivéve a „sávós-jellegű” észak kaukázusi völgyi - mintázódást. A „TAT” –azaz urali-kámai-géncsoport itt teljesen hiányzik, a Kaukázusban.

- Történelem.** A történelemben (Ukrán, orosz kutatók szerint főleg) a metallurgia történelme azt állítja, hogy a fő stratégiai fémhányak az írott történelem (e térségre a *Kievi krónika*) előtt az Uralban voltak. De egyes jelek szerint a *szván/svan* -népek birtokában is lehettek Ag, és Au bányák az Elbrusz körzetében. Ám lehet, hogy csak az ércet mosók és bányászok voltak az urali „TAT”- géncsoport hordozói, a metallurgiai fejlesztők és szállítók - *Andronovó* - átvehették tőlük a nemesfémeket a Káspi-tenger, vagy inkább az Aral-tó északi részein.

B. Az „Innovációs utak” és a geográfiai-botanika, Biogeográfia. Az ilyen -sajátos vetületű – életföldrajzi történelem azt vetíti mielőtt, hogy az erdős-sztyeppe volt a turániak mozgási sávja; Andronovótól egészen Erdélyig, sőt a Fertő-tóig.

Utóbbi, azaz hazai szakaszokon mindezt az Ős- Mátra elv taglalja. Igen jelentős botanikusok támogatják, támasztják alá e teóriát. (Zólyomi: lösztölgyes, molyhos- tatárjuharos tölgyesével- erdős-sztyeppe), Soó: erdő sztyeppe homokon (*Stipa*, *Artemisia*, *Csikófark-Ephedra*, *Dianthus* -szegfű), erdő sztyeppe löszön (törpemandula, tatorján, törpe- spirea (*Sp. crenata*, *Cerasus fruticosa*), Ős-Mátra erdős- sziklai gyepe (*Festuca pseudodalmatica*, *Cetterach officinalis*, *Asplenium ruta-murariae*, *Asp. septentrionale*), karsztbokor erdei.

A keleti – értsük ezalatt Hercynától keletre eső „végeken” már boróka (*Juniperus*), csikófark (*Ephedra*) állomány volt eredetileg – mégpedig sajátos szürös virágos növényekkel (Tevetövis-cserje 2-3 faja), a Hercynától nyugatra eső- itteni vetületben „nyugati végeken” az Kaukázustól gesztenye, dió, mogoró, hárs, tiszafaerdők⁷, majd még-nyugatabbra a Szubkárpatoktól hamvas, kocsányos-tölgy és tatárjuhar erdők, mégpedig mezei juharral, molyhos, majd csertölgygel keverve. Ez utóbbiak makkállománya a nagyállattartásban volt jelentős. Fű nevei (*Poa pratensis*, *Festuca gigantea*, *Molinia sp. főleg coureula-csoport*) a takarmányozásban teletetősor kifejezetten nagyobb jelentőséggel, bírt mint a keleti „végeken” található *barázdált csenkesz (Festuca rupicola)* és *keskenylevelű csenkesz/F.valesiaca/*, valamint *árvalányhaj (Stipa genusz 3-4 keleti faja*, Nálunk és Erdélyben: *Stipa capillata*, *S. dasyphylla*, *S. joannis*, *S. pennata*, *S. pulcherrima*, *S. sabulosa*, *S. stenophylla*, *S.*

⁴ Madzsar lehetséges hogy férfinév volt(Magor) (úgy vezeték, mint keresztnev/ ma *Megyer*), de nem lehetetlen hogy néperedetre utal (Méd?). Ám az Árpádházi királyok alatt hivatalos jelentésekben, pecséten, okiratokban nem szerepel népvénkként csak előtte (dentumadzsar) és utána. Érdekes hogy földrajzi névben”lopakodva mintegy” egy nyomon végig előfordul („szkíta sáv”, de mint sajátosan földrajzi toposzok neve). Személyként l kevesebbszer található fel a Kárpát-medencében és nevezetesen az *Árpádházi korú* okiratokban (3001- ig). Igazolás: *Madzsar Unueb, Macsara, Kunmadzsar, Burgun Madzsari, Mukhuri, Modzsiri, Magharoskan, Maghraoni, Makhura, Madzar jeri, Madzsar Garaolan-Macar Quaraoglou, Madzsarli, Madzarly 'Szkítia major' területén helynévként sorol a Kaukázustól a Centrál Ázsiáig haladva e felsorolásban. Maghar- thag (törökül ejtsd Magyar Dag) Altájban, Idevonatkozó, azaz kaukázusi forr.: Paulinus „Zárdajgyzeke” s Németh Gyula után. Személynév csak egy akadt Európában a a Korai-Keleten, nevezetesen Madzsar- itt is mint csángó családnév - valószínű férfinévből eredeztetve.*

⁵ R1a1a7N (Underhill et. al.) azaz N sub-sub clade (lengyel nevezéktanból), és R1a1a7P (Underhill et. al.); azaz P sub sub clade(lengyel nevezéktanból) diverzifikációra különítették el (humán biodiverzitás)

⁶ A krimi kunság (jelentős kipcsak lényegi elemekkel) feltételezhetően elnyomta - az Aranyhorda kora óta -az ott lakó ősbib turáni besenyőséget, Onogur-jellegű törökséget, és a kései hunságot populációgenetikailag is.

⁷ A Hercynai erdők: Zömmel Keleti bükk szálerdők, de elegyesen Gesztenye (Szelíd), Gyertyán, Tiszafa, Dió, keleti tölgyek (*Q. pontica*, *Q. castaneifolia*), keleti gyertyán, de körte, alma, bükk- és gyertyánfák is előfordulnak.

tirsa)(K.-en *S.arabica*- Afganisztán, *S.baicaliensis* /Északon/, *S. lessingiana*, *S. lingua*, *S. sareptana*, utóbbi *Festuca valesiaca*-val). (Irodalom: 7, 8).

Az állatokat csontmaradványaik (teve, vadzsamar), a növényeket pedig szerves, illetve szervetlen lerakódásokból – előbbit *palinológiával* pollenanalízis útján hihetetlen pontossággal lehet azonosítani.

A kutak, rideg-félideg tartást biztosító állatmenhelyek/teleltetők, telepek, falvak szikkasztó-emésztőgödreinek feltárása szintén komoly támpont, de a búza, árpa és rozs fajokra (*Triticum*, *Avena*, *Secale*, *Hordeum*). Az árpa és a köles keleti, a zab, rozs és búza nyugati eredetű, azaz a kínai Szent Birodalmat ez utóbbi útvonalon - a Tun(g)huangi kapun érték el ezek a gabonafélék az addig rizsfogyasztó populációt. Egyes vélelmezhető fűtakarmányok természetesebb sarjűfűvek, így pl. Molinia nemzetség egyes fajai – a legeltetéssel, abrakoltatással - is Nyugatról vetődtek- vagy vivődtek- Keletre. (Irod: 8.) A fent említett fő étel-növények árpa, köles és a többi Nyugatról érte el a keleti kapukat s lehet, hogy éppen ezen a folyosón. Ennek régészete (ősi „pékipar”) külön szakág, amely jelentős eredményeket hozott a sinológiában.

C .Hadiút- vagy innovációs folyosó? A levéltári adatok tükrében. A régészet mellett az újabb keletű arab, török, perzsa, sőt szláv források is felsorakoznak az ősi kínai, szanszkrit, ujjur, mongol, grúz, örmény, buddhista fejedelmi és kínai- (mandzsu) császári iratok mellé. Tudni kell azt, hogy ez már már –irodalmi tömegét tekintve (örmény, grúz, azeri) már-már egyfajta - „elsüllyedt forrás” *Atlantisz* jószerével. Alig volt kutatónk, aki (*Schötz Ödön*, *Istvánovits Márton*) évtizedeket tudott eltölteni Kaukázusban (pl. Jereváni Áll. Könyvtár) célzott oklevélkutatással. A hattitákat és sumérokat jobban átkutatták itt, mint minket, azaz a turáni népek dolgait- s ehhez járult továbbá, hogy létezett e grúz és az örmény írásnak egy régebbi – archaizáló – azaz talán még a szír behatás előtti - formája, amelyet még alig ismerünk, de amely jobban „idevágna” (Pl. Colchisz-i irodalom, vagy szkíta(!)püspökök, és XXII. János pápa korabeli levelei, körlevelei) titkaival. Csak ezek a kutatások dönthetik el hogy ez egy „pacifizált” folyosó volt, vagy az íjfeszítő népek csatároztak szüntelenül rajta. Mindenesetre a fent vázolt jelek az előbbieket valószerűsítik inkább.

Következtetés: A „szkíta sáv” elve, ma tán még kissé vitatott. Sok irányból mégis megerősítést kapni e teória felől. Mégpedig képzett történészekről (Obrusánszky B., 2012, személyes közlés, doc. levélben). Akik a finnugrizmus elvét vallják azok nem is annyira, későbbben kifejtem, élesen antagonisták, - e látásmódhoz képest. A vitát még azokkal is kissé nehezebb oldani, kik ún. *Etruszkos-vonalat követnek*, vagyis azt tételezik, hogy az Alpok és a Kárpátok térségében kialakult egy teoretikus ösgén, ősnemzet, ősnelv. Ami „nyilván” magyar. (K-Alpok térségére N Michalengelo). Mesterházy Zsolt kronológiai közelítő jellegű kutatásai megoldást hozhatnak e téren is.(Irodalom: 10.) Anélkül hogy nyelvészkedésbe fognának, az alábbi népneveket mégis nyelvcsoportjai szerint különítik el (finnség, törökség, perzsák, s végül ,de nem utoljára turániak- azaz hunszkíta-íjfeszítők/ kb. öt- hat – még nem teljesen definiált népcsoport). Ezt tehát célszerű követni.

Finnguisták szerint a finnség leginkább észak felé mozgott Lagoda-tóig és attól, mi pedig az „ugorok” valahol az Ural-hegység – alacsonyodó gerincű - derekán. Így tán’ még elfér egy tangenciális”találkozás” is, és szerintem – néhány nemzetségnél – talán így s van ez. Esetleg valószínűsíthető türk támadásoktól (esetleg mongoloid rassz egyéb elemei, kipszák-török, kelet-mongol) behúzódhattunk az erdős-sztyeppéből az erdőövezetbe ahol Nyugaton a kelták, kissé Keletebbre a finnség mozgott. Ezt most itt külön nem részletezném, de a lényeg az hogy a keltákkal nem is annyira, de inkább a finnséggel olykor szót válthattunk. Mi nem támadtuk feleslegesen őket, s ők sem irritáltak minket feleslegesen. El voltak foglalva azzal a politikájukkal, hogy a *proto-szlávokat* adófizetésre szorítsák. Ez egyfajta szimbiózist is hozhatott ideig-óráig a finnség és a turáni népek között. Számos szó így került a nyelvünkbe, de vérvonal alig.⁸

A finnugristákkal – ha a nyelvcsereben tárgyalnánk- bizonyos élethelyzetben (erdei munkálatok, halász és gyűjtögető készségek, téli zsákmányszerző tevékenység) akkor tulajdonképpen nincs is elmérgesedő vita. (Ám nem könnyen lehet belátni, hogy miért is kell 2012 re 150 millió Ft-ot herdálni finnugrisztikára. Gondolok itt a balatoni Siófok-i Konferencia megrendezésére e pénzszűke-időben)

Iranisták. A *sumirnél* is jóval nagyobb házi-veszedelem. Szegedi „kiválóságaik” azzal traktálják a hallgatókat hogy a dagesztáni és mai azeri területeken – egykor valóban bizonyítottan - élő szavárd magyarok szolgálalkületű úgymond

⁸ Ugor- könnyen meglehet egy *munkanév*, még *munkahipotézisnek* sem jöhet számításba ugyanis. Egyetlen forrása a kievi jegyzőkönyven található. A Fuldai Évkönyv már nem említi. Egy Iráni, Iraki határon lévő vádi (sivatagi völgy) neve a Vádi-Ugor. Az *ugor* szó okiratban csakis egy helyen áll, és tévesen. Egy novgorodi író tévesen írhatta át – az alakuló orosz betűrendre - a Kievet érintő fejedelmi levelezésben az On/ogur (On/ugor összetett szó második részét). (A nyelvi jelenséget Vö. szótagra- feteke, fekete; tenyere, Terenye; mássalhangzóra csinadratta, csinardatta; végezetül magánhangzóra kácsa/o/k/, kacsák). Sajnos ez – bátran mondhatni nevetséges - forma került a be nyelvészi, később még jóval sajnálatosabban a történészi szemléletbe.

„szolganépei” voltak a perzsáknak. Ők egyszerűen nem látják be hogy pl. a székelyek törzse(i) sem voltak soha szolganépe a magyar királyságnak, ill. ha Mária Terézia ebbéli törekvésekre merészkedett is otrombán, - vérfürdő lett a vége (Madéfalvi veszedelem). A hun- török kapcsolatból (utóbbi onogurságtól) vehettek át ugyan a perzsák szavakat *méd* (*mad?*, *madjar?*) és *feltételezhető partus* közvetítéssel és nem pedig megfordítva.

Turkisták. Vámbéry Ármin következtetéseiből és szótárából levont történelmi „igazság”. Ennek igazság-magva annyi csupán hogy vagy hétszer-nyolcszor voltunk kontaktusban a türkökkel és az újtörökökkel is. Ide utóbbiba tartozik a *Krimi Aranyhorda* egyes népcsoportosulása is. Valóban csoda-e hogy eközben nem vettünk át tőlük szavakat? kemény harcaik voltak a finnugristákkal („ugor-török háború”) az igaz, de fontoljuk meg Szentkatolnai Bálint Gábor, miszerint hogy két „szikla-fok” - azaz a finnségi és a törökségi - közt hányódik őstörténetünk törékeny sajkája.

Turanisták: Szkiták. Strabó, Herodotosz, Ptoleimiosz a szarmatát, szkitát egy népcsoportnak tekintik. Sokan – egyre többen - a *Szarmatát, Szkitát s a Hunt* is (... Stein, Szentkatolnai, László Gy., Obrusánszky). Az első nyugatabbra, a másik K-ebbre települt. Ma itt is – az akadémiai rögzedésekkel ellentétben - hasonlóan gondolkodnak (legjelesebben: László Gyula). Ő kezdetben törökös elgondolások felé hajlott igaz, de végén sziklaszilárdan kikötött a turáni eszme körébe vont szaormata-szarmata-szkitá-hun-onogur-magyar (Irodalom: 6) folytonosság mellett- méghozzá az egzakt – csonttani – mérésekkel dolgozó terepi régészet módszereivel. Tán mai legjobb követője a történész Dr. Obrusánszky Borbála. Ő történész kutató léte, történelmileg, (de régészetileg és nyelvészileg) Szentkatolnai Bálint Gábor, nyelvészileg, régészetileg; régészetileg pedig László Gyula nyomdokain halad tovább. Így mindeközben - jelenleg a Kaukázus egyre érdekesebbé váló kérdéseit tárja fel, - főleg azeri, (és dagesztáni) tudósokkal a „szkitá sávot” vizsgálja.

D. A „szkitá sávot” azonban nem igazán ez – a kaukázusi híd (Terek-folyó szűk völgye, és azeri folyóvölgyek (Irodalom: 1, 11,12) – völgy –és erődrendszere támasztja alá a nagyközönség előtt, hanem maga a „Nagy Selyem Út” kétségtelen letagadhatatlan megléte, melyet Sven Hedin (Irodalom: 16, 17), és főleg lord Stein Aurél (13,14,15) kutatásai hoztak leginkább az érdeklődés központjába (a nevezetes könyvtár- *Tun(g)huang* kapcsán például). A Stein Aurél-i kutatások demográfiai elemzést is hoztak (turfáni, tarimi népelhalás-”*Ázsia Halott Szíve*- drámáját hozta.” (Irodalom. 15). Az iszlám hódítás is terjesztette a sivatagot a pusztaságot (még a mogul is kezdetben). Mindezek ellenére pl. számos Buddhista közösség is fennmaradt a Kaukázus körzetéig. Sajnos e közösségek genetikai vizsgálata még nem történt meg. A sors fura fintora alán az hogy nem csak a hidrogénbomba „atyja” volt magyar, de azé a „*Nagy Selyem Út*”-é (*The Great Silk Road*) is.

Végső Konklúzió

E feltételezett „Szkita sáv” pediglen volt. E sáv létét hatos/ötös bizonyíték-láncolat kauzabilisen alapozza. 1. genetika, 2. erdő-sztyeppe, mint „zöld”- áramlási (drift) - folyosó, 3. szkitá mentalitás-gondolkodás, 4. szkitá kultúra-kurgán, 5. rítus: „Tengri” ornamentika, 6. zenei rítus matematizálható valóság tartalma

A sáv az innovációt felgyorsította nem csak antropológiai adottsága miatt (**Szkiták, Andronovói-ak**, K’hal-K’hal-Urartuiak, Majkopiak) a fém-népe voltak.

E sáv valahogy kapcsolható az Ősmátra elmélettel (Magyar Középhegység déli hegylábi erdősztyeppe öve, rajta speciális sztyeppére emlékeztető fajokkal, így pl. /szegfű Északon/Zobor/Mongóliáig, Kínáig; tulipán Délen- kb. Debrecentől délre/Mongóliáig, erdő=/*lignosa*-társulások/Mandzsuriáig, sőt maguk a vallási és „világi” ornamentisztikai jegyek, /Irodalom: 7,8/, csontleletek, és iparok (vas, szilícium-ásványok) sőt valódi faragványok- ún. *kaptárfülkék*). Ebben a „pástban” tehát igencsak tevékenyen, hatékonyan –azaz mai szóval innovatívan – mi is ott mozogtunk. (Irodalom: 3,7,8,10).

Testvérnépek nyilván segítettek, különben ebben az innovációban „nem vehetett volna részt vállvetve” a turáni népcsalád szövetsége. Alapjaiban tehát nem török irányítású, és nem is perzsa eredeztetetőségű (*szasszanida* fennhatóságú) – de öntörvényekkel bíró rendszer volt. (Erre figyelmeztetett Szentkatolnai Bálint G. nyelvészeti, de egyben”profetikus” tisztaságú meglátása is, amit az akadémikus körök elvetettek). Kis ideig a virágzó Szasszanida uralom (Irán), arabok, mogulok, mongolok, nagyobb időn át a Kína-i (Gansu”Hexi”-korridor)- (Obrusánszky B. 2006) sőt mandzsú ellenőrzés volt érezhető felette. Később Kína brutális egyeduralmát a Szovjet-hegemónok – és „jogutódai” - minősíthetetlen birodalmi szemlélete (szibériaiak sorsa) váltotta fel (l. Ny-Mongólia sorsa napjainkig). Ettől sorvadt, mégpedig kiemelten és főleg középen, és a Kaukázus egyes előterein a *Nagy Selyem Útvonal* mindkét (!) ága.

Régészeti, nyelvészeti, biogeográfiai, ornamentisztikai, genetikai, anropológiai eszköztárral feltárul e „Szkíták által szervesített” sáv élete, léte, életként való működése. Keleti vége is homályban való kutakodás tárgya (Szaján hegység Tuva-törzsi terület?, Bajkál! /Irodalom: 11-12/, másutt Altajtól északra, hun-ösvárak, ösvárosok?)

Az is kitűnik, hogy nem annyira a Ny- K-irány de főleg – ellentételesen - a K- Ny irány volt a domináns. Igaz néha pulzáló mozgások – már az írott történelem korában – valóban jelentkeztek (így Kaukázusig a - tatárjárás után pl.).

Számunkra jelentős, hogy eurázsiai térben egészen idáig, azaz a centrális helyzetű Pannóniáig (*Pannonia Inferior*, és *Pannonia Superior*) is elért a közvetlen (!) (Irodalom: 7.8) hatása. Ezért nem kell csodálkozni a Karinthia-i és Burgeland-i avar-ringeken (*Hringum Avarorum*), a Saar-vidék-i *Hringum - Hunnorumon* és kurgánokon, és a Sé-i szkíta arany családmegjelölő-leleten. Történelmünk – s hagyjuk, hogy eddig szűkkeblű oktatásban sorvadozzon. Pannóniát teljesen rómainak tudtuk be. Mintha itt nem is léteztek volna jazigok, szkíták, pannonok. Sőt termékeny együtt-élésben, olykor koegzisztenciában kelta- szkíta közös temetők. Most próbáltuk térben és időben is bővíteni e szemlélt „vitális kapacitását”. A témában legszívesebben az alábbi írók, leírók, kutatók életművét ajánlom. megjegyezve, hogy az idegen nyelvű cikkelek, vonatkozások dőlt betűvel találhatóak)...

Irodalom

1. Boros János: Kaukázus, 1980, Gondolat Kiadó. (benne: Harmatta János-féle lektorálással)
2. Darai Lajos- Cser Ferenc: Nemzeti mítoszok. 2010. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXV/3
3. Iltz Jenő. Pannónia születése. 1993, Enciklopédiai Kiadó. Budapest
4. László Gyula: 1944, A Honfoglaló Magyar Nép élete: Kolozsvár.
5. László Gyula: 1988, Árpád népe Budapest
6. László Gyula: 1979, Emlékezzünk Régiekről (Őseinkre), Budapest
7. László Péter Sándor. 2006, *Pannonia Inferior- Pannonia Superior* (Felső- Pannónia, Alsó -Pannónia). Vajdaság/Zenta. Tanártovábbképzés tananyaga/Kézirat. Bólyai Tehetséggondozó;
8. László Péter Sándor. 2009, és ugyanott,- Ornamentálisztika/Sokszorosított Kézirat
9. Maricz László, Obrusánszky B. 2010, A szkíta népek hitvilága,
10. Mesterházy Zsolt: 2003, A magyar ókor (kelták, szkíták, pártusok, hunok, és magyarok). „Gyepű sorozat”
11. Obrusánszky Borbála: 2010, Hunok a Selyemúton. Budapest
12. Obrusánszky Borbála: 2011, Szkíták, Hunok, Magyarok. Budapest. „Kárpát Műhely”,
13. Stein Aurél: 1928, *Innermost Asia*, Clarendon Press, London
14. Stein Aurél: Ősi ösvényeken Ázsiába, Budapest, 1935.
15. Stein Aurél: 1966, Ázsia halott szívében, Budapest,
16. Sven Hedin: 1909, Északi Sarktól a Déli Sarkig. Lampel Kiadó, Budapest,
17. Sven Hedin : 1904-1907, *Scientific results of the Journey in Central-Asia*, Stockholm,
18. Szentkatolnai/ Bálint Gábor, 2005, Válogatott írások. /Ed. Zágonyi Jenő.
19. Szentkatolnai/ Bálint Gábor: 1875, Jelentés az Oroszországban és Ázsiában tett utazásról MTA. Budapest

LÁSZLÓ, Péter Sándor: Was the Silk Road a Military Road?

In this paper the author provides a detailed and multi-faceted research in defining the nature of the Silk Road.

IRODALOM

Kiss Endre : A kommersz maszkjában...

Egy Werfel-regény mérlege a Monarchiáról

Franz Werfel *Érettségi találkozó* (1928) című regénye¹ több szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemel. A széles körben és nem is mindig alaptalanul kevésre becsült, sokarculatú és sokirányú érdeklődésű író ebben a regényében nyaktörő mutatványra vállalkozott: konvencionális, mai szóhasználatl szólva, *nem pejoratívan értett kommersz regényvállalkozásban* egzisztenciális mélységű, a századelő békevilágának egészét mérlegre tevő *remekművet* akart alkotni. A rendkívüli siker körhíntája – két korszakban – már valóban be is indult. Az 1928-as első kiadást azonnal utánnnyomás (50 000 példányt jelentett ez!), s egy a Zsolnay-kiadás svájci leányvállalata kiadásában utánnnyomott, további példányszám-megjelölést nem tartalmazó utánnnyomás követte még ugyanabban az évben. De a regény sikerével tisztában lehettek a német irodalmi piacot figyelemmel kísérő más irodalmak képviselői is. 1929-ben már olvasható *Az érettségi találkozó* magyarul is. *Dormándy* László nyelvi hibáktól sem mentes fordításában, akinek magyar szövege félreismerhetetlenül a sebes munka, a gyors piacradobás szándékának jegyeit viseli magán. Mindebből nyilvánvalónak tűnik a következtetés, hogy mind a németországi, mind a magyarországi kiadási politika nagy sikert várt a könyvtől. Előlegezve a regény tartalmi irányultságát, az előlegezett kivételes sikert semmiképpen sem az igénytelen fél irodalmiság szférájába helyeznénk, hanem – éppen ellenkezőleg! – e jeleket úgy értelmezzük, hogy kiadói az Első Világháborút követő történelmi kulcsregény, német sorsregény (-dráma) újabb változatát láthaták benne, a *Nyugaton a helyzet változatlan*, a *Hinkemann* méltó társát. Nem elég világosak a regény sorsának ekkori meghatározó további eseményei, meddig tartott ez a majdnem függőleges emelkedése, mikor és főképp milyen okokból lassult le, torpant meg ez a mozgás.

Az érettségi találkozó ezen kívül még egyszer eljutott a század német sorsproblémái *reprezentatív* kifejezésének küszöbére. Minden kétséget kizáróan árulkodik erről a Samuel Fischer – Kiadó egyik belső terjesztésű, könyvtári forgalomba nem kerülő, évszám nélküli gépiratos kiadványa, mely *Az érettségi találkozó* színdarabváltozatát tartalmazza. A színpadi adaptációt Bus Fekete László és felesége (M. Bush-Fekete) készítette el. A Bevezető már a színházi előadás szerzői jogának szembezőkő és többszörös biztosításával is kifejezésre juttatta, hogy kiadói egyáltalán nem tartották lehetetlennek a mű hatalmas színpadi sikerét, s elvárásaik motívumait is nyíltan kimondják: „Mivel azonban a téma időtlen, a darabot károsodás nélkül játszhatjuk harminc évvel később is, a keretceleményt a jelenben, a gimnáziumi múltat a harmincas évek elején. S (...) egy német város is pótolhatja az osztrák vidéki várost.”²

E színpadi-kiadói célzatú megjegyzésre a későbbi elemzés során is vissza kell gondolnunk, hiszen nagy tudatossággal (és ebből következően pragmatikus, azaz nem kizárólag esztétikai intenciókkal) gondolták végig a regény logikáját, s egész választásukkal hitet tettek *Az érettségi találkozó* reprezentativitása mellett. Külön érdekessége a színpadi változatnak, hogy dramaturgiája a németnyelvű intellektuális színjátszás előzményének tekinthető, s ily módon színháztörténeti jelentősége is van.

Amikor *Az érettségi találkozó*t majdnem-remekműnek, ráadásul olyannak tekintjük, amelynek esztétikai érdemein túlmenően kor- és kultúrkritikai, konkrét adottságainak feltételei között filozófiai, történelmi és diagnosztikai értéke is van, természetesen nem feledkezünk el Franz Werfel művészetének rendkívüli sajátosságairól, szélsőségeiről. A Werfelt mind a mai napig övező általánosan uralkodó negatív értékítéletet nagy vonalakban helyesnek is tartjuk, Musil Feuermaul-ja, mint Franz Werfel megfelelője *A tulajdonságok nélküli emberben*, Alfred Polgar vagy éppen Karl Kraus szenvedélyes és gúnyos kritikája lényeges vonásokat mutatnak fel Werfel pályájából. Mindezekon kívül e sorok írója ráadásul még részese is egy olyan Kafka-kutatásnak, mely már megnyugtató módon tisztázta, hogy Franz Werfelt kell keresnünk Josephina, az „egerek énekesnője”-nek karkai alakja mögött is. *Az érettségi találkozó* iránti nagybecsülésünk tehát nem kívánja alapvetően újra átértékelni a Werfelről kialakult kritikai közfelfogást. Mindamellelt kötelességünk, *éppen ezért* kötelességünk, hogy a mű művészi színvonalára külön is felhívjuk a figyelmet. A mű iránti megbecsülésünket még fokozza, hogy úgy kellett meggyőződnünk a regény színvonaláról, továbbá arról a tényről, hogy a nívó tudatos művészi erőfeszítés eredménye, hogy azzal egyidejűleg már a regény felépítése világossá tette: Werfelnek nem lehetett sok illuziója afelől, hogy rendkívüli erőfeszítéseit a magasabb irodalmi véleményalkotás honorálni fogja, hiszen az, ami valóban nagyszerű művében, *többszörösen is el van rejtve* a

¹ Tanulmányunkban a következő kiadást idézzük: *Der Abituriententag*. Ungekürzte Neuauflage, Frankfurt am Main, 1977.

² *Der Abituriententag*. Schauspiel von M. und L. Bush-Fekete nach dem Roman von Franz Werfel. Übersetzt von Gina Kaus. é.n. 3.

regényírói konvenciók felszíni rétegei alatt. Példaként csak a hosszú és rendkívül szokványos bevezetőre, az érettségi találkozó előkészítésére utalunk, amelynek professzionista konvencionálitása egyhamar elúzi a magasrendű esztétikai elvárások beállítódási normáit, aminthogy arra is gondolnunk kell, hogy olyan regénytoposzokat választ (az ún. diák – és egyben igazságszolgáltatási – regény), amelyek konvencionálitása azokban az években nagyobb szinte nem is lehetett volna.

Az alkotói heroizmus magatartása körvonalazódik: *a szerző rendkívüli erőfeszítésre vállalkozik, de ezt egy több vetületben is szélsőségesen konvencionális keretben kísérel meg.* Ez mindenképpen kettős, sőt, egymásnak ellentmondó írói szándék, amelynek kézenfekvő magyarázata a kiadói nyereségre való törekvés lehetne, e magyarázat azonban nem feltétlenül elégíti ki. Werfel különös ambíciója az önmagával való szembenézésre megmutatkozik abban is, hogy ő maga, a *konvenciók elkötelezett hívének hírében álló író* ráadásul kritikusan tematizálja magában a regényben a konvencionálitás problémáját is. *A motívum önkritikus.* Az önmagával való erkölcsi igényű szembenézés gesztusát hordozó mivolta nem maradhatott kétséges Werfel: egyetlen olyan olvasója előtt sem, aki az író sorsának összefüggésébe helyezte a következő mozzanatot: „Mint minden hivatásban, az iskolában is létezik a konvencionálitás zenéje (eine Musik des Konventionellen). Az válik mintává, aki finom hallást fejleszt ki magában e zene harmóniája iránt, és alázatosan használja azt.”³

Werfel tehát szinte rendkívüli nehézségű kiinduló feltételeket teremtett magának ahhoz, hogy ambíciója nyilvánvalóvá váljék. Ha pszichológizálni akarnánk, kénytelenek volnánk azt mondani, hogy Werfel e regényben önkínzó, de legalábbis *önbüntető* alkotói feltételeket rótt magára.

Werfel írói szándéka valóban remekmű létrehozatalára irányult. Minden ezt alátámasztó részletet nem sorakoztathatunk fel. Mégsem hagyhatjuk említés nélkül a regény funkcionális, szükséztávúságában rendkívüli ábrázoló erejű nyelvét, amelyből hirtelen gazdag és pregnáns megfogalmazások villannak ki. Így esik szó az érettségi találkozó szereplőinek bemutatásakor azokról, akik sikertelennek bizonyultak az életben, mint olyanokról, akik (magyarra nehezen lefordíthatóan) a „semmi fix alkalmazottjai a nem boldog kimenetel reményében” („Fixangestellte des Nichts auf unfrohem Ausgang”)⁴.

Sokrétű intellektuális reflexiót, nagy gesztikus értéket, kegyetlen (ön)jiróniát és inzenziv szemléletességet egyesít az is, amikor Sebastian, *Az érettségi találkozó* főszereplője, a bevezető kihallgatás során elmerül saját szociális (érzelmű) bírói tapasztalatainak gazdag álarc-ruhatárába („...tauchte in die reiche Maskengarderobe seiner sozialen Richtererfahrung...”)⁵, vagy ugyancsak egy szereplő jellemzésekor az, hogy annak gesztusát a lealacsonyított (ember) fogát csikorgató határozatlansága-ként jellemzi („die zerknirschte Unentschlossenheit des Erniedrigten”)⁶.

Az ilyen, a konvencionális vagy egyenesen a kommersz irodalomra korántsem jellemző nyelvi találatok mellett ugyanolyan figyelmet érdemel az egyes szereplők jellemzése is. Werfel valóságos kis teljes portrékat ad az osztály egykori tagjairól. E jellemzések funkcionálisan maradéktalanul indokolják saját létüket, hiszen az évtizedek óta egymást nem látó emberekben a lelki dramaturgiával tökéletesen egybeesik a másik személyiségének, tulajdonságainak koncentrált végiggondolása. Werfel ráadásul a bemutató jelenetet úgy komponálja meg, hogy az egyes jellemzéseket más-más perspektívából közli, ami fokról-fokra intenzív és sokszínű csoportdinamikává olvasztja össze az egymástól már elidegenedett egykori társakat.

Az írói ambíció egyik további jól látható megnyilvánulását a regény terjedelmi arányai jelentik. Majnem teljesen pontosan egy negyede a szövegnek a jelenkori cselekményszál, az érettségi találkozó eseményei, a fennmaradó háromnegyednyi terjedelem a múltbeli eseményszor. Az arányok szimmetriáját fokozza és mintegy tudatosítja a két rész közötti váratlan perspektívaváltás: az egyes szám harmadik személyben közvetített cselekmény átvált egyes szám első személyűvé – ez ugyancsak nem szokásos eljárás a kommersz és konvencionális regényírásban. E változás keretét Sebastian naplóírása alkotja. Mind az egyes szám első személybe való átváltás napló-formája, mind pedig a regény végének írói megoldása (az ugyanis, hogy a gyilkosság vádjával előzetes letartóztatásban lévő Adlerről kiderül, hogy csak véletlen névrokona az egykori osztálytárs Adlernak, Sebastian szó szoros értelmében vett áldozatának, s így az egész megrendült, önmagával kíméletlen analízissel szembenező napló érvényét veszíti, s helyre állhat a polgári világ rendezett hétköznapiasága) Werfelnek azokhoz a döntéseikhez tartoznak, melyek végsősoron megtörik *Az érettségi találkozó* remekműre valló részleteinek egységes ívét. Az tehát, hogy Werfel főhőse az események sodrában és egyben súlya alatt hirtelen átvált az egyes szám első személyű előadásra, nagyon sikeres írói megoldás, az azonban, hogy mindezt egy napló foglalja keretbe, majd pedig ráadásul a naplóírás kiváltó oka véletlennek bizonyul, s ezzel az egész katartikus dráma alapjait és indokát veszíti, már sokkal kevésbé ez. Itt egy tartalmi összefüggésben jelenik meg az *Az érettségi találkozó* sajátos kettőssége a nagy sors-regény és az izgalmas kolportázs között.

Az eddigi mozzanatokon kívül, azokat mintegy összefoglalandó, most végül a múltbeli történés utolsó éjszakai jelenetére utalnánk, amelynek egész, egyszerre kiszámított és kiszámíthatatlan eseményszorozata a nagy irodalom levegőjét árasztja. A

³ *Der Abiturentag*, id. kiadás 53.

⁴ Uo. 20.

⁵ Uo. 11.

⁶ Uo. 20.

nyelv, az arányok, a perspektívák, a tetőpontnak megkonstruált utolsó nagyjelenet minden kétséget kizáróan olyan mozzanatok, melyeknek a *nagy műre irányuló írói intenció híján való megszületése gyakorlatilag elképzelhetetlen*. Tézisünket tehát függetlenül a bizonyítás lerövidítésétől az eddigiek alapján igazoltnak tekintjük, az imént felsorolt mozzanatok egyértelmű írói intenciót, igényes írói koncepciót és sikeres megvalósulást mutatnak.

Második és lényeges tézisünk már nem a váratlan esztétikai minőségre, hanem korértelmezési dimenzióira vonatkozik. A *regény érvényes üzenetet hordoz a háború előtti kor egészéről, mégpedig közvetlenül a jelenrel közvetítve*.

Az *érettségi találkozó*, mint tárgy már önmagában is rendkívül szerencsésen fűzi egybe a korkritikai mondanivaló nélkülözhetetlen két *idő- és szemléleti* perspektíváját. Az érettségi kitüntetett ideje még Ausztria-Magyarország utolsó éveire esik, a találkozó pedig már a monarchia utáni korszak, maga a találkozó így mintegy *természetes szembesítése* a két korszaknak is. Nem szükséges külön írói figyelem ahhoz, hogy ez a szembesülés állandó téma legyen a regényekben, a társadalmi viszonyok, az utcakép, az egyes szereplők sorsának alakulása mind szüntelenül tematikusak, s mozzanataikból könnyűszerrel kiolvashatók azok a változások, amelyekkel a történelem a szereplők életére nézve járt.

Az *érettségi találkozó* egyben Werfel szellemi pályájának fontos állomása is, amelynek egyik legfontosabb önálló szövege éppen Ausztria-, azaz monarchia-képének alakulása. E regény rendkívüli helyet foglal el ebben a történelmi folyamat befolyásolta elmozdulásban. Az *érettségi találkozó* nem éri el a későbbi Werfel legendaépítő entuziazmusát Ferenc József Ausztriáját illetően, de a háború előtti kor elsüllyedt kozmosza már itt is éles konturokkal rajzolódik ki a szereplők tudatában. E pozíció nagyonis szerencsés a vágyott remekmű elérésére, s egybe is vág Kákánia megítélésének szinte fantasztikus változásaival a huszas évek elejétől a negyvenes évek közepéig, a sárga-fekete birodalom indulatos kritikájától kritikátlan kultuszig. A huszas évek végén (nemcsak Werfelnél) a múltbeli történés kritikája *egyensúlyban* van a jelen kritikájával, a jelen kritikája alakítja a múlt képét is, a két korszak sajátosan korrespondál egymással.

Múlt és jelen drámai, egzisztenciális súlyú pillanatban egyesülnek Sebastian Napló-jában. Valóságos vallomás ez, a monarchia gyermekének vallomása egy olyan pillanatban, amikor a múltban a monarchia és a jelenben a valóság még nem inog meg. Egzisztenciális megrendülés vezeti Sebastian kezét (hangsúlyozza például, hogy gyorsírása szárnyal a papír fölött), az egzisztenciális pillanat lázas dinamikája a Napló-nak mindvégig alapvető ritmusa marad.

A Napló-ból a háború előtti világ belső dimenziói teljes élességgel rajzolódni kezdnek ki. A találkozó estéje már a jelenben is előhívja e rend körvonalait, a Napló-ban azonban teljessé válik. Mindenre vonatkozó, mindenkit érintő világrend ez, ami a világegyetem kozmikus rendjére emlékeztet, s egyben tipológikusan hasonlít az egykori Ausztria-Magyarországra visszapillantó írásművek alaphangjára is. Az *érettségi találkozó* azonban nem az élet egykori rendjét felidéző oldalában pillantjuk meg a háború előtti világról alkotott üzenetét, hanem éppen a háború előtti világ *szabadságával való élni tudás vagy élni nem tudás* mozzanatában. Azt semmiképpen sem akarjuk állítani, hogy a szabadság e problémája ellényegtelenítene a rendet. A rend egy pillanatra sem tűnik el a regény rejtett (vagy nem is olyan rejtett) dimenzióiból, hierarchiája, szociális, társadalmi és politikai tagozódása olyan megfellebbezhetetlen realitást jelentenek, amelyről senki egy pillanatra nem feledkezhet meg. Mégsem e rendet tematizálja közvetlenül Az *érettségi találkozó*, hanem, mint már említettük, az azzal a szabadsággal való élni tudást, amit ez a rend a maga módján lehetővé tett.

Sebastian Napló-ja tehát a jelen-ben, Ausztria-Magyarország vége után született. Tárgya kizárólagosan Sebastiannak és Adlernek, a jelen idő bírójának és vélt vádlottjának páros kapcsolata. E kapcsolatban a Napló célratörően, a katartikus megrendülés éleslátásával, szenvedélyével, az önkritika, sőt, kimondhatjuk a szót, az önbüntetés ítélkező gesztusával tárja az olvasó elé.

A Napló természetesen bomlik ki Az *érettségi találkozó* addigi cselekményéből. *Mérhetetlen természetessége elfedi a benne artikulálódó perspektíva rendkívüliségét*, egyedülálló, még tipológiailag is számottevő jelentőségét. (In nuce a perspektíva kérdése önmagában jelzi Az *érettségi találkozó* rendkívüli helyzetét a tudatosan vállalt konvencionális és a titokban megcélzott remekmű között.) Üldözött és üldözőt, megsemmisítő és megsemmisített viszonyának, felemás és egyenlőtlen rajzát ugyanis nem egy egyes szám harmadik személyű írói ábrázolás, de nem is az áldozat szemszögéből látjuk, hanem a kínzó, a megsemmisítő perspektívájából, mégpedig ebben a kiválasztott és egyedüli pillanatban. Érdemes volna a huszadik századi irodalmiság egészében megfeleléseket keresni Werfel a választásához, e sorok szerzője e pillanatban egyetlen hasonló írói perspektívát nem tud felidézni.

Tipológiai érdekességén túlmenően foglalkoznunk kell a *perspektíva* regény-esztétikai és történelmi dimenzióival is. A történelmi vetület elsősorban Musil *Törless iskolaéveivel* való összehasonlításban szemlélhető, illetve szemléltethető. Egyrészt nem szabad elfelejtenünk, hogy Musil is Werfel éles kritikusai közé tartozott, aki a *Tulajdonságok nélküli emberben* nemes egyszerűséggel Feuermaul-nak titulálja a Werfellel azonosítható irodalmárt. A *Törless*szel való összevetés így rendkívüli feszültségeket hordoz. A szemléltetést az írói becsületéért harcba szálló Werfel talán szándékosan is választ olyan tematikát, amelynek összefüggő mozzanatai szinte a *Törless* változatának tekinthető. Nos, Werfel szinte továbbfejleszti Musil módszerét,

amikor az üldöző és üldözött, a megsemmisítő és megsemmisített kapcsolatának dinamikáját nem egy harmadik szereplő, bármily kitüntetett perspektívájából mutatja be, hanem *magának az üldözőnek egy későbbi, reflektált és reflektáló szemszögből*.

Musil a fiatal *Törless* egész szellemi univerzumát ábrázolja, bonyolult és intellektuálisan differenciált szellemi profilt rajzol meg, amelyben Kanttól az irracionális számokig a modern gondolkodás számos határpozícióját építi be. Végso soron e szellemi arcél a maga módosulásaiban és változásaiban szerves része a regény perspektíva-rendszerének, amellyel Musil az üldöző és üldözött viszonyának megfelelő szellemi befogadását készíti elő, ill. teremti meg. Nem akarjuk Werfel regényét a Musilé fölé emelni, de a Napló perspektívája a leírásnak és értelmezésnek gazdagabb skáláját teszi lehetővé.

A Naplónak e visszapillantása, az egykori üldözőnek önmagával való leszámolása észrevétlenül válik két korszak konfrontációjává, analitikus mozzanataiban az írónak az 1914 előtti korszak egészével való számvetésévé. Elemzésünk abba a furcsa helyzetbe kerül, hogy érdeklődésének középpontjába nem e kapcsolat dinamikájának az elemzése áll (mint bevezettük: az üldöző ritka és kivételezett perspektívájából), hanem e viszony esszenciája, amelyet egynek tekinthetünk Werfel ekkori ítéletével az 1914 előtti világról.

Sebastian és Adler, a jelenkori bíró (az egykori üldöző) és a jelenkori vélt bűnös (az egykori áldozat) kapcsolatának dinamikája három nagy részre bomlik. A magunk részéről e három fázis egymásba való észrevétlen átmenetének írói ábrázolását ugyancsak kiemelkedő remeklésnek tartjuk, hiszen így a dinamika valóságos mozgássá alakul, az események egyre féktelenebb egymásra következője *a tragédia öntörvényűségének világszerűségét* rajzolja ki.

Az *első* szakasz Sebastian harca önmaga elismertetéséért egy olyan új gimnáziumi osztályban, ahol Adler tehetségét, emberi nagyságát társai a maguk reflektálatlan módján ugyan, de jó érzékkel már megéreztek és elismerték. E fázisban Sebastian voltaképpen nem Adler ellen, hanem önmagáért küzd, a dinamika egészének teljességében szemlélve nagy jelentősége van ennek az első szakasznak, hiszen ez teszi teljessé a küzdelem egész ívét, ez a kiindulás indítja el a rendkívüli a normálisban, az irracionálisban a racionálisban. A *második* szakaszban Sebastian tudatosan rombolja le Adler tekintélyét a többiek előtt, használja ki gyenge pontjait, alakítja úgy az eseményeket, hogy azok mind Adler ellen irányuljanak. Amíg az első szakaszban még önmagáért harcolt, most Adler elleni harcának motivuma is teljesen kicserélődik: innentől kezdve egy olyan érték ellen harcol, amelynek önmagával szembeni fölényét ismételtelen el kell ismernie. A kapcsolat ekkor szűkül le e páros dinamikává: a környezet, az osztály jelentősége rohamosan zsugorodik, a kulissza funkciójára redukálódik, mostantól kezdve a többiek már nem látják át Sebastian mesterkedésének igazi céljait és összefüggéseit. Sebastian hadat üzen egy olyan embernek, aki könnyen és elegánsan különb nála minden olyan területen, amelyeket az összevetés szempontjából maga Sebastian is fontosnak tart. E második fázis azonban még a közösség keretében zajlik, közös italozás, szórakozás, asztaltáncoltatás, a *Törless*-re is emlékeztető lelki és fizikai kínzások teszik ki tartalmát. E folyamat végeredményeképpen Adler végveszélybe kerül, Sebastiannak való kiszolgáltatottsága végletekig fokozódik. Ebben a helyzetben lép át e pszicho-dinamikai folyamat – ismét észrevétlenül – abba a *harmadik* szakaszba, amikor már nem csupán Sebastian tudja, hogy mit akar Adler szisztematikus lerombolásával, de már magukra is maradnak. Minél inkább kiszolgáltatottá válik Adler, Sebastian a menekülésnek annál kockázatosabb kiútjait ajánlja fel neki. *Az üldöző-üldözött viszonyt diabolikussá fokozva, e kiutak magvalósítása során egyre mélyebbre süllyeszti Adlert*. Valamit fel is fedez magában az Adler elleni kegyetlenségre vonatkozó hajlamából, váratlan, szinte improvizatívan kiszámíthatatlan lépései önmagát is meglepik, s ebben is Musil *Törless*-ére emlékeztetve veszi észre e dinamikán belül még némi rezignációval is, hogy mennyire nem érzi határokat a *normális* és a *kriminális* között. Így tolja Adlert fokozatosan az erkölcsi megsemmisülés irányába, hogy végül felkínálja neki egyedüli és végleges kiútként a menekülést, ami – s ez a legfontosabb – önmaga végső és vágyott célja is, hiszen akkor eltűnik világából az, akinek nagyobb értékét, karizmáját önmagának, az üldözés legszilajabb pillanatában is, mindvégig el kell ismernie.

Sebastian nem csak azzal van tisztában, hogy a nála különbet üldözi, de azzal is, hogy egyben a zseni ellen is harcol, sőt, azzal is, hogy *e harc végső célja már a másik megsemmisítése*. Jóllehet a regény kimenetele Adler elmenekülésével zárul, ami szintén egy módja a halálnak, az utolsó éjjel íróilag virtuózan megoldott kavargásában *közös öngyilkosság* elkövetésébe is belefognak, amelyet Sebastian végig azzal a tudattal csinál végig, hogy ő nem mérgezi meg magát teljesen.

A „karizma” – terminust ezért sem véletlenszerűen használjuk. Werfel (és Kafka) 1914 előtti Prágájában – az újabb kutatásokból a tényt magát már tudjuk, ha az értelmezés feladatai nincsenek is még kimerítve – mind Alfred, mind Max Weber munkái ismertek voltak, s e tudásanyag ismeretében egészen még azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy Sebastian és Adler küzdelmének analitikus végiggondolása során Werfel élt a karizma-fogalom nyújtotta lehetőségekkel. Nem a bizonyítás, csak a továbbgondolás igényével jegyezzük meg itt, hogy a naplóíró Sebastian kifejtett formában emlékezik meg arról, hogy Adler ereje követőinek „hit”-ben állott⁷.

⁷ Uo. 75.

A Napló e három fázis mesteri egymásraépítésével feltárja e pszicho dinamikai folyamat egészét, az elviselhetetlenségig fokozza a felelősség, a lelkiismeret feszültségét, hiszen Sebastian abban a hiszemben ül neki Napló-jának, hogy azt az Adlert kell neki most gyilkosságért elítélnie, akit ő indított el a menekülés, azaz az *emberi deklasszáció*, a most bizonyossá váló *végzetes bűn* útján.

Igen találó és drámai írói fogás eközben az, hogy Adlert Werfel vöröshajú fiúnak ábrázolja. Ennek van némi pszichológiai jelentősége is, de fontosabb annál az a funkcionális feladata, hogy egy megkopaszodott egykori vöröshajú ember külseje jellegében rendkívül megváltozik, s ez szinte már elegánsan magyarázza is Sebastiannak azt a tévedést, hogy miért hitte az eléje kerülő elítéltről azt, hogy az azonos egykori áldozatával. A regény egész architektonikája nyomban megingott volna, ha ez a láncszem nem elég teherbíró.

Sebastian szembenézése a múltbeli eseményekkel, s most tudjuk ezt a maga teljes meghatározottságában újra kimondani, egyben leszámolás az 1914 előtti korszakkal is. A pszicho dinamikai folyamatot újra és kritikusan átélő Sebastian előtt világossá válik, hogy *küzdelmük a kisebb érték harca volt a nagyobb érték ellen*, hogy kezdeti küzdelme önmaga elismeréséért észrevétlenül átsapott a nagyobb érték lerombolásába, a nagyobb érték megsemmisítésének helyenként önmagát is váratlan helyzet elé állító 'hajlandóság'-ba, netán egyenesen örömebe vagy kéjébe.

E harc környezet is számottevő tanulságokat hordoz. Az 1914 előtti világ rendje világosan reprodukálódik *Az érettségi találkozón* is, az arra a rendre vonatkozó explicit reflexiók bőségesen motiválják a találkozó estéjének társalgásait. A kisebb érték harca a nagyobb érték ellen azonban nem áll kauzális, netán genetikus kapcsolatban e renddel, magyarán nem ez a rend kívánja meg vagy írja elő e küzdelmet. Ez a *Törless* esetében is így van, még ott sem a katonaiskola követeli meg Basini megkínztatását. A kisebb érték harca a nagyobb érték ellen tehát – s ez már a kortörténeti értékelés egyik legfontosabb eleme lesz – *magából az emberből*, az ember számára rendelkezésre álló furcsa „szabadság”-ból következik, amely mögött kétségtelenül ott áll egy már a maga valóságos jelenében is mitológikussá váló rend, de amelyik mégis váratlan szabadsággal ruházta fel az embereket. Werfel regénye azt mondja, hogy a kisebb érték nagyobb elleni harcából következően nem tudtak élni azzal a szabadsággal, amit a kor nyújtott az ember számára.

Nem lehetséges természetesen egy mű, vagy akár egy szerző alapján azon fontos tendenciák teljes rendszerét érzékeltetni, melyek a Monarchia utóéletére vonatkoznak. E werfeli mű azonban talán alkalmas az egyik fontos vonulat érzékeltetésére, hiszen Kosztolányi *Aranysárkánya* vagy Babits *Halálfiatai* sem igen mond mást a maga visszapillantásában, s jóval áttételesebb formában meg sokkal gyakoribb ez a végső eredmény.

KISS, Endre: Under the Mask of Conventionalism

(About Franz Werfel's *Bachelor's Day*)

Franz Werfel's *Bachelor's Day* was floating in the history of his reception like a sleepwalker in the environment of the great artistic success. The success already almost always definitely assured was serious in every case, on which a German (Austrian) fate book (*Schicksalsbuch*), taken in the best historical and psychological sense, can rightly reckon. The years 1928-1929 thus offered to *Bachelor's Day* the chance of an enorm and worthy, i.e. not superfluously commercial success.

What makes the *Bachelor's Day* (almost) a masterpiece, is not at all put by the poet in the foreground of the horizon of the reader. We could rightly say of Hofmannsthal's famous word, already also differently revindicated by Hermann Broch: the intensity is here hidden, indeed *not on the surface, but in the conventionalism*. Now, as far as the identification of a masterpiece is concerned, it is much more profitable for his future fate if it is felt *esoterically* rather than *conventionally*.

Werfel's perspective is *exceptional*. Sebastian's diary is the representation of the relationship persecutor-persecuted *from the point of view* of the persecutor himself (that should later as judge pass judgement on his former victim, *even instead of himself*, again in a fatal way). We know no other work, that would develop so exceptionally in our century the important and specific comparison from the *perspective of the persecutor*. This choice of perspective might be probably also comprehended as an *indirect polemic* against Musil. To show Basini's torture by Törless prepares many problems to the author of the *Törless*, no wonder that he integrates the insertion and the adaptation of Basini's experience in a large intellectual context.

In the retrospective view of the *Diary* realized by Sebastian, the basic paradigm of the old world appears as *the struggle of the smaller value against the greater one*, or set in a maxim: "the small value eats up the greater one". *At this point, Werfel's persecutor's perspective transforms also into an aesthetic-intellectual quality.*

The struggle against the greater value performs namely in (and in front of) an *order*, that is universally accepted, however leaves up to the actors a considerable proportion of freedom. To concretize this: it is not the order itself, that suggests Sebastian's struggle against Adler, let alone forces it. This struggle is a way of the use of this possible freedom within the order, but *the struggle for achievements was transposed to a struggle for the power relation*. The struggle of the smaller value against the greater one, even its victory over it wins its natural context in this condition of the freedom made possible by the *order*. With a profound frustration, the retrospective Werfel's Sebastian ascertains that he could not handle well with the available freedom on constructing his personality.

Kukucska Ferenc : Sziget

A három csinos nő egymás kocsiját követve érkezett a tópartra. Előzőleg egyeztették az időpontot, miszerint délben találkoznak a kisváros benzinkútjánál, onnan együtt hajtanak tovább a néhány kilométerre lakó barátnőjükhöz. Különböző részein laktak az országnak: Bianka Pestről érkezett, Judit a Dél-Dunántúlról, Rózsi az Alföldről. Együtt végezték az egyetemet, de a diploma átvétele óta egyikük sem találkozott Valival. Bianka vetette fel az ötletet - ideje lenne összefutniuk, hiszen öt évig együtt nevettek, együtt sírtak ők négyen. A péntekre eső ünnep, és az ebből adódó hosszú hétvége kiváló alkalomnak ígérkezett az emlékek felidézésére. Egy kis trécselésre vágytak, többek közt arról, hogy az évek távlatából mire emlékeznek, és azóta mi is történt velük. Természetesen csakis akkor, ha rég nem látott barátnőjük benne van. Valinak tetszett az ötlet, de megkérte a telefonban Biankát, azért mert régen találkoztak, ne legyen már annyira távolságtartó, modoros, nyugodtan adja csak magát - maradjon az a dumás vagány nő, aki néhány éve volt. Bianka nevetett. Ahhoz azonban Vali ragaszkodott, hogy ő lássa vendégül barátnőit otthonában, hozzátette - örömmel lesz ő a háziasszony.

Most a parton sétálgatva izgatottan várta egykori évfolyamtársait. A barátnők ezüstszerű konvoja - mindhárom koci ezüstszürke színben pompázott - a megbeszélte időre érkezett. Vali mosolyogva nagy karlengetéssel mutatta, hova parkoljanak. Rózsi, Bianka és Judit kiszállt kocsijából - a meglepetéstől viszont elfeledkeztek barátnőjük üdvözléséről. A víz közepén álló házat bámulták. Vali nem lepődött meg, hozzászólt a csodálkozó arcokhoz. Mindenkit megejtett a látvány, főleg azt, aki először látta férjével közösen lakott birtokukat. Itt élt Vali és Gergő. Az épület egy kis szigeten állt, ami köré mesterséges tavat álmotdtek, és valósítottak meg. A munkálatok előtt egy mező közepén álló módos tanya fogadta volna a most érkezett három csinos nőt, akik most szó nélkül csodálták a különös helyre létrehozott építményt. A vízparton még látszottak a földgyalu nyomai, egy lánctalpas magára hagyatva állt a főútvonal mellett a lejárójánál. Bianka tért magához először.

- Anyám! - dörzsölte meg a szemét - én még ilyet nem láttam. Varázslatos ez a hely!

- Sok munka volt vele, majd beszélünk róla. De menjünk, kész az ebéd. Akar valaki evezni?

Bianka vállalta, hogy beviszi a házhoz a csapatot, igazán nem árt egy kis testmozgás a vezetéstől elgémberedett tagjainak. Kipakoltak az autóból, lezárták azokat, csomagjaikat a két - kissé vízből kihúzott csónak közül a nagyobbba hordták. Miután minden bekerült, Vali irányításával betolták a csónakot a vízbe, beültek. Könnyen indult a közös beszélgetés miközben a vízen ringatóztak, néhány mondat után már egymás szavába vágva mesélték, kivel mi történt, milyen változások tarkították életüket. A csónak viszont Biankának köszönhetően alig haladt.

- Húzd meg csibém azokat az evezőket, mint ha élnél! Te akartál belekóstolni a vízi közlekedés orgazmusába. - Rózsi kuncogva beszélt Biankához, mulatva azon, milyen nehezen boldogul az evezőlappalokkal.

- Tényleg lányok! Megmondaná valaki, előre megyünk vagy hátra? - Judit ártatlan arccal nézett a többiekre. - Leginkább a célfotó miatt érdekel.

- Ne bántsátok már! Lehet, nem is ült még ilyen lélekvesztőben - Vali szólt a csónak orrából.

- Ha minden nap megtenné az utat, mint Charon... még kereshetne is vele - Rózsi megveregette Bianka vállát. - Fel a fejfel anyuci, turbózd fel magad!

- Cseréljünk Bianka? Evezzek? - Vali komolyan tette fel a kérdést.

- Bírom - lihegte Bianka - és keményebben húzta a lapátokat. A csónak meglódlott.

- Add át Valinak Bia. Ő van otthon, jobban érti ezt a műfajt. Ha így haladunk, este lefekvéskor ebben a szárnyashajóban vehetem fel a bébidollt. - Judit vágott egy grimaszt az evezőkre.

- Nem kell átvennem, mindjárt kikötünk - Vali mosolyogva rázta a fejét. - Én sem csinálnám különül. Akad néhány palack megszögő a hűtőben. Bianka, igyekezz! Megszomjaztunk!

Biankának az utolsó méterekre sikerült összeszednie magát - hála a rendszeres tornának. Most jól jött a kis tartalék energiája, így nem kellett a barátnői előtt leégni, hisz vállalta, befuvarozza őket a szigetre.

A ladik eleje megfeneklett a parton, Judit kiugrott. A másik három lány kiadogatta a csomagokat, utána ők is kiszálltak. Kijebb húzták a partra a csónakot, mindegyikük felkapta poggyászát, és elindultak Vali után. Érdeklődve tekintettek szét a kicsiny szigeten. A ház élénkvörös cserepei és rajtuk a napelemek - jól mutattak a fehér falak felett. Néhány mostanában ültetett fa pótolta valamelyest a hiányzó kerítést. Két fekete dobermann rezzenéstelen tekintettel szemlélte a közeledő társaságot. Morgásuk egyre félelmetesebbé vált.

- Zénó, Plútó a helyetekre! - parancsolta vissza a két kutyát Vali. - Hölgyeim csak a közelemben maradni, mert bolond jószágok az aranyosaim. Kevés emberrel találkoznak.

- Úgy döntöttem nem úszom át a szigetedre kétes szándékkal - mondta Judit szorosán Vali mellett lépkedve. - Az ölebeiddel nehezen barátkoznék meg. Mert ugye, ha mögöttem loholnak, körülményes lenne a dolog.

- Ha Vali nappal kíván egy menetet Gergővel nyitott ajtó mellett, nem hiszem, hogy váratlanul megzavarná őket valaki. Bizony mondom, jól jön olykor a tökéletes biztonság - bólogatott Bianka.

- Mert téged csak deréktól délre érdekeltek a dolgok - szólalt meg Judit. - Persze akadt azért kivétel...

- Az is déli fekvésű volt. Arra a leszbikus csajra gondolsz az évfolyamból?

- Arra szívem. Nagyon tetszettél neki. Veled akart aludni egy komolyabb piálás után, te meg kilökted az ajtón. Pedig csak megjött a bátorsága...

- Ma sem aludnék nővel semmi pénzért. Lehet egészséges vagy leszbikus, zavaros. Én a kemény férfit szeretem magam mellett érezni. Na, hol az a pezsgő?

- Szó sem lehet róla, hogy mosogass helyettem! - hártotta el Rózsi ajánlkozását ebéd után Vali. - Ti most vendégek vagytok, nem konyhalányok. Bezárom a kutyákat, kiültök a teraszra pezsgőzni, én pedig rendet rakok a konyhában. Ha végeztem, megyek én is.

- Főnök szava isten szava - mormolta maga elé Bianka. A hűtőhöz ment, kivett két üveg Törley-t, a tároló szekrényből poharakat, tálcat. A poharakat a mosogatónál előblítette.

- Gyertek barátságosnőim, nosztalgiazzunk Józsi bácsi buborékai mellett.

Az országút felől halk járműzajt hallottak. A szerszámos kamrában dühödten vakkantottak a kutyák, lábaikkal próbálták kinyitni az ajtót, sikertelenül. Enyhe szellő fodrozta a víz felszínét, csobbanások szakították meg a viszonylagos csendet. A vízben halak vadásznak egymásra - nem szegve meg a régi szabályt: a nagy hal általában megeszi a kisebbet. Mint köztudott! - mondta egy újabb csobbanás után Judit. Vali végzett a konyhában, megtörölte a kezét, levette a kötényt, kiment a teraszra. Töltött mindenkinek, legvégül magának, bedobta a kukába az üres üveget. Hozott két újabb palackot és leült a barátnőihez.

- Munícióval rendesen el vagyunk látva, e felől tájékozódtam a frigóban. Jut eszembe a téma kapcsán: a bőröndömbbe még otthon betévedt két már nagykorú aszú, majd azokat is kivégezzük alkalom adtán. De mást akarok mondani. Valikám, olyan idilli itt minden, mint egy Agatha Christie regény első oldalain. - Bianka ajkaihoz érintette a poharát. - Csak nem valami vihar előtti csendbe kerültem? Huhh! Rágondolni is félelmetes.

- Itt nem kell félned semmitől - Vali kortyolt egy keveset. - Gergőnek mindig mondom, ez a nyugalom szigete. Persze ő csak nevet ezen, a civilizáció teremtette gondok és az emberi gyarlóság elől nem lehet elbújni. Akár így van, akár másként, én kitűnően érzem itt magam.

- Kinek az ötlete volt ez a nyugalom szigete? - kérdezte Judit?

- Gergőé. Ő látott valahol hasonlót. Megtetszett neki.

- Nem kevés pénzbe kerülhetett...

- Nagypám meghalt három éve, én örököltem utána. Vállalatai voltak.

- Az egyetemen is jól ment neked, saját lakásban laktál, mindig a legújabb kocsiból szálltál ki...

- Nagypapa szeretett engem. Jobban, mint a szüleimet. Hogy miért? Talán, mert én is tiszteltem őt, szerettem... Mivel a szüleim már nem éltek, én lettem az egyedüli örökös.

- Valamit nem értek - Rózsi letette a poharát. - Azt mondod, Gergő ötlete volt ez a kis paradicsom. Gergőre úgy emlékszem az egyetemről, mint aki imádja a várost, a nyüzsgést, a rohanást.

- Ezek ma is a lételemei. Mégis ő győzött meg, hogy nagy szükségünk van egy ilyen kis szigetre. Ez utána volt, hogy nagypapa meghalt, és jönni kezdtek a pénzek. Először azt javasolta, járjuk be a világot, sokáig elég lesz az örökség. Én azt mondtam erre, menjünk néha el, rendben, de a vállalatokat is menedzselni kell valakinek, eladás helyett. Nem akartam nagypapa élete munkáját elkótyavetyélni. De ha megtartjuk, ki irányítsa az üzletet? Keressünk egy alkalmas idegent? Megbízunk-e majd

benne? Gergő megértett. Így aztán ő vállalta cégeink menedzselését, és ide jön haza munka után megpihenni...? feltöltődni...? Valami ilyesmiért kellett ez a ház neki. Persze megtartottuk a városi lakásunkat is, de itt kint a tavon vagyunk többet.

- És honnan tudod, hogy jól megy az üzlet, - kérdezte Bianka - ugye nem értesz félre?

- Világos a kérdésed. Megbízom Gergőben - ha erre vagy kíváncsi, mert jól vezet a cégeket. Persze nagyritkán belenézek a papírokba, könyvekbe, és eddig ott mindent rendben találtam. Valamennyire frissen kell tartanom a tanultakat, ezért foglalkozom a vállalat ügyeivel időnként. Hisz ezt tanultuk mindannyian. Ezt is.

- Iszunk is, vagy csak a száraz üzlet? - Judit kibontotta az egyik pezsgőt, töltött magának. A megrovó tekinteteket látva öntött a másik három pohárba is. - Végre valami rosszállást látok a szemetekben. Mentségetek, hogy egy jó ügy érdekében. Csirió! - koccintottak. - Ezt már szeretem. Meg még a... Beszéljünk a pasikról.

- A témánál vagyunk öreglány. Ideje lenne inkább férjhez menned... - Rózsi pimaszul nézett Juditra.

- Ismered a szakállas viccet? Nem mindegy férjhez menni, vagy férjhez járni. Én az utóbbit kedvelem.

- Az egyetemen is ezt kedvelted. Mindig attól rettegtünk, mikor tép meg valami házsártos némbert, akinek viháncolsz a férjén.

- Csak azt ne mondd, különb voltál nálam. Te is megkóstoltál néhány meggyűrűzött hímet. És manapság mi a helyzet veled kedvenc erénycsőszöm?

Rózsi legyintett.

- Nem igazán találok megfelelőt. A pasik mintha tartanának tőlem. Egy-két rövidebb kapcsolat, aztán vége. Utána beletemetkezem a munkába - szerencsére van bőven megbízásom - ennyi.

- És te Bianka?

- Én? Nekem sincs állandó partnerem. Volt egy nyolchónapos kapcsolatom mostanában, de fél éve megszűnt. Úgy tűnik, mi egy szingli évfolyam voltunk, vagyunk. Imádom és nevelem a kisfiamat, Dávidot, már öt éves. Most anyámnál van lent a Balatonon, ahol nagyon élvezzi a vizet. Tényleg Vali! Nem hiányzik neked ide a szigetre egy csöppség?

Vali elfojtott egy sóhajtást. Kinézett a vízen túlra, az országút felé. Egy csapat galamb hangos surrogással kavarta meg a levegőt felettük. Töltött minden pohárba.

- Nem könnyű erről beszélnem. Mikor az egyetem közben hozzám mentem Gergőhöz, az óta vágyunk a gyerekekre. Nem jött össze, háromszor elvetéltem. Az utolsó után Gergő beleegyezett, hogy fogadjunk egy gyereket örökbe. Ha továbbra is jól halad minden, két hónap múlva lesz egy gyönyörű kisfiam, már többször láttam. - Könny csillan Vali szemében. Judit érdeklődve nézett rá. Bianka megfogta a poharát, felállt az asztaltól, lement a partra. Rózsi követte.

- Gyere csak Vali! Jön egy csónak - Bianka visszanézett a teraszra. Vali elindult felé.

- Gergő lesz az - Vali hangjából kiértett az öröm. - Ha tudnátok mennyire kíváncsi rátok!

Jóképű, kisportolt férfi szállt ki a csónakból. Dús, hullámos haja ráült a fülére, romantikus profilt kölcsönözve lányos arcának. Vajszínű mikrokord nadrágot viselt, hasonló színű sportzakót, drapp cipőt. Megállt a négy nő előtt, kivillantotta tökéletes fogsorát, körbecsókolt mindenkit.

- Kislányok! Nem változtatok! Badarságokat beszélek. Változtatok, csodás nő lett mindegyikötök. Bianka! Vörös haj, tökéletes alak. Rózsi! Fekete sörény, modell alkat. Judit! Az örök szőke. Megállnak az autók, ha sétálsz az utcán? És végül, de nem utolsósorban, az én gyöngyöm, Vali. Akit imádom.

- Te is jól nézel ki - jegyezte meg Judit. - Delon elbújhat melletted.

- Túlzol - nevetett Gergő. - Meg már öreg is. Menjünk be lányok egy itálra, nem sok időm van.

- Régen voltál ilyen udvariatlan, Gergőke. Magára hagynál négy ilyen bombázót, mikor évezrede is van, hogy nem láttuk egymást... - Judit játszotta a sértődöttet, a hatás kedvéért szipogott is néhányat.

- Belga ügyfelek érkeztek, muszáj velük lennem. Ma átvették a gépeket, reggel pakoljuk fel a kamiont - a férfi széttárta a kezét. - Három hete lezsíroztuk a szállítást. A városi házunkban alszunk. Sok pénzt hoztak - dörzsölte össze hüvelyk és mutató ujját Gergő.

- És velük leszel egész éjjel? Mi meg védtelenül itt az óceán közepén? - Rózsi legörbült szájába vette ujját. - És ha jönnek a kalózok, akik nem kímélik a szüzeket sem?

- Ne aggódj Rózsikám, errefelé jól nevelt kalózok garázdálkodnak. Megkímélik a szüzeket - Gergő szigorú arcot vágott. - De csak azokat!

- Akkor menj fontos utadra dicső védelmezőnk, majd nélküled fogadjuk a hős kalózok kellemes támadását.

Gergő megivott egy pohár sört a lányok unszolására, és közölte velük, többet nem lehet, mert kint áll a kocsija a parton, vezetnie kell még este. De holnap ebédre biztos megjön, és akkor át dumálhatják a napot. Persze akkor már kellő mennyiségű alkohol társaságában. Este pedig összeütnek egy grillpartit. Az ötletet hangos ováció fogadta. Közösen kikísérték a férfit a csónakhoz. Megvárták, míg átszáll a kocsijába, és elhajt a város felé. Vali kiengedte a kutyákat, utána mind a négyen bementek a házba.

A könnyű, salátákból álló vacsora hamar elfogyott, meg közben egy üveg pezsgő is. Bianka bekapcsolta a tévét, de a többiek követelték, kapcsolja ki, nem tévézni jöttek.

- Egy kis gyorsító elmenne most - miután így lehurrogatott. - Van a táskámban egy üveg Henessy is a két tokaji mellett. Érdekel valakit, ha lehozom?

- Csak nehogy sorba álljunk érte. Itt van már? - kérdezte unottan Judit. Bianka felugrott, s mindjárt hozta a konyakot. Letekerte az üvegről a kupakot, töltött az asztalon álló négy pezsgőspohárba.

- A férfiakra! - emelte magasba a poharát Judit.

- Rájuk. Csak lenne belőlük itt néhány... - cuppantott Rózsi.

- Én Gergőre iszom - mondta Vali.

- Minden ihatnánk valakire. Ez legalább négy férfit jelent - Rózsi megrázta kezét, és melázva nézte beszéd közben az imbolygó konyakot kecses ívű poharában. - Sokat tudunk arról, mik történtek az egyetemi évek alatt velünk. De vajon maradtak-e vissza olyan dolgok, netán események, amit nem tudunk abból az időből egymásról? És ez mennyire publikus? Ez az izgalmas kérdőjel, hölgyeim!

- Nem rossz felvetés. Biztos történtek ilyesmik. Akkor, hogy izgalmasabb legyen, fűszerezzük meg egy kis csavarral. Javaslom, mindannyian meséljünk el valami privát lávsztorit, amit fontosnak tartunk az életünkből. Ami velünk esett meg, de egymás előtt - és más előtt is titkoltuk valamiért. Persze név, hely, idő pontosítása nélkül. Viszont, aki akarja... Mindenkinek akad ilyen élménye? - Bianka látta az izgalmas csillogást a szemekben. - Tehát benne vagytok? - Mivel szinte egyszerre bólintott felé három barátnője, folytatta: akár én is kezdek, ha már az ötlet az enyém...

- Ne strapáld magad, még kiszáradsz. Igyál egyet, addig elkezdem - Judit maga alá húzta lábait, kortyolt egyet, nevetve megrázta a fejét. - Még ma sem hiszem el. A pali minden nőnek tetszett. Ti is láttátok, naponta elmentetek mellette...

- És nem loptuk el? Meghagytuk neked, cica? Kizárt dolog. - Rózsi nem rejtette el fintorát.

- Én voltam a legjobb nő, csak engem figyeltetek. Engem próbáltatok követni. De az tetszik...

- Nem értekeled túl magad kissé? Bármelyikünk volt olyan jó, mint te!

- Talán külsőleg. De a búra tartalma... - Judit mutató ujjával megkocogtatta a homlokát.

- Most már elég! - Bianka lecsapta a poharát, felállt, járkálni kezdett. - Mit képzelsz magadról? Egy dekával nem voltak jobb eredményeid nálunk. Azon kívül, hogy gyakrabban tetted szét a lábad, mint mi...

Ha a dékának nem játszol Monica Lewinski-t, ma sincs diplomád.

Judit kényszeredetten felnevetett.

- Ezek szerint ezt kár volt elmondanom. Máskor jobban figyelek... Egyébként az észet másra értettem. A játékunkra a titkos kapcsolatról. Ha jobbat tudtok, akkor mea culpa. Elkezdhetem? - Bianka lassan leült, ivott egy kortyot.

- Köszö - Judit aprót bólintott Bianka felé - te ma is a riválisom maradtál, akitől tartani illik. De én ilyen beteges géniusz vagyok, aki nem fél senkitől és ez által a végzetébe rohan. Mert az előzőt figyelembe véve mi az élvezetesebb? A megsemmisülés, vagy a siker illékony élvezete?

- Javult a fogalmazásod. Belekezdesz?

- Ti akartátok... A hapsi más szakra járt, körüldongták a nők. Szuper jól nézett ki, és a megfelelő helyen feltűnő domborzattal rendelkezett. Ez fogott meg engem is. Kíváncsi voltam, tényleg akkora-e? Utána mentem egyszer mikor benyitott egy bárba. A mellette lévő bárszék éppen üres volt, oda ültem. Megvártam, míg kihozzák a rizlinget elé, aztán megkérdeztem tőle, melyik itt a legjobb ital... A lényeg, tényleg akkora volt neki. Nemigen maradt kitöltetlen hely bennem, miután benyomta. De itt nem ért véget. Felesége volt, nem csekély féltékenységgel. A picsa valahonnan rájött, hogy máshol is dug a férje, nem csak otthon. A nők megérik ezt? - Judit megvonta a vállát. - Én sem tudhatok mindent. Talán otthon elmaradt a repeta.

- Ezt megérzi valaki, ha szereti a férjét - Vali lassan mondta ki a szavakat. - És tovább?

- Aztán belegabalyodtunk egymásba. Fantasztikus férfi volt, akivel mindig csodálatos a szex. Az első együttlétünk után, ha azt mondja, menjek veled a világ végére, csak annyit kérdeztem volna: most indulunk?

- Nagy hatással lehetett rád, miért nem tudtunk mi is róla?

- Ez volt a játék apropója, hogy valamiért titkoltuk a kapcsolatunkat. Hogy miért, azt talán most hagyjuk. Ezer oka lehet.

- És mi lett utána, mikor rájött a felesége? - kérdezte Rózi.

- A pasi elmaradt. Egyszer hívott, hogy nem akar válni, de nem árulta el - miért ijedt meg ennyire, mikor tudom, én is bejöttem neki. Találkozhattunk volna ritkábban, vagy ilyesmi. Mindig több szálon futó laza kapcsolatok közt lavíroztam, mondhatnám, több vasat tartottam egyszerre a tűzben. Kérdezhetnétek, mire volt ez jó? A szex miatt. Megőrülök ma is érte. Hamar kiderült, senkivel nem olyan jó, mint vele. Keresni kezdtem, de nem állt velem szóba. Mentem utána, mindhiába. Akkor kezdtek romlani a tanulmányi eredményeim. Már annyira kivoltam, hogy felmerült, abbahagyom az egyetemem. Apám erre azt mondta, ha megteszem, haza ne menjek! A tanítástom nagy teher volt számukra. Szegény ember vízzel főz, ki kellett találnom valamit. Marossal, a dékánnal nem véletlenül futottam össze. Megtudtam, reggelente úszni jár. A többit tudjátok.

- Mindig azok a nős emberek... Rózi megcsóválta a fejét. - Bár nekem is akadt, lehet, azt mesélem el, ha rám kerül a sor. - Aztán nem is húzta le többé az intim textilt rólad az a Kemény Farkas, vagy minek nevezzem a titokzatos lovagot. Szomorú lenne így a vége. - Judit felnevetett.

- Nem. A komoly feladatokat magam oldom meg. Ezek közé sorolom a bugyi eltávolítást is. Szóval Kemény Farkast, ahogy te nevezted, évekké később megtaláltam az interneten. És a textil újra lekerült.

- A kis kékharisnya! Akinek minden bejön - Bianka töltött. - Ki folytatja?

- Éppen te is fokozhatod az erotikus mutyikat - Rózi grimaszt vágva ingatta a fejét. - Ezáltal kevésbé ismert oldalainkról is lehull a függöny. Mindezt huncut titkok közepette. Nagyon baró.

- Éveken át barátnők voltunk, mégsem beszéltem nektek valamiről. - Bianka hangja komollyá vált. Összeráncolt homlokán, távolba révedő tekintetén látszott, még most sem igazán biztos benne, hogy el kell-e kezdenie. Vagy mást takar a testbeszéd? Valit érdekelt volna az igazság, de nem tudta eldönteni, mi lehet az. Csak várt. Érezte előbb-utóbb kiderülnek az elhallgatott dolgok. Valamiért fontosnak tartotta, hogy így legyen. Bianka újra belefogott. - Talán most van itt az idő, hogy beszéljek erről. Nem mondtam el nektek, ki a gyermekem apja... Pedig gyakran kérdeztétek. Hogy miért nem mondtam el? Erről ejtenék néhány szót.

Arra még emlékeztek biztosan, hogy megválasztottak a kerületben önkormányzati képviselőnek. Az a kis tiszteletdíj is jól jött. Otthonról kevés pénzt kaptam. Beszéltem erről nektek anno. Hogy miért nem mindenről, arról itt az élő példa Judit. Nem mondtunk el mindent egymásnak. Elbohócodtunk, együtt ittunk, közösen buliztunk, de akkor sem kerültünk igazán közel egymáshoz. Szerintem mindenkinek maradt egy kis titka - egy aranyemberi eldugott sziget - ahol a többiek nélkül, valami álomkrapeknak gondolt csodakakással éreztük volna igazán jól magunkat. Szerintem féltettük a hapsijainkat, mert ismertük egymást. Féltünk az elrablásuktól.

Hosszú csend telepedett a szobára. A hatalmas ingaóra, mint ha azt ismételtette volna: igen, igen, igen. Vali szólalt meg.

- Folytasd.

- Mikor bekerültem a testületbe, én voltam a legfiatalabb. Voltak idősebb férfiak, mondanom sem kell, könnyű prédának tartottak. A hat közül öt próbálkozott. Volt, akit emlékeztettem a főzőcskéző, elhízott és elhanyagolt asszonyra, akinek senki nem segít becsavarni a haját. Pedig lehet, rászolgált volna az évtizedek alatt. Ne az én lábaim között felejtse el, tisztelt képviselő úr a konyhaszagot és a megunt muffot, teremtse az otthoni unalomból izgalmat! A nőkkel is bajom lett, irigyeltek. Volt, hogy mentem a folyosón, mikor mellém ért az egyik „kollegina”, azt mondja nekem: kis kurva. Én meg neki: nagy kurva. Vagy azt válaszoltam: csaj, te, ahogy kinézel, gázsit kellene fizetned a hatos út mellett egy cidáért, nem a kuncsaftnak alkudni a numerára. Ha korrupt leszel, még össze is jöhet a rá való. Viszont, ha kiderül valami, lebuktatlak.

- Nem is értem miért nem csíptek - kottyantotta közbe Judit. - És hogy volt tovább?

- Később, mikor látták a nők, hogy engem akar mindenki megdugni - velük nem is próbálkoznak - még inkább ellenem fordultak. Maradt mellettem a hatodik férfi a testületből, meg a polgármester. A polgi hatvan éves volt, nyugis jóindulatú öregúr. Aki kilógott a sorból - a hatodik férfi - húszon felüli, hozzám hasonló korú. Mellesleg egy igen jó pasi. Nézegettük egymást, de tisztességesen legyűrtük a vágyat magunkban a közelebbi ismerkedésre. Nem akarta egyikünk sem, hogy fogást találjanak rajtunk az ellenfeleink. Hárman igyekeztünk komolyan venni és vinni a város ügyeit. Nem ment. Támadtak bennünket rendesen mindenfelől, bármivel próbálkoztunk. Olyan összetűzet kaptunk, mint valaha Isonzónál a balszárny. Azt javasoltam, hozzunk össze egy testületi bulit a polgi hatvanadik születésnapja apropójából, hátha közelebb kerülünk a fehér asztal mellett egymáshoz, és beindulhat a munka a kerületért. Akkor nem kell feloszlatni magunkat, mert már az is felmerült.

- Mindig a béke híve voltál, csak a pasi neked jöjjön be először. Akadt ilyen szándék az ötletedben?

- Judit, te örök cinikus! - csóválta a fejét Rózsi - tudod, hogy akadt, akkor meg minek kérdezed? Barátnőnk érzi a lényeket, nem Bianka? - Bianka csendesen nevetett.

- Jól látjátok. Gondoltam, közelebb kerülünk mi is a fiúval egymáshoz a fehér asztal mellett. Akkoriban már nehezen túrtörtöttem magam. Kellott. Vele álmodtam, elpirultam, ha rám nézett. A srác a vacsora alatt engem figyelt. Szemei begerjedten csillogtak. Vagyis mind a ketten ugyanazt akartuk. Leírta egy papírra: én felkészültem, te kész vagy? A papírt elémtolva. Megfordítottam, annyit válaszoltam, kész. Az ajtó felé bólintott. Kimentem, pár perc múlva követett. A kocsijához mentünk, amelyből kiszállt egy férfi. Ledöbbsentem, ikrek voltak. Annyira egyformák... meg az az egyforma öltöny rajtuk. Mondta az egyikük, aki utánam jött, az öcsém most bemegy helyettem, míg mi kint maradunk. De utána vele is meg kell tenned. Mi mindent együtt csinálunk. Nem tudtam szóhoz jutni. Valami igent rebeghettem. Mind a két testvérrel a kocsiban... Amíg én az egyikkel... a másik bent volt a buliban, még táncolt is.

- És mi lett a vége, mert mások is toporognak szót kérve - Judit unottan kortyolt.

- A testületet feloszlatták, én terhes maradtam. Ma sem tudom, melyiküktől.

- Abból lett a fiad, Dávid?

- Jól kombinálsz. Csak meg ne fájduljon a fejed a temérdek gondolkodástól... Nem találkoztam velük többé hasonló felállásban.

- Happy and?

Bianka arcán titokzatos mosoly jelent meg.

- Az már egy másik történet. Rózsi, Vali, ki kezdi? - Vali töltött a poharakba.

- Kezdd Rózsi? Nekem még össze kell szednem a gondolataimat.

- Legyen. Nos. Tudtam létezik egy olyan férfi, akiről eddig beszéltek. Magamban mindig vártam egy ilyenre. Jóképű, művelt, nagy dumás, művész a szexben. Mint ismert, mi nők a viszony elején mindig idealisták vagyunk. Istennek képzeld azt, aki legfélétebb kedvenc alkatrészével elrepít bennünket valami csodálatos messze világba... Már amelyikük képes erre. Senki nem javít ki? Jól esik, ha hallgatással támasztjátok alá a tapasztalataimat. Akkor folytatom ezt a gondolatmenetet. Bedőlünk mi nők, a minket akár félvállról, akár fétisként kezelő zacskót viselőknél. Még igazabb ez a tétel, amennyiben némi érzélem is kifejlődik részünkről irányukba. Minden zsványségüket megbocsájtjuk, mert élvezzük őket. Ők meg minket.

- Rózsikám elkezdenéd? - Vali poharával megkocogtatta az asztal lapját. - Még én is hátra vagyok szívem, meg aztán aludni is akarunk, nem? - Rózsi maga alá húzta lábait, és elmosolyodott.

- Jól esett elgondolkodni a kapcsolataimon, a mozgató rugókon. Izgalmasak voltak, de talán a következő hagyott igazi mély nyomot bennem.

A szüleim bort árultak, árulnak. Azon a nyáron nem találtam munkát, otthon voltam a szünetben. A bort mindig az ablakon át adtuk ki, nem engedték be a porzó veséjű piást a lakásba, nem akartunk...

- Ez ugye nem valamiféle felsőbbrendűség? - Judit ártatlan arccal tette fel a kérdést.

- Egyszerű higiénia és óvatosság. Nincs vita senkivel, ha éppen akkor tűnik el a kandallóról hét kiló arany, amíg a pincéből hozom fel a szomjoltót. A delikvens beadja az ablakon az üres edényt és a pénzt, pár perc múlva rizlinggel teletankolva visszakapja a flakont vagy a demizont. És az üzlet lebonyolódott, mindenki megy a dolgára. Ki vagy elégtve Judit baba?

- Ha-ha-ha, hogy te milyen vicces vagy!

- Egyszóval szerény, de elfogadható plusz jövedelmet hozott a bor. Anyám és apám gyárban dolgoztak, volt egy kis szőlőnk, a bor volt a mellékesünk. Egy délelőtt, mikor a szüleim kimentek a piacra, megérkezett a nagy ő reklámszatyorral, benne egy másfél literes üres flakonnal. Rövidnadrágban, jó lábakkal, izmos felsőtesttel, jóképűen. Azonnal megszólalt ott lent a biológiai vekkerem libidót irányító csengője: ébresztő! Neked Rózsi mama dolgoz lesz ezzel a sráccal, vége a henyélésnek. Ahogy hajoltam ki a pénzéért, a nagy ő elbambult a bikini felsőmben - ami természetesen jól meg volt töltve velem. De csak egy pillanatra akadt el a tekintete, mert szemtelenül megkérdezte: nem lenne kedvem kihajolva maradni estig? Ebben az esetben a bor ráér. Ezzel megkönnyítette a dolgomat.

- Haladjunk Rózsikám! Mikor vetted le a bikinid? Netán segített kibújni belőle? - Judit konyakot töltött mindenkinek, szó nélkül koccintottak, várva a folytatást.

- Sosem voltam híve a hónapokig tartó tiszteletköröknek, ezért másnap délelőtt - mikor újabb munícióért jött - nem az ablakon át szolgáltam ki, behívtam. Anyámék szerencsére nem voltak otthon, dolguk akadt a városban. Ami a lényeg, nagyon jó volt a sráccal. Amíg nem sikerült összebújni vele újra, majd megőrültem. Annyira hiányzott. Néhány alkalommal még csodálatos perceket kaptam tőle, aztán egyszerre csak elmaradt. Nem jött többet borért. A betege lettem ennek a hapsinak, meg a teljesítménye hiányának, miután hiába vártam. Napokat bögttem, hogy miért hagyott el ilyen pofátlanul, szó nélkül. Hogy mi rosszat tehettem?

- Ezek szerint happy end helyett könnyek?

- Hát a szünet hátralévő részében sokat bögttem. Arra gondoltam, majd őszre, mikor elkezdem az egyetemem, elfelejtem a gazfickót. Hát nem sikerült elfelejtenem. Egyik nap megláttam az elsősök között. Ő is felfigyelt rám, de nem állt velem szóba, mert az oldalán lógott egy nő. Az orrával turkált a hajában...

- Az egyetemen találkozta veled? - Vali elkerekedett szemmel kérdezte. - Nem irigyellek érte.

- Hát oda akartam menni, hogy elküldjem valahová, de ahogy ott feszített a kis Barbie-babájával az oldalán... Meggondoltam magam, nem szóltam.

- Nem úgy ismerlek... - szólt Judit.

- Akkor jól ismersz - vágott huncut mosolyt Rózsi. - Vártam a pillanatot, mikor egy keveset törleszthetek. A könyvtárban futottam össze vele két könyvespolc között, nem tudott meglépni. Láttatok volna a képét... Úgy nézett rám, mint aki nyomban maga alá rottyizik. Tényleg lányok, szerintetek is ennyire félelmetes vagyok?

- Az nem kifejezés, aranyom - bólogatott Judit. - Csodálom, hogy szegény fiú ott a könyvek dzsungelében nem kapott szívszélhűdést, önző nemi felindultságod miatt.

- Judit drága! Csak egyet kívánok neked. Három hónapig még képen se láss fütyit!

- Bármit kívánj, csak azt ne! Babonás vagyok, még beteljesedik.

- Szóval ott a könyvtárban megkérdeztem a halálra vált nagy őt, miért tűnt el a képből? Elmesélte... bár ne kérdeztem volna. Akkor kezdtem megutálni a nőjét, a kis Barbie-t, mert ő volt a távozás oka. Ajánlatot tettem egykori borlovagomnak, hogy feküdjünk le...

- Mit? Azok után, amit veled művelt? - Vali csak rázta a fejét.

- Így láttam helyesnek - Vali figyelmesen Rózsira nézett.

- Rosszat kérdeztem?

- Nem, de valóban ezt a megoldást tartottam megfelelőnek.

- És lefeküdtetek újra?

- Néhányszor igen. De az egészségtől felfordult a gyomrom, elegendem lett a srácból, dobtam. Most már ő akarta a folytatást, de lezártam vele, meguntam.

- Mondd el ki volt ő? Tényleg érdekel, hogy nézett ki... - Vali felállt, körbe járta a szobát.

- Mire gondolsz? - Bianka telefonja sms érkezését jelezte. Mindenki felé nézett.

- Olvasd már el, kicsi rigó! - Judit töltött a poharakba. - Ne csigázz már bennünket. - Bianka elolvasta az üzenetet, nagyot nyújtózott, majd félredobta a telefont.

- Anyám írt, hogy Dávid nem eszi meg a karalábé-főzeléket, és hogy mit csináljon? Semmit. Délután biztos teleetette csokival. Nála ebből áll az unokázás. majd megoldja. Más. Csajok! Unom ezt a kitarukozósdit! Hagyjuk a fenébe, jobb ötletem támadt - Bianka felhajtotta az italt a poharából és fejét jobbra-balra mozgatva megropogtatta a nyakát. - Dumáltunk, ettünk, ittunk, egyszóval növesztettük a kuffert. Rendesen habzsoltuk a kalóriákat. De valami kimaradt.

- Éspedig? - Rózsi ásított.

- A sport. Mindannyian vigyázunk az alakunkra... Ússzunk egyet.

- Becsavarodtál? Ebben a sötétben? - Rózsi elképedve nézett Biankára.

- Méghozzá meztelen... Délegyházán nem ódzkodtatok, pedig nappal volt meg közönség is. Vagy hiányzik a nagyérdemű?

- Nem azzal van baj, hogy meztelen... Először a tévé, most meg az úszás. Miért lógsz te ki mindig a hülye ötleteiddel a sorból?

- Ha nem jöttök, mehetek egyedül is - Bianka felállt az asztaltól. - Nekem kell a mozgás egy ilyen tintaparti után. Rendbe teszi a gyomromat. Valika! Adnál egy törölközőt? Meg a kutyusokon behúznád a fécet?

- Menjünk mi is drágáim - Judit felcihelődött a fotelból. Haját kezével, mint ha tükör előtt állna akkurátusan két oldalt megigazította. - Ha erre hajózna ritka szabad napjai egyikén Odüsszeusz, ne csak Biácskát nézze szírének.

- Komolyan mondom, elment az eszetek! - Rózsi Valira nézett. - Te mit szólsz ehhez?

- Mit mondjak Rózsikám? A vendégeim ők is. Hozok törölközőket. - Rózsi megrázta a fejét.

- Ezt a kor hozza, vagy valami kór fertőz? - megvonta a vállát. - Hozz nekem is egyet.

Kint felugattak a kutyák. Trappoltak a ház körül, majd elhallgattak.

- Hát ez meg mi volt? - állt fel a székből Rózsi. Felkapcsolta a kinti villanyt, elhúzta a függönyt, kinézett az ablakon.

- Nincs ott senki - szólt Judit - csak izgatottak a fiúk. Rég nem láttak négy pucér nőt egyszerre.

- Méghozzá csúcsmínőséget - toldotta meg Bianka. - Tényleg Vali, hogy oldják meg a portásaid?

- Hozzák a szukákat időnként fedeztetni. A városból meg a környékről.

- Megnyugtattál. Már aggódtam a sivár szexuális életük miatt.

Bianka ledobálta ruháit az egyik székre. Judit és Rózsi is ezt tette. Mire Vali megjött a törölközőkkel - három meztelen nő várta, kezükben poharakkal, pezsgőt szürsölgetve. Ő is levetkőzött, ivott egyet és kilépett az ajtón.

- Mellettem gyertek lányok. Plútó, Zénó nyugi! - A kutyák hang nélkül, éberén követték őket, míg leértek a vízhez.

- Minden rendben lesz kislányok? - kérdezte Vali. - Van ahol négy méter a mélység...

- Majd vigyázunk egymásra! - Bianka már ugrott is a vízbe. - Gyertek utánam, éjszakai sellők!

A hold - mint egy kamasz a lányöltöző ajtajára fűrt lyukon - kíváncsian kukkolta a vízben úszkáló, önfelédten pancsoló, négy pompás női testet. Felhő nem mozgott az égen, a sötétben szikrázott a fény a lányok bőrén, megcsillant a felkavart hullámokon. A kis csapat újra gyerekké vált, gondtalan, játékos bakfisok lettek, akiket még nem foglalkoztatott az irigység, ármány, hűtlenség.

Bianka lépett ki először a tóból, Rózsi kiáltott utána.

- Mi van veled, Bia? Eddig tartott a sportrajongásod? Nem is úsztál egy rendeset, a micsodád talán még száraz.

- Ne az én micsodámmal foglalkozz, nagyszájú! Van, aki azt rendesen megteszi helyetted.

- Mi történt, Bia? Nem érted a viccet?

- Unom már, hogy állandóan engem... - Bianka nem fejezte be a gondolatot, figyelmét az ismeretlen zaj jobban lekötötte, mint az induló vita. Az országút felől botladozó lépések közeledtek a sötétben a tó partja felé. A felrúgott kavicsok, az alig elfojtott dühös káromkodás és egy gyerek sírása óvatossággal vegyes érdeklődéssel töltötték el.

- Te Vali! Járnak hozzátok vendégek ilyen későn is?

- Ha valaki jön hozzánk, mindig telefonon egyeztetünk előre.

Az út felől kétségbeesett női hang kiáltott:

- Hallom magukat. Segítsenek, kérem! Valami edény kellene - víznek.
- Mi történt? - kiáltott vissza Vali.
- Kilyukadt az autóm hűtője, elfolyt a víz. Nem áll meg senki, hiába integetek.
- Segítetek, várjon néhány percet! - Vali elszaladt a ház felé, pár percen belül megjött. Kezében ruhák és egy műanyag kanna, nyakában zsinóron zseblámpa lógott. Lihegve mondta: a kutyák miatt mentem egyedül, kiszámíthatatlanok, ha idegen fut előttem. Törölközzetek meg. Itt vannak a ruháitok, vegyétek fel, hűvös van. Én már felvettem az enyémet, kiviszem a nőnek a kannát.
- Veled tartok - mondta Rózszi.
- Egyedül is menni fog - Vali elindult a csónak felé.
- Vali! Sötét van, ki tudja...
- Jó! Bia, Judit! Maradjatok itt, mindjárt jövünk. Akadt egy testőröm. Ha a kutyák nem észlelnek intenzív mozgást, nyugodtan maradnak. - Vali beült a csónakba a két evező közé. Rózszi a súlypont miatt mögötte foglalt helyet a csónak farában. Vali szánta a síró kisgyereket. Egy pillanatra elképzelte, ha ő és leendő kisfia kerülnének hasonló helyzetbe, mennyire hiányozna a segítség. Ezért most nagyon akart tenni a cérnavekony hangú kislegényért, amire anyja képtelen, de amiért nem hibás. Vali kiért a partra. Az idegen nő kezét tördelve mondta, amint kilépett a csónakból a vízbe.
- Jó estét hölgyem... és elnézést, hogy ide rángatom.
- Semmiség. Ha tudok, segítek.
- Köszönöm, hogy kijött. Láttam az autóm műszerfalán, hogy mindjárt felforr a víz, meg kellett állnom. Aztán láttam egy házat elérhető távolságban, ahol fény világít. Meg hangokat hallottam, azért kiáltottam segítségért.
- Nem kell mentegetőznie, ez a természetes. Hoztam kannát és tölcserűt...
- Anya félek! - gyermekhang szólt sírással küszködve.
- Ne félj kicsim! A néni jót akar, hozott kannát, hogy tovább tudjunk menni.
- De anyukám, ha megint meg kell állnunk valahol? Olyan sötét van mindenfelé...- Vali átérezte az idegen nő tehetetlenségét. Megint arra gondolt, mi lenne, ha ő kerül egyszer a gyermekével ilyen helyzetbe.
- Hogy hívnak kisfiú?- Vali leguggolt a gyerekekhez.
- Péternek - szipogott a fiú.
- És nagyon félsz?
- Igen - tört ki a zokogás Péterből. - Amióta apa elment az óta.

Egy, az országúton elsuhanó autó reflektorai megvillantották a fiú arcán a könnyeket. Vali rápillantott a gyerek kezét fogó anyára. Harmincon túl lehetett valamivel, vékony, karikás szemű, az ő szemében is könny csillant. Vali felállt, türelmesen szólt a nőhöz.

- Látom a kisfiát, nagyon fél. Jöjjenek, aludjanak nálam, ha nem sértem meg. Reggel, pedig elindulnak világosban.
- Ne haragudjon, nem tehetjük. Már így is problémát okoztunk maguknak. - Péter megrántotta az anyja kezét.
- Anya! Aludjunk a néninél. Olyan rendes...
- Köszönöm a lehetőséget. Hát nem is tudom... Talán elfogadom...
- Örülök, hogy így döntött. De guruljon le a kocsijával az útról ide a tópartra, ha megkérhetem. Nehogy beleszaladjon valaki. Ezen a pár méteren nem megy tönkre a motor.

Miután az ismeretlen nő lezárta kocsiját a vízparton, ismét mentegetőzni kezdett.

- Amikor megálltam itt a lejáró előtt és hallottam a tulsó partról a hangokat, láttam a ház ablakaiban a fényt, elindultunk a fiammal a tó irányába. Itt állt a lejáró mellett ez a három ezüst színű autó, előttem meg az a nagy fekete. Alig lehet a sötétben észrevenni. Ezeket látva mertem segítséget kérni. Ha ennyien vannak, talán valaki...

- Érdekes - jegyezte meg Rózsi - négy autó?
- Nézzük meg - ajánlotta Vali. - Biztos beállt ide valaki. - Lámpája fényével megkereste a kocsikat. Odament, körbejárta egyenként mindegyiket. - Nincs semmi baj, épségben a verdák. Jönnek hölgyeim? És te Péter? Itt a csónakunk, én evezek...
- Bianka és Judit meglepődtek, mikor Rózsi után kiszállt az idegen nő a gyerekekkel. Végül Vali.
- Ti aztán nem lopjátok a napot éjszaka sem - kapta el a tekintetét Valiról Péterre Bianka - éjjel is találtak vendégeket. Mi tartott eddig?
- Vali részletesen elmondta a történeteket. Rózsi furcsállta, hogy Vali mindent részletesen elmesélt, de nem ejtett szót az autókról.
- Muszáj volt ezt tennem - fejezte be Vali.
- És akkor most felborul a szállásrend?
- Semmi nem borul fel, Bianka. Miért borulna? Mielőtt építettük a házat, terveztettem hozzá egy gyerekszobát - hangszigetelt ajtóval, falakkal. Olyan megfontolásból, ha a nappaliban nézzük a tévét, netán buli lesz ismerősökkel, a gyermekem nyugodtan alhasson. Ott alszik ma Péter, miután az anyukája megnyugtatja.
- És utána az anyuka kivel csicsikál?
- Bianka! Ne igyál többet! - Rózsi felháborodott hangon folytatta. - Mit érdekel téged, ki kivel alszik?
- Engem? Nem érdekel... Alhat velem a kishölgy, ha elaltatta a fiát. Akkor szunyókálhat mindenki egyedül.
- Nem, nem - ingatta a fejét Vali - te vagy a vendég Bianka. A kisfiú édesanyjával a hálószobámban alszom.
- Fáradt vagy Vali. Egész nap minket szolgáltál. Ragaszkodom hozzá, hogy kipihend magad. A hölgy velem alszik.
- Köszönöm a kedvességed, de velem. Ebben nem tűrök ellentmondást, vendég vagy.
- Bocsánat, hogy eddig nem mutatkoztam... Teri vagyok. - A nő szemét lesütve állt a fia mellett.
- Anyát Terinek hívják igen - ugrándozott Péter - de megnézhetem, hol fogok aludni, néni?
- Persze Peti. Gyertek anyukáddal mellettem, mert a kutyáim harapnak.
- Vali ment elől. Mikor már előtte mindenki belépett a házba, belülről bezárta az ajtót, elfordult, a kulcsot a zsebébe tette.
- Gyere Teri. Meg te is Péter. Megmutatom, ki hol alszik. - Vali kinyitotta a gyerekszoba bőrrel borított ajtaját.
- Itt fogsz aludni Péter. Na, hogy tetszik?
- Nagyon szép Vali néni. És a játékokkal is játszhatok?
- Amelyikkel csak akarsz. Reggel egyet el is vihetsz. Majd gondold ki melyiket. Maradj itt, ha tetszik. Addig anya megnézi, hol fog aludni.
- Vali előre ment. Kinyitotta a hálószoba ajtaját. Mindent alaposan ellenőrzött. A két magas beépített szekrényt bezárta, kulcsait kivette a zárból, bedugta a szőnyeg alá. Teri elcsodálkozott.
- Miattam zárod be a szekrényeket? - kérdezte szomorúan.
- Ne butáskodj már - nyugtatta meg Vali. - Más okom van rá. Ami hidd el nagyon komoly. Holnap megtudod. Altasd el Pétert, aztán gyere egy kis stresszoldóra. Mi addig iszunk egyet, meg dumálunk is.
- Köszönöm a kedvességed - Teri átment a gyerekszobába, becsukta az ajtót. Vali nem húzta be maga után a háló ajtaját, a nappaliba ment, leült Rózsi mellé.
- Na! Lassan rendeződnek a dolgok - mondta - minden a helyére kerül. Üljetek ide közelebb a folyosóval szembe. És figyeljete! Innen látjátok, ha valaki kijön vagy bemegy valamelyik szobába! Mindjárt jövök. Felállt, kiment az udvarra.
- Mik leszünk mi itt? - kérdezte mérgesen Bianka. - Beépített titkos megfigyelők?
- Kezd begolyózni a csaj - fűzte hozzá Judit. - Az udvarról üvegsörömpölés hallatszott. Mint, ha ütemesen törné valaki az üveget valamilyen célból.
- Hát ez meg mi? - Bianka idegesen fészkelődött. - Ez a Vali tényleg begőzölt.

- Szerintem elmondja, mi folyik itt - Rózsi tünődve beszélt. Megfogta a fotel karfáit, felállt. – Megnézem. Kilépett volna az ajtón, de a kutyák fenyegető morgására visszahőkölt.
- Várj, Rózsi! - hallották Vali hangját - mindjárt megyek. - Üvegcserepek betonhoz csapódása hangzott, utána csend lett.
- Na! - lépett be Vali - rendbe tettem nagyjából a dolgokat. Mint a klasszikus mondta: a gép forog, az alkotó pihen.
- Mi az istenről beszélsz? - kérdezte Bianka. - Meg mi volt ez a csörömpölés az udvaron?
- Délután még te példálóztál Agatha Christie-vel. Nos, tényleg hasonló a helyzet. Idilli volt, mikor megjöttetek, most pedig következik az olvasó beavatása a titokba. Bár egy kissé különbözik a helyzetünk. Elmarad a gyilkosság.
- Nem ihattál annyit, hogy totál beflugosodj! - Bianka felugrott a székről. - Miféle gyilkosság? Legfeljebb te vagy a gyilkos, az esténk hangulatát készíted ki!
- Én valódi gyilkosságról beszéltem - Vali szinte kiáltott.
- Vali! Miért ordibálsz? - kérdezte Rózsi csendesen.
- Azért Rózsikám, hogy a szobámban is hallható legyen.
- Te tényleg meggárgyultál! - Bianka már toporzékolt.
- Na, ez az este tényleg halálos sebet kapott - Judit befejezte a körmei részlezését, lefújta kezéből a szarureszeléket. - Hölgyeim, nem gondoltam volna, hogy a nyugalom szigetéről egyenes út visz a baljós végzet irányába...
- Tartogasd az unalmas dumádat valamelyik kanodnak - förmedt Bianka Juditra. - Nem veszed észre, hogy a nebántsvirág lelkületű kis háziasszonyunk mivel gyanúsítgat bennünket? Csak azzal a csekélységgel drágám, hogy ki akarjuk nyírni.
- Nem ti - Vali ismét hangosabb volt a megszokottnál - legalább is nem közvetlenül.
- Kedves hullajelölt kiscsibém. Engem nem könnyű kizökkenteni, de magyarázatot is tudsz adni ehhez a baromsághoz? - Judit fészkelődni kezdett, így jelezve, várja a választ.
- Azt is mondhatnám, összeállt a kép. Ha nincs az a kilyukadt hűtő... reggel valószínűleg már nem élek. Mert csak ez lehet a magyarázata a furcsán egymásba kapcsolódó eseményeknek.
- Vali! Mondd, már kérlek, hogy ökörködsz - Rózsi szinte könyörgött. - Egy lyukas hűtő nem szokott életet menteni!
- Most azt tette Rózsikám - bólogatott Vali. - Bármennyire hihetetlen.
- Minket is beavatsz ebbe a rémmesébe? - kérdezte Judit.
- Parancsolj! Bár nem lesz szép történet - emelte fel Vali a hangját.
- Miért üvöltözöl egész este, Hamupipőke? Szelíd és jó vagy, nem illik hozzád az ordítózás. - Bianka nem próbálta leplezni hangjában a gúnyt.
- Már mondtam. Hogy a hálószobában is lehessen hallani mindent. Szóval, Bianka és Judit, ti még nem tudjátok, mikor kieveztünk Rózsival segíteni az asszonynak meg a fiának, nem három autó állt a tóparton, mint délután - hanem négy.
- És akkor mi van? Valaki oda állt.
- Így is van. Csak az a gond, hogy az a valaki Gergő! Az ő terepjárója áll most ott.
- Nocsak! - Judit hangjából őszinte érdeklődés villant. - Visszahozta vagy visszahozatta valakivel a kocsit. Biztos van rá magyarázat.
- Soha nem szokta visszahozni, hogy elmenjen utána mással. Ha megyek a városba, ő visz be. Az én kocsim bent van a városi házunk garázsában. Gergő nem adja át a kormányt másnak, nagyon szeret vezetni. Meg, ha valami baj lett volna, telefonál...
- Na, látod! Ha nem hív, hívd fel te és kérdezd meg, mi van.
- Nem venné fel.
- Honnan tudod ilyen biztosan?

- Úszás közben nem szokta magánál tartani a telefont, ugyanis ha egy nejlonzacskóban mégis magánál tartaná, most hallanánk, ahogy kicseng a készülék. Mert, ha nem csal a sejtésem, szeretett férjem jelenleg a hálósobánk szekrényében toporog idegesen és zavartan.

- Nem akarok visszaélni a vendégjoggal - kezdte Bianka, - de neked elment az eszed. Megőrültél. Ha tényleg ott állna és hallaná, micsoda zavaros dolgokat hablatyolsz itt, egyszerűen leereszkedne az ablakon a szabadba - és illa berek...

- Nem lenne túl egyszerű - válaszolta Vali. - A szekrény ajtaját bezártam, az ablak előtt a járdát pedig vastagon felszórtam üvegcserepekkel. Kissé kényelmetlen lehet cipő nélkül csoszogni az összezúzott pezsgős palackokon. Nem gondolod?

- És miért tetted ezt? - Bianka szikrázó szemekkel ordított.

- Nem igazán szeretem, ha meg akarnak ölni. És milyen módszert választottatok nekem? - Vali kíváncsian figyelte Biankát.

- Mi... mi az, hogy választottatok?

- Az Bianka, hogy te is nyakig benne vagy. A te ötleted volt a találkozó. Amikor az este folyamán - beszélgetés közben kaptad az sms-t, mindenkit fürdeni hívtál, pedig fáradtak voltunk. Gergő akkor érhetett vissza a városból, és jelezte neked, itt van, és beúszik a túlpartról. Megnézhetjük az üzenetet?

- Kitöröltem! - mondta dacosan Bianka.

- Mindig azonnal kitörölöd édesanyád üzenetét? Életszerűbb lett volna, ha felhív. Nem?

- Megkukultál, Bia? - kérdezte Rózsi.

- Válaszra sem méltatom ezt a szarkeverőt - vetette oda flegmán Bianka.

Vali folytatta.

- A férjem ruháit megtalálnánk a terepjáróban, ha most kimennénk. Miközben fürödtünk, Gergő kényelmesen bejött a házba - a kutyák ismerik - fel a szobába. Csak így van értelme az egésznek.

- Tegyük fel - gondolkodott hangosan Judit - az elméleted szerint történt minden. De miért volt akkor szükség Bianka feltűnően hülye ötletére a fürdészel? Lefekvés után beengedhette volna a bejárati ajtón a férjedet, aki, bocs... lerendez téged.

- Ha egyedül alszom, mindig bezárom a szobám ajtaját. Ezt Gergő jól tudta.

- A kutyák ugattak egy keveset - morfondírozott Rózsi - utána elhallgattak.

- Igen! A kutyák észlelték az úszó embert, de felismerték a gazdájukat. Folytatom...

- Semmit sem tudsz bizonyítani hülye picca - Bianka toporzékolva ütötte az asztalt.

- Van még valami. Teri velem alszik majd a szobában. De te ragaszkodtál hozzá, aludjon veled. Egy idegen nő! Amikor mindenki tudja, mennyire undorodsz más nővel egy ágyban feküdni. Ha egyedül alszom, Gergő befejezheti a terveteket.

Ekkor jöttem rá mindenre. Hétfőn beadom a válópert, viheted a szépfiúdat. - Teri lépett ki a gyerekszobából a folyosóra. Még hallotta az utolsó szavakat. Fa repedése, hangos recsenés zavarta meg a rövid csendet. Gergő jött elő a szobából fürdőnadrágban.

- Elaludt a fiam... - Teri elsápadva hol a férfitra, hol a négy barátnőre nézett.

- Már minden jöttmentet beengedsz a házba te meddő kurva? - Gergő Biankára nézett. - Csak te érsz valamit ebből a kurvabandából... Gyere, menjünk!

- Kurvabanda? Nagy szemét voltál egész életedben, de Vali erről nem tudott. Tudjon meg mindent rólad. Én is szemét voltam vele szemben, de valamit enyhít a bűnünkön, ha elmondom neki. - Rózsi kinyújtott mutató ujjá majdnem elérte a férfi orrát.

- Fogd be a pofád szopós kurva - vicsorgott Gergő - amíg bele nem döngöllek a földbe! Akkor te is benne voltál a buliban.

- Benne, mert én is irigy voltam. Annyira legalább, mint ti. Viszont ma már nem tenném - Rózsi megfogta Vali kezét - Meg tudsz bocsátani nekem?

- Miért kellene megbocsátanom?

- Nézd! Nem érdemelted meg, amit veled tettünk. De kezdem az elején. Amikor az egyetemet elkezdtük, lassan összebarátkoztunk mi négyen. Te már együtt jártál Gergővel. Nagyon meglepődtem, amikor a tanérvnyitón megláttam veled. Téged nem ismertelek, de őt igen. Neki adtam ki a bort az ablakon.

- Ő volt, aki elhagyott téged a szünetben?

- Ő volt sajnos.

- De azt mondtad később is lefeküdtél vele...

- Rosszul tettem. Irigykedtem rád, irigy voltam, hogy veled van, hogy bőven van pénzed. Más is el kell mondanom. Mind a hárman lefeküdtünk a férjeddal. Bosszúból. Mert szép vagy, mert gazdag vagy, mert jó vagy. És tiéd az álompasi. Az meg élvezte a sikert.

- De hogy tudtátok megtenni, gyakran voltunk együtt...

- Mindig volt közülünk valaki veled. Addig a másik bosszúból lefeküdt Gergővel.

- És mi van még?

- Minden mai történet főszereplője, amit előadtunk neked: a férjed. - Rózsi megcsókolta Valit.

- Bocsáss meg, újra kérlek.

- De akkor mi értelme volt a mai találkozásnak?

- A megalázásod, a jó életed miatt. Ezt mondta nekem és Juditnak Bianka. Aztán kiderült, az igazi ok a megölésed volt.

- Gergő! Miért akartál megölni? Elmondhatod, már vége köztünk mindennek, nem fordulok a rendőrséghez. - Gergő kényszeredetten felnevetett.

- Mi mozgatja a világot? A pénz. Útban voltál. Mikor a vén hülye nagyapád meghalt, kértem tőled, menjünk világot látni, de neked a cégei fontosabbak voltak. Pedig bőven hagyott rád suskát. Vártam a megfelelő pillanatot. Közben látogattam a fiamat Biankánál. Velük éltem helyetted. Mert téged hiába dugtalak, nem tudtál gyereket szülni. És fel sem fogtad mennyire fontos nekem egy hozzám hasonló poronty, aki olyan lesz, mint én. És Bianka fiút szült.

- Hát, ha olyan lesz, mint te... inkább ne legyen olyan. Biankát el fogod hagyni, a vívódásaid miatt. Minden nap látod azt a nőt, akit előtted vagy utánad ugyanazon a hátsó ülésen... Egyébként Bianka segített megerősíteni a gyanúmat. Butaság volt hencegnie egy önkormányzati képviselővel, akinek ikertestvére van és hasonló korú, mint te. Nem mindennapi egyezés veled ez a három paraméter... A másik. A nő, aki állítólag neked szült, a fogantatáskor nem biztos, hogy a te füledbe sóhajtozott.

- Szánalmas a kísérleted, ahogy éket akarsz verni közénk. Valaki elpottyantott gyereke jut csak neked!

- Soha nem leszel biztos abban, valóban tőled van-e a gyereked. Akkor este a testvéreddel is együtt volt Bianka. Mindig benned marad a kétség, Gergő. Ez lesz a büntetésed a tetteidért. A testvéreddel megromlik a viszonyod. - A férfi egyre idegesebben rázta a fejét. Bianka halkán sírt.

Volt valami szomorú, de mégis mulatságos gyötrődésükben - gondolta Judit. Mindenkit át akartak verni, Valit kinyírni. Tervet szöttek közösen a vagyona megszerzésére. Most pedig a nagy stábból az egyikük bóg, másikuk meg szerencsétlenül álldogál egyik lábáról a másikra egy nedves gatyában. Pedig Gergőnek éjjel csak ki kellett volna lépnie a szekrényből, egy párna Vali fejére... Bianka bezárja Gergő után a bejárati ajtót, a rendőrök találnak néhány nőt, de nyomot tőlük semmit. Nem lett volna rossz terv, ha nincs az a fránya hűtő, ami ereszti a vizet. Miatta oda a remélt nagy vagyon, vége egy-két kapcsolatnak, vége néhány ábrándnak. Köszönhető ez Vali éles eszének, remek taktikájának, ahogy Gergőt színvallásra kényszerítette. Érdekes, nem ilyenek ismertük. Vagy van a felhők felett egy nagyfőnök, aki így szervezte a dolgokat?

- Gergő! Szívesen venném, ha csomagolnátok Biankával. Ne akard, hogy hívjam a rendőrséget!

Vali kitérte az ajtót.

KUKUCSKA, Ferenc: Island

This short story entitled *Island*, is the latest snet by the author to Mikes International.

KIÁLLÍTÁSOK

Murakeözy Patrícia Éva : Nagy Péter, az elhivatott cár

Ismertető az Amszterdam Ermitázs múzeum kiállításáról

1.

Közös ág révén összekapcsolódó fenyőfa-törzsek, fa talapzaton. Oroszország, Szentpétervár. 18. sz. első fele. Fa (fenyő); megfordítva. 64.5x99x31.5 cm. A kép eredete: www.hermitagemuseum.org, a szentpétervári Állami Ermitázs Múzeum szíves engedélyével

A fenti -első pillantásra egy guillotine-nak és egy koporsónak a kombinációjára emlékeztető tárgy ritka jelenségről tanúskodik: egy fatörzs egyik ága természetesen beleoltódott egy másik fatörzsbe, így összekapcsolva a két fát. A fakettős, 18.sz-i ízlésnek megfelelő sötét talapzatában, roppant szerényen álldogált a cári „Érdekességek Gyűjteményé”-nek illusztrisabb és feltűnőbb darabjai mellett¹. Én mégis ezt a darabot választottam nyitóképeként szimbolikus értéke miatt: az összenőtt fenyőtörzsek természetes analógiáját adták annak a jelenségnek, ahogyan az Orosz Birodalom és a Holland Köztársaság összekapcsolódott Nagy Péter személyén keresztül a 17. és 18. században. Ezt a sokoldalú és erős kapcsolatot a holland és az orosz nép között nagyszerűen mutatja be jelen kiállítás, csakúgy, mint ezt a rendkívüli munkabírású és viharos karakterű orosz uralkodót, aki nem véletlenül kapta a «nagy» és «elhivatott» jelzőket. A kiállítást Beatrix holland királynő és az orosz miniszterelnök, Dmitry Medvedev nyitotta meg, s az esemény egyben a «Holland-Orosz kapcsolatok Éve»-nek nyitását is jelezte.

Csodagyerekből uralkodó

Nagy Péter (1672-1725) a Romanov család tagjaként született, mely Oroszország (Muscovia) második és egyben utolsó uralkodócsaládja volt. A Romanovok uralma több, mint 300 évig tartott, 1613-tól az 1917-i forradalomig.

¹ Nem kis fáradságomba került, míg sikerült képet szereztem erről a tárgyról, mely sem a kiállítási katalógusban, sem a *Hermitage Amsterdam* weboldalán nem volt megtalálható.

Péter 1672-ben született, I. Alexis cár tizennegyedik gyermekeként, egyidejűleg első gyermekként Alexis cár második házasságából. Az első házasságból származó gyenge és beteges fiúk után nagy megkönnyebbülést hozott az uralkodónak az egészségtől duzzadó fiúcska születése. És a kis Péter nem csupán egészséges volt, hanem igazi csodagyerek: hathónaposan már járt, nyughatatlan volt, minden iránt érdeklődő, gyors felfogású és rendkívüli kezűgyességgel megáldott.

Alexis cár halála után a két feleség rokoni köre közötti rivalizáció elmélyült és kiobbantotta a sztrelecek lázadását. Ennek során Péter családjának számos támogatója, beleértve két nagybátyját is, elesett. Az események mély benyomást gyakoroltak az akkor tízéves cárevicsre, aki végignézte a harcokat. A lázadást követően Pétert társuralkodónak nevezték ki a gyenge egészségű Iván mellé. A hatalmat azonban nővérük, a régensnek kijelölt Szofja gyakorolta. Péter édesanyjával Preobrazsenszkojéba költözött, amely Moszkvától 18 kilométerre ÉK-re található.

Nemcsak hogy biztonságosabb volt Péter számára Preobrazsenszkoje, hanem azt is lehetővé tette, hogy az ifjú társuralkodó szabadon élhessen érdeklődésének. Érdeklődési körei nem csupán gyermekjátékok voltak – ezek jelentették későbbi uralkodói tevékenységének alapjait. Péter kedvenc játéka a «háborúzás» volt. Játéztársaiból, a nemesfiúkból, játék-hadsereget állított fel és játékcsatákat vívtak. A háborús játékok folyamán Péter fokozatosan elsajátította a tüzérségi, a lövészet, és taktikai ismereteket, csakúgy, mint az egyenruhák és zászlók ismeretét. Dobolni is megtanult. Játékhadserege évről évre gyarapodott, és lassan a császári gárdává nőtte ki magát.

Péter másik kedvenc időtöltése a 'Német Negyed' látogatása volt. Ez egy olyan terület volt Moszkva városán kívül, ahol a nem-orosz nemzetiségűek éltek. (Az I. Alexis által 1652-ben bevezetett törvény értelmében a nem-oroszok nem telepedhettek meg a városokon belül, hogy a helyi orthodox lakosság hitgyakorlatát ne zavarhassák meg katolikus és protestáns hatások). A 'Német Negyed' különböző nyugat-európai nemzetek fiait lakták, akik kereskedelmi vagy katonai okból tartózkodtak Oroszországban. Édesanyja ismételt tilalmai ellenére Péter rendszeresen látogatta a negyedet, amely bély benyomást gyakorolt rá tiszta és rendezett utcáival és az ott élő sokféle emberrel. A cár sokféle mesterséget kitanult ott, így a lovaglást és vívást, elsajátította a Holland nyelvet, valamint megszerette a dohányt, a bort és a sört. Örömmel hallgatta a messzi vidékek népeiről szóló beszámolókat és sok barátot is szerzett, akik közül később többen tanácsadóivá is váltak, így Patrick Gordon és Franz Lefort. Amikor az egyik közeli faluban előbukkant egy régi vitorlánhajó, Péter teljes lelkesedéssel belevetette magát a hajóépítés tanulmányozásába. Miközben egy holland mesterember segítségével felépítették a kis hajóépítő műhelyt az egyik közeli folyó partján, Péter fejében megfogalmazódott egy hadihajó-flotta építésének terve.

Játékos tanulás és fergeteges kicsapongások jellemezték a Preobrazsenszkoje-beli fiatalkort. 24. Éves korában Péter – féltestvérének halála után- teljes körű hatalomra jutott. Pieter van der Werff alábbi festményén a fiatalságának teljében lévő cár áll előttünk: jóképű, magabiztos, intelligens tekintetű.

2.

Nagy Péter cár arcmása
Pieter van der Werff, 1697-1700. Olajfesték
vászon alapon. 56 x 49.5 cm. © Állami
Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

Mindent összevéve, I. Péter figyelemreméltó jelenség volt. Rendkívül magas termete (2,08 m) ellenére lábai aprók voltak, s ez járásának bizonyos imbolygást kölcsönzött. Jóképű volt, de arcrángásban szenvedett (valószínűleg a tízéves korában őt ért sokk következményeként). Mély ellentmondás jellemezte viselkedését éppúgy, mint külső megjelenését. Hiába volt egy óriási birodalom ura, többre tartotta az egyszerű emberek társaságát bármilyen fényes udvari méltóságnál. Szívesebben járt gyalog, mint hintón, jobban szerette a faházakat mint a palotákat, imádott munkásruhát hordani. Roppant szerényen étkezett, ám az alkoholt annál jobban szerette. Kegyetlensége éppúgy legendás volt, mint amennyire jószívűsége. “Igazságos uralkodónak tűnik és erkölcsös embernek, de közben egy javíthatatlan gazember” – írta róla egy német hercegnő². Intuitív típus volt; könnyen izgalomba hozták őt az új gondolatok és tervek, és minden követ megmozgatott, hogy ezeket véghezvigye. Másrészt impulzív volt; olyan ember, aki nem tervezget hosszasan és alaposan, hanem minden ötletét azon nyomban kivitelezzi, mégha tizből csak hét bizonyul is életképesnek³. Egyvalami azonban mindig világos volt Péter számára: hogy elsődleges feladata az anyaország szolgálata. Rendkívül keményen dolgozott; minden nap négykor kelt (még ha mulatott is előző éjszaka) és rögvest munkához látott.

Az alábbi fotón egy kötött kalap látható, melyet a cár előszeretettel viselt más munkásruhák társaságában. A kalap formája és színe egyszerűséget sugall, alaposabban megnézve azonban szembetűnik a finom kézimunka és nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire keresett ez az egyszerűség, amellyel a cár számára “munkásruhát” készítettek. Kedves és szívet melengető érzés árad e kalapból.

3.

Nagy Péter cár által viselt kalap, egy matróruha-együttes része. Oroszország, orosz és holland szabómesterek műve, 1690-1725; gyapjúsál, bársony, selyem; kötött. Kalaprész 24 cm; Ø karima 35 cm

© Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

I. Péter legnagyobb eredménye, hogy óriási, de elmaradott országát, mely trónralépésekor Európában alig volt ismert, „feltette a térképre”: olyan birodalomra alakította, mely meghatározó jelentőséggel bírt az európai és ázsiai ügyekben. Ezt egyrészt jelentős területi növekedés révén (uralkodása alatt kb. egy millió km²-rel nőtt az ország területe), másrészt kiterjedt reformokkal érte el. Reformjai alapjául különböző nyugat-európai országok közigazgatása és állami berendezkedése szolgált, de legfontosabb modellje Hollandia volt.

«Tanonc-úton» Nyugat-Európában: 1697-1698 és 1716

Miután sikeresen elhódította Azovot a törököktől és ezzel utat nyitott Oroszország számára a Fekete-tenger felé (a győzelem az újonnan épített hadiflotta segítségével valósult meg), a fiatal cár rendhagyó módon Nyugat-Európai körútra indult. A 250 fős küldöttség, amelyben a cár inkognitóban, Pjotr Mihajlovics név alatt utazott, végigjárta Nyugat-Európa legbefolyásosabb udvarait, hogy katonai segítséget kérjen az Oszmán Birodalom elleni harchoz. Pjotr Mihajlovicsnak volt még egy, éppoly fontos indítéka: mégpedig, hogy «lasson és tanuljon». Érdeklődésének középpontjában a hajóépítés állott, de emellett figyelmesen tanulmányozta az államvezetést, valamint a technikai és tudományos vívmányokat is az általa meglátogatott országokban.

Utazásának leghosszabb és legtermékenyebb időszaka az volt, melyet a Holland Köztársaságban töltött. Látogatása a holland „aranykor” idejére esett, amikor a Hollandia volt a világ egyik leggazdagabb és gazdaságilag legfejlettebb országa. És micsoda nagyszerű hely annak, aki tudásra vágott! Tudósok és filozófusok gyűltek itt össze az egész világból. Virágozott a

² Az idézet forrása: Peter the Great. An Inspired Tsar. Kiállítási katalógus. “Background of the exhibition”

³ Shekshnia, 2004

könyvnyomtatás. Sok olyan könyvet, amely máshol feketelistára tettek volna, Hollandiában nyomtattak ki (e tradíció még ma is él). Világhírű volt a holland kereskedelem, a katonaság és tengerészet, valamint a képző- és iparművészetek is.

Nagy Péter cár a holland társadalom számos vezető alakjával barátságot kötött. Közöttük volt Nicolaas Witsen, Amszterdam polgármestere és Frederik Ruysch (orvos, anatómus és botanikus). Witsen, aki nemcsak a kereskedelem terén volt otthon, hanem polihisztor is volt, Péter cárt számos kiállításra elkísérte, és nagyszámú gyűjteményt mutatott be neki (a 17-18. századok során a művelt és tudomány iránt érdeklődő, jómódú emberek körében elterjedt volt a "cabinet de curiosités" (Kunstkammer) alapítása, acélból, hogy „összegyűjtsék és megőrizték a természeti és humán eredetű érdekességeket és ritkaságokat”). Frederik Ruysch a maga részéről az orvostudományba és a boncolás művészetébe vezette be a cárt, aki roppant lelkes tanítványnak bizonyult. A foghúzás technikája különösképpen tetszett a cárnak, és mindjárt vásárolt is egy fogót. (Meg kell hagyni, a cár számára az orvostudomány nemigen különbözött a kézművességtől, így aztán éppoly lendülettel vetette bele magát, mint a hajóépítésbe vagy az ágyúzás technikájának elsajátításába. Állítólag udvari emberei nagyon vigyáztak arra, hogy nehogy fogfájás jeleit mutassák a cár jelenlétében. Ennek ellenére az uralkodó halála után előkerült egy zsákocska, ami a Péter által személyesen kihúzott fogakkal volt teli. Egy másik történet szerint egy alkalommal a cár arra kényszerítette alattvalóit a leideni anatómiai előadóteremben, hogy fogukkal marcangolják egy emberi tetem húsát – csakhogy próbára tegye lojalitásukat.) Leidenben alkalma volt a cárnak megcsodálni a Daniel Fahrenheit által készített higanyos hőmérőket, melyekből vásárolt is. Antonie van Leeuwenhoek-ot is meglátogatta Delft városában és beletekintett mikroszkópjába. Különös elismerést váltott ki a cárból a Jan van der Heyden által kifejlesztett és szabadalmaztatott szivattyús tűzoltócső. Péter cár tanulmányozta a könyvnyomtatást, a geometriát és a fizikát, de legeslegfőképpen a hajóépítés elméletéről és gyakorlatáról tanult.

Mélyreható reformok

Nyugat-európai útvjáról hazatérve, Nagy Péter egy sorozat mélyreható változást kezdeményezett országában. A nagy változások nemegyszer apró lépéssel kezdődnek: amikor az uralkodó hazatérve meglátta az üdvözlésére előresiető bojárokat (a helyi arisztokrácia), hirtelen ötlettől vezérelve előkapott egy ollót és levágta hosszú szakállaikat. Valamivel később egy ún. szakáll-adót is bevezetett, ami azokat sújtotta, akik nem voltak hajlandók megválni férfiúi díszüktől. Más alkalommal egy ünnepségen a gálakosztümök hosszú ujját vágta le a zsebéből előkapott ollóval, hogy "európaiasabban" nézzenek ki nemesei.

Utazása során világossá vált Péter számára, hogy az Oszmán Birodalom elleni átfogó támadáshoz hiába vár segítséget Nyugat-Európából. Megfogalmazódott viszont benne egy Svédország elleni hadjárat terve, melynek célja a Balti tengerpart megszerzése és így tengeri kijárat szerzése az Északi-tenger felé. A Svédország elleni, rendkívül kimerítő hadjárat 21 évig tartott. Ennek végére Svédország megszűnt meghatározó politikai hatalom lenni és jelentős területi veszteségeket könyvelhetett el. XII. Károly, Svédország királya, egy alkalommal elkeseredetten jegyezte meg, hogy hiszen neki nem is oroszok ellen kell küzdenie, hanem holland hajók és holland tábornokok ellen. A háború végére Oroszország helyet foglalhatott Európa nagyhatalmai sorában.

I. Péter talán legszembeütőbb alkotása az új főváros volt. Péter gyerekkora óta gyűlölte Moszkvát, amely erős vallásos befolyás alatt állt. Szentpétervár megalapításakor legfőképpen Amszterdam városa, különösképpen annak csatorna-rendszere inspirálta. A leendő város számára ezért egy olyan mocsaras területet választott, «ahol épeszű ember nem alapított volna fővárost»⁴. Péter megtette és sikerre is vitte: az új főváros tökéletesen tükrözte egy felvilágosodás korabeli erős abszolutisztikus monarchia képét. Városképét a nagy állami épületek uralták, és nem a templomok, mint Moszkváét, és sokkal nagyobb hasonlóságot mutatott Madriddal vagy Berlinnel, mint más orosz városokkal. Péter új fővárosát úgy hívta, hogy "ablak Európára."

Péter cár minden döntése mögött érezzük az államiság felé mutató törekvést. Átszervezte az adminisztrációs rendszert, amely ezáltal hatékonyabban támogatta a cár autokratikus uralmát. Megerősítette a feudális rendszert is azáltal, hogy a földműveseket röghöz kötötte. Ezen felül megszüntette a patriarchátust és a vallásos kérdések intézését egy állami intézmény felügyelete alá helyezte⁵. Nagy Péternek személyes meggyőződése volt, hogy az emberek csak vesztegetik idejüket, ha papként vagy szerzetesként szolgálnak, és jobban tennék, ha inkább államot szolgálnak.

⁴ Shekshnia, 2004

⁵ Gyökeres fordulat volt ez, különösen, ha hozzávesszük, hogy éppen Nagy Péter apja, I. Alexis uralkodása idején jelentős egyházreformokat vezettek be Nikon pátriárka kezdeményezésére, melyek többek között az egyháznak az állam feletti hatalmát voltak hivatva biztosítani. (Az egyházon belüli változások az orosz ikonfestészet változásában is nyomon követhetők. Ezzel kapcsolatos összefoglaló olvasható a Mikes International XI/3 számában Murakeözy Éva: Ragyogás és dicsőség cím alatt.)

Modernizálta az orosz ábécét, bevezette a Julián-naptárt⁶, és megalapította az első orosz újságot. Megjegyzésre érdemes, hogy I. Péter előtt gyakorlatilag nem létezett szekuláris kultúra Oroszországban. A könyvkiadás is 90%-ban vallásos témájú könyvekre szorítkozott.

I. Péter nemcsak személyesen érdeklődött a tudomány és technika vívmányai iránt, hanem szakembereket is hívott országába, hogy segítkezzenek az új tudományos/technikai elit kinevelésében. Több technikumot alapított. Ugyancsak megalapított egy navigációs iskolát és egy tengerész-akadémiát, ahová főként Hollandiából hívott tanárokat. (Ennek következtében a hajózással kapcsolatos legfontosabb kifejezések holland vendégszavak az orosz nyelvben.) Az északon és keleten megszerzett új területek gazdaságilag és kulturálisan fejlettebb népe is számos tálentummal gazdagította Oroszországot adminisztrációs és tudományos téren. A cár jelentős összegekkel támogatta az ipar fejlesztését; ugyancsak segítette a bel- és kül-kereskedelem fejlődését.

Miközben Nagy Péter reformjai egyik oldalról modernizálták és “nyugatosították” Oroszországot, másik oldalról megszilárdították a monarchia és a feudális rendszer hagyományát. Nem meglepő, hogy ez utóbbi jelentős ellenállást váltott ki a népből. És nem csupán a reformok. Százezrek pusztultak el a hosszantartó háborúkban és az építkezéseken, éhínség és járványok következtében. Péter reformjainak ára emberéletben számolva eléri az 500.000 főt (Kluhevsky, 1989⁷).

Gyűjtemények

Mint igazi felvilágosodás-korabeli uralkodó, Nagy Péter is létrehozta a maga “cabinet de curiosités”-jét. Sokféle dolgot gyűjtött; így például képző- és iparművészeti remeket keleti és “egzotikus” országokból, régészeti emlékeket, de legfőképpen a *naturalia* érdekelt. Ezek közül is főleg az emberi malformációk és anatómiai rendellenességek ragadták meg figyelmét. Rendellenesen fejlődött emberi és állati magzatok különösen nagy számmal szerepelnek gyűjteményében. Nyugat-európai útjain is sok *naturalia*-t vásárolt, időnként egész gyűjteményeket is; így Albert Seba és Frederik Ruysch gyűjteményeit.

4.

Golyó-eltávolító orvosi eszköz; Nyugat-Európa, 1690-1720; acél, sárgaréz. Hossza: 21 cm

© Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

5.

I. Péter úti orvosságos ládája; Augsburg, Tobias Lenghardt és Hans Georg I Brenner, 1613–15; fa, vörösréz, acél, ezüst, üveg, selyem, bársony, paszomány; olajfestés vörösréz alapon, ébenfa borítás, aranyozás. 39.5 x 41 x 32.5 cm

© Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

⁶ Érdekes, ha nem éppen mulatságos, hogy I. Péter pontosan azon a napon vezette be a Julián-féle időszámítást, amely a protestáns országokban (így Hollandiában is) használatban volt, amikor a Holland Köztársaság átváltott a katolikus Gergely naptárra. Ennek következménye az időszámításban mutatkozó 11 napos eltérés.

⁷ Kluhevsky, 1989 idézve: Shekshnia, 2004

6.

Nedves-száraz anatómiai preparátum: gyermekkéz; Holland Köztársaság, Frederik Ruysch, 1700–17. üveg, vazelin, festék, alkohol, gyermekkéz, pamutszövet, preparálva, arteriális injekciózással; üvegméret: átmérője 5.8 cm, hossza 14 cm.

Eredet: Nagy Péter Antropológiai és Etnográfiai Múzeum (Kunstammer), Orosz Tudományos Akadémia, Szentpétervár
© Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

Ruysch az anatómiai preparátumok készítésének kivételes mestere volt. Nedves-száraz preparátumainak minősége ma is utolérhetetlen. Ruysch gyűjteményével együtt Nagy Péter a preparátumok készítésének titkos receptjét is megvásárolta. Ez utóbbival ugyan nem csinált jó vásárt, mert Ruysch technikája valójában abban állt, hogy fehér illetve piros viaszt fecskendezett a véredényekbe, és ebben olyan ügyes volt, mint senki más.

A furcsa és meglepő dolgok szenvedélyes gyűjtése, majd a tárgyak hol véletlenszerű, hol művészi összehúfolása termekben és tárlókban: a mai múzeumok közvetlen elődei. Nagy Péter gyűjteménye ma számos múzeum értékes részét képezi, köztük az világhírű Ermitázsét.

Nagy Péter talán legjelentősebb gyűjteménye a *Szibériai Gyűjtemény*. Ennek alapjául az 1715 és 1718 között, Péter rendelete alapján begyűjtött szkíta aranykincsek szolgáltak. Eléri a kétszázat az arany ötvösremek száma, melyek között találunk csodálatos övdíszeket, küzdő állatokat ábrázoló kapcsokat, nyakékeket és karkötőket. Sok a türkizberakással készült ötvöstermék. Sírablóktól vásárolta meg a cár ezeket a tárgyakat és ezzel óriási szolgálatot tett az utókorak. (Nagy Katalin cárnő később tovább gazdagította a gyűjteményt.) A szkíta kicsekkel kapcsolatban azonban semmi esetre sem szabad megfeledkeznünk Amszterdam polgármesteréről, a fent említett Nicolaas Witsen-ről, mert ő volt az, aki a cár érdeklődését felkeltette e rendkívüli kincsek iránt⁸. A világ legjelentősebb szkíta művészeti gyűjteménye ma Szentpéterváron található. Ebből 17 aranytárgy került most kiállításra a *Hermitage Amsterdam*-ban.

⁸ Witsen régészeti és nyelvészeti eredményeit nem lehet túlhangsúlyozni. Összegyűjtött minden, korában Európában hozzáférhető adatot Európa és Ázsia északi és keleti területeiről, valamint a Volga völgyéről, Krími félszigetről, Kaukázusról, Közép-Ázsiáról, Mongóliáról, Tibetről, Kínáról, Koreáról és a Japánnal határos területekről. Szavakat is lejegyzett, több, mint 25 nyelven. A szógyűjteményekhez mellékelte az írásrendszerek illusztrációját. A szkíta aranytárgyakról is kiterjedt illusztrációkat készíttetett. Tárgyi gyűjteményei ugyancsak értékesek voltak, de halála után sajnos jórészt elvesztek.

7.

Övdísz: Farkas és kígyó harca; Szibéria, Kr.e. 4-2. század. Véssett arany, türkiz, üveg; felületen domborítva. 14 x 8.5 cm. ©Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

8.

Övdísz: (mitológiai) ragadozó és ló küzdelme; Szibéria, Kr.e. 4-3. sz. Véssett arany. 12.3 x 8.2 cm. ©Állami Ermitázs Múzeum, Szentpétervár

Képzőművészeti Gyűjtemény

Nagy Péter előszeretettel gyűjtött képzőművészeti alkotásokat is. Számos művet vásárolt külföldi utazásai során, melyekkel aztán otthonát díszítette. Különösképpen kedvelte a holland Adam Silo munkáit, aki tengeri látképek és hajók festésére specializálódott, valamint a holland Adriaen van der Werff festményeit, akit korábban kifinomult technikájáért és képeinek finom erotikájáért dicsértek. Adam Silo még rajzórákat is adott a cárnak.

Annak ellenére, hogy Nagy Péter nem sajnálta a pénzt a képzőművészeti alkotásokra, adott esetben akár tönkre is tette őket, ha úgy hozta kedve. Angliai tartózkodása idején Péter cár és kísérete a gyönyörű kertjéről híres Sayes Court birtokon lakott, melyet III. Vilmos király bocsátott a cár rendelkezésére, aki –az angol király meghívására- a Deptford Dockyard-on tanulmányozta a hajóépítést. Az orosz delegáció tivornyázásai során annyi kárt okozott a kertben és a kúria berendezésében (a festményeket például céltáblának használták), hogy a cárnak utólag kb. 131 millió forintnyi kártérítést kellett kifizetnie.

A Nagy Péter által alapított gyűjteményt Nagy Katalin fejlesztette tovább. A cárnő annyira nagy gondot fordított a festményekre, hogy mire az utolsó Romanov 1894-ben trónralépett, Európa legnagyobb műgyűjteményét mondhatta magáénak.

Jelentősége

A Nagy Péter által kezdeményezett változások óriásiak voltak és úgy söpörtek végig Oroszországon, mint egy orkán – megváltoztatva a gazdaságtól és a társadalmi struktúrától kezdve a hadseregig, tengerészetig, oktatásig és életmódig mindent. Mesterségekben jártas, ügyes kezeivel Péter átformálta Oroszországot. Miközben megtekintjük a cár halotti relikviáit (halotti maszkját, kézlenyomatát, belső használati eszközeit) melyeket környezete kultikus tisztelettel övezett és őrzött meg az utókor számára, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a Péter reformjai rengeteg feszültséget szültek és hogy az oroszok túlnyomó többsége nagy megkönnyebbülést érzett, mikor a cár, ez az istencsapása, az Antikrisztus, eltávozott felőlük.

Vita tárgyát képezi, hogy I. Péter orkánerejű reformjai mennyiben idéztek elő hosszantartó változást. Egyvalami biztos: a cár halálával reformjai nem tűntek el nyomtalanul (ez a jó 70 évvel később trónralépett Nagy Katalinnak is köszönhető). Nagy Péter idején Oroszország a nemzetközi politikai színtér egyik vezető szereplőjévé lépett elő, és ezt a pozícióját azóta sem veszítette el, az egymást követő rendszerváltozások és az orosz népet ért kemény megpróbáltatások ellenére sem.

Jegyzetek

A *Hermitage Amsterdam* a híres szentpétervári intézmény egyetlen leánymúzeuma Európában. 2009-ben nyílt meg, számos piacvezető holland cég támogatásával. A jelen kiállítás terve még akkor, a 2009-es megnyitón fogalmazódott meg. A most bemutatott tárgyak legnagyobb részét a szentpétervári Ermitázs múzeumból, kisebb részben más orosz és holland múzeumokból

származnak. A kiállítás megtekinthető 2013 március 9 és szeptember 13 között; szépen illusztrált, történelmi és művészeti áttekintőkkel gazdag katalógus kíséri.

A *Hermitage Amsterdam* kiállításával egyidejűleg ismert jelenkori orosz művészek alkotásai láthatók Hollandia számos pontján. Hágában mind a Lange Voorhout-on található szabadtéri kiállítás, mind a Museum Beelden aan Zee kiállítása figyelmünkre érdemes. A kiállított művek szembeötlő közös vonása a monumentalításra való törekvés.

Források

- ✚ Merriman, John: Peter the Great (Yale University: Open Yale Courses), <http://oyc.yale.edu> (Letöltés dátuma: 2013.07.10). License: Creative Commons BY-NC-SA
- ✚ Peter de Grote. Een bevlogen tsaar. Kiállítási katalógus, Museumshop Hermitage Amsterdam, Amsterdam, 2013
- ✚ Peter the Great. An Inspired Tsar. Exhibition background. Text from the official site of the Hermitage Amsterdam. (Letöltés dátuma: 2013. 07.08) http://www.hermitage.nl/en/tentoonstellingen/peter_the_great/achtergrond_peter.htm
- ✚ Shekshnia, S.: The Three Faces of Peter the Great. Leadership Lessons from the St. Petersburg's Founder. 2004. Elérhető a következő helyen: <http://www.insead.edu/facultyresearch/research/doc.cfm?did=1476>
- ✚ Wikipedia: The Free Encyclopedia: "Nicolaes Witsen" Wikimedia Foundation, Inc., (Letöltés dátuma: 08/07/2013) http://en.wikipedia.org/wiki/Nicolaes_Witsen
- ✚ Wikipedia: The Free Encyclopedia: "Sayes Court" Wikimedia Foundation, Inc., (Letöltés dátuma: 2013.07.18) http://en.wikipedia.org/wiki/Sayes_Court

MURAKEÖZY, Patrícia Éva: Peter the Great, an Inspired Tsar

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, July-September 2013, pp. 96-105. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

~ ~ ~ ~ ~

Plájás Ildikó Zonga : Constantijn & Christiaan Huygens

Az aranykor hagyatéka

Első ránézésre, mit sem tudva a kiállítás alapötletéről, volt valami zavarba ejtő kontraszt a kiállítás helyszíne, plakátja és tartalma között. A hágai Nagy Templomban (Grote Kerk-ben) sorra kerülő kiállítás, amely 2013. április 25. és augusztus 28. között várta a látogatókat, a *Constantijn és Christiaan Huygens: Az aranykor hagyatéka* címet viselte, és csupán egyike volt annak a számos kulturális rendezvénynek amely 2013-at Hágában és Hága környékén Huygens évként ünnepelte.

A kiállítást április 24-én maga a Holland Királyné Őfelsége nyitotta meg, csupán 6 nappal az előtt, hogy trónját átadta fiának, Vilmos Sándor hercegnek. A kiállításához fűzött remények egyhamar valóra váltak, hiszen egyetlen perce sem volt a nyitvatartásnak, amikor ne kígyóztak volna a válogatott urak és hölgyek a kiállítótérre változtatott templombelsőben. De menjünk sorra, lépésről lépésre, és nézzük meg közelebbről a kiállítás különböző arculatait.

A hágai Nagy Templom: a tér és ami mögötte van

A hágai Grote Kerk mint helyszín már elárult valamit abból a pompából és varázslatból, amely a kiállítást jellemezte, és amely nem is annyira a kiállított tárgyakra, mintsem az ambiciózus koncepcióra és a pompás kivitelezésre vonatkozott. Itt a gazdag jelzőt is kettős értelemben használom. Egyrészt értem alatta a felsőosztályhoz való tartozást, másrészt pedig a szó szimbolikus jelentését, amely a legmagasabb színvonalra és professzionalizmusra utal.

Egy konzervatívabb társadalomból érkező látogató számára talán furcsának hathat, hogy egy templombelső kiállítótérre alakítanak, de a hollandok gyakorlat, hogy a templombelsőket különböző kulturális tartalmakkal töltsék meg, nagy múltra tekint vissza. Ezen a ponton a Nagy Templom mint kiállítótér nemcsak a kiállításnak a kuriózuma, hanem a kiállítás koncepciójának a szerves része. (Arról sem szabad megfeledkezni milyen nagy kihívások elé állít egy ilyen tér, ahol nincs akkora lehetőség a térbeli beavatkozásra, mint ahogy azt a hagyományos múzeumokban láthatjuk, ahol a teret minden egyes alkalommal az újabb és újabb kiállításokhoz igazítják). Arra a kérdésre pedig, hogy hogyan lehet beépíteni és használni a múlt örökségét, mint a jelen szerves részét, a holland kurátorok ismét a legmagasabb professzionalizmussal és kreativitással válaszoltak.

A plakát: a kiállítás aktualitásáról és relevanciájáról

A templom elé érve, a kiállítás transzparensé fogad bennünket: Constantijn Huygens öltönyben és narancssárga nyakkendőben áll, kezében színes mappákat tartva, amelyen a holland kormány lógója díszel, mellette zsebre dugott kézzel a fia, Christiaan, farmerban és világoskék pólóban, amelyre egy Szaturnusz van nyomtatva. Mit sem tudva a kiállítás ötletéről vagy a Huygens család történetéről a plakát valamiképp zavarba ejtő kontrasztban áll a helyszínnel. Hadd játsszuk meg a tudatlan, hogy együtt fedezhessük fel a Huygens kiállítás gazdagságát, a nélkül, hogy a kiállításokról vagy történelmi hagyatékokról úgy általában alkotott elképzeléseink megzavarnának. És itt eljutunk a kezdeti ellentmondásunk harmadik eleméhez, a kiállítás tartalmához.

Viszont még mielőtt belépünk a templomba, bevezetésképpen hadd jegyezzem meg, hogy valóban van egy pár történelmi tény, amely összeköti a plakátot, a templomot és a kiállítás tartalmát. A Huygens család, bár a 17. században élt, itt, mint a jelenkori politikai és tudományos gyakorlatok élő példája jelennek meg, sírhelyük pedig valóban a Grote Kerk alatt található, mint amiről 2007-ben bizonyosodtak meg. A templom talapzatának restaurálása alatt ugyanis több tíz sírra bukkantak, amelyek között megtalálták Constantijn és Christiaan Huygens földi maradványait is.

A kiállítás címe, *az aranykor hagyatéka*, ebből a szempontból is igen találó, hiszen nem csak a kiállított anyag rendszerezésének háttérében húzódozó ötletre és ideológiára vonatkozik, hanem egy igen izgalmas történetet is létrehoz, amely képes teremről teremre vezetni a látogatókat, fenntartva végig az érdeklődést és kíváncsiságot, hiszen, amint látni fogjuk, az ellentmondásra a végső megoldást csak az utolsó teremben fogjuk megtudni. De belépve végre a hágai Nagy Templomba, hadd menjünk körbe együtt, szobáról szobára haladva, ahogy azt a kiállítás alaprajza mutatja.

Huygens Tentoonstelling © BBK/Door Vriendschap Sterker

A kiállítás: egy hagyaték mester-narratívája

Az előtérbe lépve hangulatos klasszikus zene fogadott, és máris feltűnt az idős urak és finom hölgyek társasága, amelyet akkor még csak a vasárnapi kora délutáni időpontnak tudtam be, visszanézve azonban, talán nem volt véletlen. A templomba lépve láttam, hogy nem is templom ez, hanem egy varázslatos új tér, amely teremről teremre fedi fel magát, ahogy haladtam a körültekintően megtervezett szobákon keresztül.

Az első szoba „A hatalom ölében” címet kapta és az apát, Constantijn-t a 17. századi politikai és kulturális elit kontextusában mutatja be. Az enciklopédikus adatok, idézetek, levélrészletek és képek egy különleges ember portréját vázolják fel, akinek óriási a tudása és kreativitása, ambíciói pedig még ennél is nagyobbak. Constantijn Huygens különleges karakterrel volt megáldva: a mellett, hogy műértő és költő volt, az Orániai Ház Hercegének a tanácsadója is volt egyben, aki kulturális és építészeti témákban nemcsak a királyi háznak de a kormányzat tagjainak is adott tanácsokat. Muzeológiai szempontból ez a

szoba még meglehetősen klasszikus hangvételű, de nem kellett sokáig töprengennem azon, hogy miért, hiszen a válasz máris ott volt a küszöbön túl.

Oranjezaal Huis Ten Bosch © Margareta Svensson

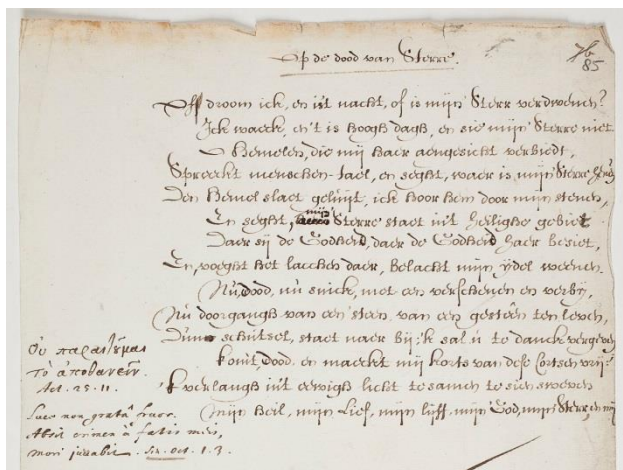
Az Orániai Terem (Oranjezaal) térben és szimbolikusan is a kiállítás központi helyét foglalja el. Mint a kiállítás második terme, a kuratóriumi zsenialitását tükrözi, ahogy ezen a ponton már sikerül olyannyira elkápráztatni és elbűvölni a nézőket, hogy minden ez után következő terembe már akaratlanul is feltétlen kíváncsisággal fogunk belépni. Mint a kiállítás legkülönlegesebb eleme, az Orániai Terem nem más, mint (az akkor még) Beatrixe Királynő Huis ten Bosch-ban levő rezidenciájának díszterme, vagyis annak élethű, eredeti mása. A terem újraképzését maga a királynő hagyta jóvá, amely különösen nagy megtiszteltetésnek számít, hiszen ezáltal, megnyitotta kapuit a széles közönség számára is, akik ilyen módon részeseivé válhatnak ennek gyönyörű történelmi és művészeti hagyatéknak és osztozhatnak a királyi pompában.

A kiállítás minden egyes történetszála ebben a térben fut össze. Az Orániai Terem mindenképp választ ad arra a kérdésünkre, hogy miért a hágai Grote Kerk-et lett a kiállítás helyszíne: hiszen semmilyen más tér nem lett volna méltó a királyi palota legszebb termének a befogadására. Másrészt pedig az Orániai Terem megépítése a templom belső terében megoldotta a kiállítás-tervezés azon gondjait, amelyek a tér felosztására és berendezésére vonatkoztak. A tér a térben elrendezés ebből a szempontból egy zseniális megoldásnak bizonyult.

Tematikáját tekintve, az Orániai Terem képviseli a kiállítás, a történelmi örökség és a királyi család összefonódását, ezáltal pedig a múlt dicsőségét a folytonosság jegyében, a jelenben ünnepli. Ezen kívül, az Orániai Terem a holland Aranykor építészeti és festészeti csúcspontját is megjeleníti, hiszen pompája és gazdagsága művészettörténeti szempontból sem elhanyagolható.

Kilépve az Orániai Teremből, Christiaan, a zseniális fiú kerül a fókuszba. Ezen a ponton a nézőközönséget egy más fajta módon integrálja a kiállítás. Mindannyiunk belenézhetünk például a távcsőbe és mi magunk fedezhetjük fel, mit is láthatott Christiaan Huygens 1655 március 25.-én, amikor teleszkópjával a Szaturnuszot kémlelte. A Szaturnusz gyűrűk, a fényhullámok, az ingaóra, a vagy a valószínűség számítás elméleteit interaktív játékokkal teszi a kiállítás érthetővé és látványossá, oly módon, hogy a fizika sokszor érthetetlen és unalmas alaptörvényei a felnőttek és gyermekek számára is egyaránt élvezetessé és tanulságossá válnak. Christiaan tudományos felfedezései sem egymagukban jelennek meg, hanem a kiállítás egyrészt a korabeli tudományosság kontextusába helyezi őket, másrészt pedig beilleszti a tágabb családi és politikátörténeti kontextusba.

A kiállítás negyedik és ötödik termében ismét az apa, Constantijn és idősebbik fia, Constantijn Jr., Christiaan bátyja, kerül a középpontba. A 17. század 80-as éveiben játunk, amikor III Vilmosnak, Oránia Hercegeének sikerül meghódítania az angol trónt. Az akció sikerét nagyban a társadalmi hálózatok mozgósításához és egy kifinomult propaganda-hadjáratához kötik, amely nem mellékesen, a tanácsadójának, Constantijn Huygens-nek a zsenialitását is dicséri. A Huygens család élettörténetén keresztül ilyen módon megjelenő korabeli történelem, tudomány és művészetek, nem csak közelebb kerül a látogatókhoz, de a holland aranykor példaértékét is egy emberközelibb léptékben hangsúlyozza.

Manuscript Constantijn Huygens © (1638)
– Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Zaal Christiaan © Ingrid Jongens

Végül, a kiállítás utolsó terme a „Múlt a jelenben” nevet viseli, és itt válik egyértelművé a kiállítás plakátjának az üzenete is. A múlt hagyatéka nem csak mint morális kötelezettség vagy művészeti érték áll a kortárs látogatók előtt, de a jelen legkülönbözőbb területein hasznosítható tudást is jelenti. A kapcsolathálókat építő, a lobbizó, a közvélemény formáló, a propaganda vagy pamflet író mindig is a mindenkori rendszer kiszolgálója és fenntartója volt. Hogy hogyan használják mindezeket az eszközöket a jelenkorban, a templom ambulatóriumában elhelyezett panelek szemléltetik. A Huygens család hagyatéka tehát interaktív installációk és játékok révén válik nem csak kézzelfoghatóvá, de élő tanulássá is, az pedig hogy kettejük sírköve az installációk között található fele úton, csak még inkább ráerősít erre az üzenetre.

Összegzés

Amint azt a beszámoló elején is említettem, a múlt és jelen szétválaszthatatlanul összefonódik a Huygens kiállítás koncepciójában és megvalósításában. Ennek ellenére azonban, van a kiállításnak egy erőteljes morálja is, amely a jelen rendszer legitimitására és szimbolikus újratermelésére vonatkozik. Ebből a szempontból beszédes, hogy bár a kiállítást a Grote Kerk Huygens Alapítványa kezdeményezte, sok királyi, fejedelmi és nemzeti kulturális és felsőoktatási intézményt számlált a partnerei között, magában a kiállítás megszervezésében is jól szemléltetve, hogy hogyan is működik az felsőosztályi és intézményi kapcsolatháló. Az pedig, hogy a kortárs kulturális és politikai elit hogyan fonódik össze a királyi családdal, a Huygens példán keresztül ölt alakot. Az Orániai uralkodó Házzal, a holland aranykorral és a tudományos és művészeti vívmányokról szóló kiállítás így tehát egy élő örökségbe és aktuális társadalmi gyakorlatba ágyazódik.

Végül pedig, de nem utolsó sorban a kiállítás egy sokkal kézzelfoghatóbb értelmezésnek is teret enged: Teremről teremre vezetve a látogatókat egy emberséges, meleg családi környezet tárul elénk, ahol a szabad és kreatív szellemi közeg az alkotásnak, innovációnak és megvalósításnak biztosítja a legjobb táptalajt, amelyben apa és fia, Constantijn és Christiaan élt és alkotott.

PLÁJÁS, Ildikó Zonga: Constantijn & Christiaan Huygens

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, July-September 2013, pp. 106-110. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

KÖNYVBEMUTATÓ

Saáry Katalin Júlia : Kukucska Ferenc — „Nem felejtetek!”

NEM FELEJTETEK!

Kukucska Ferenc

Vannak emberek, akiket szeretünk.
Vannak mások, akiket sehogy nem sikerül megkedvelnünk.
És szerencsétlenségükre akadnak olyanok, akiket hirtelen megkedvelnek, mégis mindjárt bünt követnek el ellenük.
A hosszú és nyugodt élet egyik alapfeltétele ugyanakkor: ne kövess el bünt másokkal szemben.
Mert a rossz, amit tétél előbb-utóbb kiderül, nem számít, hogy napokkal, évekkel, netán évtizedekkel ezelőtt történt.
Ennek a megvilágosodásnak pedig nagyon nagy ára lehet.

Az éles eszű nyomozónak nincs mérlegelési joga akkor sem, ha a gyilkos esetleg emberileg elfogadható indokból öl.
Arra ott van a bíróság.
A hasonlóan briliáns elmével megáldott sorozatgyilkos ellen mit tesz ilyenkor a rendőrség, és legjobb nyomozója?

Ebben az akció-krimiben a szerelem és az elkövetett bűnök sötét árnyéka küzd egymással. Hogy győz-e valamelyik, arra az utolsó oldalak adnak választ, az alig kiszámítható csattanók után.

Kukucska Ferenc

Nem felejtetek!

Kukucska Ferenc • NEM FELEJTETEK!

Szerző: Kukucska Ferenc**Cím:** Nem felejtetek!**Kiadó:** kukucskaferencveszprem@gmail.com**Megjelenési év:** 2013.**Nyelv:** magyar**Terjedelem:** 196 oldal**ISBN:** 978-963-08-7314-7

Vannak könyvek, amelyekbe még a Könyvesboltban belelapoz az ember lánya, majd elkezd olvasni és csak utána dönti el, hogy megveszi, mert nem tudja letenni!

Kukucska Ferenc könyve, a „Nem felejték!” valahol közelíti a fent leírtakat. A hátsó borító megadja a tematikus besorolást, a könyv akció-krimi. Én még hozzátenném: napjainkban játszódó...

Mivel ismerem a kisebb lélegzetű írásait is - köztük a még meg nem jelenteket is - könnyű kijelentnem, hogy ez a könyv nem a véletlen műve. Régóta váratott magára, valahol már készülődött, a számtalan novellák után, és szinte tárt karokkal várt a megírásra és a kiadásra.

A történet napjainkban játszódik, hús-vér emberekről szól, egy szerelmi háromszöggel indít. Bár, az első oldal sejtetni enged a tényt, talán nem is egy szerelmi történetet olvasunk, nem ilyen regényt tart az olvasó a kezébe. Változik a terep, itt nem a szokványos női-férfi kapcsolat bontakozik ki, itt másról, többről van szó... Ez nem csak Réthy Gábor gyártómérnökről és feleségéről, Katiról, valamint a „harmadikról”, a szerelmi háromszög csúcsáról, dr. Kemenes Zsuzsanna Márta pszichológusról szól. A cselekmény több szálon fut, a bűn, a múltba leledzik, de a leszámolás helye a jelen. Mindezt bravúrosan oldja meg, olvasmányosan ír és használja a Tőle megszokott többszörös „csavart”, ami elmaradhatatlan ismérve minden kisebb lélegzetű írásainak is! A jellemeink pontosan megrajzoltak, a stílusa a tőle megszokott, a mondatok szépen sorban logikusan követik egymást, olvasmányos, izgalmas anyag a műfaj kedvelőinek.

SAÁRY, Katalin Júlia: Ferenc Kukucska's “I don't forget!”

In this book review, Ms. Saáry briefly presents Ferenc Kukucska's recently published first novel, entitled *'I don't forget!'*

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Szabad Európa Rádió

1967. december

Sulyok Vince :

Karácsony a Sarkcsillag alatt...

Műsorvezető: Karácsony a Sarkcsillag alatt...

Zene: Hid

Narrátor: Karácsony a családi szeretet estéje. Nem szívesen utaznak ezen az estén az emberek... Én had hívjam meg most mégis egy hosszú-hosszu tazásra mindazokat, akikhez a radio hullámain, karácsonyt ünneplő országok, városok, falvak, tanyák fölött elérnek ezek a szavak. Távoli, nagyon távoli világba visz majd most bennünket ez a közös karácsonyi utazás, föl a magas Északra, Skandináviába. Sok-sokezer kilométernyi ut áll előttünk térben és időben egyaránt, s ahhoz, hogy a rendelkezüsnkre álló rövid időben ezt megtehessek, a leggyorsabb, legmodernebb lökhajtásos repülőgép is tulságosan lassu lenne!

Képzeletünk fénynél sebesebben szálló repülőgépére kell hát felszállnunk, ha azt akarjuk, hogy a Sarkcsillag alá érkezünk, még hozzá időben.

Hang:

Narrátor: Ime, már suhanunk is, egymásután maradnak el alattunk sziporkázó, csillogó drágakövekként a nagyvárosok és a falvak. Országhatárok fölött szállunk sebesen át, s utunkban nem tud feltartóztatni bennünket sem határőr, sem vámőr, sem alattomos aknamező. Képzeletünk repülőgépét most egyenesen a Sarkcsillag irányába tájoljuk be – s máris itt van alattunk Dánia: tiszta kis városkák és falvak lámpái integetnek föl ragyogva felénk a magasba.

Zene: DÁN KARÁCSONYI ÉNEK

Narrátor: Amott az a nagy fénytenger már Kopenhága, körülömlve az Északi tenger télien zugó-morajló valóságos vizeivel. Jobbra tőlünk a svéd partook lámpái villognak: malmő és Lund és falvak százai lángolnak odalent a karácsonyi fényözönben. S már itt van Góteborg modern beton s üveg-palotáinak rengetege, - amott pedig, balra tőlünk, már a norvég főváros, Oszló lámpasorai izzanak karéjban a fjordok körülvevő domboldalakon.

Zene: SVÉD VAGY NORVÉG KARÁCSONYI ÉNEK

Narrátor: De gépünk még tovább suhan. Roppant hegyláncok, óriási fenyőerdő-rengetegek, mérhetetlen fennsíkok maradnak el egymást váltva alattunk, s mindet hó borít. Óriási nagy havak mindenütt, nagyobbak még a gyermekkori emlékeinkben található havaknál is. Faluk és tanyák sárga fényei mind gyérebben vetődnek erre a roppant havas világra. S egyre hidegebb less, fagytól pendülő, valószínűtlenül tiszta less az éjszaka.

Hirtelen feltűnik előttünk a Sarki Fény sárgán-zölden hullámzó gyöngyház-függönye is – pár másodperc még, s már meg is érkezünk képzeletünk repülőgépén utunk végcéjához: Skandinávia legmagasabban fekvő emberlakta csücskéig. Szinte maró, égető itt a hideg – de nincs mit félnünk: rokoni folder értünk, a távolból testvérnép kis otthonainak fénye sárgállik felénk.

Már ereszkedik is gépünk lefelé a roppant havas fennsíkron, az apró, fából, földből és rénszarvasbőrrel készült házacskák füstölgő kéményei között. Nagy karámokból rénszarvasok néznek kíváncsian felénk, orrlukaikból gőzfelhőként dől elő a meleg pára. S jönnek már vendéglátóink is, alacsony, szarvasbőr-ruhákba öltözött emberek, távoli-távoli rokonaink, a lappok. Messziről egy félgnyitott ajtó mogul női énekhang csnedül fel, furcsa, idegen dal... Nem is igazi dal ez, csak valamifajta dudolás. Mintha csak messzi ezer évek mélységeiből jönne felénk...

Zene: Hid/NORSK FOLKE-MUSIKK. SAMISK FOLKEMUSIKK: SOIKER FRA FINNMARDK C. LEMEZ ELSŐ OLDALÁN, BERIT NORDLAND ÉNEKEL, NEGYEDIK VAGY HARMADIK DALLAM.

Hang I: A lappok magukat számik-nak hívják a saját nyelvükön. Az atomkorba érkezett Európában, s azon belül is elsősorban a jóléti állam fogalmát és tényét megteremtő Nyugateurópában, a környező civilizált világtól életmódjukkal és kultúrájukkal a legteljesebb mértékben elütnek. Európa egyetlen olyan népcsoportját alkotják, amely zömében még ma is a nomádság állapotában él. Az egyetlen pont, amely őket más népekhez és kultúrákhoz kapcsolja, a nyelvük.

Sajnovics János hazánkfia emlékezetes 1768-I norvégiai utazása óta tudjuk, hogy a finn-ugor nyelvcsaláshoz tartoznak.

Hang II: Sajnovics 1770-ben Kopenhágában publikált híres munkájában, már magában a címben a “magyarok és lappok nyelve azonos.” Feltételezéseit azóta sokban megerősítette a nyelvtudomány- így joggal mondhatjuk hát, hogy Európa utolsó csökönyös nomádjai távoli rokonságban állanak velünk. Számuk mintegy hermicötezer s font élnek azokon az óriási kiterjedésű lakatlan és fátlan fennsíkokon, melyek Norvégia, Svédország és Finnország legészakibb részeit borítják.

Hang I: Közülük az ugynevezett hegyi lappok ma is a legteljesebb nomádság állapotában élnek, rénszarvas-vadászattal és tenyésztéssel tartva fenn magukat. Életük szinte állandó vándorlásból áll. Csak télviz idejére huzódnak le a fatal fennsíkokról-tundrákról az erdő vonaláig, téli szállásaikra, rénszarvascsordáikkal együtt. Éveik a remészet kegyetlen és féktelenül vad erői elleni küzdelemben telnek el, de nehéz életmódjuk földadására még a modern civilizáció csodáit látva sem hajlandók.

Zömük rendithetetlenül éli történelemelőttinek nevezhető életformáját, a természettel való állandó és közvetlen kapcsolatban és harcban. Képzeletvilágunknak is ez az életmód adja a maga különleges erősen babonás színezetét, melyben a természet titokzatos és nyers erőinek érthetően jut szerep. Gondolkozásmódjukban még ma is rengeteg a pogány ele, hiszen ők Európa legfiatalabb keresztényei: áttérésük, megkeresztelésük a 18. századtól indul csak meg nagyobb mértékben, de a valóságban személetmódjukat és lelki világukat még ma sem hatották át egészen a keresztény tanok és eszmék. Viszont éppen nomád életmódjuk következtében templomnak-papnak tavasztól télig általában híre se látják, s téli szállásaiktól is gyakran többszáz kilométerre esik egy-egy templom és paplak. Így nincs semmi rendkívüli és meglepő abban, hogy gondolkozásmódjukban mindmáig sok még a babonás-pogányos vonás és maradvány.

Narrátor: Mindezek a tényezők és sajátosságok erősen megmutatkoznak természetesen abban is, ahogyan nomád lapp rokonaink a karácsonyt megünneplik. A karácsony ideje font a Sarkcsillag alatt az év legsötétebb, legveszélyesebb, időjárás szempontjából is legfélelmetesebb ideje – csontig ható fagyokkal, üvöltő farkasokkal. A természet félelmetes erői a népi hiedelmekre rendkívül erősen rányomták bélyegüket.

Karácsony tájékán a Sarkköről északra eső vidékeken, különösen felhős-borult napokon, ugyszólván teljes sötétség uralkodik a napnak mind a huszonnégy órájában. Jó táptalajnak bizonyultak ezek a körülmények olyan hiedelmek kialakulásához, melyek szerint éppen karácsony idején fenyegetik az embert leginkább a különböző gonosz szellemek, manók és kísértetek.

Ezek a babonás hiedelmek azonban igazában nem a keresztény-értelemben vet karácsonnyal vannak

összefüggésben, hanem azzal a régi pogány északi vallási szokással, amely a keresztény karácsonnyal nagyjában megegyező időpontban ünnepelte a napfordulót, azt, hogy ettől az időponttól kezdenek újból hosszabbodni a napok, több és több lesz a fény. Hogy ez mennyire közös és mély hagyomány az északi gondolkozásmódban, arról a még ma is élő svéd karácsonyi szokás, a Lucia-járás is tanuskodik.

Zene: Hid

Narrátor: Néhány nappal ezelőtt hosszasan elbeszélgettem egy jelenleg Oszlóban tanulmányokat folytató lapp tanárral, Nils Jernsletten-nel, aki a legnomádabb lapp vidékről származik. Sok érdekeset tudtam meg tőle arról, hogy igazában hogyan us ünneplik meg a karácsonyt ott font a magas Északon.

Hang II: A karácsonyi időszak a lappok számára elsősorban a legnyugodalmasabb, legbékésebb időszakot jelenti, életmód és munka szempontjából. Novembertől ugyanis már újból lent vannak rénszarvas-csordáikkal együtt a vad fennsíkokról az erdőségekben épített téli szálláshelyeiken. Ezek a szálláshelyek – lapp szemmértékkel mérve legalábbis – aránylag nem esnek nagyon távol a templomoktól sem. Rénszarvasok által huzott szánokon, vagy sitalpakon megközelíthetőek. Ezért – hiszen a nyári folytonos vándorlás idején erre általában nem adódik alkalom – karácsony tájékán történnek az esküvők és a keresztelők, nem a szentestén, mert ezt még az ősi bananás szokás parancsa értelmében is a legnagyobb csendben kell eltölteni, nehogy az év leghosszabb éjszakáján seregestől csatangoló szellemek és kísértetek figyelmét és haragját hangoskodással magukra irányítsák. Hasonóan régi szokás tiltja, hogy éles szerszámokat: baltát, fűrész, kést és hasonlókat szükségtelen mértékben használjanak. Ezzel a tilalommal norvég és svéd paraszti vidéken is találkozhatunk még napjainkban is.

A karácsony estéje a lappoknál is elsősorban a családi együttlét ünnepe. Egy-egy család a maga kicsi szállásán tölti el csendes-békés ünneplésben. Látogatóba csak a hozzátartozókhöz vagy a legjobb barátokhoz mennek ezen az estén, de hangoskodásnak ekkor sincs helye. Jernsletten tanár szerint a lappok egyébként sem szeretik a sok beszédet látogatások alkalmával. A látogatás tehát a szó legszorosabb értelmében csak látogatást jelent, nem pedig hiábavaló beszélgetést-fecsegetést. Elüldögélnek csöndben, élvezve az együttlétet anélkül, hogy ennek szavakkal való kifejezését szükségesnek éreznék. Társalgásra csak udvariasságból kerül sor, tudnillik akkor, ha norvégot vagy más idegent látnak vendégül körükben, mert róluk tudják, hogy szeretik beszélgetéssel kitölteni az időt...

Jernsletten tanár szerint a régi lapp pogány karácsonyok külső szokásai teljesen veszendőbe mentek kereszténység formális elterjedésével. Érdekes viszont, hogy cserébe nem vették föl a legerjedtebb keresztény karácsonyi szokásokat. Így például még ma is kifejezetten idegenkednek a diszkekkel-gyertyákkal teleaggatott karácsonyfától – de attól is, hogy egymásnak ajándékokat adjanak. Természetes azonban, hogy különlegesen jó ételeket fogyasszanak az ünnep napjaiban.

Régi babonás hiedelmek közül különösen kettő elterjedt még ma is: az egyik szerint a karácsony éjszakája, éppen az egész szellemvilág különös-izgatott sereglése, mindenütt-jelenléte folytán, nagyon alkalmas a jövődőlátásra. Ma tehát két lapp a szenteste éjfélen egy hármast utkeresztveződésnél hátát egymásnak vetve leül, minden nehézség nélkül megláthatja, hogy a következő esztendő szerencsés vagy szerencsétlen.

A lappok képzeletvilágában és ma is élő babonás hiedelmek közt azonban az igazán kiemelkedő helyet Stallo foglalja el, ez a gonosz, természetfölötti, vagyis: emberfölötti erővel rendelkező szörny, amely állandó fenyegetésként él a lappok tudatában, mivel ellenséges és kiengesztelhetetlen gyűlölettel viseltetik irántuk. Stallo hatalma egyébként éppen karácsony éjszakáján és napjaiban a legnagyobb. Előle is a legnagyobb csned biztosít menedéket. A hangoskodásra és zajongásra azonnal előbukkan az éjszaka sötétjéből, s élet-halál küzdelemre hívja az utjába kerülőket. A Stalloval kapcsolatban kerengő történetek egyébként az elképzelhető legszörnyűbbek, legvéresebbek és legamorálisabbak. Kutatók sejtik, hogy honnan ered ez a szörnyű Stallo-mitosz. Neve az ógermán stól, azaz Stahl, vagyis acél szóból származik, s azokra a germán-viking rablókra vagy talán adóbehajtókra vezethető vissza, akik acél fegyvereikkel és vértjükben, a kicsi termetű lappokhoz mérten valóban óriási alakjukkal és erejükkel, valamint kincs-vagyon utáni kapzsiságukkal leirhatatlan veszélyt jelenthettek a téli szálláshelyeikre lezuhódott lappok számára, valamint a messzi évszázadok során. A lapp mondák azonban sok olyan történetről is tudnak, amelyekben a Stallo és a lapp közötti küzdelemből a cselekhez-fortélyokhoz

folyamodó gyengébb és rosszabbul fölfegyverzett kis lapp került ki győztesen.

Minden bizonnyal hosszú száz évek teltek el a legutolsó Stallo küzdelem óta. Stallo nevéhez azonban olyan borzalmas emlékek-históriák fűződnek régebről, hogy neve még ma is félelmet kelt, s különösen hatásos eszköz arra, hogy vele jó magaviseletre intsék gyermekeiket, nem utolsó sorban éppen karácsony estéjén. Rövid, egy-egy gondolatot vagy mondatot variáló sajátos dalaikban, a jojkákban is nem egyszer merül föl Stallo gonosz alakja...

Zene: HID/ NORSK FOLKE-MUSIKK. SAMISK FOLKEMUSIKK: JOIKER FRA FINNMARK C. LEMEZ MÁSODIK OLDALA... A HARMADIK VAGY AZ UTOLSÓ DALLAM.

Narrátor: Nomád lapp rokonaink fagyos északi szálláshelyeit magunk mögött hagyva huzódjunk most mintegy ezer kilométerrel délebbre a közép-norvégiai tájak völgyeiben élő paraszti nép közé, s ismerkedjünk meg röviden az ő karácsonyi szokásaikkal.

Hang I: Mint minden nép ősi szokásait, az északi germán népeket is elsősorban az időjárás és természeti viszonyok határozzák meg már évezredek óta. Ezekben a szokásokon végeredményben a később elterjedt kereszténység sem változtatott lényegesen, inkább csak átkeresztelni igyekezett azokat. Annál rohamosabb és lényegesebb változásoknak lehetünk napjainkban a tanui, elsősorban is a radio, televízió, sajtó, film, könyvek rohamos térhódítása és tudatformáló hatása következtében.

A régi népi szokásoknak ez a hirtelen átformálódása vagy kiveszése különösen a városokban és környékükön ölt jelentős mértékeket az urbanizálódás terjedésével. A norvég paraszti települések azonban sajátosságokkal rendelkeznek, hogy még ma is aránylag sok élő ősi szokással, régi népi hiedelemmel és tradícióval találkozhatunk a városiasodástól nem érintett, távoli, nehezen megközelíthető hegyi tájakon és elzárt völgyekben. A norvég paraszti település tipikus formája ugyanis a tanyarendszer, ami erősen önmagára utaltá tesz egy-egy gazdaságot. Téli időben a hatalmas havak és hóviharak még ma is, a technika és gépesedés mai állása mellett is sokszor hosszú hetekre elszigetelik egymástól a legközelebbi szomszédokat is.

Az évszázadok óta aránylag változatlan életmód természetesen kitűnően konzerválta az ősi, gyakran még pogány eredetű szokásokat is. Ezek mindenesetre kétségtelenné teszik számunkra, hogy a karácsony már jóval a kereszténység elterjedése előtti századokban is fontos ünnepe volt az itteni népeknek: a nap visszatérésének, a dies natalis soli invictus, illetve a termékenység ünnepeként ülték meg, mivel éppen ettől az időponttól kezdett világosodni-melegedni az idő, fogyni az éjszaka.

Ez a régi pogány ünnep eredetileg valamikor január közepére esett a szágák tanubizonyosága szerint, s akkor a nappalok már valóban észrevehetően hosszabbodtak. A keresztény papok azonban, tudva, hogy leküzdeni aligha tudják másképpen ezt az ünnepet, egyszerűen előbbre hozták a kalendáriumban. A karácsonnyal vegyítették össze, megtűrve azonban egy sereg pogány szokást is vele kapcsolatban. Ezekre a szokásokra és hiedelmekre is elsősorban a gonosz szellemekben, manókban való babonás hit a jellemző, különösen karácsony éjszakájával kapcsolatban, mikor is ezek a szellemek és kísértetek különlegesen ártó hatalommal rendelkeznek.

Hang II: Az ősi germán karácsony tehát eléggé ellentmondásos kettőséget mutat: egyrészt a termékenységnek és a nap visszafordulásának, a fény növekedésének örömnünnepe volt, másrészt a sötétség, a vad természeti erők és ellenséges elemek és szellemek uralmának félelemkeltő ideje.

A téli évszak egyébként is igen alkalmas volt ősi időktől fogva a babonás-vallásos szokások kialakulására, hiszen az északi tél zordsága és hatalma teljesen lehetetlenné tett minden házon kívüli foglaltságot, földművelést éppúgy, mint társadalmi életet és háboruszkodást. Az emberek házaikba szorultak vissza állataikkal együtt. A kívül dühöngő viharok, vijjogó szelek kísérteties-fenyegető hangjai, nomeneg a bőséges szabadidő – mint a lappoknál is láttuk – igen termékeny táptalajul szolgált különböző babonák kialakulásához, rémületes történetek születéséhez, mítoszok keletkezéséhez.

A még ma is sokhelyütt élő kimondottan északi karácsonyi szokások közé tartozik például az, hogy a lakoszoba földjére vagy padlózatára szalmát borítanak karácsony estéjén – Svédország egyes helyein még a templom padlózatára is. Az egyháziak ezt a szokást olyan magyarázattal igyekeztek ellátni, hogy a gyermek Jézus emlékezetére történik mindez, aki szalmán feküdt megszületése után a jászolban. A

valóságban azonban valódi pogánykori germán szokással van itt dolgunk, amely azon a hiedelmen alapult, hogy a megholtak lelkei ezen az éjszakán szintén hazajárnak, hogy együtt ünnepeljenek a családdal. A ház népe éppen ezért nem is fekszik erre az éjszakára az ágyakba, hanem a padlóra terített szalmán alszik, átengedve így az ágyakat a hazatért szellemeknek. Hasonlóképpen ételből és italból is külön ki-kiraknak nekik egy-egy tállal a szoba valamelyik szögletébe, hogy ezáltal a szellemek is részeseülhessenek az ünnepi étkezés örömeiben.

Hang I: Ezzel függ továbbá össze az a szokás is, hogy az ebéd elfogyasztása közben földreesett kést-kanalat-villát tilos a karácsony ideje alatt fölemelni, hiszen rájuk nyilvánvalóan a lelkeknek van szükségük. – Egyes helyeken szokásban van az is, hogy ezt a karácsonykor padlóra borított szalmát később, a tavasz folyamán szétszórják a szántóföldeken, valamint megetetik az állatokkal, hogy gazdag termés legyen, illetve megvédjék állataikat a pusztulástól.

Karácsony szentestéjén egyébként a legnagyobb békességnek és nyugalomnak kell uralkodnia mindenütt a norvég paraszti nép viselkedése szerint is. Napszállat után semmilyen munkát nem szabad többé végezni, még ünneplőbe öltözni is előtte kell.

Hagyományosan kötelező a tetőtől-talpig való lemosakodás is, a nap folyamán, vagy fürdés a fürdőházban, ahol van ilyen, mely nagyon emlékeztet a finn szaunákra. A fürdőházban azonban azután is fűteni kell még egy ideig, amikor már a ház minden tagja elvégezte a tisztálkodást, hogy a házba hazatérő szellemek is zavartalanul és kényelmesen tisztálkodhassanak.

Szenteste Norvégiában annyira egy-egy család, illetve háztartás zárt ünnepe, hogy a régi tradíciók szigorúan tiltották a látogatást ezen az estén. De még azt is, hogy valaki akárcsak ki is lépjen a ház ajtaján a sötétedés beállta után, mert akkor menthetetlenül a ház körül ólálkodó gonosz szellemek hatalmába kerül...

Zene: HID/SOLVGUTTENE C. LEMEZ MÁSODIK OLDALÁRÓL: JEG ER SA GLAD HVER JULEKVELD...

Narrátor: Ami a karácsonyfaállítás és diszités szokását illeti arról nyugodtan mondhatjuk, hogy ma már teljesen általánossá vált egész Északon, kivéve a lappokat. A múlt század derekán még jobbra csak városi szokásnak számított, az ajándék-adással együtt. Na már azt is tudjuk, hogy a karácsonyfa eredete Délnémetország, Stuttgart környékére vezethető vissza, s onnan terjedt el meglehetősen gyorsan szinte egész Európában, hoha még Goethe idejében is igen kevesen állítottak föl a szobájukban földszitett, égő gyertyákkal megrakott fenyőfát. Egyre inkább elterjedőben van mostanában Norvégiában, hogy a ház közelében vagy a kertjében található egy-egy nagy fenyőfára aggatnak föl néhány tucat deher vagy színes villanyégőt a karácsonyi ünnepek időtartamára.

Hang I: Az utóbbi évtizedek új és általánosan elterjedt reneszánszát hozták meg egy szokásnak, amelyről már az Eddában is említés történik a nagy téli napforduló-ünneppel kapcsolatban, s amely később szintén a karácsonyi szokások közé sorolódott. Annyira, hogy ujabban már városi házaknál is egészen elterjedté vált.

Karácsony estéjének délutánján, a már tisztára mosakodott és ünnepi ruhába öltözött gyerekek, /másutt inkább maga a házigazda/ magvakkal tele gabonakalászokkal készült kévécskét kötöz ki egy rudra a madaraknak, hogy ezen módon nekik is részük legyen az embereket eltöltő karácsonyi örömeiben. Ez a magyarázat minden bizonnyal újabb keletű. Az Edda ugyanis még rontó varázslat elleni óvóerőt tulajdonít ennek a kalász-csokornak. Aki a saját földjén arat, az az learatásra kerülő első marék gabonából készíti el azt a kévécskét. Norvég paraszti vidékeken még ma is eléggé általános az a hiedelem, hogy ezáltal termékeny lesz az elkövetkező esztendő. Másutt azt tartja a néphit, hogy amennyiben ilyen kalász-kévét kapnak karácsonyra a madarak, nem tesznek kárt a gabonában az elkövetkező évben. Ismét mások azt vélik, hogy amennyiben verebek szállnak elsőül a kitett kalászokra, akkor termékeny esztendőt várhat a gazda, s rossz termést, ha más fajta madár jön elsőnek. Hasonlóképpen amennyiben vidám csiripeléssel és mohón fogyasztják a madarak a gabonát, akkor is jó termés várható,- és megfordítva.

Zene: HID /SOLVGUTLENE C. NORVÉG LEMEZ, MÁSODIK OLDAL: O, DU HERLIGE C. ÉNEK/

Narrátor:

Johan Bojer norvég író neve bizonyos nem ismeretlen a Magyar olvasók előtt sem, hiszen egyik regénye, "Az utolsó Viking", melyet 1921-ben írt, óriási sikerrel járta be szinte az egész világot. Most felolvasásra kerülő elbeszélésében, mint egyébként szinte mindegyik alkotásában, az egyszerű norvég halászberekek nehéz és küzdelmes életét jeleníti meg, akik közül ő maga is származott. A darabos, sokszor durva külső mögött mindig igazi emberi érzések rejlenek Bojer hőseiben. "Karácsony egy kis halászhajón" című novellájának külön érdekességét ad az, hogy benne is találkozhatunk pár karácsonyi népi szokással. Köztük azzal, hogy Jézus születésének óráját tisztára mosakodva és tisztába öltözve, zsoltárt énekelve kell várni. S ennek a szép elbeszélésnek a hősei, igazi hősök módjára, még a legnehezebb, legembertelenebb körülmények közepette is eleget igyekeznek tenni a régi hagyománynak.

Szavaltó: Karácsonyig halásztunk és csak szentestét megelőző napon szándékoztunk hazafelé indulni. Halászhelyünk sok-sok mérföldnyire feküdt künn a tengeren, de a széljárás olyan kedvező volt, hogy egy kerek nap alatt könnyen elérhettük volna a szárazföldet.

Kora szürkülettel indultunk utnak halakkal tömött jó bárkánkkal, duzzadó vitorlákkal. Négyen voltunk a hajón. Ketten már túl a hatvanon, mi meg alig husz évesek, noha a formátlan, olajjal átitatott halászhajónkban nagyjából egyidőseknek néztünk ki. Per, a kormányos, aki a hajócska fedélzeti bódéja előtt állt s a kormányrudat huzta jobbra-balra, szakállas fókára hasonlított. Rágt a bagót, s éber szemmel ügyelte a tengert, meg a vitorlákat. Amott új hullám jön megint, vigyázni...

-Eressz a vitorlakötelen! – kiáltotta.

-Eressz a vitorlakötelen! – ismételtük és késlekedés nélkül engedelmeskedtünk.

A másik öreg a kormányos közelében ácsorgott és a tatra ügyelt. Lars Syversennek hívták, szürke arcú, szürke szakállu, kedvetlen, szürke-szemű, meggömbült hátu vénember volt.

Órák hosszat sodródtunk így a tengeren. Már alkonyodott, de még egy harapásnyi étel nem volt a szánkban, mert szakadatlanul mernünk kellett a becsapódó vizet. De végre fölillant a világítótorony fénye messze a távolban, a széltől sárga ég alatt, nézd, az ott már a fjord, néhány óra múlva már horgonyvethetünk a csónakházak előtt. Hurrá!

De az Ur ezuttal megtréfált bennünket! Váratlanul szelet kaptunk az ellenkező irányból, és mielőtt még fölcsovdhattunk volna, máris a szárazföldi szél kellős közepébe kerültünk, mely száguldvá jött felénk a fjord irányából.

Este felé vethettünk csak horgonyt egy földnyelv mögött, a külső szigetkoszorunál. A hajó elnehezdedve állapodott meg. Jól ismertük a szigetet. Lakatlan volt. "Lord"-nak hívták egy angol vitorlásról, mely néhány évvel korábban itt zátonyra futott. Már magában ez is elég szomorú történet lehetne volna.

Csak amikor a hajót már kikötötte, veszi észre a halászberekek, milyen fáradt. Eszembe jutott, hogy másfél napja már egy falatot sem nyeltem. A hajótban volt egy kis fabódé, de hogy az ajtónyíláson bejusson az ember, négykézláb kellett volna bemászni, s ilyen megerőltetésre – úgy tűnt – most képtelen lennék. Ládáinkat rángattuk ki inkább az ennivalóval a szélbe-szababba, hogy Isten nevében legalább nyugodtan leülhessünk. Rágtuk is már hamarosan jeges kenyerünket, melynek só, olaj, nedves gyapju és halizé volt. Pompásan ízlett mégis, szemünk kidagadt a gyönyörűségtől. Közben havazni kezdett, a kis fehér pelyhek mint valami finom reszelt sajt szóródtak kenyerünkre. Ültünk csak és faltunk. Mindennek megvan a maga ideje, s ez mostan az evésé volt.

Végül fölkeltek, késeinkről letörölték a vaját és tokba dugták őket. Most jóllaktunk, egy dolog hiányzott már csak, az alvás. Lehúztuk magunkról az olajos felsőruhákat, s négykézláb bemásztunk a

sötét nyíláson. A bode olyan alacsony volt, hogy még ülni is alig tudott benne az ember.

-Hogy még egy kortynyi itókánk sincs- morgta Per, a kormányos, amikor már mindannyian a takaró alá bujtunk. – Ezt majd megemlegetjük még, ezt a boldog karácsonyestet.

Meg kéne legalább gyújtani a tüzet – mondta Lars Syversen. A fiatalok dolga lenne egy kis karácsonyi hangulatot csinálni.

Fölráztak bennünket és mi elzsibbadt kézzel-lábbal másztunk a kályhához. Találtunk is néhány hasábot és felapritottuk. A rozsdás vaskályha hamarosan borzalmasan füstölni kezdett, ami biztos jele volt annak, hogy ég. Tisztára fényüzés ez a kályhameleg, valósággal karácsonyi pompának számított, a végén még a sipkánkat is lehúztuk a fejünkről, hogy igazán örvendezhessünk. A hajó ring, az ember nem is tudja már, vajon a templomok harangjai zugnak-e odakünt az éjszakában, vagy csak a szikláknak rohanó tenger. Szemünk elnehezedett.

De Per, a kormányos, megintcsak fölbresztett bennünket, kiabálva föltápáskodott: - Jobb lenne, ha inget váltanátok!

Kis időre rá Lars Syversen is kifejezte ebbeli véleményét. Felesége minden karácsony estéjén megszokta mosni hátát meg a fejét. Hej, ha most itt lehetne mellette.

Per előrehajolt, hétrégtörnyedt, csuszott-mászott. Nem igaz keresztény emberhez illő, mondta, hogy szent Karácsony éjjelén itt bolhásszon az ingében és vakaródzon. Hála Isten, őt meg is keresztelték, meg is bérálták, aztán meg most karácsony is lenne, vagy mi.

Föl és alá csuszott-mászott a kályha melletti beszélésben. A ruhásládák a pricks alatt voltak, kihalászta a sajátját, tiszta inget meg gatyát huzott elő belőle és elkezdett volna kigombolkozni, levetkőzni. Ami persze nem volt könnyű dolog itt, ahol térdénállva is le kellett hajtania a fejét. Elkáromkodta magát, mikor egy hajfürtje fönnakadt a tetődeszkában. Kimegyek én, fene essék bele – morgott, fogta a tiszta alsóneműt, kiteszította az ajtót és kimászott. Nyomában hófelhő tort be hozzánk, a kályha pedig dühöngve öltötte ki lángnyelvét a szelelőrésen.

-Elment az eszed, - kiabálta utána Lars Syversen. Ilyen itéletidőben meztelenre vetkőzni...

Ahogy egy kis időre rá kilestünk, a vénember ott állt elől a fődélzetben, meztelen felsőtesttel a hóviharban, s huzta magára a tiszta inget. Amint ez megvolt, kezdte levetni magáról bakancsát, nadrágját, harisnyáját és gatyáját, s egy szál lobogó ingben állt künt a hóföregtegben. Aztán fölhuzta a tiszta gatyát is, és minden rendben volt.

-Az egészséggeddel tréfálsz – mondta neki Lars Syversen.

-No, fiacskám, most már tiszta vagy – magának Per, és bebujt a takaró alá. Hiába huzta azonban magára a gyapjufelsőt, meg a nadrágot újra, s jóba takarózott jól be, hamarosan elkezdett remegni, s vacogott a foga.

-Legjobb lenne valami meleget inni – vélte akkor Per, s egyikünknek megint csak a kályhához kellett másznia.

Egy kancsóban volt még valamennyi vizünk, s a fazekat a kályhára raktuk. A kávésdoboz azonban üres volt, csak egy darabka cikória maradt, ami bizony nem kávé. Valami bizonytalan barnás lé let belőle, de legalább – meleg. Ahogy Per belülről fölmelegedett a forró italtól és ismét magához tért, szidni kezdett bennünket, hogy szégyeljük magunkat – mondotta – amiért mi nem vettünk magunkra tisztát. Legszívesebben nem feküdne velünk a közös takaró alatt az éjjel, s ha ez a Lars Syversen nem volna

ilyen vén hitvány, hát mindannyiunkat kizavarna a bódéból.

-Kit nevezel te vén hitványnak? – kérdezte Lars Syversen.

-Téged, bizony – válaszolta Per részvétellel. – Vén hitvány vagy és az is maradsz, meg az is voltál mindig. Emlékszel, amikor a paphoz jártunk? Nem buktál talán meg akkor is?

-Eldöngetlek, meglátod – nézett Lars a tető irányába. – És ha azt képzeld, hogy tisztább vagy másoknál, hát tévedsz.

Ezzel Lars is előmászott, s előkotorta a tiszta alsóneműt. Neki is ki kellett mennie a téli éjbe, hogy válthasson, s ahogy ingben visszajött, agyon volt fagyva, s újból meleget kellett innia. Mikor aztán fölmelegedett megint a takaró alatt, a két öreg elkezdett a mai fiatalságról beszélgetni. Holtfáradtak voltak, szemhéjuk egyre lecsukódott, de a karácsonyi hangulat ébren tartotta őket. Nekünk, fiataloknak, azt tanácsolták, hagyjunk föl a halászmesterséggel, s menjünk el szabóinasnak. Hangjuk végül is olyan részvétellel vált, valahányszor bennünket említettek, hogy nem birtuk tovább, odamásztunk mi is a ruhásládához, aztán meg ki a viharba, alsót váltani.

Később, amikor mi már újból mélyen aludtunk, Per kormányos megintcsak fölkönyökölt és fölrazott bennünket.

-Ha már karácsony szent estéje van – mondta – hát viselkedjünk is úgy, mint tisztességes emberek. Elénekelhetnénk mindenesetre egy zsolnárt.

-Nincsen nekünk itt semmiféle zsolnároskönyvünk – vélte Lars Syversen, s fejére huzta a takarót.

-Azt elhiszem, hogy te elfeledted, amit gyerekkorodban tanultál – mondta Per. – Mi többiek azért emlékezhetünk még valamelyikre, kívülről. Kezdjétek csak el, gyerekek, énekeljék azt hogy: Föl nagy örömré...- Nem volt más választás, amikor a kormányos kiadja a kommandót, engedelmeskedni kell. S mintha máris fenyőillatban és langyos szobában lettünk volna, amikor félkönyökre emelkedtünk, s elűzve szemünkből az álomot, rekedt hangon rákezdtek:

-Föl nagy örömré, ma született,

Aki után a föld epedett...

Ahogy elénekeltek, Per kormányos összekulcsolta nehéz, dermedt ökleit a bőrtakaró fölött, s magas, daráló hangon hadarni kezdte a Miatyánkot. Aztán boldog karácsonyt kívántunk egymásnak. A deszkabodé hasadékain át jéghideg levegő áradt tarkónkra, de az álom minden más benyomást semlegesít, s a test, mintha csak ólomból lenne, elnehezedik, az ember süllyed, süllyed... s úgy tetszik már, mintha a távolban, valahol a szélben- zugásban mama énekelne...

Zene: HID

Narrátor: Lapp rokonaink és a norvég nép karácsonyi szokásainak fölelevenítése után nézzünk át néhány percre a szomszédos Svédországba paraszti vidékeire is. Az éghajlati-természeti viszonyok nagyfokú megegyezése mellett aligha találhatunk meglepőt abban, hogy a svéd népi szokások és hiedelmek általában sokban hasonlítanak a Norvégiában fölkelhetőkre.

Sajátos, csak Svédországban ismert szokás viszont a Lucia-járás. A Gergely papa által végrehajtott kalendárium-reform óta ugyan December 13-ra esik ez a Lucia-ünnep, viszont éppen ez a naptári eltolódás tanuskodik legmeggyőzőbben amellet, hogy a juliániszi kalendárium érvényben létele idején

még éppen a téli napforduló ünnepével esett egybe. Innen ered bizonytalán a neve is, a latin lux, azaz fény szóból – a nap, a fény visszatérésére utalva, - Másokazonban úgy vélik, hogy Lucia név a Lucifer, Luciferos nevekből származik, s arra utal, hogy – mint ez általánosan elterjedt hiedelem Északon – karácsony estéjén megnyílnak az alvilág kapui, s a gonosz szellemek seregei rászabadulnak az emberekre, hogy ártalmukra legyenek.

- Hang I: A gyakorlatban viszont sokkal szebben és békességben megy végbe ez a Lucia-járás, mely különösen Nyugat-Svédországban napjainkban is elevenen élő szokás. A ház legszebb lánya fehér ruhába öltözik, fejére égő gyertyákból összeállított koronát tesz, s néhány angyal – és minisztráns-ruha-szerű öltözetbe öltözött, kezükben égő gyertyaszálát tartó kislány és kisfiú kíséretében kora hajnalban egyenként fölbreszti a ház lakóját, s kávéval traktálja őket az ágyban. – A svéd iskolákban a félévzáró ünnepségeket szokták Lucia-járással bevezetni, természetesen kávészervirozás nélkül... Annál inkább teszik viszont ezt a svéd hotelekben, ahol a Lucia-járás valóságos turista-attrakcióvá vált az utóbbi évek során.
- Hang II: A délsvédországi Malmöben mindmáig élő tradíció az ugynevezett “karácsonyi béke” kihirdetésének a szokása, melynek értelmében, nyilván a középkorból fennmaradt tradíciók szerint, a szentestét megelőző deli tizenkét órától január 13-án deli tizenkét óráig tilos a háboruszkodás és a fegyverviselés... Ennek a ma már persze csak külsőségeiben élő szokásnak kezdetét rézkürtösök adják tudtára a városnak a városháza erkélyéről, hasonlóképpen a békeidőszak végét is.
- Hang I: Itt-ott még mindig élő karácsonyi szokás Svédországban az ugynevezett karácsonyi zarándoklat is, mely abból áll, hogy böjtölve és imádkozva felkeres három vagy hét templomot a zarándok. Ha zarándokjárása közben lódobogást hallana, ez a háború eljövételét jelenti, ha zemetési menettel találkoznék, akkor azt, hogy haláleset történik a családban.
- Zene: Hid
- Narrátor: Az eddig említett lapp, norvég és svéd karácsonyi népi szokásra egyformán vonatkozik az a megállapítás, hogy eredetüket tekintve szinte kivétel nélkül a kereszténység előtti időkből származnak. A kereszténység azután átformálta őket és új tartalommal töltötte meg.
- A régi pogány korokból eredő karácsonyi tradíciók mellett azonban találhatunk az északi népek szokásai között szép számmal olyanokat is, amelyek kétségtelenül és közvetlenül a kereszténységben gyökereznek, vagyis eredetük a katolikus középkorba vezethető vissza. Így például paraszti családokban még ma is sokféle élő hagyomány, hogy karácsony estéjén, a karácsonyfa frissen meggyújtott fényei mellett vagy az ünnepien-gazdagon terített asztalnál fölolvassák a karácsonyi evangéliumot. Az ünnepi vacsora előtt és után pedig karácsonyi zsoltárokat énekelnek és asztali imákat mondanak. Helyenként nem is hagyhatja el senki sem addig el asztalt, amíg nem olvasott fel néhány szakaszt a Bibliából. Mindebből régebben gyakran valóságos kis házi istentisztelet fejlődött ki, melyben a házigazda lépett föl a pap szerepkörében s irányította az ájtatosságot.
- Zene: Hid
- Hang I: Van azonban Svédországban, Norvégiában, sőt Finnország egyes részein is elterjedt szokás, mely keresztény-katolikus eredetű ugyan, de nyilván a kereszténységre való áttérés legkorábbi idejéből származik, mert igen sokféle kisebb-nagyobb pogány eredetű tradíciót is beolvasztott. Svédországban “julottefärd”-nek /ejtsd:julotteferd/, Norvégiában “kanefart”-nak /ejtsd: kánéfárt/ nevezik, de ezek az eltérő nevek teljesen megegyező tartalmat fednek. Kezdetben, azaz a középkorban, egészen a 15., sőt a 16. századig, az éjféli misére való elszánkázást jelentette. Később a reformációval megszűnt az éjféli mise. A szánkázás tradíciója azonban megmaradt, csak időpontja toldott el hajnalra, vagyis az éjféli mise szerepét egy karácsony napján kora hajnalban rendezett istentisztelet vette át.
- Narrátor: A szokás job megértéséhez hadd emlékeztessenek arra, hogy a svéd-norvég paraszti településekre nem a falu, hanem a Tanya-rendszer a jellemző – vagyis egyes családok nem ritkán tiztől, néha ötven kilométerre laknak a templomtól. Karácsonykor azonban semmilyen távolság sem lehet eléggé nagy

ahhoz, hogy távol tarthassa a hívő lelket a templomtól. Még a tomboló hóvihár sem akadály.

Hang II: A szánkázás körül persze egész sereg egyéb szokás is kialakult. Legtöbbje kétségtelenül pogány eredetű. Az például, hogy a szánútra óriási lobogó fáklyát visznek magukkal, elsősorban praktikus célt szolgál. Azt, hogy az éji sötétben megvilágítsák az utat és elriasszák a távolabbi rengetegekből előmerészkedő farkasokat. Ezt az utóbbit célozta bizonytal a lovakra aggatott csengetyűk tömege is. A fáklyák fénye azonban – s itt már megint az ősi pogány hagyományokhoz értünk vissza – védekezés a karácsony éjben seregestül bolyongó szellemek, manók, rossz lelkek Ellen is.

A templomhoz különböző irányokból összeseregülő szánokból a fáklyákat egy nagy máglyahalomba dobálják össze, s tüzénél melegednek az utasok az istentisztelet megkezdéséig. A néphit szerint ha a máglya frissen ég a füstje egyenesen száll a magasba, jó termés várható, és rossz lesz a termés, ha csak pislákol és oldalra sodródik a füstje. Svédország egyes helyein a templom köré tüzik sorban az égő fáklyákat a hóba, s nem hajugálják őket össze máglyába.

Zene: Hid

Hang I: Természetesen a templomban is gyertyák százai égnék ezen a hajnali istentiszteleten. Minden család meggyújtja a maga gyertyáját. Csak hogy ezen az éjszakán a gyertyáknak is különös jelentőségük van. Ha kialszik valamelyik, ez azt jelenti, hogy aki a legközelebb áll hozzá, meghal a következő évben.

Istentisztelet után, immár a reggeli derengésben, nagy versengés indul az összesereglettek között. A néphit ugyanis azt tartja, hogy aki elsőnek ér haza az istentiszteletről, arra különlegesen szerencsés és gazdag újév vár.

A hazaérőket a család otthonmaradott tagja sörrel teli kancsóval várja az ajtóban. Nagyt kell húzni a kancsóból, hogy – a torokhoz hasonlóan – a termőföld se szükölködjön majd az esőben-csapadékban a nyár folyamán.

Zene: Hid

Narrátor: Északi népek karácsonyáról szólva befejezésül idézzük a norvég templomokban énekelt zsoltárt:

Szavató:

Szóljatok ti harangok,
a korahajnalban szóljatok,
csúcsok és, csillagok,
mint angyalszemek, ragyogjatok!
Eljött a földre a béke,
Isteni hírrel az égi béke,
Dicsőség Néki a mennyben!

— · —

Eljött hát a karácsony,
Napfordulásra ijedt sziveknek,
S angyali dalba takarva
Eljött vele az isteni Gyermeke,
Magától az Atyától jött el,
A szava örömhír, üdvözlet,

Dicsőség Néki a mennyben!

Zene: Hid

Műsorvezető: KARÁCSONY A SARKCSILLAG alatt című műsorszámunk hangzott el
Összeállította és az irodalmi betéteket norvég eredetiből fordította Sulyok Vince

Szabad Európa Rádió

1967. november

Sulyok Vince :

80. norvég képzőművészek őszi tárlata

Hang: A norvég képzőművészek évenkénti szokásos seregszemléje jelentős jubileumhoz érkezett el azzal, hogy októberben éppen nyolcvanadszor nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt. A kerek számú évforduló jó alkalom volt arra, hogy a tárlat jelentőségét és szerepét művészek és közönség egyaránt tüzetesebben megvizsgálja ezen az őszön.

Felvilágosításként hadd említsük meg bevezetésül, hogy ez a tárlat, amely ezekben a hetekben az oszlói Képzőművészek Háza kiállítási termeiben látható, formálisan a norvég állam anyagi hozzájárulásával és rendezésében kerül a közönség elé. Ez a tény azonban a legkisebb mértékben sem jelenti azt, mintha a norvég állam valamilyen módon is irányítólag akarna föllépni a norvég képzőművészeti életben. A norvég állam itt pusztán csak a külső keretet jelenti, s azt a minden művészi csoportosuláson és irányzatokon kívül – és felülálló semleges fórumot, amelyet mindenki elfogadhat, s amely egyuttal a kiállítás megszervezéséhez szükséges anyagi alappal is rendelkezik. – Hogy ez mennyire így van, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a bemutatásra kerülő anyag kiválogatását a Norvég Képzőművészek Szövetsége maga végzi annak a zsűrinek a segítségével, amelyet aktív képzőművész-tagjainak sorából szavazással hoz létre.

A mostani évforduló heteiben fölélnékült vita során többen hangoztatták azonban, hogy a Norvég Képzőművészek Szövetsége eme domináló szerepének megvan a hátránya is. Sőt, egyesek, azt követelték, hogy az állam ne csupán anyagiakat biztosítsa, hanem vállaljon tevékeny részt a válogatásban is. A most érvényben lévő szisztémának a bírálói ugyanis úgy vélik – s tegyük hozzá, hogy nem minden alap nélkül, - hogy a művelődésügyi minisztérium és egyéb hivatalos állami művészeti intézmények független szakértői, felülállva a klikkeken és irányzatokon, elfogulatlanabban végezhetnék el a kiválogatás nehéz munkáját. Sőt az a vélemény is elhangzott, hogy az állam által válogatandó tárlat valószínűleg sokkal közelebb állana anyagában a közizléshez, mint ezt a művészek által végrehajtott válogatás teszi.

Ehhez az utóbbi véleményhez tudni kell egyébként azt is, hogy a zsűrihez évente körülbelül tizszer annyi alkotást küldenek be, mint amennyi bemutatásra kerül a tárlat során. Ugy hírlík, hogy az idei zsűri még a megelőzőkhöz képest is túl szigorú volt a bírlatában. Ezerkétszáznyolcvan beküldött festmény közül mindössze hetvenkettőt választott ki, százharminchét szobrászati alkotásból harmincnyolcat, s négyszázhuszonhat grafikai munkából nyolcvanhatot – az összesen beküldött ezerkilencszázhuszonhét munkából mindössze százkilencvenhatot. De úgy mondják, nemcsak szigorú volt idén a zsűri, hanem egyoldalúan radikális is, ami abban jutott kifejezésre, hogy az absztrakt-nonfiguratív és kísérletező

művek aránytalanul nagy tulsulyban szerepelnek a tárlaton.

Hogy ez az állítás mennyiben felel meg az igazságnak, azt csak a kihagyott kilencven százalék megtekintése után lehetne eldönteni.

A tárlat nyolcvanadik évfordulóján fölélnékült vita és kritika legfontosabb érdemének azt kell ezekután tekintenünk, hogy a figyelmet ráirányította a tárlat eleddig tisztázatlan strukturális-elvi problémáira, ha ezzel nem is oldotta meg őket egy csapásra.

Az idei tárlat legszembetűnőbb vonása az új erők és új irányzatok lehengerlő túlsúlya. Különösen vonatkozik ez a festőkre, ahol a fiatal nemzedék arányszáma teljes mértékben dominál: a debütálók száma nem kevesebb, mint huszonnyolc, s közülük csak egy, a huszonhárom éves Odd Nerdrum / ejtsd: Nérdrüm/ szerepel figuratív festménnyel, az "Ikarosz"-szal. Ez a négy négyzetméternyi vászon, kétségtelen kvalitásai mellett, amiatt is figyelmet keltett, mert a kritikusok úgy válik, hogy eza munka éppen az európai festészetben immár teljesen domináló absztrakt tendenciákra akar válasz és reakció lenni. Ugyancsak figyelemre méltó alkotás a huszonnyolc esztendő Teigen "Kávéház"-a is, melynek impresszionisztikusan gazdag és áradó színeit egyfajta új-figurativizmus irányába mutatnak. Ezt teszi egyébként több más kép is a kiállításon, melynek közül tematikában és kvalitásban különösen az 1905-ben született Alice Guttormsen / ejtsd: Gütormszen/ "L.S.D"-je emelkedik ki. A kiállított munkák között megtalálhatjuk különben korunk szinte valamennyi művészeti irányzatának képviselőit, a szürrealizmustól a spontaneitásig, a stukturalizmustól az op-artig, de legtöbbjük jobbára csak a pusztán utánérzés színvonalán marad. Külön szembetűnő a specifikusan norvég témák és művészi irányzatok teljes távolléte – még az absztrakton belül is, hiszen sem Jakob Weidemann, sem Gunnar S. Gundersen / ejtsd: Günner Sz. Günderszen/ nem szerepelnek a tárlaton, - hogy a tradicionális tblakép-festés nagyszámu és témában még erősebb norvég ihletésű művész-csoportjáról ne is beszéljünk. Így eza norvég tárlat végeredményben nyugodtan lehetne dán, Holland vagy francia is...amit persze napjaink többi nyugateurópai tárlatairól is elmondhatnánk! A modern művészet európai, sőt világátfogó rohamos integrálódásával függ össze, ami a tematikai és technikai egységesülésben, egyformává-válásban jut kifejezésre.

Zene: HID

Műsorvezető: Sulyok Vince beszámolóját olvastuk fel a nyolcvanadik oslói őszi tárlatról
EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK című kulturális műsorunkat közvetítettük.

Szabad Európa Rádió

1967. november

Sulyok Vince :**Jakob Weidemann új alkotása**

Hang I.: Az egész norvég kulturéltre kiható emlékezetes képzőművészeti esemény zajlott le nemrégiben a norvégiai Lillehammer városban, illetve annak Maihaugen nevű, óriási kiterjedésű, s az egész világon pártját ritkító, részben szabadtéri népművészeti muzeumban: a museum újonnan épített tágas disztermének egyik zárófalán leleplezték Jakob Weidemann norvég festő legújabb alkotását, egy 5,70x17,5 méter nagyságú olajfestményt. A műnek a norvég sajtó egyöntetűen olyan jelentőséget tulajdonít, mint Edvard Munch emlékezetes százerek által megcsodált falfestményének az oszlói egyetem aulájában. Ez a párhuzam egyúttal arra is utal, hogy Jakob Weidemannban éppen úgy kezdik mind szélesebb körökben napjaink norvég festészetének a megújítóját és vezéralakját látni, mint a századforduló évtizedeiben Edvard Munch alakjában.

Kétségtelen, hogy Munch korszakalkotó tevékenysége óta egészen a legutóbbi időkig nem jelentkezett igazán eredeti művész a norvég festészetben. Ennek magyarázatát abban látják, hogy Munch sajátos-szubjektív, intenzív, expresszionista látásmódja és festészeti formanyelve alól még az igazán tehetséges és jó alkotók sem tudták egészen kivonni magukat. Önmaguk maradéktalan megvalósítása, kibontása helyett – ott folytatták, ahol Munch abbahagyta, az ő tartalmi-technikai jegyeinek szellemében és igézetében, azokat variálva és kiegészítve, esetleg új tartalommal töltve meg a változó kor változó problematikájának megfelelően.

A munchi expresszionizmusnak és “északiasságának” ez az aránytalanul nyomasztó s mintegy kikerülhetetlennek, átléphetetlennek mutakozó hatása okozta másrésről azt is, hogy az absztrakt és non-figuratív művészeti irányzatok is csak évtizedes késéssel érkeztek ide föl Északra, s ekkor is mintegy csak felületi, külső jegyeikkel, azok szolgálai utánzásával. Ennek az let s lehetett csak az eredménye, hogy a norvég művészet a munchi csöbörből az absztraktok nemzetközi vödrébe került.

Hang II.: Az utóbbi évek azonban végre döntő változást hoztak ezen a téren, mégpedig elsősorban az 1923-ban született Jakob Weidemann föllépésével és működésével. Az Edvard Munch és köze huzott párhuzam abban is helytálló, hogy Weidemann művészetét szintoly heves támadások fogadták Norvégiában, mint Munchét a múlt század végén, neki is először külföldi sikereket, kitüntetések és elismerést kellett szereznie ahhoz, hogy a norvég közvélemény és kritika is kedvezőbben értékelje.

Ez a küzdelmes periódus azonban végérvényesen a múlté, ma már általánosan elismerik és becsülik hazájában is. Ennek a művészete irányában bekövetkezett általános hangulatváltozásnak köszönhető az is, hogy a maihaugeni népművészeti muzeum disztermének dekorációjával őt bizták meg. Ez az alkotása valószínűleg korunk eddigi legnagyobb méretű vászonterménye a maga 99,75 négyzetméternyi felületével. Igazi kulturális-művészeti eseménnyé azonban az által vált, hogy művészeti kvalitásai is éppoly vitathatatlanul nagyok, mint külső dimenziói.

E szokatlan méretű olajfestmény szerves folytatása és betetőzése Weidemann eddigi festői törekvéseinek: ez sem figuratív alkotás, s ez alkalommal is a norvég táj volt ihletének forrása. A kép domináló színe a piros, körülfoltyva térhatást és kontrasztot képező fehér és kék felületekkel, s átszöve zöld sávokkal-vonalakkal. Színeinek szavakkal elmondhatatlan kolorikus összhatást mesterien egészíti ki az, hogy a diszteremnek egyébként vakítóan fehérre meszeltek a falai, a széksorok huzatai pedig szürkék. Hasonló módon tovább erősíti a festmény színhatását a diszterem ama falrész is, mely padlótól mennyezetig érő üvegtáblából áll, s melyen így akadálytalanul és teljes ragyogásában ömölhet be kívülről a közvetlenül ott elkezdődő természet minden pompája: a pázsit, a fák és bokrok változó zöldje és sárgája, az ég és a távoli hegyvonulatok kékje, a virago lobogó tüzeckéi. A kék és zöld szín által dominált fény, beáradva az üvegfalon, nagyszerűen emeli elő és egészíti ki Weidemann művét, - s egyúttal hitelesíti benne és

általa a non-figuratív művészetet, mely ime egészen természetes módon folytatja a vásznon a külső táj színkavarságát, vele teljes szinharmonióban és megfelelésben áll. A korszerű festészeti nyelv kap itt ezáltal fényes igazolást, mely – noha érdeklődésének középpontjában a természet konkrét szín- és vonalélménye áll – azt nem a tradicionális-szokványos kép ábrázolással igyekszik visszaadni, hanem a szín-élmények lenyűgöző újratemtésével.

Hang I.: Weidemann művészetének legfontosabb alapelemei tehát azok a színek-színfoltok, melyeket a természet gazdag kavargásából kiszűr. De mellettük fontos szerep jut a mozgásnak és dinamikának is, amellyel színfoltjai a vásznak szélei felől mintegy állandóan befelé, a képek középpontjai felé sodródni kezdenek. Az őszi erdő alja például a lehullott levelek vörös és sárga színeinek, a mohok feketéjének, zöldjének s a gránitkő szürkéjének kavargó áradásban jut kifejezésre egyik művén. A “Nyírfák tavaszi fényben” című vásznan a meleg-piros és a hűvös-kékes színfoltok dinamikus váltakozása adja mesterien és minden absztraktsága mellett is teljesen meggyőzően vissza nyírfák tavaszi fakadását, lobogását, türelmetlen-lázás várakozását éppúgy, mint a koratavas fényes, de gyakorta jegesen-jüvös áramlásait is. Képein tehát, minden elvontságuk ellenére is, ott érezzük mindig azt az elsődleges természeti élményt, amely legtöbbször a vásznak címeiben szavak formájában is megfogalmazódik, mint például: “Gabonaföld”, “Erdőtájak”, “Őszi erdő”. Ezek után persze abban sem találhatunk meglepőt, hogy az absztrakt Weidemann maga legkedvesebb festőjének – Pierre Bonnard-t tartja!

A norvég táj és természet elsődlegesen domináló és ihlető hatása mellett az utóbbi években készült alkotásai élményvilágának további kitágulásáról adnak hírt, mégpedig biblikus-spirituális irányban való kitágulásról, melyről “Husvétii reggel”, “Töviskorona”, “Getszemáni köd”, “Jeruzsálemi út” és más hasonló képei tanuskodnak. Mindez azt bizonyítja, hogy eme alkotóerejének és életkorának teljében lévő norvég festő művészi pályája tematikai-kifejezésbeli szempontból távolról sem lezárt még, s noha máris az új norvég művészgeneráció elismert vezető alakjának számít, minden bizonnyal számos meglepetést tartogat még számunkra a jövőben.

Bonnard-hoz azonban nemcsak a belső szimpátia és a színek iránti áradó szerelme vitte közel Weidemann, hanem életfilozófiája, helyesebben festői törekvései-szándékai is, melyekről egy sajtónyilatkozat során nemrégiben a következőket mondta többek között: “Az élet szép oldala nagyobb mértékben kellenne, hogy elfoglaljon bennünket, mint a csunyasága. Hatalmas bennünk a vágy minden után, ami gyönyörű, becsületes, tiszta. A művészet az egyetlen foglalkozás a világon, amelynek szépség a célja. Azzal, hogy festek, saját életem értelmét próbálom megtalálni”.

Zene: HID

Műsorvezető: Sulyok Vince norvégiai levelét olvastuk fel, melyben beszámolt Jakob Weidemann, a modern norvég piktúra nagy mestere új monumentális művéről, a lillehammeri Maihaugen Múzeum dísztermének festményéről.

EMEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK című kulturális műsorunkat közvetítettük.

Szabad Európa Rádió

1967. november

Sulyok Vince :**Finn Carling: “A rácsok”**

Hang IV.:

Az oslói színházak őszi bemutatóinak sorában a legnagyobb várakozást és figyelmet “A rácsok” váltották ki, - s a bemutató meg is felelt a feléje irányuló figyelemnek. Az, hogy ez így történt, tulajdonképpen senkit nem lepett meg, hiszen tulajdonképpen ősbemutatóról volt szó, pontosabban egy kis vidéki színpadon volt az ősbemutató tavaly, így a fővárosban csak a szakemberek ismerték a darabot. Fiatal írókkal, induló színpadi szerzőkkel persze gyakran megesik, hogy a fővárosi színházak dramaturgjai szkeptikusan fogadják alkotásaikat. Ez történt ezuttal is, a trondheimi ősbemutató sikere azonban meggyőzte az oslóiakat is a mű értékeiről. Az oslói bemutatóra ezután a pillanatnyilag legjobb együttes a Norvég Színház vállalkozott, amelyik egyébként a tavaszi szezon folyamán szándékozik színpadra vinni “Az ember tragédiája-t.

“A rácsok” íróját Finn Carlingnak hívják, s 1925-ben született. Fiatal írónak így csak bizonyos fenntartással nevezhetjük, annál is inkább, mivel már mintegy tucatnyi regénye és tanulmánykötete jelent meg az évek során. Színpadi művel azonban először próbálkozik ezuttal, - s “A rácsok” tanúbizonysága szerint olyan eredménnyel, hogy alkotása rögtön sajátos és kiemelkedő helyet szerzett neki a mai norvég drámaköltészetben. Carling ebben a művében drámaíróként költőnek, költőként pedig drámaírónak mutatkozott, vagyis “A rácsok” tipikusan költői színpadi alkotás.

Ezt a költői hatást tovább erősíti, hogy a darab nélkülöz mindent, amit a szokásos értelemben realizmuson értünk. Hasonlóképpen dramaturgiailag is félreteszi a megszokott szabályokat és szokásokat: a logikailag összefüggő egységeket – első látásra teljesen önkényesnek tűnő módon – földarabolja, a színpadi történés ideje állandóan változik jelen, múlt és jövő között, a darab személyei csak látszólagosan folytatnak párbeszédet, a valóságban mintegy monológokat mondanak, vagy önmagukkal beszélgetnek, s mondataik, gondolataik látszólagosan semi logikai kapcsolatban nem állanak egymás mondat-monológjaival.

Mindez azonban elsősorban csak látszólagosan van így. A valóságban igenis fölfedezhető tudatalatti, pszichológiai kapcsolat a látszólag értelmetlen összefüggéstelen replikák között, - s éppen ez a rejtett és igen lassan homályosan kibontakozó értelmi összefüggés viszi előre a darabot. Másrészt konkrét szerepe is van ennek a zürzavaros dialogizálásnak: az ember, az egyedi ember reménytelen magárautaltságát, kapcsolatnélküliségét akarja jelezni. Azt, hogy milyen hallatlanul nehéz feladat megértetnünk magunkat embertársainkkal, s őket viszont megérteni.

Ez a sok furcsaság és szokatlanság egyrészt rendkívülien szuggesztívá teszi Carling színpadi alkotását, másrészt ugyanakkor nyugtalanítólag is hat a nézőre, belső lelki feszültséget kelt benne.

Ezek alapján persze nagyon nehéz lenne valamifajta egységes és végérvényes magyarázatot találni a műre. Az emberi élet parafrázisának hat, magában foglalja az egész emberit, s méghozzá éppen olyan kimeríthetetlen módon, mint ahogyan maga az élet is kimeríthetetlenül gazdag és sokoldalú.

Mégsem lehetne azt állítani, mintha semi közérthető cselekménye nem “A rácsok”-nak, noha a darab elsősorban valóban az emberben rejlő belső erőket próbálja felderíteni. Legkézenfekvőbb a mű címéből kiindulunk: a rács ugyanis a drámának mintegy kulcsszavát alkotja, s annak belső gondolatvilágába vezet. A darab allegorikus rácsa ugyanis az a valami, ami mögé elrejtőzünk, amikor félünk, amikor idegen és ellenséges dolgok fenyegetnek bennünket, amikor veszélyek és nehézségek merülnek fel körülöttünk. A rács tehát nem csak olyasmi, ami a köznapi értelemben véve – elzár és bezár, hanem ami esetleg meg is védhet bennünket! De ugyanakkor a másik oldalon, és pedig emberi szempontból nézve, embertársainktól elzáró és elszigetelő szerepe is lehet /és van is/ a rácsnak. Ilyenkor mintegy önmagunk magányának kalitkájává válunk.

Mindezt még komplikáltabbá teszi a darabban az, hogy Carling egyfajta állatkeretet jelöl meg a cselekmény színterén: a függöny fölgördülésekor egy sereg rácsozott ketrec-csoportot láthatunk, amelyeket a rács nem zár teljes egészükbe be, tehát mód van a ketrecek elhagyására, vagy a rácsok mögé való visszahuzódásra. A darab személyei a játék folyamán hol a rácsok mögött, hol a rácsok előtt tartózkodnak. A rácsok mögé való visszavonulást az embernek a maga belső állatosságához való részleges és időleges vissztérésként is fölfoghatjuk, ami megint tovább növeli Carling alkotásának többértelműségét. Mindez lehetővé teszi a darab olyan jellegű fölfogását is, hogy az egyes ember – jellemvonásainak komplikáltsága folytán – olykor-olykor történetesen úgy viselkedhet és viselkedik, mint az oroszlán, bárány, kigyó, galamb. Ha viszont eltekintünk ettől az állat-allegóriától, akkor kézenfekvő a rácsozott-ketreceket – a modern élet, a modern nagyvárosi civilizáció embereket egymástól elszigetelő beton-dzsungeleként fölfogunk.

Filozófikus-metaforikus értelemben ugyanakkor semmi sem áll útjában annak, hogy a rácsozott ketrecek az ideológiák, a társadalmi és vallási konvenciók szimbólumaiként fogjuk föl, melyek gyakran az egyedi élet szabad kibontakozásának és megvalósulásának lehetnek akadályozói.

Ez a sokfajta és sokirányú értelmezési lehetőség jól mutatja, mennyire hazdag és költői Finn Carling norvég író színpadi műve. S ha már a szituációt és a színteret is ennyire szimbólikus-allegorikus értelműnek látatja az író, akkor nyilván az sem véletlen, hogy a darabban szereplő személyek mindannyian jólismert ószövetségi neveket viselnek: Ábrahámnak, Izsáknak, Rebekának, Sárának, Izaélnak hívják őket. Utalások ezek a nevek arra, hogy a darabban szereplő viselőik sokban hasonló lelki tulajdonságokkal rendelkeznek, mint ószövetségi viselőik. A bibliai allegóriák ugyanakkor az alapkonfliktus időtlenségére, örökérvényűségeire is figyelmeztetnek. Bizonyos modulációkkal itt is a többesítés történet ismétlődik meg: Ábrahám és Izsák esete. Míg azonban a Bibliában csak fölládozásról, illetve az arra való készségről van szó, Carling darabjában az apa- agyonverési fiat, tirannizmusból, féltékenységből, hatalomvágyból, gyűlöletből. Ábrahám, az atya, a darabban a féltékeny brutalitás, erőszak, életmohóság és kiméletlen agresszivitás megtestesítője. Izsák, a fiú, testileg-lelkileg erőtlenség, gyenge, álmodozó, önállótlan. Az ő termékenyítő talaja a paradicsom lehetne: a béke kertje, ahol ember és állat békeességben élnek egymás mellett. Izsák tehát azt az embert szimbolizálja, illetve az emberben azt, aki a béke és boldogság birodalmának földi megvalósulásáról ábrándozik, s akit álmodásai közepette eltípor, agyonzuz, a kiméletlenül brutális, önző valóság, saját atyjában megszemélyesítve.

Carling tehát olyan szituációt teremtett színpadi alkotásában, amely alkalmas arra, hogy – fényt vetve az emberi lélek mélységeibe – megmutassa, mennyire tele van az ellentmondással és diszharmonióval. S ha ilyen az emberi lélek, várhatunk-e akkor mást, minthogy világunk is diszharmonikus?

Látszólagosan egyetlen kiutrat tud csak mutatni Carling: a szerelemre, melyet a darabban egy névtelen fiatal szerelmespár jelenít meg, ahogyan egymásbafeledkező boldogsággal olykor áttáncolnak a színen. De éppen ez az egymásbafeledkezés és csak-egymással-törődés mutatja azt, hogy a szerelem maga is csak rács és ketrec, amelyben két egymásratalált ember ugyan boldog lehet, de amely ugyanakkor elzárja, elkülöníti őket a többi embertől.

Zene: HID

~ ~ ~ ~ ~ ~

Szabad Európa Rádió

1967. december 18.

Sulyok Vince :**Nyugati levél***“Gondolatok jelenről és jövőről – egy íróasztali lámpa esti fénykörében”*

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK című sorozatunkban felolvassuk Sulyok Vince írását “Gondolatok jelenről és jövőről – egy íróasztali lámpa esti fénykörében” címmel.

Narrátor: Harmincöt esztendő telt el Aldous Huxley “Szép új világá”-nak megjelenése óta. Mit látott ebben a könyben saját kora? Az elképesztően mulatságosnak és az elrémisztően rettenetesnek olyan izgalmas, de vesztélytelen s amellet szórakoztató utópikus vegyültkét, amelyet nem szükséges egészen komolyan és szószerint venni. Sőt, nemcsak saját kora, hanem még az elkövetkező apokaliptikus évtizedek is így voltak vele, melyek pedig nem túlságosan szűkölködtek eleddig elképzelhetetlennek tartott furcsaságokban és szörnyűségeiben.

Az utóbbi pár évben azonban egyre nyilvánvalóbb változásoknak lehetünk tanui. Nem olyan formában persze, mintha mostanában esetleg még többen és buzgóbban olvasnák Huxley regényét, s mélyebben elgondolkoznának egyes szakaszai fölött – ámbár talán ez is így van. Néhány általános – emberi érvényű tényező egyre fenyegetőbb méretű jelentkezése azonban szinte máról-holnapra előtérbe állított problémákat, melyek az egész emberiséget kezdik érinteni, az emberiség szép új világával vannak kapcsolatban, s mellettük egyre kevésbé lehet észre-nem-vevést mímelve eloldalogni vagy tovanézni. Minden újabb rank köszöntő nappal tovább növekszenek ugyanis ezek a problémák, méghozzá a szó legszorosabb értelmében véve robbanásszerű gyorsasággal. Tulajdonképpen maga a nagybetűs Jövő az, amely ezzel a lélegzetelállító, folyton növekvő sebességgel közeledik felénk, hiszen az emberiség jövődő évszázadai, sőt már évtizedei is éppen ezeknek a problémáknak a megoldásától, a megoldás hogyanjától függenek.

De hát mit tudunk egyáltalán akár az elkövetkező egy-két évtizedről?

Mindenesetre található néhány tudományos igényű és szintű filozófikus munka, s még több gazdasági vagy technikai részletkérdésekre vonatkozó statisztikai prognózis, computerek által gyártott számoszlopok tárgyilagos-hüvös hosszú sora. Ugy tűnik azonban, mintha az általuk tálat tényekre fölépíthető távlatok túlságosan is visszariasztóaknak mutatkoznának ahhoz, hogy a tömegek általános köztudatáig eljussanak. Azok pedig, akiknél ez mégis bekövetkezik, mintha strucc módjára dugnák sietve homokba fejüket, elzárkózva mindennapjaik kisvilágába a nyugtalanító adatok-perspektívák elől. – Vannak persze a másik oldalon olyanok is, akiket a legobjektivebb adatokra alapozott áttekintések sem tesznek bizonytalanokká. Ők rendületlenül hisznek abban, hogy a tudomány és a technika fejlődése ezután is lépést tart majd a követelmények bármily szokatlan arányú megnövekedésével, s időben jelentkezik a megoldással, - ahogyan ez általában eddig is mindig történni szokott.

De – az előttünk álló jövőre vonatkoztatva – vajon nem eltúlzott-e ez a tudományokba vetett feltétlen bizodalom? S azonkívvül: valóban a lényeges kérdések megoldására központosítja-e meglévő kapacitását is napjaink tudománya?

Hadd említsek hát meg itt néhány problémát, mely egyre tragikusabb arányokat kezd öltetni, s ezzel egyúttal indokolja gyanakvásunkat és nyugtalanságunkat is.

Itt fekszik előttem az íróasztal esti lámpafénykörében az ENSZ legfrissebb statisztikai jelentése, mely szerint az emberiség naponta 167 ezer fővel szaporodik, vagyis évente mintegy 65 millióval. A föld összlélekszáma jelenleg hozzávetőlegesen három-egész egyharmad milliárd. Az Ur 2000. esztendejében ezek szerint hét-milliárd emberrel kellene számolnunk / de már további 40 év alatt 13 milliárdra duzzadna

a számuk/, ha ez a szaporodási tendencia változatlanul folytatódna, vagyis ha nem állítaná meg időközben ezt valamifajta világhatalmasztrófa eddig ismeretlen méretű éhínségek, járványok, háborúk formájában, esetleg nem léptetnének életbe hathatós születésszabályozási, helyesebben születéskorlátozási rendelkezéseket. – Ezek a prognózisok nem veszik figyelembe azt, hogy milyen rohamosan csökken világszerte a gyermekhalandóság, de azt sem, hogy milyen jelentős mértékben tolódik ki egyre inkább az egyedi emberi élet korhatárának átlaga.

Mindehhez szükségesnek látja azonban az ENSZ statisztikája diszkrétan hozzáfűzni, hogy az emberiség jelenlegi összlétszámának a 72 százaléka az úgynevezett gazdaságilag elmaradt, illetve újabb keletű szóval élve: fejlődésben lévő országokban él. E szürke számadat mögött az a megrázó tény rejtőzik, hogy az emberiség háromnegyed része anno Domini 1967-ben, az atomkornak ebben a nem is legfiatalabb évében, naponta éhesen kel föl, éhesen tengődi át napját, éhesen húzódik éjszakai vackára!

Mit tudok mindenről, mit veszek észre mindebből én, aki a jóléti állam polgára vagyok? Azt, amit napilapok betütengere, könyvek, rádió és televízió hiradása naponta elhoz kényelmes bőrkarosszékemhez, amelybe jóllakottan beletelepszem! Alapjában véve nyugodt is közben a lelkiismeretem. Munkahelyemen becsületesen helytálok. Tíz és fél éve még lyukas cipőben, váltás ing nélkül tengődtem jugoszláviai menekülttáborok barakkjaiban. Fiatalon és büntetlenül ott, vagy a szülőhaza börtöneiben kallódhattam volna el... Ehelyett a sors a bőség társadalmának terített asztalához ültetett!

De a bőségnek ehhez a dús asztalához ültethető-e az emberiség nélkülöző háromnegyed része is? Készülnek-e egyáltalán a dologhoz illő komolysággal asztalt teríteni ennek a két és fél milliárd éhezőnek? Miből és hogyan terítődne meg ez az asztal?

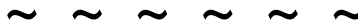
A kérdés feltevésében már benne rejlő részleges válaszadás semmiképpen nem akarja lebecsülni humanitárius magán- vagy közszervek, egyházak, országok és magánszemélyek sokirányú és sokfajta segítőakcióit. Néhány évvel ezelőtt törvényt hoztak Norvégiában, hogy minden kereseti jövedelemből egynegyed százalék adót kell levonni az elmaradt országok megsegítésére. S én őszinte meghatódást éreztem a humanista felelősségérzet ilyen méretű közüggé válása láttán. Az utóbbi időben viszont egyre-másra olvasok jelentéseket, tájékoztatásokat arról, hogy például roved időn belül általános less az ivóvízhiány, mely többhelyütt már ma is katasztrófális arányokat kezd ölteni. Lépést tud-e tartani ezzel a szennyeződéssel a tudományos és technikai fejlődés? De a szennyeződés sajnos nemcsak a vizet fenyegeti, hanem a levegőt is, elsősorban persze a gigantikus mértékben földuzzadó milliós városokban és iparvidékeken. Ámbár másutt is. Pár hete jelentették svéd kutatók, hogy az északi erdőrengetegek néhány éve tapasztalható titokzatos megbetegedésszerű pusztulásának oka ugyancsak a levegő szennyezettsége, mely angliai és német iparvidékek felől sodródik Skandinávia fölé. – Imsét más prognózisok a föld mélyében található ásványi kincsek rohamos csökkenéséről tudósítanak, s fogy a földművelésre alkalmas terület nagysága is, vagyis minden órával csökken a világon az egy főre eső élelmiszeradag. Természetesen a tudomány és technika lehetőségei is nőnek, hogy laboratóriumi úton pótolnak hiánycikkeket. Ezen a téren minden bizonnyal olyan eredmények érhetők el a következő években, melyek alkalmasint túlszárnyalják a legmerészebb fantáziát is. De nem nőnek-e még nagyobb mértékben a szükségletek?

Ha eltekintünk is újabb kérdések fölvetésétől, vagy a már említettek részletesebb analizisétől, az már az eddigiekből is nyilvánvaló lehet, hogy alapvetően új jellegű, új nagyságrendű és új tempóban jelentkező problémákkal áll már ma is /s méginkább holnap/ szemben az emberiség. Ezeknek a problémáknak a tükrében még anakronisztikusabbnak hat, amikor a világ politikai vezetői még mindig 19.századi fogalmak büvkörében élnek, s a kapitalizmus vagy a szocializmus reménytelenül elavult tankönyveiben keresik a választ, iránymutatást, feleletet a Jövő távlatából egyre fenyegetőbbben elénk táruló, világot-átfogó nehézségekre. Az éhező indiai és a nyomor legfenekén élő délamerikai nem ismeri az emberi méltóság és a demokrácia bennünket fölemelő érzésekkel eltöltő foalmát, s nem is akar tudni róla, amíg az ő életkörülményei nem lesznek emberiek. A föld lakossága kétharmadának “életszínvonalához” viszonyítva még a szovjet államkapitalizmus által kizsákmányolt orosz munkás életmódja is csodálatos, de elérhetetlenül távoli álom számunkra. Az emberiség egyik negyedrésze és másik háromnegyedrésze közt állandóan növekvő szakadék egyik oldalán nemcsak a nyugati jóléti államokat találjuk, hanem a Szovjetuniót és a hatalmi szférájában élő népeket is. A Jövőnek az egész világot fenyegető sorsproblémáira kapitalizmusnak és a szocializmusnak együttesen kellene válaszadást megkísérlnie

ahhoz, hogy ennek egyáltalán valami sikere lehessen. A hadigépezet kölcsönös kiépítésének további fokozásától aligha várhat valamit az emberiség, legkevésbé annak éhező-nyomorgó háromnegyed része. Ilymódon nemcsak hogy a jelen roppant problémái nem oldhatók meg, hanem szükségszerűen kell csődöt mondani az elkövetkező évtizedek sokszorosán és rohamosan növekvő követelményei előtt is.

A fentebbi gondolatoknak természetesen nem a reménytelenség keltése a céljuk, hanem felelősségtudatra-ébresztés, azokra a problémákra való utalás, amelyekre Julian Huxleytől Carl Friedrich von Weizsäckerig egyre többen egyre gyakrabban hívják föl előadások, cikkek, könyvek formájában a figyelmünket.

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK című sorozatunkban felolvastuk Sulyok Vince irását.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

The following writings are presented in this column:

- ✚ Vince Sulyok: *Christmas under the Pole Star*. (Broadcasted by Radio Free Europe in December, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *80th Exhibition of Norwegian Artists*. (Broadcasted by Radio Free Europe in November, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *Jakob Weidemann's New Creation*. (Broadcasted by Radio Free Europe in November, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *Finn Carling: "The Bars"*. (Broadcasted by Radio Free Europe in November, 1967).
- ✚ Vince Sulyok: *Letter from the West*. (Broadcasted by Radio Free Europe on December 18, 1967).

A Szerkesztőség itt mond köszönetet Majorné Farkas Anikónak ezen rovat technikai elkészítéséért.